

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

2023

Martin Brummer

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

DISERTAČNÍ PRÁCE

Evoluce zrádce: Psychologický rozbor osobnosti Emanuela Moravce
The evolution of the traitor: A psychological analysis of Emanuel Moravec
personality

Martin Brummer

Školitel: prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc.
Studijní program: Pedagogická a školní psychologie
Studijní obor: Pedagogická a školní psychologie

2023

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma *Evoluce zrádce: Psychologický rozbor osobnosti Emanuela Moravce* vypracoval pod vedením školitele samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 10. 6. 2023

.....

podpis

Děkuji profesorovi Stanislavu Štechovi za podporu, zpětnou vazbu, cenné rady a připomínky, které mi poskytoval během vedení mé práce.

ABSTRAKT

Disertační práce se zaměřuje na popis osobnosti českého kolaboranta druhé světové války Emanuela Moravce. Jedná se o psychobiografickou práci využívající kvalitativní metody získání a interpretaci dat. Prvním zdrojem dat byla sekundární literatura věnující se Moravcovi. Ta byla tvořena především dvěma monografiemi (Pernes, 1997; Vytlačil, 1993), dále několika doplňujícími texty kratšího rozsahu. Jejich analýzou byla vytvořena kompilační biografie Moravce, která je součástí příloh studie. Druhý zdroj tvořily knižně vydané texty Moravce, které byly vydány v rozmezí let 1918 a 1943. Texty zahrnují Moravcovy monografie, dále pak přepisy jeho rádiových přednesů a veřejných vystoupení. Celková suma analyzovaných textů činila cca 4000 stran. Analýza pramenů probíhala formou *desk research* prostřednictvím axiálního a selektivního kódování. Na jeho základě vznikly hlavní kategorie popisu Moravcovy osobnosti, na které byly následně aplikovány následující teorie: a) hlubinné teorie Donalda Winnicotta a Karen Horneyové; b) narativní analýza Dana McAdamse a Kevina Murraye; c) kulturně-historická teorie činnosti Yrjöho Engeströma. Studie předkládá tři druhy výstupů. Prvním výsledkem je popis osobnostní struktury Emanuela Moravce prizmatem tří psychologických směrů. Součástí deskripce osobnosti je vysvětlení hlavní motivace ke zradě Československa a demokracie a ke kolaboraci s nacistickým Německem. Druhým výsledkem je porovnání využitelnosti uvedených tří směrů k jejich aplikaci v psychobiografickém výzkumu. Posledním výstupem je představení psychobiografie širší vědecké obci. Disertace představuje úvodní seznámení s psychobiografickým přístupem, jeho historií, meta-teoretickým zasazením, etickými principy i kritikou.

KLÍČOVÁ SLOVA

Emanuel Moravec, kulturně-historická teorie činnosti, narativní analýza, neopsychoanalýza, neuróza, psychobiografie, psychohistorie, psychologie dějin, teorie objektivních vztahů

ABSTRACT

The dissertation aims to describe the personality of the World War II collaborator Emanuel Moravec. The psychobiographical study applies qualitative methods to gather and interpret the data. Secondary literature, primarily two monographs (Pernes, 1997; Vytlačil, 1993) and several other studies, constitutes the first source of data. The compiling biography of Moravec based on the analysis of the secondary sources was written and attached to the addendum of the dissertation. Books written by Moravec or transcriptions of the speeches of Moravec within the years 1918 and 1943 were the second main source of the data. The total of pages of analyzed books amounts to over 4000. The investigation of sources was based on the method of desk research using selective and axial coding. As a result the main categories were established, to which following theories were applied: a) depth psychology of Donald Winnicott and Karen Horney; b) narrative analysis of Dan McAdams and Kevin Murray; c) cultural-historical activity theory of Yrjö Engeström. The dissertation presents three main types of findings. Firstly the personality of Emanuel Moravec, including the explanation of the main motive of Moravec's collaboration, is described through the point of view of the three types of theories. Secondly the rate of applicability of the theories in the psychobiographical research is discussed. Lastly the psychobiographical approach, including its history, meta-theories, ethical principles and critique, is presented to the scientific community.

KEYWORDS

cultural-historical activity theory, Emanuel Moravec, life histories, narrative analysis, neo-Freudianism, neurosis, object relations theory, psychobiography, psychohistory

Obsah

Úvod	11
1 Teoretická část	14
1.1 Obecně o psychobiografii	15
1.1.1 Definice psychobiografie	15
1.1.2 Kde leží?	17
1.1.3 Věda, nebo umění?	20
1.1.4 Místo psychobiografie v moderní psychologii	22
1.2 Psychologie, pozitivismus a hermeneutika	30
1.3 Metoda psychobiografického výzkumu	40
1.3.1 Výběr osoby v psychobiografii	40
1.3.2 Sběr dat v psychobiografii	46
1.3.3 Interpretace dat v psychobiografii	53
1.3.4 Etické principy v psychobiografii	59
1.3.4.1 Etické principy ve vztahu k subjektu	60
1.3.4.2 Etické principy ve vztahu ke komunitě	64
1.3.5 Význam psychobiografie	67
2 Výzkumná část	73
2.1 Metoda výzkumu	74
2.1.1 Postava Moravce v českém kulturním diskurzu	74
2.1.1.1 Moravec - oportunista	75
2.1.1.2 Moravec - zbabělec	76
2.1.1.3 Moravec - zachránce	76
2.1.1.4 Moravec - podvedený	76
2.1.1.5 Moravec - fašista	76

2.1.2 Subjektivní faktory na straně výzkumníka	77
2.1.3 Výběr dat	79
2.1.4 Sběr dat	81
2.2 Analytické kategorie popisu Moravcovy osobnosti	84
2.2.1 Popis a interpretace kategorií sycených z textů a jednání do roku 1938	88
2.2.1.1 Mládí vs. stáří 1	88
2.2.1.2 Muži vs. ženy 1	90
2.2.1.3 Národ 1	92
2.2.1.4 Politika > taktika.....	93
2.2.1.5 Potřeba vůdce.....	96
2.2.1.6 Práce, kázeň	106
2.2.1.7 Realita vs. nereálno 1	108
2.2.1.8 Síla, moc 1	110
2.2.1.9 Slabý liberalismus.....	112
2.2.1.10 Vývoj doby 1	115
2.2.1.11 Vzdělání	116
2.2.2 Popis a interpretace kategorií sycených z textů a jednání od roku 1939	120
2.2.2.1 Mládí vs. stáří 2	121
2.2.2.2 Muži vs. ženy 2	123
2.2.2.3 Národ 2	125
2.2.2.4 Realita vs. nereálno 2	133
2.2.2.5 Síla, moc 2	135
2.2.2.6 Vidět, nenaletět	138
2.2.2.7 Výhra, pomsta.....	140
2.2.2.8 Vyšší autorita	144

2.2.2.9 Vývoj doby 2	152
2.2.2.10 Zlý západ	154
2.2.2.11 Změny úvah	158
2.3 Aplikace psychologických teorií na kategorie popisu Moravcovy osobnosti	163
2.3.1 Aplikace hlubinných teorií	164
2.3.1.1 Neurotická struktura osobnosti Emanuela Moravce	168
2.3.1.2 Reakce Moravcovy neurotické struktury na podstoupení pohraničí	179
2.3.1.3 Shrnutí aplikace hlubinných teorií	185
2.3.2 Aplikace narativní analýzy	186
2.3.2.1 Popis narativní teorie	187
2.3.2.1.1 Tematické linie	188
2.3.2.1.2 Komplexita vyprávění	189
2.3.2.1.3 Klíčové události	190
2.3.2.1.4 Hodnoty a přesvědčení	191
2.3.2.1.5 Perspektivy a cíle	192
2.3.2.1.6 Sebeobrazy	192
2.3.2.1.7 Narativní zápletka	193
2.3.2.2 Výsledky aplikace narativní teorie	195
2.3.2.2.1 Druhotné proměnné v Moravcově životě	195
2.3.2.2.2 Klíčové události v Moravcově životě	197
2.3.2.2.3 Hodnoty a přesvědčení Moravce	203
2.3.2.2.4 Cíle a perspektivy Moravce	206
2.3.2.2.5 Sebeobraz Moravce	210
2.3.2.2.6 Narativní zápletka Moravcova života	217
2.3.4 Aplikace kulturně-historické teorie činnosti	222

2.3.4.1 Popis Moravcova systému činnosti	230
2.4 Komparace teoretických přístupů	253
Závěr	263
Seznam použitých informačních zdrojů	265
Seznam příloh	277

Úvod

Emanuel Moravec byl vedle Edvarda Beneše a Emila Háchy jedním z nejznámějších českých politiků období druhé světové války. Během existence protektorátu Čechy a Morava soustavně podporoval spolupráci Čechů a Němců. Ke kolaboraci nabádal svými články, knihami i rádiovými přednesy. Během svého života se stal národním symbolem zrady.

Emanuel Moravec zůstává pro Čechy palčivou a neodbytnou otázkou, která nutí k odpovědi. Jak je možné, že člověk, který oddaně sloužil v československé armádě a který se vehementně zasazoval o obranu národní hranice v době mnichovské krize, zradil svůj vlastní národ a aktivně přispíval k jeho porobě? Jen stěží by někdo takové jednání očekával od novináře, který ve svých člancích vychvaloval Masaryka a obhajoval demokracii. Přesto se tak stalo a otázka po hlavním motivu názorové změny je v českém kulturním prostředí nadále otevřená. Důkazem toho, že se i dnes snažíme Moravcovi porozumět a vysvětlit si jeho názorový přesun, je několik relativně nedávných filmů a dokumentů, které se pokusily život Moravce zpracovat a snad i poodhalit Moravcovo smýšlení (Arichtev, 2020; Fuksa, 1998; Lokaj, 2018; Sedláček, 2013).

Je překvapivé, že vzhledem k tomu, jak závažné otázky Moravec vyvolává, zájem historiků o jeho osobu je relativně nízký. Obsáhlejší monografii mu věnoval pouze Vytlačil ve své diplomové práci (1993) a Pernes (1997). Zbylé texty, které se Moravcovi věnují, pochází buď od nekvalifikovaných historiků a publicistů (Borovička, 2007), případně se jedná o texty menšího rozsahu (např. Kouřil, 2000; Kulich, 1985; Maršálek, 2004; Pasák, 1991a, 1991b, 1991c; Uhlíř, 2006a, 2006b, 2010). I z důvodu nižšího zájmu historiků zůstává hlavní otázka spojená s Moravcem nezodpovězená a otevřená různým diskusím. Zradil z vlastního přesvědčení? Případně z toho důvodu, že se ocitl na finančním dně? Nebo se snažil využít situace, aby oportunisticky získal moc nad zbytky republiky? Odpověď na otázku, proč se rozhodl změnit své politické přesvědčení a proč učinil názorový obrat je předmětem předkládaného textu.

K rozluštění Moravcovy záhady využívá studie psychobiografický přístup. Jedná se o vědecký přístup k datům, který prostřednictvím aplikace psychologických teorií dospívá k vysvětlení a popisu osobnostní struktury zkoumaného jedince. Uvedený přístup je

v českém prostředí fenoménem okrajovým. Pomineme-li zájem Michala Černouška (1990a, 1990b, 1991), nacházíme její uplatnění pouze v několika diplomových pracích (Fličková, 2021; Heider, 2005). V zahraničí je však psychobiografie dlouhodobě etablovaným přístupem, který se stává alternativou současnému hlavnímu proudu vědecké psychologie s dominující složkou pozitivistické metodologie (Mayer & Kovary, 2019; Runyan, 1988a; Schultz, 2005a).

Teoretická část práce se zaměřuje na deskripci psychobiografického přístupu. Jsou zde popsány jeho teoretické základy a etické principy, kterými se řídí. Dále zde jsou vysvětleny jeho základní meta-teoretická východiska. V rámci toho je přístup dán do souvislosti s celkovým vývojem psychologie jako vědy. Především je postaven do opozice vůči pozitivistickému směru kvantitativní a nomotetické psychologie. Předložen je návrh meta-teorie psychobiografie, která jí zajišťuje nárok na objektivní popis reality. Touto meta-teorií v rámci psychobiografie je myšleno porozumění na základě společného primárního vztahu poznávajícího a poznávaného v rámci hermeneutické teorie (Gadamer, 2009; Rennie, 2007; Stolorow & Atwood, 1984; Yanchar & Hill, 2003). Součástí příloh je také popis vývoje psychobiografie od doby jejího vzniku.

Výzkumná část práce se věnuje popisu Moravcových motivů a jeho osobnosti. Je zde vysvětlena hlavní vybraná výzkumná metoda. Tou je primárně analýza knižně vydaných Moravcových úvah. Analýza textů se pojí s analýzou hlavních Moravcových životních událostí. Ty jsou podrobně popsány v Moravcově životopisu, který je součástí příloh. Jsou zde představeny hlavní zjištěné kategorie příběhu Moravcova života, které vznikly proběhlou analýzou. Na uvedené kategorie byly následně aplikovány psychologické teorie, které jsou zde popsány.

Předkládaná studie využívá tři hlavní psychologické směry, které se snaží o poodhalení Moravcovy osobnosti z odlišných úhlů pohledu. Jsou jimi hlubinné teorie, narativní analýza a kulturně-historická teorie činnosti, tzv. CHAT (cultural-historical activity theory). Využití tří psychologických směrů se svými unikátními metodologickými postupy, předpoklady o lidském psychickém základu a přístupy k jejich vysvětlení vede k zisku kompletnějšího pohledu na Moravcovu osobu a k hlubšímu porozumění jeho hlavním úmyslům a motivům. Výstupem studie je rovněž vzájemné porovnání uvedených tří

přístupů na základě toho, zda byly jejich závěry komplementární, či ve vzájemném rozporu. Aplikací tří směrů rovněž odhalíme, k jakým druhům objevů o Moravcovi jednotlivé směry vedly a do jaké míry přispěly k porozumění struktuře Moravcovy osobnosti a hlavním motivům vedoucích ke kolaboraci.

Studie se zaměřuje na tři hlavní cíle. Prvním cílem je popis Moravcovy osobnosti a vysvětlení hlavních motivů ke kolaboraci. Druhým cílem je vzájemné porovnání tří psychologických směrů v rámci jejich vhodnosti pro popis Moravcovy osobnosti. Třetím cílem je představení psychobiografie širší vědecké obci a upozornění na její přínos pro porozumění člověku. V této oblasti je text vhodný nejen pro psychology, kteří jsou zamýšlenými hlavními čtenáři předkládané práce, ale rovněž, mimo jiné, historikům, jako nejbližší profesi zabývající se systematicky historicky významnými osobnostmi. V této oblasti je text potenciálně přínosný pro prohloubení mezioborové psychologicko-historiografické spolupráce.

Celou studií se prolíná linka Moravcova života a jeho osudu. Otázka po jeho zradě je nosným pilířem celé práce. Přestože k odhalení Moravcovy osobnosti vede celý předkládaný text, chci zde naznačit směr, kterým se výzkumný diskurz bude ubírat. Jednání Moravce se může zdát nekonzistentní a zmatečné. V průběhu práce ale zjistíme, že se tato nejednoznačnost vyjevuje pouze při vnějším pohledu bez přihlédnutí k hlubším psychickým determinantám. Disertace umožňuje nahlédnout fakt, že jakkoli byl Moravec rozpolcený duševně, jeho jednání si zachovávalo konstantní formu i zacílení. Psychologické teorie nám tak prostřednictvím psychobiografického přístupu umožní nalézt sjednocující vysvětlení tam, kde doposud chybělo.

1 Teoretická část

Teoretická část disertace se zabývá psychobiografickým přístupem. Jsou v ní uvedeny příklady definic psychobiografie a její výzkumné cíle. Psychobiografie je dále zasazena do souboru psychologických disciplín. Vzhledem k těmto cílům je zde předložen rozbor současné „meta-teorie“ majoritního proudu akademické psychologie, který je doplněn její kritikou. Navržena je alternativní meta-teorie, která tvoří teoretické pozadí nejvýznamnějších psychobiografických výzkumů. S odkazem na předchozí zasazení psychobiografie do meta-teoretického a psychologicko-vědního rámce jsou následně popsány hlavní charakteristiky psychobiografického výzkumu – zásady výběru subjektu, přístup k datům a k jejich interpretaci, etické závazky výzkumníka vzhledem k subjektu a k vědecké obci a celkový význam psychobiografie pro oblast současné akademické i praktické psychologie.

1.1 Obecně o psychobiografii

Níže jsou představeny základní údaje týkající se psychobiografie. Jsou zde předloženy základní definice pojmu, je vysvětleno propojení psychobiografie s vědními obory a je vyložen fundamentální teoretický problém psychobiografie, který bude hlavním tématem následující sekce.

1.1.1 Definice psychobiografie

Na začátek psychobiografické práce je vhodné umístit samotnou definici psychobiografie, ze které budu dále v textu vycházet. Samotní psychobiografové definují psychobiografii následovně.

Podle Runyana (1984, s. 184) „psychobiografické metody jsou takovými metodami, které jsou využívány ke konstrukci a rekonstrukci psychologických a sociálních vědeckých interpretací životů určitých jednotlivců. Psychobiografické metody je možné považovat za zvláštní případ kazuistické metody.“

Ponterotto (2015, s. 379) uvádí, že psychobiografii lze definovat jako „intenzivní studium života jedince historického významu v rámci socio-kulturního kontextu s využitím psychologických a historiografických výzkumných metod a s interpretací z pohledu uznaných psychologických teorií.“

Podle Mayerové a Kovaryho (2019b, s. 1) je psychobiografie „systematickou aplikací vědecké psychologie v oblasti interpretace života a děl významných osob jako jsou umělci, vědci, filozofové, aktivisté nebo politici.“

Definice kladou důraz na interpretaci života osoby. Cílem je porozumění životu subjektu – tedy, jak bylo uvedeno v definici výše, jeho povaze, charakteru či motivům jednání. Cílový subjekt, jak je z definic zřejmé, je většinou historicky významný – jedná se o osoby, které v rámci svého života výrazněji ovlivňovaly kulturní, vědecké či politické dění ve svém okolí. K dosažení cíle jsou využívány především teorie vědecké psychologie. Zvýšený důraz je kladen na kulturní a sociální proměnné, které život člověka ovlivňovaly.

V českém prostředí se psychobiografií zabýval Černoušek, který v devadesátých letech publikoval několik psychobiografických článků (1990a, 1990b, 1991). V rámci své

terminologie nepsal přímo o psychobiografii, nýbrž o psychohistorii. Tu rozděloval na dva hlavní okruhy:

- 1) „psychohistorie vlastní, v užším slova smyslu. Používá klinickopsychologické a psychiatrické metody, čímž se objasňují, vykládají a do souvislosti uvádějí složité emoční propletence jedinců v dějinách. Hledají se psychologické (...) determinanty historických událostí.
- 2) psychohistorické studium interindividuálně sdílených témat“ (Černoušek, 1990a, s. 709).

V uvedené definici je za psychobiografii možné považovat její první část. Je vhodné podotknout, že identifikace psychobiografie striktně s „klinickopsychologickými a psychiatrickými“ metodami, což vzhledem k povaze Černouškových úvah pravděpodobně odkazuje na využití psychoanalytického přístupu, není majoritním názorem současné psychobiografie. Namísto toho se dnes v psychobiografii využívá široká paleta psychologických teorií (viz příloha 1).

Předložené definice poskytly dostatek materiálu k vytvoření základní definice.

Jako základní definici psychobiografie uvádím: *psychobiografie je mezioborový vědecký přístup využívající převážně vědecké psychologické teorie za účelem vysvětlení osobnosti, motivů či jednání známé historické osoby.*

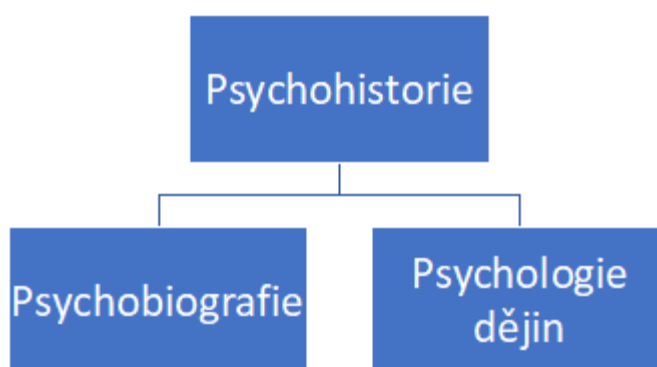
Uvedená definice slučuje podstatné prvky současných psychobiografických definic a vytváří solidní základ pro porozumění podstaty přístupu. Tuto podstatu psychobiografie jako mezioborového přístupu je na místě akcentovat. Nejedná se o samostatnou vědní disciplínu, nýbrž o sadu vytyčených výzkumných cílů, metod, přístupů k datům a nazírání problematiky, která je aplikovatelná v širším okruhu společenskovedních oborů. Velký důraz je kladen na interdisciplinární spolupráci, především psychologie a historiografie (Ponterotto & Reynolds, 2019). Jak uvádí Runyan (2019b), psychobiografii je možné nalézt v pracích spadajících přinejmenším do oborů akademické psychologie, psychiatrie, politologie, literárních věd či historiografie. Přesnějšimu vymezení psychobiografie v rámci současné vědecké obce se věnuje následující kapitola.

1.1.2 Kde leží?

Na výše uvedeném příkladu Černouškovy definice je možné doložit příbuznost psychobiografie, tedy první složky „psychohistorie“, k dalším vědním oblastem, ve kterých se prolínají složky psychologie a historiografie. Psychobiografie má blízko například k „historii mentalit“, druhé složky Černouškovy psychohistorie.

Abych předešel zmatení pojmů psychobiografie a psychohistorie, které bývaly dříve užívány často jako synonyma, využiji Elmsovo rozlišení (1994, s. 257): „Psychohistorie je psychologickou analýzou, která do značné míry využívá psychologické koncepty. V případě, že se psychohistorie zaměřuje na život významné historické osoby, stává se psychobiografií.“

Psychohistorie je tedy, jak tvrdí Černoušek i Elms, nadřazeným pojmem pro psychobiografii, která se o své místo pod úrovní psychohistorie dělí s dalšími teoretickými přístupy, které aplikují psychologické teorie na dějinné události. Celou záležitost komplikuje fakt, že tyto zbylé přístupy bývají v některých případech souhrnně pojmenovány opět jako psychohistorie, čímž se tento pojem dostává opět naroveň psychobiografii (Runyan, 1988a). Pro rozlišení dvou úrovní významů „psychohistorie“, navrhuji pro nižší úroveň, která zahrnuje psychologii mentalit či kultur, alternativní název – „psychologie dějin“ (viz obrázek 1).

Obr. 1 *Odlíšná úroveň psychohistorie, psychobiografie a psychologie dějin*

Psychobiografie byla v rámci svého vývoje označována různě. Především v případě prací z minulého století můžeme nalézt psychobiografické studie, které se neoznačují jako

psychobiografie, ani jako psychohistorie, nýbrž které využívají názvy alternativní, například životní příběh (life history), naratologie (narratology) či psychologická biografie (psychological biography) (Elms, 1994; McAdams, 2019).

Vzhledem k tomu, že byla psychobiografie dříve označována různými jmény, z nichž některá přímo odkazují na biografii, a také k tomu, že v samém jejím názvu je slovo biografie obsaženo, je vhodné si určit, v čem se psychobiografie od biografie liší. Dennis (2005, s. 312) uvádí: „Práce psychobiografa nespočívá v pouhém nashromáždění biografických dat v chronologickém pořadí. V každém životě leží za známými fakty ‚pravda‘, která může vrhnout oživující světlo na duševní hájemství subjektu a posloužit tak jako klíč k porozumění (...) jeho jednání (...).“

Ponterotto (2019) vidí rozdíl v tom, že zatímco se biografie zaměřuje na sledování osobního života subjektu, který je představován jeho jednáním, úspěchy, selháními, radostmi apod., psychobiografie se věnuje „vnitřní“ psychologii subjektu – motivům a emocím, které stály za pozorovaným jednáním. Biografie se tak podobá špičce ledovce, která je viditelná ostatním. Psychobiografii poté můžeme chápat jako potopený ledovcový masiv, který běžný pozorovatel nemůže nahlédnout a který snad neviděl, v rámci svého uvědomění, ani sám subjekt.

Konečně podle Singera (2019) se biografie snaží o to, předložit ucelený příběh zkoumané osoby, který je nejčastěji vystaven v chronologickém pořadí a který klade důraz na sociokulturní kontext života, přičemž se zaměřuje na rodinu, vztahy a zaměstnání subjektu. „Cílem biografa je poskytnout vhled do toho, co činilo osobu tím, kým je, a do hlavních témat a konfliktů, které utvářely život subjektu“ (s. 522). Psychobiografie obvykle nepopisuje celou trajektorii života subjektu; její analýza se omezuje na určitou sadu událostí, která vede nejen ke vhledu do života jedince, ale také k odpovědi na základní otázku v jeho životě. Na rozdíl od biografie poskytuje hlubší teoretické porozumění psychologické dynamice, která stála v pozadí klíčových událostí života. Obdobný popis rozdílů biografie a psychobiografie nalézáme také u Schultze (2005b) či Runyana (2019b).

Psychobiografie na základě interpretace určujících kritických momentů života osoby dospívá k popisu osobnostní struktury jedince. Biografie se věnuje spíše popisu

chronologických událostí života, psychobiografie hlubšímu vysvětlení determinant, které stály za tím, že jedinec k uvedeným událostem dospěl a že na ně svým typickým způsobem reagoval.

Výše bylo v definici psychobiografie uvedeno, že se jedná o mezioborový přístup. Psychobiografie bývá tradičně spojována především s oblastmi psychologie a historiografie (Runyan, 1988a). Historiografické metody jsou v psychobiografickém výzkumu obvykle nápomocné především v oblasti metodologie sběru dat a práce s prameny. Znalost historiografie může výzkumníkovi napomoci k lepšímu porozumění socio-kulturního zasazení subjektu. Výstup výzkumu poté může zpětně pomoci historikům porozumět době, ve které subjekt žil, překážkám, kterým musel čelit, a mocenskému vlivu, který subjekt měl na historické dění.

Spřízněnost psychobiografie s psychologií vyzdvihuje Runyan (1984). Ten přiznává biografii možnost využívat implicitní (laické) psychologie k popisu zkoumané osoby, avšak to, čím se psychobiografie od biografie odlišuje, je explicitní využívání vědeckých psychologických teorií. Spřízněnost psychobiografie a psychologie dokládají nepřímo její praktikující autoři a popularizátoři. Za nejnámější autory psychobiografií je možné považovat Sigmunda Freuda a Erika Eriksona (pro stručnou historii psychohistorie viz přílohu 1). Nejvlivnější autoři moderních psychobiografií jsou psychologové (podle abecedy, Elms, Kovary, McAdams, Ponterotto, Runyan, Schultz, Stolorow s Atwoodem). Všichni uvedení psychobiografové akcentují význam psychobiografie pro psychologii, která je jí svým tématem, cílem a metodami velmi blízká. Psychobiografie může být svým teoretickým i praktickým zaměřením největším přínosem právě pro psychologii stejně tak, jako je psychobiografie ze všech vědních oborů nejvíce sycena teoretickými znalostmi z psychologie (Elms, 1994; Runyan, 1984, 1988a, 2005a; Kovary, 2019).

Otevírá se tím další podstatná otázka. Jak je možné, když psychobiografie spadá do oblasti zájmu akademické psychologie, že ji majoritní část vědecké psychologie do velké míry přehlíží? Proč je psychobiografie na okraji zájmu psychologie a proč je i v jednadvacátém století ve vědeckém prostředí do překvapivé míry neznámá? Pro odpovědi na uvedené otázky je nutné sestoupit hlouběji do teoretických základů psychologie a vysvětlit si, jak

mainstreamová psychologie a psychobiografie ve svém základu přistupují k datům, práci se subjektem a zadaným výzkumným cílům.

1.1.3 Věda, nebo umění?

Dle výše uvedených definic je psychobiografie přístupem, který systematicky využívá vědecké metody. Psychologie i psychobiografie se snaží o vědecké poznání okolí, teoreticky by tedy psychologie neměla mít výhrady vůči tomu, aby byla psychobiografie uznána jako oprávněná součást vědeckého prostředí. Přesto se zdá, že má majoritní část vědecké psychologie vůči psychobiografii výhrady. Tento spor psychobiografie s psychologii je postavený na jejich do značné míry nekompatibilním pojetí vědy. Majoritní část psychologie má výhrady vůči uznání psychobiografického nároku na vědecky verifikovatelné poznání skutečnosti. Kovary (2019) v případě majoritní psychologie hovoří o psychologii vědecké či akademické. Níže v textu ji nazývám psychologii nomotetickou či pozitivisticky orientovanou.

Než přejdu k vysvětlení toho, z jakého „podhoubí“ námitky psychologie vyrůstají, je nutné uvést, že kritika psychobiografie je z velké části zapříčiněna výroky samotných psychobiografů. Je tím myšleno časté zdůrazňování uměleckého základu psychobiografie jejími představiteli. V jejich textech se můžeme dočíst, že se psychobiografie nachází v šedém pásmu mezi uměním a vědou a že na tomto nejasném území má psychobiografie ve skutečnosti blíže spíše k umění.

„Prací psychobiografa je, konec konců, soucítit“ (Schultz, 2005d, s. 132).

„Tím chci říct, že vnímám psychobiografii spíše jako umění než jako vědu. Vědecká metoda neposkytuje dostatek nástrojů k rozpoznání toho, co se děje uvnitř lidské mysli. Namísto ní potřebujeme umělecké nástroje, jako jsou intuice, interpretace a empatie“ (Anderson, 2019, s. 505).

„Psychobiografii chápu jako křehkou, a přesto nádhernou rovnováhu mezi vědou a uměním. (...) V druhé řadě je psychobiografie interpretačním a subjektivním procesem, který čerpá z kreativity a originality umění“ (Ponterotto, 2019, s. 511).

„Myslím, že jde o uměleckou aplikaci vědy na individuální život. Pravděpodobně je více uměním než vědou v tom, že výsledek psychobiografie připomíná spíše umělecké

či literární dílo než vědeckou studií. (...) Přesto to není tak docela věda v tom smyslu, že věda se snaží o to, nalézt obecné vědění nebo generalizovatelné poznatky, a psychobiografie se musí, aby byla úspěšná, zahazovat se specifiky“ (McAdams, 2019, s. 517).

Autoři výroků se jistě nesnaží přirovnáním psychobiografie k umění uvedený přístup nijak hanit. Jejich cílem je pravděpodobně zdůraznit, že se psychobiografie liší od „tvrdé vědy“, tedy od bádání založeného na práci s „objektivními“ a přesně měřitelnými fenomény, která produkuje výsledky získané na základě statistického zpracování kvantitativních dat. To nejspíš myslí McAdams svým popisem vědy, která se snaží o získání generalizovatelných poznatků, či Anderson, který vědecké metody nepovažuje za vhodné nástroje k vypracování psychobiografické práce. Takové pojetí vědy by bylo skutečně v kontrastu s psychobiografickým přístupem a nutilo by psychobiografii přijmout své místo v umělecké sféře.

Autoři nejspíše chtějí svým pojetím psychobiografie jako čehosi mezi uměním a vědou psychobiografii chránit před vědeckými požadavky na práci s měřitelnými, nejlépe statisticky generovanými, údaji. Bohužel svými úvahami o speciálním postavením psychobiografie, která se z uvedeného pojetí vědy vymyká, „vylévají s vaničkou i dítě“. Ve snaze upozornit na speciální potřeby psychobiografie, které se liší od *mainstreamového* vědeckého zaměření, přejímají uvedené zaměření jako normu, které nemůže psychobiografie dostat. Ve svém důsledku svými tvrzeními postavení psychobiografie ve vědeckém světě oslabují, neboť přímo uvádí, že psychobiografie zcela vědou není. Tím se implicitně dává zapravdu kritikům psychobiografie, kteří ji považují za zajímavé umělecké zpestření a veselý výstřelek, ale podle kterých rozhodně není něčím, co by mělo podložený nárok na své soustavné rozvíjení na univerzitách či v jiných vědeckých institucích. Umístěním psychobiografie do oblasti „mezi“ se její vědeckost oslabuje, čímž se opravňují úvahy o tom, zda je vhodné psychobiografii na univerzitách pěstovat, zda je vůbec etické ji zde studovat či psát na dané téma vědecké práce. Tato kritika je dále zmíněna v kapitole 1.2, kde je popsán myšlenkový základ tohoto názoru.

Zopakujme, že sama psychobiografie bývá svými autory často považována za fenomén, který se od současné vědy určitým způsobem odlišuje. Přes tuto výhradu ji

psychobiografové za její součást považují. Psychobiografie bývá označována za vědecký přístup, který si vypůjčuje některé umělecké prvky, ale který v základu klade důraz na validní, systematické poznání reality. Umělecké postupy tak v rámci specificky psychobiografické metody pouze napomáhají k dosažení výsledku, jenž je zcela vědecké povahy.

Z výše uvedeného důvodu Elms (1994) upozorňuje na nutnost bránit psychobiografii před názory dvojího druhu. Na jedné straně jsou výtvarníci a spisovatelé, kteří by psychobiografii bez okolků přijali do svého uměleckého kroužku. Na druhé straně stojí akademici hlavního proudu, kteří na psychobiografii nenahlízejí vřele, ale spíše s despektem, avšak se závěry umělců souhlasí. Psychobiografie je pro ně jakousi obskurní humanitní, literární nebo novinářskou záležitostí, nikoli však vědeckou disciplínou. Jak tvrdí sami psychobiografové, na které se mohou odkazovat, k sepsání psychobiografické práce je třeba jiných než vědeckých schopností a dovedností – je třeba se vcítovat, souznít a interpretovat, což narušuje obecné mínění o povaze objektivní vědecké činnosti. Nebylo by pak skutečně přiměřenější zařadit psychobiografii do umění?

Odpověď na otázku je negativní. Psychobiografii nelze zařadit do oblasti umění a upřít jí vědecký status, nikoli však proto, že by psychobiografové uměním pohrdali, nebo proto, že by se snažili neprávem uzurpovat si své místo v akademické obci. Pravým důvodem je skutečnost, že odmítání nároku psychobiografie na její specifickou cestu k vědeckému poznání je *donquijotským* úkolem, který v základu zastírá realitu. Tou je skutečnost, že psychobiografie je počinem, který sice může využívat pro majoritní pozitivisticky orientovanou vědeckou obec zvláštní praktiky (jakou je například ona aktivní aplikace empatie), ale který je v jádru vědeckým. Boj proti tomuto přiznání, že psychobiografie je vědou, je bojem proti doložitelným výzkumným a analytickým postupům, jak se pokusím vysvětlit v dalších kapitolách.

1.1.4 Místo psychobiografie v moderní psychologii

Psychobiografie se snaží o co nejpřesnější interpretaci životního osudu jedince. Aby toho dosáhl, je výzkumník povinen podstoupit hluboký výzkum materiálů, které se k vybrané osobě váží, a své interpretace stavět výhradně na datech, která z materiálního šetření vzniknou. K tomuto mezníku rozlišujícím psychobiografii a umění dochází Elms (1994),

když popisuje hlavní rozdíl mezi psychobiografem a beletristou. Důraz na výstup ověřitelný a dosvědčitelný daty opravňuje nazývat psychobiografii vědeckým přístupem. Jde současně o bod, který je pozitivisticky orientovanými psychology napadán a jehož význam je jimi u psychobiografie snižován.

Uvedená kritika vychází z hlavního proudu akademické psychologie, která je primárně zaměřená na zobecnění zjištěných poznatků. Jejím cílem je dospívat ke stále širším a obecnějším zákonům, které následně mohou být aplikovány na jednotlivé případy fenoménů, které se těmito zákony snaží vysvětlit a ideálně rovněž předpovědět jejich následný vývoj (Runyan, 1984; Kovary, 2019). Tyto abstraktní teorie jsou postaveny na co možná největším souboru kvantitativních dat. Výzkum je ospravedlňován jeho následnou generalizací a pravdivost výzkumu je potvrzena úspěšným podstoupením testu statistické významnosti.

Runyan (1988a) uvedenou orientaci psychologie nazývá jako antipartikularismus, pro který je charakteristické ztotožnění psychologie s nomotetickou vědou, tedy vědou zaměřenou na zjišťování obecně platných zákonitostí a tvorbu teorií (Allport, 1962). Uvádí citaci Levyho (1970, s. 5), podle kterého je psychologie charakterizována „vývojem generalizací stále se navyšujícího rozsahu, což vede k tomu, že jimi může být vysvětlen stále větší a větší soubor fenoménů, zodpovězeno stále více a více otázek a následně na nich může být postaveno stále více predikcí a rozhodnutí.“ Pokud bychom dokázali nalézt ideální hypotézu, byli bychom schopni vysvětlit cokoli, kdekoli.

Jde o analytický proces nalézání abstraktních podobností a souvislostí, které jsou prezentovány jako hypotézy a následně testovány přesně popsanou experimentální metodou (Runyan, 1984). Idiografická metoda, která se snaží o vyčerpávající popis jednoho fenoménu, má v rámci takto pojímaného výzkumu pouze omezenou hodnotu jako platforma, která umožňuje navrhnout nové výzkumné hypotézy. Ty ale již musí být zkoumány nomotetickými, experimentálními a statistickými metodami. Poté se již nejedná o „hypotézu vztahu mezi faktory v konkrétním případě, ale spíše o obecnější hypotézu kauzálních vztahů mezi klastry proměnných, jako jsou faktory ovlivňující zásah přihlížejícího, přesvědčivost sdělení nebo poslušnost vůči autoritě“ (Runyan, 1988a, s. 44).

Jinými slovy (Lundberg, 1926, s. 61, in Runyan, 2005, s. 20) „1) případová metoda vůbec není sama o sobě vědeckou metodou, nýbrž pouze prvním krokem ve vědecké metodě; 2) individuální případy získávají vědecký význam pouze tehdy, když jsou klasifikovány a utříděny v takových formách, aby odhalily podobnosti, typy a vzorce jednání; 3) statistická metoda je nejlepší, ne-li jedinou, metodou klasifikování a rozřídění velkého počtu případů.“ (Je vhodné zmínit, že se jedná o nejzávažnější, a ne jedinou, kritiku idiografické metody. Pro hlubší rozbor její kritiky a obrany viz Runyan, 1984, kapitola 9.)

Idiografická metoda, již je psychobiografie součástí, odpovídá na otázku „Jak můžeš generalizovat z idiografické studie?“ svou vlastní otázkou: „Jak můžeš konkretizovat obecné zákony ze skupinové či populační studie na jednotlivce?“ (Runyan, 1984, s. 172). Na otázku navazuje Elms (1994, s. 243), který tvrdí, že „neexistuje žádný inherentní rozdíl mezi mnoha položkami biografických faktů zjištěnými o jednom individu v životopisné studii a několika fakty zjištěnými o každém z mnoha jedinců v klasickém typu ‚empirického‘ psychologického výzkumu.“ Obě metody využívají rigorózní metody a způsoby interpretací ve snaze validního popisu reality. Idiografický přístup současně poukazuje na fakt, že jedince nelze dostatečně popsat prostým výčtem hodnot abstraktních charakteristik, natož člověku tímto způsobem porozumět.

Pro popis problému, kterému se zde věnujeme, využívá Runyan (1984) rozpracované tvrzení Kluckhohna a Murraye, že „každý člověk je v určitých aspektech a) jako všichni ostatní, b) jako někdo další, c) jako nikdo jiný“ (Kluckhohn & Murray, 1953, s. 53, in Runyan, 1984, s. 7). Člověka je podle autorů možné popsat na třech různých úrovních, které se liší obecností popisovaných fenoménů. Uvedené úrovně jsou znázorněny na obrázku 2.

První úroveň reprezentuje znalosti, které jsou všeobecně platné pro každého člověka. Je tvořena obecnými zákony, které jsou často vystavěny na základě nomotetických kvantitativních výzkumů. Druhá úroveň zahrnuje zákony, které jsou platné pouze pro určitou skupinu lidské společnosti. Jde o poznatky týkající se každého z příslušníků jedné z mnoha skupin, kterými mohou být pohlaví, gender, kultura, generace apod. Na poslední úrovni se nachází informace o jednom konkrétním člověku jako nejnižší popsatelné jednotce uvnitř psychologického oboru. Do této úrovně patří sada

deskriptivních znaků, které platí o vybrané historické osobě, o určitém pacientovi, o mém sousedovi apod. Každá z jednotek nejnižší úrovně je sumou svých vlastností, které vytváří unikátní individuum, ve svém celku zcela odlišné od ostatních.

**1) Pravdivé pro všechny lidi: všeobecně platné
Např. psychodynamické teorie, principy
sociálního učení, stádia kognitivního vývoje**

**2) Pravdivé pro skupiny: skupinové rozdíly
Pohlaví, rasa, sociální třída, kultura,
historické období, další skupinové rozdíly**

**3) Pravdivé pro určité jedince
Van Gogh, Lincoln, Freud, V. Woolfová,
Malcolm X, kliničtí pacienti, vy osobně, další
jedinci**

Obr. 2 *Tři úrovně popisu fenoménu*

Runyan (1984) pokračuje tvrzením, že úkolem akademické psychologie je popisování, vysvětlování a predikování jednání na každé ze tří úrovních popisu. Ideálem vědců nomotetické psychologie je situace, kdy by všeobecné zákony nejvyšší úrovně dokázaly zcela vysvětlit úrovně nižší. To by značilo jednak to, že nejvyšší úroveň je významem nadřazená zbývajícím dvěma, a dále to, že jsou značené úrovně zcela propustné a umožňují aplikaci teorií vyšší úrovně. Do značné míry tomu tak je - například znalost určitého syndromu, který byl u subjektu přítomen, může výrazně pomoci porozumění osobě. Potvrzení uvedené možnosti je nutné doplnit dvěma poznámkami. Zaprvé, je stejně tak možné aplikovat znalost jedince na porozumění abstraktní teorii. To můžeme seznat z psychobiografických studií, které demonstrují, jak charakteristické osobnostní nastavení teoretika ovlivňuje stavbu jeho teorií (Atwood & Stolorow, 2006; Elms, 1994). Zadruhé, a to především, poznání získané z aplikace jedné úrovně na jinou, častěji úrovně vyšší na úroveň nižší, je v naprosté většině případů omezené. Výzkumník rychle dospěje

k závěru, že deduktivní aplikaci analytických obecných teoretických rámců na nejnižší úrovni je nutné doplnit idiografickým výzkumem, který se zaměřuje na snahu porozumět příběhu osoby, jejím jedinečným motivům, přáním a obavám. Runyan popis tří úrovní ukončuje vyjádřením přesvědčení, že jednotlivé úrovně poznání jsou semi-nezávislé. Jedna úroveň nám může do určité míry pomoci porozumět fenoménu z úrovně jiné, ale tato pomoc je omezená a sekundární – hlavní část práce musí výzkumník většinou vykonat v té úrovni, do které spadá fenomén, kterému se věnuje. Dodejme, že jedna úroveň není v absolutním významu nadřazena úrovni jiné ze zbývajících dvou.

Právě z toho důvodu má v rámci vědecké psychologie své nezaměnitelné místo idiografický výzkum, kterého je psychobiografie součástí, a který se svými metodami, cíli a chápáním problému na porozumění jednotlivci primárně zaměřuje. Rozpor nomotetického a idiografického přístupu se přesto tímto neurovnává. Potenciální kritice je idiografický výzkum vystaven rovněž za svoji preferenci kvalitativního sběru dat.

Pro dosažení cíle pozitivisticky orientované psychologie, popisu abstraktních obecných fenoménů týkajících se člověka, se využívají primárně kvantitativní metody. Prostřednictvím sběru měřitelných dat ze sumy vysokého počtu probandů lze získat snadno porovnatelné údaje, které názorně a jasně ukážou, kde se vybraný fenomén vzhledem k ostatním nachází. Důraz je při sběru dat kladen na jeho objektivitu, což v tomto případě znamená důraz na to, aby sběr nebyl ovlivněn výzkumníkovými předsudky, tzv. *bias*. Zásadní podmínkou objektivit je sběr přesně změřených dat ve zvoleném vzorku. Z pozice výzkumníka hrozí, že by svými akcemi mohl měřené fenomény ovlivnit, ať již vědomě, či nevědomě. Proti tomu se snaží výzkumníci bránit sadou zmíněných kontrol, které na sebe uvalují a které je mají před jejich *bias*, přáními a předsudky uchránit. Mezi tyto kontroly patří například slepý pokus, triangulace výzkumu, opakovatelnost měření ad. Pokud byla data vybrána bez vlivu výzkumníka na soubor a byl-li výzkumný soubor subjektů dostatečně reprezentativní, je možné výsledky považovat v rámci kvantitativního výzkumu za zobecnitelné na širší populaci, čímž se dosáhne hlavního cíle práce.

Uvedená metoda je v nomotetickém výzkumu nejen možná, ale též vysoce efektivní. S její pomocí se výzkumník dostává blíže k porozumění obecných fenoménů tak, jak se

vyskytují v celku populace. Na druhou stranu v oblasti výzkumu nižší úrovně, tedy v oblasti výzkumu jednotlivce, je uvedená metoda krajně nevhodná. Když se psychobiograf zabývá jednotlivcem, postrádá v naprosté většině sumu potenciálních zdrojů dat, které jsou přítomny v kvantitativní studii. Pokud přesto tento zdroj nalezne (například porovnávání fenoménu u subjektu v průběhu jeho života), pak výsledek analýzy podá zprávu, která by byla v rámci kvantitativního šetření mnohdy dostačující (ve smyslu A způsobuje B, což otevírá další možnosti kvantitativního výzkumu), ale ve snaze vysvětlení jednání osoby není dostatečně komplexní a hluboká (například, zjistíme-li, že v rámci života subjektu A způsobovalo B, neodpovíme si na otázku – „proč?“). Kvantitativní výzkum poskytuje základní vysvětlení, ale postrádá porozumění, které za uvedeným vysvětlením leží; toto porozumění je jádrem psychobiografického výzkumu – porozumět tomu, proč subjekt jednal tak, jak jednal.

Za tímto účelem využívá psychobiografie sadu kvalitativních, idiografických metod, které mají k vysvětlení jednání, motivace a charakteru osobnosti dopomoci. Zde se vracíme k názorům části psychobiografů, kteří podobně jako někteří akademičtí psychologové tvrdí, že psychobiografie je spíše uměním než vědou. Její metody, které vedou k vytyčenému cíli, totiž v základu vylučují postoj, který je vlastní kvantitativním výzkumům. Pokud chce člověk porozumět subjektu, musí se zcela vzdát vlastní neutrality. Odpojení od subjektu, snaha o zachování vlastní nezáúčastnosti, s cílem neovlivnit sběr dat zde neguje samotnou možnost výzkumu. Pokud by se výzkumník takto od subjektu odpojil, musel by se spokojit s výčtem vyjádření, které se váží pouze k jeho popisu – např. byl bez vlasů, strnil se lidí v rámci celého svého života, v období do svých čtyřiceti let byl méně plodným autorem než v období následujícím apod. V případě, že je subjekt stále naživu, by bylo možné údaje doplnit výsledky pozorování, dotazníků, testů. Takto by se dospělo k pouhému „vnějšímu“ popisu osoby. Hlubšího porozumění člověku by nebylo dosaženo.

Zde nastupují idiografické, a tedy i psychobiografické, metody a s nimi i přímé zapojení a napojení výzkumníka do života subjektu. Psychobiografická metoda se snaží o vcítění se do subjektu, o to, vidět svět jeho očima. Výzkumník se dostává aktivně do vztahu se zkoumaným jedincem, snaží se o navázání rozhovoru, který s ním následně dlouhodobě

vede. Nechává na sebe subjekt působit, vysvětlit si od něj jeho jednání a myšlenky, vůči kterým se nedistancuje, ale které předběžně přijímá a na které sám odpovídá. Mezi výzkumníkem a subjektem vzniká dialog, který samotný výzkum nese a který se stává hlavním zdrojem porozumění. V rámci tohoto dialogu se poté rozdíl mezi subjektem a objektem smývá (viz 1.2) a souběžně s tím se dostavuje pochopení. Tímto se výzkumník dostává k porozumění a vysvětlení osoby. Důraz psychobiografa na vlastní empatii a na sympatii k subjektu je oním prvkem, který psychobiografii přibližuje k hraničním umění a který je hlavním objektem kritiky nomotetické psychologie.

Tato kritika je v základě postavena na následující myšlence: Pokud neexistují měřitelné fenomény ani nadosobní instance, která by dané fenomény zpracovala vzájemným porovnáním s fenomény jinými, poté není možné zařadit výstup výzkumu do souboru vědeckého poznání a jedná se tedy o výstup bezcenný. Kritiku shrnuje Holt, který spojoval idiografický přístup s uměním. „(...) pocit porozumění (spíše než predikování a kontroly, pozn. Elmse) je subjektivním efektem, ke kterému směřují umělci, ne vědci. (...) Existuje legitimní umění osobnosti, literární biografie. Umělec jako Andre Maurois není degradován tím, že není žádným vědcem“ (Holt, 1962, s. 389, 390, in Elms, 1994, s. 16).

Cronbach (1975, in Runyan, 2005a, s. 20) v souvislosti s uvedeným tvrzením doplňuje, že existují pouze dva obory vědecké psychologie, kterými jsou psychologie korelační a psychologie experimentální, které je možné vzájemně propojit ve výzkumu člověka. Z nedůvěry k idiografické metodě přirozeně vyvěrá nedůvěra psychologů k psychobiografii a k vědcům, kteří se jí věnují (Runyan, 2005a; Elms, 1994).

Runyan (1984) různorodost interpretací vycházející ze subjektivní účasti či zaujetí výzkumníka zkoumanou osobou nepopírá. Zdůrazňuje ale, že je výrazný rozdíl mezi lišícími se vysvětleními, které vycházejí z nekvalitně provedeného výzkumu, a vysvětleními, jejichž odlišnost pramení z různých, ale doplňujících se perspektiv pohledu na vybranou osobu. Autor se musí pokusit oba zdroje zkreslení omezit. Rozdílem oproti nomotetické vědě není to, že by se idiografický přístup nepokoušel o redukci zkreslení na základě nedostatečného výzkumu. Nomotetický a idiografický přístup se v požadavku na získání relevantních dat shodují. Rozdíl je v tom, jak oba směry přistupují k řešení druhého zkreslení – k odlišným perspektivám, které k vybranému fenoménu

zaujímáme. Nomotetický směr se zkreslení snaží vyhnout stažením výzkumníka z účasti na zkoumaném subjektu. Idiografický směr se snaží redukce zkreslení dosáhnout naopak aktivním působením, které je výzkumníkem reflektováno a přiznáno. Psychobiograf přijímá, že je zasazen ve svých teoretických perspektivách, ve svém sociálním a historickém kontextu, a že ty jej ovlivňují. S tím také přijímá, že jiný autor by pravděpodobně dospěl se studiem stejného subjektu k do určité míry odlišným závěrům. Tento postoj nazývá Runyan epistemologickým relativismem a zdůrazňuje, že jako takový není, jak si myslí mnozí zastánci nomotetického postupu, protipólem objektivitu. Zde pramení hlavní rozdíl mezi idiografickým a nomotetickým přístupem. Metody psychobiografického výzkumu, které budou popsány v kapitole 1.3.3, mají společné své přiznání k vlastnímu relativismu, k vlastní podmíněnosti. Tento postoj nemohou z principu zastánci nomotetického přístupu přijmout, neboť je v rozporu se základním meta-teoretickým principem, který zaštiťuje nárok na pravdivé poznání (Kovary, 2019). Jedná se o rozpor se samotným pojetím „pravdy“, která v meta-psychologii nomotetické vědy nemůže nejistotu relativismu připustit.

Psychobiografie, jako zástupce idiografického přístupu, se svou snahou o porozumění dějinám člověka a palčivým, opakujícím se otázkám, které ho trápí, doplňuje pohled majoritního proudu nomotetické psychologie, která se zaměřuje na měření dat, hledání korelací a provádění experimentů. Spolu s dalšími přístupy využívajícími idiografické metody doplňuje „tvrdá“ kvantitativní a vyčíslitelná data poznatky o tom, jak lidé mysleli, jak vnímali svůj svět, jak prožívali svůj osud (Runyan, 1984). Jak píše Elms, je nutné abychom odstoupili od chladných a z obrovského vzorku získaných dat o tom, zda lidé preferují vůni růže bílé či červené, a sami si k růži přičichli. „Nastal čas, aby psychologové udrželi vůni růže v nose na tak dlouho, aby ocenili její zřetelnou růžovitost namísto toho, aby se trápili snahou identifikovat základní sensorické procesy, které zapříchňují, že dáváme přednost vůni růží před zápachem odpadní stoky“ (Elms, 1994, s. 16).

V následující sekci je popsán teoretický základ současné nomoteticky orientované psychologie, který je následně doplněn popisem alternativního meta-teoretického filozofického zázemí, ze kterého čerpá svůj nárok na objektivní poznání subjektu psychobiografie.

1.2 Psychologie, pozitivismus a hermeneutika

Výše jsem uvedl, že rozdíly v cílech výzkumného designu a v přístupu k datům mezi pozitivisticky směřovanou psychologií a psychobiografií, která je součástí idiografických přístupů, jsou projevem jiné, základnější roviny, ze které rozpor vyvěrá. Jelikož se jedná o spor hlubší, přesahuje konflikt nomotetické psychologie a psychobiografie, a je vystavěn na střetu dvou filozofických systémů, na kterých jsou nomotetická psychologie a psychobiografie založeny. Tyto systémy, které do velké míry implicitně u výzkumníků ospravedlňují jimi vybraný přístup k datům, budu dále v textu nazývat meta-teoriemi. První meta-teorií, která dává teoretický základ pozitivistické psychologii, je logický pozitivismus, druhou meta-teorií, která ospravedlňuje využití psychobiografie, je metodologická hermeneutika vycházející z fenomenologie (Kovary, 2019).

Logický pozitivismus je úzce spojen se vznikem psychologie jako samostatného oboru (Walsh et al., 2014). V jádru pozitivistické meta-teorie leží snaha prostřednictvím analýzy jevu abstrahovat obecné zákonitosti, v rámci kterých se zkoumaný fenomén objevuje. Pokud je analýza provedena úspěšně a je poodhalen zákon, který sledované jevy řídil, poté je možné sledovaný jev replikovat, jsou-li nastaveny vhodné neutrální podmínky. Pokud je jisté, že se fenomén bude opakovat, jinými slovy, je-li ovládnut, poté je zkoumaný zákon pravdivý (Stolorow & Atwood, 1984; Walsh et al., 2014; Yanchar & Hill, 2003).

Pojímání objektivního poznání jako dosažení jistoty a replikability bylo spojeno s představou objektivní reality jako přesně měřitelné sumy proporcí. S tím se pojilo kauzální vnímání a odvozování okolních fenoménů, předpoklad hmoty jako základní substance světa a zaměření na vyhledávání abstraktních zákonů. Suma těchto předpokladů je základem současné nomotetické psychologie (Kovary, 2019; Yanchar & Hill, 2003). Pro přesnější popis logického pozitivismu níže uvádím jeho dvě slovníkové definice:

„Filozofická teorie, která za smysluplné považuje pouze ty teze, které mohou být pomocí logických nástrojů analyzovány až k základním výrokům, jež jsou ověřitelné tautologiemi či empiricky. Proto pokládá metafyziku, teologii a občas i etiku za bezvýznamné“ (Collins English Dictionary, 2014).

„Filozofický směr, který ověřuje všechny výroky jejich vztažením ke smyslové zkušenosti či ke struktuře jazyka a který se snaží o sjednocení vědních oborů prostřednictvím společného logického jazyka“ (Webster’s New World College Dictionary, 2010).

V jádru akademické psychologie postavené na uvedené meta-teorii stojí přesně znějící logické výroky, které jsou v základu vyvoditelné z vnějšího smyslového pozorování. Cílem tohoto hlavního proudu psychologie je hromadění abstraktních zákonů o myšlení a jednání člověka, které je možné v experimentálních podmínkách dokazovat, přičemž tyto zákony jsou, jak můžeme „vystopovat“ s využitím přísně logických výroků, odvozené z měřitelné objektivní reality. Z toho důvodu se pozitivisticky orientovaná psychologie „zabydla“ v horní úrovni popisovaných abstraktních jevů (viz 1.1.4) a rovněž proto preferuje data, která jsou získána v experimentálních podmínkách, tedy v situacích, pro které je typické vyjmutí subjektu z okolního situačního kontextu, a která tak nejsou kontextem (mezi který se počítá i účast výzkumníka) nedobrovolně ovlivněny a zkresleny.

Podřizování psychologie zásadám logického pozitivismu s jeho důrazem na přesný a kontextem nepodmíněný popis mechanistických jevů, které se manifestují pod vládou abstraktních zákonů, je rovněž zdrojem Murrayovy (1981) kritiky psychologie. V jejím jádru stojí tvrzení, že psychologie za dobu své existence nepřispěla ničím k porozumění lidské povahy. Uvedená Murrayova kritika je k příspěvku pozitivistické psychologie nespravedlivá. Hlavní proud psychologie během své historie získal rozsáhlou řadu poznatků o lidském jednání a myšlení, čímž významně posílil status oboru v systému věd. Hlavní proud vědecké psychologie dokázal bravurně popsat určité lidské fenomény a rozpoznat zákony, které byly dříve člověku zcela skryty. Tyto zákony mohou pochopení napomoci, ale pouze v případě, když nebude udělen primát jejich pouhému popisu a replikaci. Podmínkou tvůrčího využití zjištěných zákonů k porozumění psychiky člověka je jejich zařazení do kontextu lidského psychického života. Uvedené zařazení do kontextu života je možné aplikovat na příkladu porozumění jednotlivci – pouze na úrovni konkrétní osoby se veškeré abstraktní teorie zhmotňují a zlidšťují. Na jedinečném příkladu člověka jim je možné přiřknout význam. Jinými slovy, psychologie má začít klást důraz na vysvětlení člověka využívajíc abstraktních teorií, a ne na abstraktní teorie využívajíc člověka. K tomu ale je potřeba zaměnit, nebo alespoň rozšířit, meta-teorii psychologie.

Psychobiografie snaží dospět k porozumění psychickému životu subjektu pečlivým studiem materiálů, jež se ke zvolené osobě vážou, a zhodnocením jejich významu. Zhodnocení materiálů nemůže být od osoby výzkumníka odděleno. Sám výzkumník přisuzuje jednotlivým datům důležitost a sám také interpretuje, do jaké míry jaká událost ovlivnila celý život zkoumaného subjektu. V tomto procesu využívá vlastnosti, které někteří psychobiografové přisuzují umělcům – intuici, empatii, vcítění. Jde o vlastnosti, které v pozitivistickém výzkumu mohou být přítomny v přípravné fázi, kdy jsou tvořeny hypotézy, ale v samotném sběru a vyhodnocování dat jejich přítomnost validitu snižuje. Pokud bychom přijali jako meta-teorii pozitivismus, musela by se psychobiografie skutečně svého nároku na objektivní poznání vzdát. Psychobiografie však svůj přístup k datům a své výzkumné postupy odvozuje od zcela odlišného filozofického přístupu, se kterým je těsně spojena a jehož je praktickým vyjádřením. Jedná se o hermeneutiku, konkrétně, jak ji nazývá Rennie (2007), o hermeneutiku metodologickou.

Hermeneutikou, která se do devatenáctého století uplatňovala především v interpretaci náboženských či právnických textů (Gadamer, 2009), se začal v devatenáctém století systematicky zabývat Wilhelm Dilthey (1901, 2002), který jako první přehledně artikuloval její metodologickou upotřebitelnost. Na jeho myšlenky později navázali, ovlivnění fenomenologií, další myslitelé, mezi jinými Hans-Georg Gadamer (1999, 2009, 2012) a Paul Ricoeur (2001, 2002, 2008). Hermeneutika se otevřeně distancuje od přírodovědeckých metod a tvrdí, že výzkum vázaný na člověka vyžaduje pro svůj vytyčený úkol jemu odpovídající metodologii. Prvním z rozdílů mezi pozitivismem a metodologickou hermeneutikou nalezneme v přístupu ke sledovanému jevu.

Pozitivismus zdůrazňuje subjekt-objektový přístup ke světu. Subjekt, výzkumník, je v přední řadě pozorovatel, který se ocitá mimo sledovanou situaci, v ideálním případě „nad“ ní, a je tedy od objektu zcela oddělen. Nechává objekt vyjevit své vlastnosti v rámci okolností, které subjekt nastavil. Zjištěné jevy se stávají fakty – jsou nezpochybnitelné, neboť jsou zaštitěny přesným měřením objektivně existující reality, aniž by byly ovlivněny předsudky subjektu.

Hermeneutika v uvedeném postupu kritizuje úvodní předpoklad, že předsudky znemožňují přesné pozorování sledovaného jevu. Naopak přichází s tezí, že bez předsudků není pozorování a následné porozumění sledovaného možné. K sledovanému jevu člověk vždy přichází se sadou výchozích tezí, hypotéz a předpokladů, tedy s komplexem předsudků, které mu umožňují se s jevem určitým způsobem vypořádat. Předsudky mu poskytují základní orientaci v tom, na co se u jevu zaměřit, co je v daném jevu důležité, jak s ním zacházet. Předsudky tak poznání jako celek neblokuje, ale naopak jej nesou, jsou jeho předpokladem. Kontakt se zkoumaným jevem úvodní předsudky narušuje, pozměňuje a čistí je od nečistot, tedy od předsudků chybných (viz níže). Cesta k poznání je ve skutečnosti cestou od neúplných a chybných předsudků k porozumění jevu, který ale v případě dalšího zájmu o fenomén bude nadále vystupovat jako předsudek. Výzkumná snaha je procesem neustálého zpřesňování vlastních předsudků.

Výzkumník v případě zájmu o vybraného člověka přistupuje přímo k němu a otevřeně navazuje kontakt. Pouze v přímém kontaktu je vystaven zkušenostem, které dosavadní předsudky narušují a umožňují jejich opravu. Základním kamenem vědeckého procesu zde není jednostranné pozorování, ale vzájemné střetávání. To se děje v rámci hermeneutického dialogu mezi „subjektem“ a „objektem“. Tímto dialogem může být skutečný rozhovor, ale stejně tak dialog výzkumníka s materiály, které za sebou osoba zanechala – s jeho zápisky, deníky, vydanými texty. Výzkumník má za úkol k druhému vykročit otevřeně a bez zábran. Má jej nechat v rámci dialogu vyjevit své názory, své vlastní předpoklady, své uvažování. Dle Gadamera je uvedené střetávání a postupné odhalování myšlenkového světa druhého, jinými slovy tento dialog, umožněn řečí (1999, 2009). Řeč je společné médium, ve kterém jsou oba účastníci rozhovoru usazeni. Řeč je v tomto pojetí člověku nadřazena, neboť je na vyšší úrovni než samotné „Ego“ člověka. Když člověk mluví (nebo píše nebo myslí), nezvažuje, co přesně bude jeho další slovo nebo další věta. Slova a věty přichází spontánně do úst mluvčího a mají v sobě tohoto mluvčího obsažené. Dialog je poté střetávání dvou způsobů řeči, snad bychom mohli říci dvou módů vyprávění a strukturování narativů, které se spontánně mezi jeho účastníky odehrává. Dialog se touto spontánností stává skutečným hybatelem otázek a odpovědí. Rozhovor tímto pojetím přesahuje jeho účastníky, zavádí vlastní pravidla, je svým vlastním pánem. Pravým dialogem se ruší pozitivistická představa subjekt-objektového

světa, kde je jedna instance zcela oddělená od druhé a kde není ničeho, co by je dokázalo propojit. Subjekt a objekt se v rozhovoru mísí dohromady, jeden světový názor ovlivňuje druhý, centrum dialogu se přelévá z jednoho myšlenkového centra do druhého a zase zpět. Neví se zde jistě, kde je přesná hranice mezi dvěma světy, neboť dialog tvoří šedou zónu, která ale, řečeno básnicky, je cokoli jiného, jen ne šedá – naopak je pučící, sršící novými myšlenkami a obdarovávající oba účastníky. V rámci rozhovoru se účastníci svým odevzdáním dialogu mění v tom smyslu, že se blíží objektivnímu postoji, což rozhovor účastníkům jejich ponořením do spojujícího prvku řeči, umožňuje.

Takový rozhovor ale musí být „opravdový“. Řekli bychom, opět s pomocí uměleckého jazyka, že musí vycházet od srdce. Nesmí v něm přebývat lži a polopravdy. Člověk nesmí část svého uvažování před dialogem skrývat, neboť dialogu se může účastnit pouze jako celek. Částečné ukrytí je zakrývání „pravdy“, a to již skutečný rozhovor dusí. Částečné ukrytí znamená, že subjekt si předem rozmýšlí, co řekne, aby náhodou nevyzradil něco, co má být skryto. Tím se vytrácí subjektivita, znemožňuje se přímý kontakt, plné objetí dvou světů a vzájemné kvašení nápadů, které z nastalé jednoty vyvstávají.

Proces vzájemného porozumění a dospívání k objektivnímu popisu reality se odehrává formou hermeneutického kruhu. Jde o soustavný proces změny nahlížení jedince opakovaným přecházením mezi dvěma úrovněmi porozumění. První z úrovní je kontextová suma vědění týkající se zkoumaného jevu – jde o výše zmíněnou sadu předporozumění, ve které je zahrnuto vše, co o fenoménu víme. Tento celkový kontext následně určuje, na jaký specifický článek v rozhovoru se zaměříme, tedy co budeme považovat za relevantní a důležité a jak tuto část budeme v kontextu celého našeho poznání vnímat. Uvedený poznatek v procesu jeho prozkoumávání zpětně pozměňuje celkový kontext jedince. Tím se zpřesňuje celé porozumění fenoménu, na což navazuje další výběr specifického tématu, jehož prozkoumáním se opět změní celé porozumění. Uvedený proces leží v pozadí kvalitně vypracovaného psychobiografického výzkumu a jako takový je v psychobiografických textech opakovaně popisován, i když není vždy správně pojmenován (Knight, 2019; Kovary, 2019; Ponterotto, 2019; Runyan, 1984; Schultz, 2005b, 2005d).

Popis jevu, který se procesem získává, je odlišný od objektivních závěrů, které jsou vyhledávány uvnitř pozitivistického systému. Jak bylo řečeno, v pozitivismu je objektivní skutečnost jistotou, která je hodnocena, mimo jiné, replikovatelností zjištění – pokud dovede kdokoli zopakovat ve stejně nastavených podmínkách výsledek experimentu, poté je daný poznatek platný. Pravdivost je tedy, opět opakují, zcela oddělena od výzkumníka. Z popisu hermeneutického kruhu probíhajícího v rozhovoru je jasné, že zjištěné tvrzení zde není jistotou, nýbrž výsledkem postupného odhalování jádra věci; výsledkem cizelace významu postupným odbouráváním chybných předsudků. Tato pravdivost není nezávislá na subjektu, naopak je na něm bez výjimky závislá; popis fenoménu a zjištěný poznatek je zde do značné míry subjektivní.

V uvedeném rámci není možné předpokládat, že by dva výzkumníci dospěli ke zcela stejným zjištěním. To ale, jak si uvedeme na konkrétním příkladu epistemologického relativismu, neznamena, že by dospěli ke zjištění neobjektivnímu, ač je uvedené tvrzení z pohledu pozitivismu nesmyslné. Dva výzkumníci nemohou ke stejnému zjištění dojít z toho důvodu, že toto zjištění je produktem rozhovoru, kterého se sami účastnili a do kterého přinášeli vlastní témata, vlastní předsudky. Tyto předsudky sice nesou poznání, přesto se u všech osob do určité míry liší. Jsou totiž podmíněny jak osobností jedince, tak jeho znalostmi, kulturním a společenským zasazením a dalšími jevy. Každý z výzkumníků tak zákonitě zdůrazňuje u zkoumaného jevu zjištění, která jsou jeho předsudkům bližší a která se jeho osoby více dotýkají. Míru tohoto zkreslení subjektivními faktory je nutné během výzkumu mírnit, ale není ho možné zcela eliminovat. Opakují tedy, že závěry vzniklé z hermeneutického dialogu jsou do určité míry subjektivní, ale to neznamena, že jsou na subjektu zcela závislé, že jsou čistě relativní, tedy že jsou nepravdivé. Znamená to, že zobrazují realitu z určitého úhlu pohledu.

Runyan (1984) nazývá uvedený postup epistemologickým relativismem (či perspektivismem). Uznává, že rozdíly v názorech při zkoumání osoby jsou způsobeny rozdílnými perspektivami výzkumníků, rozdílnými cíli, zdroji dat apod. Epistemologický relativismus ale vícečetnost závěrů uznává za validní. Podmíněnost výzkumníka v „předsudkové“ zasazenosti jej nevyklučuje z využívání rigorózního kritického myšlení, kterým své úvahy koriguje. Přímou píše: „Relativismus neznamena to, že člověk ignoruje

důkazy nebo že odmítá proces kritického posuzování, ale spíše to, že empirické důkazy a logické dedukce jsou zasazeny do kontextu konkrétní perspektivy“ (Runyan, 1984, s. 35). Epistemologický relativismus tedy není v protikladu k objektivitě. Pouze objektivně přiznává subjektivní zasazení výzkumníka, které musí zákonitě ovlivňovat výsledky.

Výsledné poznání pak přirovnává k portrétu kreslenému autorem z určité perspektivy, využívajícím sadu koncepčních nástrojů a empirických dat. My tak můžeme přirovnat psychologa ke kreslíři snažícímu se zachytit podobu dejme tomu renesanční sochy zobrazující mladíka, např. Michelangelova Davida. Je přirozené, že každý psycholog se zaměří převážně na zobrazení jiné části sochy vzhledem k tomu, jaký psychologický teoretický směr mu je nejbližší. Kognitivističtí pravděpodobně udělají perfektní skicu Davidovy hlavy, behaviorista a teoretik CHAT (kulturně-historické teorie činnosti) si dají práci s rozkreslením jeho rukou, gestaltista se pokusí o jeho zobrazení z dálky pro zohlednění celku. Každá výsledná skica bude jiná, ponese jiný pohled na realitu, ale z toho důvodu nemůžeme jednotlivé obrazy negovat a ani *a priori* jeden považovat za méněcenný vzhledem k druhému. Můžeme si sice odsouhlasit, že Davida nejlépe zobrazuje obrázek hlavy od kognitivisty a ostatní skicy roztrhat, ale přesto, David bude mít ruce stále.

Spolu s přiznáním své podmíněnosti se výzkumník vzdává nároku na konečnou platnost svých zjištění. Může se pokusit co nejlépe a nezaujatě popsat sledovaný jev, pochopit ho na základě co nejdůkladnějšího studia materiálů a tím dospět ke skvělé vědecké práci. Tato práce ale nadále zůstává zčásti podmíněná osobou a situací výzkumníka. Další výzkumník může objevit nové materiály, které dříve nebyly k dispozici. Je možné, že využije jinou metodu, jak tyto materiály zpracuje. Pravděpodobně bude žít v odlišné době, v odlišném sociálním a kulturním prostředí a jistě bude zakotven v odlišné osobní zkušenosti. Každá z těchto modalit bude ovlivňovat, jak bude k datům přistupovat a jak bude probíhat jeho osobní rozhovor s vybraným jevem. Výsledkem bude další skica vybrané skutečnosti – může být o něco přesnější (či rozmazanější), ale zajisté bude zobrazovat jev z jiného úhlu pohledu.

Právě zde, v přiznání vlastní podmíněnosti, musíme hledat hlavní rozdíl mezi pozitivismem a hermeneutikou. Pozitivismus se snaží vymanit se z podmíněnosti

a sledovat jev mimo kontext. Pravdivost v jeho pojetí je vyústěním přesného, až dogmatického, následování postupu zvolené metody. Tato metoda, v psychologii dnes snad nejčastěji posvěcená statistickou významností, je garantem objektivitu nedotčené subjektivitou výzkumníka. Zde se dostáváme k základnímu zjištění. Samotný test statistické významnosti je totiž opět vytvořen lidmi. Výzkumník si sám nastavil pravidla toho, co bude považovat za statisticky významné. Problém je, že se tento subjektivní výtvar, podle kterého výzkumník hodnotí další fenomény, od člověka distancoval a následně si jej člověk zvěčnil (až zbožštil). Z experimentální a statistické metody se stala modla (Bakan, 1966), kterou si výzkumník sám vymodeloval, které sám připsal magickou moc a která jej nyní samotného drtí vahou své kvazibožské autority. Její autorita ale výzkumníkovi umožnila vzdát se nejistoty založené na subjektivním chápání reality. Toto subjektivní vnímání je základním kamenem lidského zasazení do světa, jeho Dasein. Výzkumník se subjektivnímu zasazení vyhnul, neboť své zasazení zhmotnil v hlavní metodě, kterou od sebe odtrhl, zbožštil, stal se jejím sluhou. Na oplátku byl zproštěn nejistoty vyvěrající z pramene lidského, podmíněného poznání. Získal tak jistotu, kterou mu vyšší instance posvětila.

Hříchem, zůstaneme-li ještě chvíli u náboženské terminologie, zde není používání přírodovědné metody, nýbrž to, že se z této metody vytvořil jediný pomyslný konečný soudce, který je ale sám výtvořem člověka a není tedy absolutní. Ve skutečnosti je pozitivistická metoda na zcela stejné úrovni s metodou hermeneutickou. Obě metody jsou podmíněny vlastní zasazeností člověka, jeho vlastními předsudky, které neomezují lidskou možnost poznání, ale které ji umožňují. Hermeneutická metoda se od statistického výzkumu liší v tom, že si je své podmíněnosti více vědoma – díky tomu je schopna svoji zaujatost více reflektovat a důsledkem toho může docházet k objektivnějším zjištěním.

Nejvyšším rizikem současné psychologie, a to především morálním, je dle mého soudu to, že se podmíněnost člověka se statistickou metodou ztrácí. Mizí s ní pokorný pocit vlastní omylnosti – omylnost totiž není možná, pokud se rigidně a sektářsky následují přesně diktovaná pravidla. Výsledek je v takovém případě jistý, a tedy pravdivý, a protože pochází od Boha-Metody, je také oproštěný od zodpovědnosti výzkumníka k němu. Metoda vylučuje omyl a proto to, co výzkumník napíše, je pravdivé, ačkoli tento výsledek

může být v základu zcela chybný a může vést k realizaci pro společnost největších podob zla.

Výzkumník, který řeší práci s využitím hermeneutické metody, se naopak zodpovědnosti za své výsledky nemůže vyhnout. Jelikož jeho výsledky otevřeně vystupují z jeho aktivní účasti na hermeneutickém kruhu, je rovněž odpovědný za to, do jaké míry byl ve své snaze úspěšný. Konečným hodnotitelem významnosti prvků, se kterými ve výzkumu pracoval, je výzkumník sám. Výzkumník musí cíleně redukovat své chybné předsudky, které brání přesnějšímu pochopení skutečnosti, musí obhájit výběr dat i postup jejich interpretace. Rovněž musí přiznat, že je takřka zaručené, že se v některé oblasti svých úvah mýlil. Rovněž by měl převzít zodpovědnost za veškeré chybné závěry, které jsou jinými výzkumníky na základě jeho práce vyvozeny. V jeho práci se tímto způsobem těsně spojuje racionalita s etikou. Etické požadavky, které jsou na výzkumníka kladeny, jsou podrobněji popsány v kapitole 1.3.4.

Jedním z rizik subjektivity jsou právě chybné předsudky, kterými výzkumník disponuje. Těmi jsou myšleny osobní hypotézy, které jsou v rozporu s pozorovanou realitou, a které je třeba na základě střetu s druhým poupravit. Nejnebezpečnějšími z těchto předsudků jsou předsudky neuvědomované – ty, ve kterých žijeme a které nejsme dosud schopni reflektovat. Tyto implicitní předpoklady formují naše závěry, aniž by byly jakkoli ospravedlnitelné. Z toho důvodu je povinností psychobiografa neustále zpochybňovat své vlastní úsudky a úvahy a dotazovat se sám sebe, zda se v určitém svém soudu nemýlí. Tato schopnost vlastní sebereflexe a sebepoznání se naštěstí spolu s praktikováním psychobiografického výzkumu sama spontánně rozvíjí (viz 1.3.5).

Odstoupíme-li od předsudků výzkumníka a přejdeme-li k samotnému průběhu výzkumu, existuje řada faktorů, podle kterých je možné rozeznat špatnou psychobiografii od zdařilé. Výsledná práce bude vždy subjektivně podmíněná, ale ta, která je vystavena na širší sadě dat, která využívá uznávané teoretické koncepty a která přesně popisuje vztah mezi těmito koncepty a daty, na jejichž základě dochází ke svým výsledkům, bude vždy objektivnější než ta, která uvedené podmínky nesplňuje. Existence těchto hodnotících kritérií je prvkem, který zajišťuje možnost posuzování míry empirie výzkumu a tedy i jeho vědeckost.

Využití hermeneutické metody není samospásné a všude uplatnitelné. Stejně jako nemůžeme vysvětlovat subjektivní zasazení jednotlivce prostřednictvím prostého aplikování abstraktních zákonů zjištěných pozitivistickou metodou, tak není z druhé strany validní redukovat a zpochybňovat platnost abstraktních zákonů na základě popisu a vysvětlení jejich vzniku na úrovni teoretika, jenž abstraktní teorii vytvořil. O to se pokoušeli Atwood a Stolorow (2006), kteří se zabývali popisem a rozbořem životní zkušenosti teoretiků psychoanalýzy. Na jejich základě vysvětlovali vznik jejich abstraktních teorií, přičemž tyto teorie zbavovali jejich nároku na platnost. Je nutné připustit, že subjektivní zasazení, které vedlo k zdůraznění určitého prvku v abstraktní teorii validitu abstraktní teorie samo o sobě nesnižuje. Jinými slovy určitá životní zkušenost mohla, jak autoři tvrdí, teoretiky přivést k tomu, že kladli neadekvátní důraz na určitý fenomén v teorii lidské duše. Současně však tato zkušenost mohla autory učinit senzitivnějšími, díky čemuž si určitého fenoménu všimli, zatímco jiní, na daný jev méně citliví jedinci, jeho existenci nepozorovali. Avšak to, že jej nepozorovali, nikterak nesnižuje jeho potenciální reálný vliv na člověka. Subjektivita jedince tak může současně zastírat jako i otevírat porozumění lidské psychice.

Pokusil jsem se zde popsat základní úroveň rozdílů, ze kterých vychází nedorozumění mezi pozitivisticky orientovanou psychologíí a kvalitativními přístupy, mezi které se řadí psychobiografie. Tyto rozdíly jsou založeny na odlišných filozofických východiscích, které nomotetická psychologie a psychobiografie přijaly a které se liší v základním vidění světa a chápání objektivit výstupů. Meta-teorií majoritního proudu psychologie je logický pozitivismus, jenž se snaží o přesné pochopení a ovládnutí okolí na základě objektivního popisu jevů. Meta-teorií psychobiografie je metodologická hermeneutika, která přiznává subjektivní zasazení osoby do prožívané zkušenosti a neoddělitelnost zkoumajícího a zkoumaného. Vzhledem ke v současnosti převažujícímu pozitivistickému trendu v psychologii jsem pozitivistickou meta-teorii vystavil kritice a uvedl jsem, jak se s kritickými nedostatky pozitivismu vypořádává hermeneutika. Současně s prezentací hermeneutiky byl kladen důraz na validitu jejího pojmání světa a na její uznání jako alternativního základu vědeckého poznání. V další sekci budou hermeneutické principy konkrétně demonstrovány na metodě psychobiografického přístupu.

1.3 Metoda psychobiografického výzkumu

Předchozí část práce se věnovala základnímu představení psychobiografie a meta-teoretickému základu, ze kterého vychází. Následující kapitoly se zaměřují na oblast její praktické aplikace. V základních rysech představím postup psychobiografického výzkumu a ukážu hlavní metodologická úskalí, které musí výzkumník, jenž se snaží o sepsání psychobiografické práce, zdárně vyřešit. Popsán bude způsob výběru zkoumaného subjektu, metoda sběru dat a postup při posuzování jejich věrohodnosti. Zaměřím se také na etické nároky kladené na psychobiografa, a to vzhledem k vybranému subjektu i vzhledem ke čtenářům. V předposlední kapitole pojmenovávám hlavní body kritiky psychobiografického přístupu, tedy potenciálně slabých míst výzkumu, kterými se musí výzkumník zabývat. Sekce je uzavřena konečným zhodnocením významu psychobiografie pro výzkumnou obec.

1.3.1 Výběr osoby v psychobiografii

Psychobiografie se ze své definice zabývá interpretací osobnosti známého jedince. Výběr vhodného cílového subjektu je pro sepsání kvalitního psychobiografického textu klíčový. Pokud psychobiograf vybere osobu vhodně, ulehčí si tím výrazně celý výzkum, neboť se tak redukuje komplikace týkající se otázky výzkumného záměru, dostupnosti pramenů, interpretačních možností a etických otázek. Pokud se naopak vybere nevhodný subjekt, může být celá výzkumníková snaha předem odsouzena k nezdaru. Rizikem je například výběr osoby, která je nezajímavá, všední či dokonce historicky bezvýznamná. Suma získaných dat pak nezodpoví otázku po tom, jaký je důvod toho se danou osobou na prvním místě zabývat. Nebo naopak psychobiograf vybere osobu velmi zajímavou, rozporuplnou, inspirující, ale nedostatek pramenů jej donutí planě fantazírovat nad úryvkovitými daty, které má k dispozici. To jsou pouze dvě z řady možných rizik, které na začátku výzkumníka čekají. K tomu, aby se výzkumník podobných chyb vyvaroval, může využít sadu rad a doporučení zkušených psychobiografů, které mu mohou pomoci vybrat osobu, která bude k sepsání práce vyhovující.

Prvním kritériem, které je vhodné brát v úvahu, je zmíněný věhlas osoby. Psychobiograf by měl zhodnotit, zda je vybraný subjekt skutečně zajímavý a významný z hlediska svého

vlivu na okolí do té míry, že se vyplatí mu věnovat čas k sepsání jeho psychobiografie. Výzkumník si jistě může vybrat jako subjekt osobu v širším měřítku neznámou, poté však svým počínáním riskuje, že čtenářům přijde celý text nezajímavý a zbytečný. Proto by měl výzkumník v takovém případě čtenáři zdůvodnit to, v čem přínos textu sám nalézá. Namísto vysvětlení jednání známé osobnosti může přenést důraz na samotnou vybranou teorii, jejíž využitelnost chce v rámci práce demonstrovat, případně na popis vlivu historické události či tehdejší kultury na prostého člověka, kdy se výzkumník blíží k pozici dějin každodennosti. Jakkoli možnost výzkumu méně známého jedince existuje, obvyklou volbou je výběr známé osoby, která svým neobvyklým životem snadno zaujme.

Několik psychobiografických studií nabízí příklady, jakým způsobem vyhodnotit, zda je osoba v rámci historie dostatečně důležitá. Burnell s kolegy (2019) uvádí, že pro zvolení vhodného subjektu by si výzkumník měl nejprve vybrat určitou událost, kterou považuje v historii za zásadní, a následně si vybrat tu osobu, která se dané události aktivně účastnila. Pro zhodnocení toho, zda je situace významná a relevantní, využívá kritéria Partingtona (1980). Patří mezi ně:

- a) důležitost – vliv, který měla událost na současníky;
- b) hloubka – do jaké míry událost zasáhla a ovlivnila životy účastnících se osob;
- c) kvantita – jak velkou skupinu lidí událost zasáhla;
- d) trvání – po jak dlouhou dobu událost ovlivňovala skupinu;
- e) relevance – vliv, který má nadále událost na současné osoby.

Dalšími indikátory významné osoby jsou, jak přebírá Burnell od Simontona (1999), četnost, s jakou je osoba zmiňována experty; zastávání zvláště důležité pozice; obdržení zvláštních poct; vyšší četnost materiálů týkající se osoby uložených v archivech.

Runyan (1984) navrhuje posuzovat historický význam osoby prostřednictvím tří kritérií. Prvním je porovnání jednání vybrané osoby a jeho pravděpodobných důsledků s alternativními možnostmi chování dané osoby – pokud její jednání vedlo k významným a vlivným důsledkům, i když měla možnost se jim vyhnout, jedná se o indikátor důležité osoby. Druhým kritériem je porovnání vlivu jednání s vlivem alternativního jedince či pravděpodobného nástupce zkoumaného subjektu – pokud vliv jednání osoby na okolí

byl výrazně vyšší, než jaký by se dal očekávat od obvyklého zástupce dané pozice, jedná se pravděpodobně o důležitou osobu. Konečně výzkumník by se měl pokusit si představit, kam by dějinný vývoj směřoval v případě, že by daná osoba (ani žádná její náhrada) neexistovala. Pokud by negování jejího jednání mělo výrazný vliv na historické události (jako např. v případě Alexandra Velikého nebo Einsteina), opět se nejspíše jedná o významného jedince. Jakkoli je zhodnocení uvedených tří kritérií obtížné, může přemítání nad uvedenými alternativami psychobiografovi pomoci vhodnost vybraného subjektu zhodnotit. Elms (1994) doplňuje, že by život významné osoby měl zahrnovat záhadu ohledně toho, jak je jeho výrazný úspěch (či selhání) propojeno s jeho osobním vývojem.

Následuje otázka, jak z potenciálně velké sumy významných osobností vybrat vhodný výzkumný subjekt. Hlavním doporučením je vybrat jej spíše intuitivně. Elms (1994) radí, aby si výzkumník nevybíral subjekt sám nýbrž, aby nechal subjekt si najít jeho. Chce tím naznačit, že každý zná osobu, která je pro něj zajímavá, která jej z nějakého důvodu vábí, inspiruje, nebo naopak děsí. Výzkumník se má zaměřit na ty osoby, které jemu samotnému přijdou zajímavé, kterými se sám chce zabývat. Současně varuje, že je nutné vyhnout se osobám, které si zela idolizuje, nebo které naopak nemůže „vystát“. U obou forem hrozí riziko, že psychobiografovy závěry budou výrazně zkresleny jeho podvědomými předsudky, které jej *a priori* tlačí k tomu vnímat subjekt pod určitým světlem. Tyto předsudky mu kladou klapky na oči a vzdalují jej od objektivních závěrů. Výzkumník poté může nerefluktovaně vybírat a zdůrazňovat u zkoumané osoby pouze (či především) ty jevy a problémy, které vnímá jako důležité nebo nevyřešené u sebe. Následně hrozí, že namísto psychobiografie napíše maskovanou autobiografii zasazenou či projikovanou do druhé osoby. Podobné chyby se dopustil také Freud, který se neřídil svými vlastními radami vybízejícími k objektivitě a namísto o Leonardovi psal spíše o vlastní zkušenosti (Elms, 1994; Schultz, 2005c).

Vhodný je podle Elmse subjekt, ke kterému výzkumník cítí pocity ambivalentní. Může ho obdivovat pro to, co ve svém životě dokázal, ale jeho osobní chování mu může připadat nepatřičné. Nebo naopak může být zděšen tím, co během života ostatním způsobil, ale současně může cítit jistou sympatii k tragédiím, kterým musel za svého života čelit. Tato

ambivalence otevírá prostor k tomu brát v potaz jevy, které se zdají zprvu protikladnými, ale které podrobnou analýzou materiálů postupně dospívají k syntéze, která je průvodním jevem pochopení života subjektu. S touto radou, vybírat osoby, ke kterým cítím ambivalentní pocity, souhlasí také Burnell s kolegy (2019). Elms (1994) také upozorňuje na to, že s vybraným jedincem výzkumník stráví ve své hlavě během výzkumu delší dobu. Měl by si tedy vybrat osobu, která je mu alespoň částečně sympatická nebo která jej při úvahách nad ní emočně nevyčerpává.

Vhodné je vybrat spolu s postavou také hlavní otázku, které se chce výzkumník věnovat a jejíž vysvětlení bude ukazatelem toho, že práce byla úspěšná. Jde o jistou pojistku proti tomu, aby se výzkum nerozsypl pod vahou dat, které postrádají soustředující ohnisko, ke kterému se vážou. Výzkumník se tak vyvaruje hrozbě vznikající v průběhu sběru dat, kdy s přibývajícím daty rozsah výzkumu spíše narůstá a jeho cíl má následně tendenci se spíše zamlžovat, než aby směřoval k jednomu hlavnímu bodu. Otázka by podle Elmse (1994) měla být spojena se záhadou a s tajemstvím. Kvalitní a podmanivá psychobiografie se točí okolo hádanky. Výzkumník přijímá protiklady, které se v osobě nachází a dochází k vysvětlení na první pohled nepochopitelného jednání výzkumného subjektu. Psychobiograf přirovnává k soukromému očku, který se pídí za tajemstvím a shromažďuje stále další informace vedoucí k mnohdy šokujícímu odhalení. S tím souhlasí Schultz (2005b, 2005d), který tuto záhadu označuje jako koan. Tento název přejal ze zenové tradice, kde označuje paradoxní a nepochopitelnou větu či příhodu, pro jejíž vysvětlení je nutné se přesunout na jinou úroveň porozumění. Koan je záhadou, která dráždí výzkumníka i čtenáře a která čeká na vysvětlení. Schultz (2005b) upozorňuje na to, že nalézt koan bývá občas stejně tak obtížné, jako jej vysvětlit. Záhadu psychobiograf objevuje často náhle a nečekaně, až během studia pramenů. Stejně jako má výzkumník nechat osobu, aby si jej vybrala, tak má nechat samu tuto záhadu se objevit. Tyto záhady mohou mít nejrůznější podobu, např.: Proč se Emanuel Moravec, který se snažil přesvědčit Beneše k boji proti nacistickému Německu, rozhodl následně k Němcům přidat? Proč si van Gogh uřízl ucho? Proč se Allport neustále zmiňoval o negativní zkušenosti ze setkání s Freudem? Proč se Diana Arbusová zaměřovala na fotografování lidí, kteří jsou obvykle vyhoštěni z majoritní společenské skupiny?

V případě, že výzkumník našel tuto záhadnou otázku, našel také cíl výzkumu – její objasnění. Psychobiograf se během psaní práce přirozeně vztahuje k celku života vybrané osoby, ale jádro výzkumu se nalézá v záhadě, která je průsečíkem celého života a ve kterém se jednotlivé linie života propojují. V případě, že tuto záhadu ani po delším studiu životopisu a pramenů osoby nenalezne (což je ale vzhledem k tomu, že osoba výzkumníka sama něčím zpočátku lákala, velice nepravděpodobné), je vhodné zvažovat výběr jiného subjektu. Psát psychobiografii bez záhady by s velkou pravděpodobností vyústilo v sepsání „klasického“ životopisu, který „pouze“ mapuje v chronologickém pořadí jednotlivé události života.

Důležitým kritériem je dostupnost primárních a sekundárních pramenů. Problém nastává, pokud si výzkumník vybere osobu, ke které chybí dostatek zdrojů, ze kterých je možné čerpat data. Schultz (2005c) považuje za naprostý základ, bez kterého nelze psychobiografii napsat, existenci detailního životopisu vybraného subjektu. K napsání kvalitní psychobiografie je však zpravidla nutné vycházet z více podkladů. Výzkumník potřebuje data a ta jsou získávána z pamětí, které subjekt napsal, z vydaných knih, z analýzy uměleckých výtvorů, z archivních materiálů, které mohou obsahovat soukromou korespondenci či deníky, ze zaznamenaných rozhovorů s jedincem. Pokud subjekt sám nebyl literárně činný a ani se o jeho životě nedochovalo dostatek materiálů, které by se mohly podrobit analýze, poté nezbyvá, než vybraný subjekt opustit a začít s výběrem nové osoby. Jak Schultz doplňuje, ani ten největší zájem projevovaný vůči vybrané osobě nemůže nahradit nedostatek důkazů. Slovy Andersona a Dunlopa (2019, s. 20): „Žádná psychobiografie nemůže být lepší než výzkum, na kterém je založena.“

Existuje i opačná možnost, že se k potenciálnímu subjektu váže velké množství pramenů. To může výzkumníka zpočátku znejistit. Musí se poté zabývat otázkou, zda dokáže zpracovat veškeré dostupné materiály, nebo, pokud vyhodnotí, že toho není schopen, na kterou část pramenů se zaměří. Tento problém bude rozveden v další kapitole. Zde stačí poznamenat, že zdánlivé velké množství materiálů je v případě výběru subjektu vždy vítané. Výzkumník se rovněž nemusí obávat toho, že o subjektu již bylo napsáno více biografických, či dokonce psychobiografických studií. Jak poznamenává Elms (1994), výzkumník může být znejistěn otázkou, jak by mohl zjistit něco nového, co doposud

nebylo o slavné osobnosti řečeno. Osoby, které bývají centrem výzkumu, jsou však často komplikované osobnosti, jejichž plné vysvětlení je takřka nemožné. Výzkumník se tak nemusí obávat, že by jejich osobnost již byla zcela popsána a vysvětlena, a proto její existence velkého množství předchozích životopisů nemusí výrazněji limitovat. Dokud si výzkumník myslí, že jeho výsledky mohou někomu připadat zajímavé, ubírá se správným směrem. Elms naznačuje, že dokonce stačí, pokud jsou závěry zajímavé pouze (či snad především) pro výzkumníka samotného.

Poslední významné kritérium, které je vhodné při výběru subjektu brát v potaz, se týká etických norem. Psychobiografický výzkum je, stejně jako jiné typy výzkumů, spojen s etickými doporučeními, jejichž dodržování chrání výzkumníka i zkoumaný subjekt (případně příbuzné subjektu) před potenciální škodou, která by účastí na výzkumu mohla vzniknout. Tyto etické principy jsou popsány v kapitole 1.3.4. Možné problémy, jejichž příčinou je etické omezení, může u psychobiografie vzniknout v případě, že si výzkumník vybere stále žijící osobu. Výraznější zohlednění etických pravidel je vyžadováno i v případě popisu osob zesnulých relativně nedávno, tedy v případě, že neuběhlo šedesát let od jejich úmrtí. V takových případech se výzkumník, nechce-li svoji práci zdiskreditovat etickými přestupky, musí řídit zvláštními pravidly, která jsou blíže uvedena ve výše zmíněné kapitole.

V souhrnu by výzkumník při posuzování vhodnosti osoby měl zvážit, zda se jedná skutečně o osobu významnou. Následně je vhodné, aby si z významných osob vybral tu, která jej nějakým způsobem sama „očarovala“, která „přitahuje“ jeho zájem. Život takové osoby by měl obsahovat jádrovou záhadu, koan, jejíž vysvětlení se stane cílem výzkumníkovy snahy. Podmínkou výzkumu je dostupnost primárních a sekundárních pramenů, které se vybrané osoby týkají a ze kterých bude čerpat data k interpretaci. Konečně musí výzkumník zhodnotit etická omezení, která mohou z rozhodnutí zabývat se osobou plynout.

Po výběru vhodné osobnosti k interpretaci se psychobiografovi otevírá proces samotného výzkumu. Jeho další kroky jej zavedou k analýze pramenů, které jsou hlavními zdroji dat, na které bude následně moci aplikovat psychologická výkladová schémata. Samotnou metodou sběru dat se zabývá následující kapitola.

1.3.2 Sběr dat v psychobiografii

Pod sběrem dat si můžeme představit postupné systematické studium pramenů, jehož cílem je získat základní informace o životě vybrané osoby a o jejích psychických stavech a procesech. Proces sběru dat není takřka nikdy možné provádět ve své čisté podobě, nýbrž je propojen s dalšími procesy. V předchozí kapitole bylo naznačeno, že při výběru subjektu by si výzkumník měl vybrat takový, v jehož životě se nachází záhada. Tuto záhadu ale výzkumník nerozpozná, dokud se částečně s podstatnými pramennými daty neseznámí. Sběr dat tudíž je, alespoň v mírné podobě, zahrnut již v procesu výběru osoby. Ještě více je sběr dat propojen s procesem následujícím, tedy s jejich výkladem. Na studium pramenů přirozeně navazuje jejich předběžná interpretace, která nadále ovlivňuje další studium. Přestože jsou procesy navzájem propletené, rozhodl jsem se je pro větší přehlednost popsat zvlášť.

Sběr dat je spojen se studiem pramenů. Nejsnáze dostupné bývají sekundární prameny – texty, které byly o subjektu již napsány. Typicky se jedná o životopisy, které popisují život osoby, ale může se jednat také o krátké studie nebo časopisecké články, které se zabývají pouze určitou oblastí jejího života. Primární prameny zahrnují vše, co osoba během života sama vytvořila – vydané knihy a paměti, záznamy rozhovorů a rozhlasových nebo televizních projevů, zachovalá korespondence, deníky, poznámky a sešity, texty písní, nedokončené studie, obrazy a jiné umělecké předměty. V případě nedávno zesnulého mohou být zdrojem dat i pozůstalí z rodiny, které může výzkumník vyzpovídat. Konečně, pokud subjekt stále žije, může navštívit přímo zvolenou osobu a doptávat se jí na vybraná témata přímo.

Elms (1994) zdůrazňuje, že je vhodné využít všechny možné zdroje informací o subjektu; jak tvrdí, pojem „příliš mnoho dat“ je pro psychobiografa oxymoron. Výzkumník by se neměl zdráhat ani archivního studia, kde je možné podle Elmse nalézt nejdůležitější detaily, které mohou poupravit celkový pohled na zkoumanou osobu. Ačkoli Elms nabádá k co možná nejdetailnějšímu výzkumu, je vhodné, aby si výzkumník sám předběžně vymezil výseč pramenů, se kterými bude pracovat. Předběžně si určit cílové zdroje je důležité především při studiu osob, které byly během svého života literárně velmi aktivní a udržovaly čilou korespondenci s mnoha kolegy a přáteli. V takovém případě by studium

veškerých zdrojů dat mohlo výzkumníka vytížit do neúnosné míry, aniž by mu zkoumání stále nových pramenů přineslo důležitější nové poznatky. Takový výzkum se stává vzhledem k zvolenému cíli kontraproduktivním. Pokud se k osobě váže rozsáhlá pramenná základna, poté si výzkumník může vybrat pouze určitou část z jejího celku a po jejím zpracování se rozhodnout, zda je výsledek výzkumu již dostačující, či nikoli. Kritériem dostatečnosti pramenné základny je pro výzkumníka nasycenost výzkumných kategorií, které následně podrobí interpretaci. Pokud si výzkumník všimá toho, že hlavní motivy již objevil a nyní se pouze opakují, je možné sběr dat ukončit a přistoupit k interpretaci. Pokud však po dokončení studia dané oblasti si není výzkumník stále jistý hlavními kategoriemi, ani jejich interpretacemi, je vhodné přikročit ke studiu dalších materiálů. Psychobiograf by si měl být vědom toho, že není historikem, ani archivářem. Jeho prací není kompletní zpracování archivních pramenů a jejich předložení veřejnosti. Cílem psychobiografie je deskripce osobnosti a vysvětlení záhady. V případě, že je tento cíl naplněn, není nutné, ani žádoucí, archivní výzkum kompletně dokončit.

Výše jsem uvedl potenciální primární a sekundární prameny, se kterými může výzkumník pracovat. Vzhledem k jejich velkému množství se dostavuje otázka: „Kde začít?“ Dejme tomu, že si výzkumník vybral zajímavou osobnost, která napsala či vytvořila velké množství materiálu, a o které bylo rovněž napsáno velké množství životopisů. Do jaké oblasti jejího života má výzkumník vkročit jako první? Na studium jakého období života subjektu se má nejprve zaměřit? I zde se má výzkumník vést subjektem samým. Osoba jej začala zajímat z nějakého důvodu a u tohoto důvodu má začít (Schultz, 2005d). Pokud jej zaujalo umění, které v určitém období subjekt tvořil, pak má začít u něj. Na začátku sběru dat si prohlíží obrazy, fotografie, poslouchá skladby. Nechává na sebe působit to, co jej na počátku výzkumu zaujalo. V případě, že mu přišlo zvláštní jednání osoby, její domnělá hrdinskost, nebo naopak zbabělost, poté je vhodné zaměřit se nejprve na tuto oblast. Psychobiograf může prozkoumat, o čem v dané době subjekt přemýšlel, jak si daný čin ospravedlňoval, jak přesně jej prováděl. Jinými slovy, v případě Diany Arbusové začne studiem fotografií, v případě Emanuela Moravce naopak jeho zradou a studiem kolaborantského období.

Výzkumník se již během úvodní fáze sběru dat pokouší získaným údajům porozumět. Snaží se vidět jednání a výtvořky osoby jejíma očima, nalézat hlavní motivy a opakující se témata, případně podivnosti, zvláštnosti, které ho mohou zprvu zmást. Výzkumník se má pokusit si představit, jak by sám na místě vybrané osoby jednal, pokud by byl ovlivněn podobnými zkušenostmi (Anderson & Dunlop, 2019; Mullen, 2019). Úkolem psychobiografa je přiznat úvahám a tvorbě zkoumaného subjektu validitu; připustit, že v určitém světle dává jeho výtvořky smysl. To znamená, že pro porozumění osobě je důležitější toto světlo, které osvětluje výtvořky a které představuje niterný základ osobě, než výtvořky samotný. V tomto smyslu je jednání osobě odpovědí na otázky, které jí trápily a které jí zároveň strukturovaly. Přijetím dané odpovědi a postupným odhalováním dalších skrytých vrstev, které odpověď tvoří, se výzkumník dostává blíže k definování hlavní otázky osobě; k zasazení osobě do její životní zkušenosti, což je pro porozumění zásadní.

Uvedl jsem, že sběr dat se od počátku prolíná s jejich vysvětlováním. Pod dojmy úvodního nahlédnutí do primárních pramenů by se výzkumník měl vrátit k životopisu osobě. Studium života osobě bude již ovlivněno tím, jakých vzorců si výzkumník u osobě všiml. Bude je nahlížet z určitého úhlu a poodhalí tak souvislost mezi výtvořky a jednáním. Po přezkoumání života by se měl vrátit k výtvořkám, znovu je pod vlivem studia života subjektu nahlédnout a následně se zaměřit na specifický výběr primárních pramenů. Od pramenů se poté vrátí zpět k životu a poté opět k pramenům. Jedná se o příklad hermeneutického kruhu v procesu dialogu s osobou (kap. 1.2). Jak píše Schultz (2005b, s. 9): „Data vedou k interpretacím; více dat vede k odlišným a přesnějším interpretacím; odlišné a přesnější interpretace vedou k novým způsobům uspořádání dat – proces se odehrává podle vlastního harmonogramu, dokud nedosáhneme toho, co vnímáme jako nejvhodnější, nejelegantnější jednotu mezi životem, dílem a vztahem mezi nimi.“

Interpretace se nesmí uspěchat. Psychobiograf by se neměl brzy upnout k jednomu vysvětlení a nahlížet další data pouze pod daným zorným polem. V takovém případě hrozí, že namísto hledání důkazů, ze kterých staví interpretace, bude výzkumník hledat falešné důkazy, které mají potvrdit jím ukvapeně zvolenou tezi. Namísto toho je nutné, aby psychobiograf žil po delší dobu v otevřených možnostech významů a nechával je na sebe působit. Jednu interpretaci, která se zprvu mohla zdát vhodnou, je v průběhu výzkumu

často nutné odmítnout, neboť není dostatečně podpořena dalšími důkazy, případně jí jiná data dokonce vyvracejí (viz 1.3.3). Na jejím místě ji přirozeně nahradí interpretace jiné, které jsou lépe podloženy daty. Proto má výzkumník po delší čas nechat surový materiál ležet tak, jak jej našel, nesestavený, zmatečný, často protikladný. Má nechat biografii, aby byla jeho průvodcem, tvrdí Schultz (2005d), a dodává (s. 114): „Sleduj, jak se celek materializuje. Nech data, ať se sama odhalí.“

Otevírá se otázka, jak si ověřit, že úryvek či výtvar nalezený v pramenech je skutečně významný a vhodný k interpretaci. Do určité míry lze významný úryvek rozpoznat tak, že se již při práci s ním samovolně objevují odpovědi na otázky, které úryvek pomáhá vysvětlit. Při sběru dat jsou ale přítomny mnohé pasáže, které mohou být pro rozluštění záhady vybrané osobnosti důležité, ale které není snadné ihned identifikovat. V tomto ohledu je velkým přínosem pro psychobiografii práce Alexandera (1990), jehož myšlenky dále rozvádí Elms (1994) se Schultzem (2005c). Alexander vypracoval seznam indikátorů, které naznačují potenciální významnost čteného úryvku a jeho vhodnost k následné interpretaci. Těmito indikátory, na které se má výzkumník zaměřit, jsou opakování; prvenství; zdůraznění; izolace; jedinečnost; nedokončenost; chyba/opomenutí; negace. V případě, že se některý z daných jevů objeví, psychobiograf by jej měl zaznamenat, neboť se může jednat o potenciální stopu k rozluštění záhady.

Prvním z indikátorů je opakování – tématu, věty, zmínka o něčem. Opakování naznačuje, že je daný jev pro osobu významný a důležitý do té míry, že se jím musí neustále zabývat. Jde tedy pravděpodobně o jev v psychice nedostatečně zpracovaný a z toho důvodu aktivní. Daný fenomén mívá podobu obsese, kterou musí osoba neustále řešit a která naznačuje, že se okolo daného motivu točí podstatná část psychické činnosti osoby. Příkladem opakování mohou být Freud a jeho zaměření na sexualitu, Nabokov a jeho odmítání Freudových názorů (Schultz, 2005c), případně Moravec a jeho obsese mužstvem či vztahy „autorita – služebník“.

Druhým indikátorem je prvenství. Jde o sdělení, kterým subjekt začíná či uvádí své knihy, články, odstavce, rozhovory. To, o čem lidé mluví či píšou jako první, pro ně často bývá z určitého důvodu důležitější než sdělení následující, ačkoli to sami autoři mohou popírat. Psychobiograf by se měl na tyto úvodní jevy zaměřit, jelikož mohou nést skrytý význam.

Schultz (2005c) předpokládá, že se jedná o významný faktor především při posuzování autobiografií, které často začínají popisem určitého příběhu, který je pro autora důležitý a ve kterém lze nalézt jádrový motiv celého života.

Zdůrazněním jsou myšleny výroky, které autor sám vyzdvihuje a kterým přikládá velký význam. Významné je zdůraznění především ve chvíli, kdy subjekt přisuzuje důležitost jevu, který výzkumníkovi připadá obyčejný a všední. Významné je také autorovo podhodnocení jevu – v takovém případě může subjekt reagovat na událost, která se na první pohled zdá být významnou životní zkušeností, neodpovídajícím, krátkým či přehlížejícím komentářem. Třetím typem zdůraznění je nesprávné zdůraznění, kdy subjekt klade při popisu významné události nepatřičný důraz na jev, který se jeví jako nepodstatný (např. neustálé opakování barvy určitého předmětu) (Elms, 1994; Schultz, 2005c).

Izolace zahrnuje úryvky, které se v textu objevují nečekaně a které z jeho celku nápadně vybočují. Jde o jevy, na které při přečtení reagujeme stylem „Cože to?“, „Jak na to přišel?“ nebo „Můžete to zopakovat, prosím?“ (Elms, 1994). Izolované jevy se zdají být nemístné, nevhodné, nepatřičné. Příkladem může být, že subjekt popisuje něco jako „příšerné“, ale následně jev začne velebit. Dle Schultze (2005c) reprezentují izolované podivnosti vytěsněné události, které se snaží projevit, aniž by si jejich pravého významu byl jejich původce vědom. Úkolem výzkumníka je poté nalézt, jak se tyto zvláštnosti pojí s osobnostním nastavením jedince a co v jeho životě reprezentují.

Indikátorem jedinečnosti se myslí především ty výroky, které sám autor považoval za bezprecedentní a zcela ojedinělé. Jde o takové typy výroků, jako jsou „z dětství mám pouze jednu vzpomínku“ nebo „když myslím na svoji pubertu, vybaví se mi vždy jedna událost“ (Schultz, 2005c). Případně jde o jevy, které se vymykají celku předchozích příkladů. Pokud všechny předchozí úryvky ukazují jedním směrem a náhle se objeví jeden, který je s nimi v rozporu, je vhodné mu věnovat větší pozornost (Elms, 1994).

Nedokončenost je reprezentována u subjektu výroky, ve kterých začne mluvit o určitém jevu, ale není schopen svůj příběh zcela popsat – buď skončí uprostřed vyprávění, převede řeč jinam, nebo jej sice dokončí, ale vynechá důležitou prostřední část (Elms, 1994). Nedokončenost je objevuje i v tvůrčí činnosti, v případě děl, která jsou subjektem slibně

rozdělaná, ale které subjekt nedokáže z důvodu neznámého mentálního bloku dodělat. Schultz (2005c) předpokládá, že se jedná o výraz vyhýbavosti, kdy se subjekt snaží zabránit otevírání tématu, o kterém nerad přemýšlí a které mu přináší pocit viny nebo úzkosti.

Opomenutí se projevuje v úryvcích, ve kterých je přítomna nápadná chyba. Subjektu může selhat paměť a nemusí si vzpomenout na základní údaj nebo na část vyprávěné události; případně si může (třeba i ve stejné větě) odporovat. Jak Schultz (2005c) upozorňuje, některé chyby mohou být neškodné a nemusí nést vypovídající hodnotu, ale dokud to není prokázáno, je vhodné se na danou oblast zaměřit. Popis opomenutí Elms (1994, s. 246) uvádí větou ze Sherlocka Holmese: „Někdy bychom si měli pokládat více otázek v případě, kdy pes neštěká, než když tak činí.“ Pokud výzkumníka zarazí, že autor nekomentuje událost, které by dle jeho mínění měl věnovat určitou pozornost, je vhodné, aby se na tento jev zaměřil (Elms, 1994).

Posledním indikátorem je negace. Týká se případů, kdy subjekt nápadně silně odmítá určitou událost či prohlášení, často i v případě, kdy se na danou událost nikdo neptal, nebo ji někdo zmínil pouze nepřímo. Projevuje se jako opakované protestování proti jednomu jevu, nebo jeho popírání. Příkladem toho může být Allport, který velmi často opakoval svoji příhodu ze setkání s Freudem, ve které ho Freud přirovnal k malému chlapci. Allport poté neustále opakoval, jak se Freud mýlil, a zdůrazňoval, že on tím chlapcem být nemohl (Elms, 1994; Schultz, 2005c).

Uvedené indikátory nejsou samospásné a nezaručují, že výzkumník, i když podle nich bude pečlivě vyhledávat úryvky, některé důležité jevy nepřehlédne. Je téměř jisté, že určité významné události psychobiograf přehlédne. Tato nutná „nedokonalost“ sběru dat je přítomna v jádru psychobiografické metody, která je vedena výzkumníkovými předsudky, jeho vnitřním zasazením, které bude vždy na určité jevy citlivější než na jiné. Přes uvedenou výhradu však mohou indikátory psychobiografovi pomoci se v datech lépe orientovat a v důsledku toho tak i omezit míru subjektivního zkreslení.

V průběhu sběru dat a jejich předběžných interpretací si výzkumník může všimnout jednoho ústředního opakujícího se motivu. Tento motiv, pro který je typická stejná forma, ale odlišný obsah, se může objevovat v podobě tzv. „prototypické scény“ (Schultz, 2005c).

Výzkumníkovi může pomoci, pokud si během studia pramenů bude všimnout stop, které výskyt prototypické scény naznačují. Pokud tuto scénu naleznou, získá tím zkondenzovaný význam života zkoumaného subjektu. Jde o určitou formu zkratky, která shrnuje celek životního příběhu a která má potenciál osvětlit jeho „koan“. Prototypické scény v sobě ucelují sadu informací o subjektu – tomu slouží jako rychlé a efektivní uchopení vlastního osudu, ucelují sumu životních témat do zprvu nepochopitelné, ale v jádru srozumitelné metafory. Schultz rovněž popisuje, podle kterých charakteristik je možné prototypické scény poznat.

Scény bývají jasné; když je osoba vypráví, udává řadu detailů, popisuje je barvitě a s emoční vervou. Uvedená scéna má prostupující charakter; objevuje se na různých místech v životě osoby – při různých aktivitách, v odlišných kontextech, ve více produktech. Scény jsou vytvářeny na základě Eriksonových vývojových krizí – manifestuje se v nich konflikt dvou tendencí, např. iniciativy a viny nebo autonomie a studu. Často v sobě skrývají motiv rodinného konfliktu – je v nich zakódovaná zkušenost ze střetnutí s blízkými rodinnými příslušníky, nejčastěji s rodiči nebo se sourozenci. Poslední charakteristikou prototypických scén je jejich „vhození“. Osoba je do události vhozena, scéna narušuje status quo, jistotu a pevný řád v životě; namísto toho vyvolává úzkost a nejistotu, je neuzavřená – osoba se k ní opakovaně vrací, aby se pokusila situaci vysvětlit a snížila tak její invazivnost.

Definice prototypických scén je pomůckou pro psychobiografa. Je-li si jich vědom, může mu podivný úsek v životě zkoumaného jedince začít dávat smysl. Podobně jako v případě indikátorů Alexandra, ani prototypické scény nezaručují jistou a přesnou cestu, která by jej, pokud by se jí přesně řídil, zavedla k jistým exaktním výsledkům. Ačkoli mu mohou uvedené rady posloužit jako pomůcka při studiu pramenů, konečným soudcem jejich významnosti a důležitosti pro interpretaci bude vždy samotný psychobiograf. Jak již bylo zmíněno, zodpovědnost psychobiografa nemůže nikdy zcela potlačit subjektivitu jeho závěrů. Míru subjektivity je ale možné redukovat ve prospěch zvýšené objektivity. Ta je dosahována sumou získaných důkazů, na kterých jsou interpretace postaveny, a etickým ukotvením výzkumníka. Čím více si je psychobiograf vědom svého *biasu*, tím méně je jím jeho výzkum poznamenán. Čím více důkazů na podporu svých tvrzení uvede, tím spíše

odpovídají jeho závěry objektivní realitě. Osobní etika výzkumníka a důslednost ve sběru důkazů zaručují exaktnost výsledků.

Sběr dat obvykle končí v době, kdy se studiem materiálů u výzkumníka zcela nasatily vytvořené kategorie. V daném období jsou buď již všechny prameny týkající se vybrané osoby zpracovány, případně studium dalších pramenů zjištěné kategorie pouze potvrzuje a žádným způsobem je dále neupravuje. V uvedené fázi výzkumu se ústřední zájem psychobiografa přesouvá ze sběru dat k jejich interpretaci.

1.3.3 Interpretace dat v psychobiografii

Sběr dat vede k předběžným interpretacím, interpretace pozměňují nazírání na subjekt a pozměněné vnímání subjektu liší výzkumníkův přístup k datům. Ponterotto (2019, s. 511) celý proces, který pojmenováváme jako hermeneutický, popisuje následovně: „opakující se, interaktivní výzkumný proces -> interpretace/význam/otázky -> další výzkum -> další interpretace/otázky -> další výzkum, a tak dále, dokud se neobjeví rozumné vysvětlení a interpretace.“ Výzkumník by se měl vyhnout brzkému upnutí k jedné interpretaci a současně by měl mít na vědomí riziko výrazného subjektivního interpretačního zkreslení. Rovněž si musí připomínat, že „způsob nazírání je současně způsobem nenazírání“ (Burke, 1954, s. 49 in Anderson & Dunlop, 2019, s. 20). Tím je myšleno, že jakákoli předběžná interpretace současně omezuje odlišné a konkurenční možnosti porozumění. Psychobiograf se současně musí vyvarovat tendenci k naroubování předem připravené, oblíbené teorie na subjekt (metaforou pro tuto tendenci je Prokrústés, který mrzačil nocležníky, aby se přesně vešli do svých postelí) (Anderson & Dunlop, 2019). Výběr interpretující teorie by měl být jedním z posledních kroků psychobiografického výzkumu. Než přistoupím k popisu její volby, uvedu zde několik teoretických připomínek k procesu interpretace a objasním blíže řešení potenciálních obtíží plynoucích z konfliktu potenciálních interpretací.

Během interpretace dat je vhodné zaměřit se na jevy, které se vyskytují pospolu. Blízkost podle Schultze (2005c) naznačuje kauzalitu. Zarazil výzkumníka některý úryvek či dílo subjektu? Poté by si měl pečlivě prohlédnout, co osoba napsala těsně před nebo po tomto úryvku – je možné, že se v blízkých textech objevuje stopa k jejímu vysvětlení. Podobně v případě zvláštního obrazu, který osoba namalovala, se autor může více zaměřit na to,

jaký význam pro něj měl, jaké obrazy malovala předtím nebo poté. Vhodné je také zjistit, co se dělo v životě osoby, kdy provedla/napsala/vytvořila určitou zvláštnost. Čím si jsou dva jevy v časové a prostorové sféře blíže, tím spíše jsou kauzálně propojeny.

Během interpretace je vhodné se současně zaměřit na to, co subjekt psychologicky získal ze svého specifického jednání (Schultz, 2005d). Častým předpokladem psychobiografie je, že manifestní význam jednání v sobě skrývá význam implicitní, kterého si nemusí být vědom ani sám subjekt. Jednání subjektu může být pro nezúčastněného pozorovatele nelogické; může v něm nalézt prvky sebezraňování, může zcela jasně vidět varovné signály, které aktérovi naznačovaly, že jeho činy musí vést nevyhnutelně k selhání. Přesto se subjekt rozhodl jednat tak, jak se rozhodl. Výzkumník by si měl uvědomit, že veškeré činy jsou determinované a zacílené. Výzkumný subjekt se rozhodl ke svému jednání z určitého důvodu a za určitým cílem, ačkoli si ho nemusel být plně vědom. Úkolem psychobiografa je skrytý motiv u subjektu objevit – zjistit, co ve skutečně vedlo jeho kroky, čeho chtěl ve skutečnosti dosáhnout, případně, co mu dané jednání v psychické oblasti přineslo.

Při interpretaci dat je dále vhodné brát v potaz mnohodeterminovanost (či předeterminovanost) činností (Schultz, 2005d). Tím je myšleno, že většina jednání v sobě skrývá více motivů (Freud & Bullitt, 2017). Závěry výzkumníka by měly být prezentovány s vědomím této mnohodeterminovanosti. Je možné, že ve své práci rozezná hlavní motivující intenci subjektu a pokud uvedenou sílu dokáže podložit důkazy, je záhodno, aby ji předložil čtenářům. Současně by si ale měl být vědom toho, že se s velkou pravděpodobností nejednalo o motiv jediný. Zodpovědný psychobiograf předkládá závěry s otevřeným přiznáním, že tyto závěry jsou do jisté míry relativní a že existuje možnost, že nepopsal všechny podstatné faktory ovlivňující jednání subjektu.

Přikročím nyní k situaci, kdy si výzkumník sestavil sadu několika možných interpretací. Vystává otázka, jak validitu jednotlivých interpretací ověřit. Otázce kritického hodnocení interpretací v psychobiografii se důsledně věnoval Runyan (1984, 1988, 2005b). Jeho oblíbeným příkladem je posuzování interpretací toho, proč se van Gogh rozhodl uříznout si ucho. Ve svých textech popisuje třináct možných vysvětlení, přičemž každé z nich stojí

na určitém základě důkazních materiálů. Mezi uvedené interpretace jsou zařazeny pro představu následující tři.

Předtím, než si van Gogh uřízl ucho, vydaly tamní noviny celkem patnáct článků o Jacku Rozparovači – van Gogh mohl být články inspirován, ale jelikož byl spíše masochistické než sadistické povahy, rozhodl se zmrzačit sebe a donést uříznuté maso prostitutce (Lubin, 1972 in Runyan, 2005b). Van Gogh byl také svědkem býčích zápasů v Arles, kde vítězný matador obdaroval uchem usmrčeného býka jím vybranou dívku. Van Gogh mohl být daným výjevem pohnut a v náhlém zatmění rozumu si mohl uříznout své ucho, čímž demonstroval chaotické vnímání reality, ve které byl současně triumfujícím i poraženým. Ve svém zmatení pak trofej daroval své vyvolené (Lubin, 1972 in Runyan, 2005b). Van Gogh byl v dané době také finančně a emočně závislý na svém bratrovi, Theovi. Ten obvykle trávil s Vincentem Vánoce, ale v daný rok se rozhodl, že zůstane na svátky u své snoubenky. Van Gogh se mohl nevědomě pokusit upoutat svým činem bratrovu pozornost a vytvořit situaci, která by jej přinutila zůstat a starat se o něj (Runyan, 2005b).

Aby psychobiograf mohl i v případě velkého množství potenciálních interpretací posoudit jejich validitu, musí si podle Runyana přiznat, že je možné jedno vysvětlení považovat za relevantnější než jiné a že je tudíž na prvním místě možné jednotlivé interpretace zhodnotit. Hlavním kritériem pro posouzení interpretací je dle Runyana počet předpokladů, které dané vysvětlení obsahuje, a míra, do jaké jsou tyto předpoklady empiricky podloženy. Obecně platí, že čím více předpokladů vybraná interpretace obsahuje a čím méně jsou tyto předpoklady doloženy důkazy, tím spíše se jedná o vysvětlení nelegitimní. Výše uvedená teze o inspiraci van Gogha Jackem Rozparovačem předpokládá, že van Gogh četl noviny, ve kterých byly články uvedeny, že v daných novinách četl alespoň jeden ze dvou článků, kde je zmíněno uříznutí ucha Rozparovačem, dále, že na něj četba zanechala vliv a že se tento vliv manifestoval v době, kdy se rozhodl zmrzačit. Ani jeden z uvedených předpokladů není možné podpořit důkazy, tudíž se z pohledu empirického posuzování jedná o velmi slabou hypotézu. Druhý předpoklad s býky je již možné částečně ověřit – van Gogh se zápasů skutečně účastnil a ve svých dopisech se zmínil, že na něj scéna zapůsobila. Vzhledem k předchozímu vysvětlení se tedy jedná o vysvětlení, které je přesvědčivější, ačkoli není rozhodně možné jej označit za jisté. Poslední ze tří uvedených

interpretací je podpořena nejvíce. Van Gogh již před svým zmrzačením utrpěl dvě duševní zhroucení – poprvé, když se dozvěděl o bratrově zasnoubení, podruhé, když se bratrovi narodilo první dítě. V obou případech hrozilo, že Vincent ztratí bratrovu emoční a finanční podporu, což mohl pocítovat i v době, kdy se rozhodl netrávit s ním Vánoce. Současně se u van Gogha objevily masochistické tendence již dříve (když se chtěl sejit s dívkou, kterou miloval, záměrně si popálil ruku), tudíž je možné, že pro dosažení svého cíle opět replikoval dřívější vzorec jednání (Tralbaut, 1969 in Runyan, 2005b).

Psychobiografovi může v případě, kdy se snaží vysvětlit určitou událost, pomoci její vizualizace v podobě vzrostlého stromu. Kmen takového stromu představuje zvolenou událost, kterou se snaží interpretovat. Z kmene vyrůstá několik silných větví – každá z nich reprezentuje jednu zvolenou interpretaci, která událost potenciálně vysvětluje. Z interpretačních větví poté vyrůstá změť malých větvíček – ty značí samotné důkazy, které jsou podloženy zjištěnými daty, jež dodávají zvolené interpretaci věrohodnost. Podrobně prozkoumaná událost má podobu mohutného stromu s bohatou korunou propletených větví. Psychobiograf poté jako pomyslný zahradník musí jednotlivé větve podrobit analýze, odhalit, které větve jsou příliš slabé a neuživé a ty od kmene odštipnout. Ideálně by po práci výzkumníka zůstal kmen s pouze jednou větví, která by značila nejpravděpodobnější determinující variantu. Pokud větví zbyde více a každá z nich bude silně podložena důkazy, psychobiograf musí uznat, že každá z nich má nárok na pravdu a že je možné, že jednání osoby bylo spoludeterminované všemi ze zbylých fenoménů (Runyan, 2005b).

Proces interpretace směřuje k okamžiku, kdy si výzkumník vybírá, které psychologické teorie k vysvětlení jednání subjektu využije. Výběr teorie je důležitou složkou výzkumu, neboť vhodná volba může vést k objevným zjištěním, které mohou konečně vysvětlit záhadný „koan“ osoby. Naopak chybně zvolená teorie nebude mít možnost využít všechny poznatky, které výzkumník získal sběrem dat a jejich předběžnou interpretací. Z těch, které jí k interpretaci zbydou, bude moci dospět pouze k částečným a často k zavádějícím vysvětlením, které porozumění životu subjektu komplikují namísto toho, aby zkoumaný život pomohly ozřejmit. Takové výsledky jsou právem kritizovány pro nedostatečnou exaktnost a vědeckost.

V některých psychobiografických pracích předchází výběru teorie základní diagnostika osoby (McAdams, 2005; Schultz, 2005d). Určení diagnózy či typu osobnosti subjektu může výzkumníkovi pomoci získat přesnější představu o jeho psychickém stavu a ta jej může vést dále ke zvolení cílové teorie. Je třeba mít na paměti, že již přiřazení diagnózy komplexitu osobnosti redukuje – výzkumník může využít diagnostiku jako pomůcku k dalším interpretacím, nesmí ale danou osobu diagnózou nahradit. Práce s diagnostikou by měla být velmi opatrná a omezená; vyšší důraz na diagnostiku je jedním ze znaků nekvalitní psychobiografie. Pokud je výsledkem celé práce např. prosté tvrzení, že uvedená osoba ve svém jednání projevovala silně narcistní tendence, aniž by tvrzení rozpracovala, nesděljuje žádné důležité zjištění a celková vypovídající hodnota studie je velmi nízká. Ve skutečnosti může být takováto studie spíše škodlivá, neboť komplexitu životního osudu redukuje na schematický typ. Diagnostiku tedy je možné využít, ale velmi obezřetně, a nikdy by neměla být konečným výstupem.

Anderson s Dunlopem (2019) navrhují v oblasti interpretace dat a výběru teorie pět doporučení, z nichž některé již byly výše zmíněny. Zaprvé, psychobiografové by se měli, alespoň rámcově, seznámit s širokou řadou psychologických teorií. Ty tvoří repertoár, ze kterého si výzkumník vybírá tu teorii, která je pro vysvětlení osoby nejvhodnější. Autoři doporučují zaměřit se na hlubinné teorie, především na teorie Freuda, Eriksona, Winnicotta, Kohuta nebo Kernberga. Dále, výzkumník se má nechat vést životem subjektu – vybrat hlavní teorii má až poté, co nalezne hlavní motivy jeho života. Zjistí-li například, že hlavním motivem osoby byla snaha nalézt symbiotické vztahy s druhými, zaměří se na teorie, které s daným jevem pracují (na Ericha Fromma, Winnicotta, Kleinovou a další) (Schultz, 2005d).

Třetím doporučením je, aby byl výzkumník během sběru dat ochoten a schopen aktivně a flexibilně měnit své závěry (viz výše). Dále je dle autorů vhodné, aby výzkumník využíval koncepty, které jsou ověřené a uznané hlavním proudem experimentální psychologie. Současně se ale nemá práce danými koncepty zcela omezovat. Život každého subjektu je jedinečný a je možné, že se v něm objevuje motiv, který není obecnou psychologií dostatečně zmapován a k jehož popisu bude psychobiograf potřebovat pro zvolenou osobu zcela specifický popis, slovník i vysvětlení.

Podle pátého doporučení by se psychobiograf měl zříci tzv. „zkušenosti-vzdálených“ konceptů (Kohut, 1982 in Anderson & Dunlop, 2019), které jsou představovány příliš abstraktními teoriemi, které nejsou budovány na přímé zkušenosti s klienty a které není možné snadno falzifikovat (např. koncept kolektivního nevědomí u Junga). Namísto nich může psychobiograf využít koncepty, které jsou využívány v současné klinické praxi při práci se skutečnými pacienty. Osobně se k tomuto doporučení stavím kriticky – nejenom, že neguje značnou část doporučení prvního, ale současně u výzkumníka zvyšuje riziko interpretace jako pouhého stanovení diagnózy. Opominu-li pátou položku, zbylé čtyři doporučení jsou pro práci psychobiografa opodstatněné.

Výběr teorie není jasným a „nalinkovaným“ procesem, ve kterém se stačí řídit předem určenými pravidly. Výzkumník musí jednotlivé teorie zkoušet a předběžně si vyhodnocovat, zda mu zvolený přístup dokáže zodpovědět hlavní otázky, které se během studia dat objevily. Elms (2005) doporučuje (v souladu s Andersonem a Dunlopem), aby výzkumník začal při výběru teorie zvažovat nejprve ty, které vysvětlují obvyklé aktivity subjektu, případně jeho hlavní životní cíle. Stejně tak je pro výzkumníka vhodné se zaměřit na jevy, které zkoumanou osobu znechucovaly, které ji silně rozčilovaly a urážely. Takové rozhořčení dával subjekt často najevo ostatním, přičemž se projevy nepříznivých pocitů, které se k jevu vázaly, vyskytovaly po dlouhé období jedincova života, často až do jeho smrti. Příkladem toho může být výše zmíněný Allport a jeho zklamání ze setkání s Freudem (Elms, 1994) nebo Moravec a jeho kritika žen.

Při výběru teorie se dále doporučuje využít teoretické koncepty, které zkoumaný subjekt během svého života vypracoval. Jak ukazují Elms (2005) a Atwood se Stolorowem (2006), teorie, kterým se subjekt věnoval, v sobě často nesou zrno ústředního motivu osoby. Ve své teorii se subjekt často snaží vysvětlit hlavní otázku svého života, která má původ v raných zkušenostech s pečující osobou, a tato snaha se manifestuje v celém díle subjektu. Teorie, které se zaměřují na uvedené tři typy jevů (co subjekt miloval; co subjekt nenáviděl; kterému tématu se subjekt věnoval) mohou psychobiografa zavést dál k hlubšímu porozumění osoby. S jejich pomocí poté může vysvětlit zprvu nesrozumitelné jednání; jednotlivé životní linky poté začínají dávat smysl, neboť se nalezne ústřední motiv, který celý život osoby spojoval.

V případě, že si psychobiograf stále není jistý, které teorie využít, je možné se zaměřit na jednu z úrovní popisu, které rozpracovává McAdams (2005). Tři úrovně se liší tím, na jakou oblast zkušenosti jedince se zaměřují. Uvedené tři úrovně jsou do značné míry nezávislé a popis jedné úrovně může do značné míry ignorovat úrovně zbylé. První oblast je tvořena dispozičními rysy. Ty jsou často vrozené a dědičné povahy. Důraz se klade na popis rodinného prostředí, které může základní podobu rysů ovlivnit. Do této úrovně by spadala základní diagnostika subjektu, nejspíše také velká část hlubinných teorií. Druhá úroveň jedince je specifitější – snaží se o popis životního kontextu a adaptace jedince na okolí. Nejedná se již o obecný popis rysů a tendencí, ale o vysvětlení motivů k jednání v určité situaci. Do dané úrovně se mohou zařadit motivační, kognitivně-sociální a vývojové interpretace. Poslední úroveň je dle McAdamse úroveň integrativní narace. V ní je obsažena narativní interpretace jedincovy zkušenosti – jak si osoba vysvětluje svůj život, jaký mu dává soukromý význam, jaký je její „osobní mýtus“ (McAdams, 2005). Psychobiografie nemusí nutně obsahovat detailní popis všech z uvedených úrovní. Je však vhodné, aby si výzkumník byl těchto úrovní vědom, jakožto i toho, že každá z úrovní popisuje odlišnou část skutečnosti. Výsledná práce může být zaměřena pouze na jednu z uvedených úrovní, ale částečný komentář si v práci zaslouhují i zbylé dvě oblasti.

Výběrem a aplikací teorie se uzavírá proces psychobiografického výzkumu. Psychologická teorie, je-li správně vybrána a jsou-li její závěry podloženy empirickými daty, by měla výzkumníka dovést k objasnění ústřední záhady jedince a prostřednictvím toho i k porozumění celého života subjektu. Byl-li vhodně vybrán cílový subjekt, pokud byl proveden poctivý a důsledný sběr dat, pokud se nechal výzkumník vést zkoumanou osobu a pokud si nechal dostatečný prostor pro to, aby v sobě nechal působit její zdánlivě protikladné úvahy, poté jej celý proces pravděpodobně zavedl ke zdárnému vypracování psychobiografické studie.

1.3.4 Etické principy v psychobiografii

Vzhledem k tomu, že psychobiograf předkládá veřejnosti osobní údaje o životě zkoumaného jedince, je nutně svázán a veden etickými principy, které musí respektovat. Jejich cílem je ochrana vybrané osoby a jejího okolí před potenciálními újmami (na cti, na věrohodnosti, na dobré pověsti apod.), které by výsledky prezentované

v psychobiografii mohly způsobit. Současně je proces psychobiografického výzkumu spojen se subjektivními zkušenostmi autora, které ovlivňují jeho závěry. Výsledky psychobiografie nejsou zaštiťovány závazkem vůči dodržování dříve stanovených metodologických pravidel, ale samotným soudem autora. Vzhledem k tomu nese výzkumník etickou odpovědnost také vůči svým čtenářům a kolegům, pro které je konečný text určen. Předkládaná kapitola se věnuje uvedeným dvěma typům etických závazků, na které by měl brát psychobiograf ohled. V podkapitole 1.3.4.1 jsou uvedeny etické normy, které chrání výzkumný subjekt. Následující kapitola 1.3.4.2 se věnuje etickým zásadám, které by měl autor dodržovat s ohledem na vědeckou komunitu, které je součástí.

1.3.4.1 Etické principy ve vztahu k subjektu

Vzhledem k tomu, že psychobiograf své zjištění týkající se zkoumaného subjektu prezentuje veřejnosti, musí se výzkumník reálně zabývat potenciální újmou, která by mohla subjektu odhalením osobních údajů vzniknout. Tato škoda se z naprosté většiny týká odhalení detailů, které náleží do přísně osobní sféry osoby a které se nevztahují k běžnému styku subjektu s veřejností (typicky se jedná o analýzu vztahu subjektu s blízkými osobami). Újma může dále vzniknout popisem společensky tabuizovaných témat (např. sexuálního života), případně využitím teorie, jejíž výsledný závěr může být vnímán jako patologizování subjektu. Uvedená rizika, která mohou ohrozit vnímání osoby ve společnosti, musí být posuzována především v případě dosud žijícího subjektu. V takovém případě je možné, že výsledná psychobiografie ohrozí jeho společenský status či dokonce psychické zdraví.

Názory na psychobiografie žijícího subjektu jsou poznamenány aférou z šedesátých let minulého století, na které je možné chybné využití psychobiografie, která svůj význam snižuje na urážlivou patografii, demonstrovat. Jedná se o tzv. Goldwaterovu aféru, kterou podrobněji popisuje Elms (1994). Těsně před americkými prezidentskými volbami v roce 1964, ve kterých se měli utkat Barry Goldwater a Lyndon Johnson, vydal časopis *Fact* ve svém pátém vydání prohlášení, že „1189 psychiatrů tvrdí, že Goldwater není psychologicky způsobilý k tomu, být prezidentem!“ (Elms, 1994, s. 190). Ke svému tvrzení dospěl následujícím způsobem. Poštou časopis kontaktoval všechny psychiatry z Americké lékařské asociace, a dotázal se jich, zda je Goldwater skutečně

vhodný na to, aby vykonával prezidentský úřad. Z dotázaných psychiatrů odpovědělo méně jak dvacet procent, a méně jak půlka ze získaných odpovědí skutečně potvrdila, že Goldwater není na vykonávání prezidentské funkce psychicky způsobilý. *Fact* tímto způsobem získal rovněž odpovědi, které Goldwatera popisovaly velmi negativně. Jako příklady je možné uvést: „Věřím, že Goldwater má totožně patologický charakter jako Hitler, Castro, Stalin a další schizofrenní vůdcové,“ případně: „Věřím, že Goldwater trpí chronickou psychózou (...) většinou v remisi, ale jeho přizpůsobení je spíše nízké“ (Elms, 1994, s. 188). Senzace, kterou *Fact* rozpoutal, skončila vyjádřeními odborných časopisů, které odmítly možnost vzdálené diagnostiky osob, ostrou kritikou přidělování psychologických diagnóz aktivním politikům ze strany novin a žalobou Goldwatera, který na časopisu vysoudil 75 tisíc dolarů (Elms, 1994). Sekundárním důsledkem byla dehonestace psychobiografie, která se neetickým jednáním redaktorů časopisu nutně dostala do pozice opovrhovaného řemesla.

V čem tkvěla neetičnost novinářů je zřejmé. Jejich cílem nebylo popsat přesně realitu. Seriózní výzkum musí být postaven na solidních základech pečlivého výzkumu. Sada důkazů je o to důležitější, že závěry v psychobiografii vychází z otevřeného dialogu se subjektem (viz 1.2). Jakékoli výroky psychobiografa musí být podloženy důkazním materiálem, jinak hrozí nebezpečí, že jejich základem není hermeneutický dialog, ale zcestné působení výzkumníkových, často nevědomých, předsudků a stereotypů. Můžeme odhadovat, že právě tento zčásti nevědomý resentment ospravedlnil psychiatrům prezentaci výroků, které měly za cíl osobu poškodit, a ne ji poznat a porozumět jí.

Názory psychobiografů, jak v případě dosud žijících subjektů postupovat, se v průběhu času měnily. V zásadě je možné říci, že etická stránka psychobiografie byla přítomna již v prvních teoretických příručkách. S postupem času se důraz na etickou stránku přístupu zvyšoval. Runyan (1984) upozorňuje na riziko proniknutí do soukromí a na možnost zostuzení žijícího subjektu. Na základě toho pokládá za neetické publikovat psychobiografii žijících osob, pokud jim k tomu neudělí souhlas. Výjimkou jsou podle Runyana političtí kandidáti. V jejich případě sice není možné vydat kompletní psychobiografickou práci, ale systematická analýza psychologických a biografických údajů je dle Runyana potenciálně přínosná pro politickou debatu a následně pro optimální výběr

reprezentantů společnosti. Zájem ale má být zaměřen na veřejně známý politický život a informace, které jsou osobní povahy a které se týkají např. dětských zážitků či osobního rodinného života, mají být zcela vynechány.

Se závěry Runyana v podstatě souhlasí Elms (1994) a dále je rozpracovává. Podle Elmse je nutné získat od subjektu souhlas s probíhajícím výzkumem, s rozhovory, které se subjektem výzkumník povede, a se sepsáním konečného textu. Bez souhlasu není možné o stále žijícím subjektu publikovat. Dalším omezením dle Elmse je věk subjektu. Psychobiograf by se neměl, především v případě, že je subjektem spisovatel nebo teoretik, věnovat mladým a stále aktivním jedincům. V takovém případě hrozí, že výzkumník odhalí spojitost mezi osobní historií, jeho osobností a díly, které v současnosti vytváří. Odhalení takovýchto souvislostí by mohlo subjekt učinit výrazně citlivějším na zjištěné motivy, což by mohlo jedinci ztížit či zcela znemožnit pokračovat v dalším tvořivém procesu. Dle Elmse je proto vhodné vybírat si subjekt, který přesáhl 75 let věku. V takovém případě je možné, že je subjekt stále literárně činný, současně ale lze předpokládat, že hlavní myšlenky již autor vyjádřil a že případné další texty jejich význam neovlivní.

Souhlas není dle Elmse nutný u významných politických jedinců – tuto výjimku pojmenovává termínem *Jerrold Post proviso*. Podle ní je možné vytvářet psychologické profily osob v případě, že porozumění jejich osobnosti zkvalitní národní politiku. Elms psaní psychobiografie bez souhlasu v tomto případě nepovažuje za neetické, neboť jeho cílem je především efektivnější volební proces. Při psaní politických psychobiografií je ale nutné se zaměřit na data, která souvisí s politickým působením. Současně by výzkumník neměl spekulovat nad rámec získaných důkazů, ani prezentovat své spekulace jako objektivní závěry či predikovat, jak osoba po případném zvolení bude jednat. Základem psychobiografovy snahy má být zásada, že čím větší je potenciální újma, tím větší musí být potenciální benefit. Přijmutí této zásady umožňuje psát nejenom o politických kandidátech, ale také o vůdcích, kteří jsou potenciálními protivníky autorovy země (Elms, 1994).

Závěry Elmse omezují Ponterotto s Reynoldsem (2019), kteří ve své studii zcela zaměřené na etické aspekty přístupu srovnávají psychobiografické normy s etickými kodexy historiků, novinářů, orálních historiků či odborníků na duševní zdraví. Autoři souhlasí s tím, že je nutné získat od žijícího subjektu informovaný souhlas s výzkumem a publikací

konečného materiálu. V informovaném souhlasu má být obsažen důvod a délka prováděného výzkumu; dále v něm má být explicitně vyjádřena možnost stáhnout svůj souhlas k výzkumu a důsledky tohoto stažení (např. co se stane s již nashromážděnými daty). V souhlasu mají být rovněž uvedeny doplňující faktory (možná rizika, nepohodlí pro subjekt) včetně výhod, které má studie pro subjekt a pro společnost přinést.

K možnosti sepsání psychobiografie politika bez jeho souhlasu se Ponterotto s Reynoldsem nestaví natolik otevřeně jako Runyan s Elmsem. Ohledně této problematiky uvádí, že výzkumník se má uvedenému jednání vyhnout, ale výjimkou mohou být okolnosti, kdy je ohrožen zájem společnosti. Jak ale dodávají, v uvedeném případě nepanuje mezi psychobiografy shoda.

Zesnulé osoby tvoří cca 95 procent všech subjektů psychobiografií (Ponterotto et al., 2015). Názory na etické požadavky kladené na psychobiografa při výzkumu zesnulého subjektu jsou u Runyana (1984) a Elmse (1994) takřka totožné. Dle obou autorů neexistují výraznější etická omezení při vypracovávání psychobiografie zesnulého subjektu, zvláště, pokud zemřel před delší dobou a nemá již přeživší blízké příbuzné. Přesněji rozdíl mezi dříve a později zesnulým nerozlišují a nepopisují, jaké obtíže by v případě vydání psychobiografie nedávno zesnulého mohly nastat. Ponterotto s Reynoldsem (2019) se datu úmrtí věnují více. Zdůrazňují, že výzkumník musí brát ohled nejen na zájmy subjektu, ale také na zájmy blízkých příbuzných, které by zveřejnění informací o jejich předkovi mohlo poškodit. Psychobiograf je dle autorů povinen u nedávno zemřelých brát v potaz zájmy pozůstalých (zájmy jejich reputace, paměti na osobu, jejich identity), což činí opět formulovaným informovaným souhlasem. V případě, že informovaný souhlas od pozůstalých výzkumník neobdrží (v textu ale není uvedeno, od kterých pozůstalých je nutné souhlas získat), měl by zvážit ukončení celého výzkumu. Pokud se i přesto rozhodne ve studiu osoby pokračovat, měl by ve výsledném textu sdělit důvody k jeho publikaci i přes neposkytnutí souhlasu. Současně autoři uvádí ideální hranici, podle které můžeme rozlišovat nedávno a dávno zemřelé. Dle Ponterotta s Reynoldsem je oním limitem osmdesát let od úmrtí osoby – uvedená doba je dostatečnou zárukou, že zjištěné informace výrazně neovlivní žádné blízké příbuzné. Hranice osmdesáti let je dle mého názoru příliš vysoká a silně omezuje výběr potenciálních osob pro současné psychobiografy. Proto sám

navrhuji hranici snížit na šedesát let. Předpokládám, že v naprosté většině případů je hranice šedesáti let dostatečná k tomu, aby případné zbylé příbuzné výrazně negativně neovlivnila. Konečným soudcem vhodnosti výběru subjektu je v konečném důsledku vždy sám výzkumník, který musí posoudit případné ohrožení individuálně u každého subjektu.

Souhrnem, většina etických omezení se týká žijícího subjektu. V uvedeném případě je zcela nezbytné získat od subjektu souhlas s vypracováním psychobiografie i s publikací konečného textu. Někteří výzkumníci uvádí, že výjimkou jsou psychobiografie politicky známých osob, kdy prezentace popisu jejich osobnosti může pomoci v případě voleb do zastupujících orgánů. Současně někteří autoři uvádí, že je možné psát psychobiografie vůdců, kteří jsou potenciálně nebezpeční pro zemi výzkumníka. Sám hodnotím, že výběr živého politického subjektu a následné vypracování psychobiografie bez jeho souhlasu je v současnosti činem velmi rizikovým, ležícím na hranici etické přípustnosti. Ačkoli na daném příkladě nepanuje absolutní shoda mezi odborníky, je možné připustit, že případná psychobiografie uvedeného typu pravděpodobně zapříčiní nařčení výzkumníka z porušení etického řádu, vůči kterým se bude muset obhájit.

Psychobiograf by měl pamatovat na to, že jeho hlavním cílem je poskytnout vhled do zkoumané osoby, a ne pouze vyvolat senzaci prezentací šokujících a dosud neobjevených skandálních zjištění obdobně, jak to učinil časopis *Fact*. Prezentace takového typů informací a vysvětlení bez pádného důvodu a silných důkazů je ve skutečnosti opakem kvalitní psychobiografie.

1.3.4.2 Etické principy ve vztahu ke komunitě

Psychobiograf není vázán etickými normami pouze vůči subjektu, ale také vůči svým kolegům a čtenářům. Psychobiografické šetření vychází z předpokladu, že výzkumníkovy předsudky nejenom, že zásadně neomezují jeho závěry, ale ve skutečnosti jsou základní podmínkou možnosti porozumění. Tím se negativní vliv výzkumníkových negativních předpokladů, stereotypů či *biasu* nemírní. Výzkumník se musí proti zkreslujícím předsudkům, které ohrožují otevřený dialog, bránit. Zatímco v rámci pozitivistického *designu* je tato obrana založena na vyjmutí vlastní pozice z kontextu výzkumu, v *designu* fenomenologicko-hermeneutickém se výzkumník brání zkreslení závěrů zvědoměním vlastních předsudků a přijmutím vlastní omylnosti. Psychobiograf má za úkol opakovaně

kriticky hodnotit vlastní předpoklady, vlastní zasazení ve výzkumu, vlastní vztah k subjektu a fenomény, které by celé šetření mohly zkreslovat. Cílem je, aby se výzkumník dostal do pozice, ve které vůči subjektu působí pouze nízká míra zkreslujících (negativních) předsudků. Jde o stav co největší otevřenosti vůči subjektu, kterému je dán prostor pro vlastní sebeobhajobu, vysvětlení vlastního postupu a vnímání světa. Čím větší obsah negativních předsudků psychobiograf do dialogu vnáší, tím méně se mu zkoumaná osoba odhalí a současně o to méně dostane výzkumník odpovědí na své otázky. V závislosti na tom se výzkumné závěry netýkají subjektu, nýbrž samotného výzkumníka. Psychobiograf v takovém případě nedává nahlédnout do psychiky zkoumaného subjektu, ale do svých nevyřešených vnitřních konfliktů.

Typickým příkladem negativního zkreslení může být chybná analýza pramenů. Runyan (1984) upozorňuje na to, že v rámci jedné práce není možné podat kompletní popis všech zjištěných dat. Lidský život a každá situace v něm obsahuje neměřitelné množství aspektů, které ovlivňují prožívání a jednání jedince. Podání úplného výčtu těchto jevů není proveditelné. To znamená, že nikdy nebude možné vypracovat kompletní záznam životního příběhu. Cílem psychobiografa je popsat ty události a jevy, které jsou důležité pro vysvětlení vybrané záhady. Konečné rozhodnutí toho, jaké události a data do analýzy zahrnout, je zcela na rozhodnutí výzkumníka, který musí posoudit, nakolik jsou uvedené fenomény pro jeho interpretace významné. Psychobiograf za toto posouzení přebírá zodpovědnost. Musí co nejlépe vyhodnotit, které jevy jsou pro subjekt důležité (tedy které nejvíce ovlivňovaly jeho jednání), aniž by je přecenil či opomenul fenomény jiné. Čím více je výzkumník zatížen vlastními nevyřešenými nevědomými konflikty, tím spíše bude ignorovat jevy, které byly důležité a významné pro subjekt. Namísto nich bude klást důraz na fenomény, které se týkají jeho vlastních předsudků, čímž se objektivnost studie výrazně snižuje.

Výzkumník je morálně zodpovědný za to, že řádně prozkoumal dostupné prameny a že k nim přistupoval otevřeně, bez výrazného nevědomého zkreslení. Vzhledem k tomu je odpovědný jak za potenciální přínos, který může pomoci rozvoji společenských věd, tak i za případnou újmu. Ta může vzniknout aplikací jeho chybných závěrů, čímž může potenciálně poškodit nejen porozumění uvedené osoby, ale s ní i porozumění

člověka v rámci psychologie. Za chybné závěry v psychobiografii nenese vinu subjekt ani chybně zvolená metoda, ale primárně výzkumník.

S tím souhlasí Bakan (1966), který tvrdí, že každý text v sobě zahrnuje dvě úrovně významů. První úroveň, která je společná pro pozitivisticky i hermeneuticky zasazené výzkumy, je informační jádro práce. Jde o informace, myšlenky a teorie, které text představuje a které přispívají k porozumění okolí. Existuje ale i druhá, skrytá úroveň, kterou se experimentální výzkumy často nezabývají. Jde o stránku etickou. Každý text a úvahy v něm obsažené mají vliv na myšlenkový proces osoby, která s těmito úvahami a závěry přijde do styku. Pozitivistické texty jsou tohoto vlivu do velké míry zbaveny, neboť validitu u nich zajišťuje respektovaná metoda. Pokud je metoda schválena, nic výzkumníkovi nebrání výsledky publikovat, a to i v tom případě, že implikují morálně neospravedlnitelné důsledky. Výzkumník se zde morální zodpovědnosti zbavuje, považuje ji za cosi nevědeckého (viz definice logického pozitivismu výše). Morální soudy jsou často vnímány jako výzkumníkův *bias*, jako něco, co samotné poznání narušuje. Dle hermeneutického stanoviska je ve skutečnosti morální zasazení člověka cestou k pravdivému poznání, nikoli překážkou. Chybný předpoklad pozitivismu je důsledkem snahy o to, vymanit se ze svého zasazení ve výzkumném procesu. Psychobiograf by měl porozumět tomu, že uvedená pozice není v jeho výzkumu udržitelná. Měl by se výzkumu aktivně účastnit. Na základě své upřímnosti dospívá k výsledkům, za které nese on sám odpovědnost, a to i v případě, jsou-li využity k neetickým účelům.

Protože kvalita psychobiografického výstupu závisí na morální odpovědnosti psychobiografa, mělo by být jedním z jeho cílů redukovat počet a význam prvků, které omezují jeho upřímný přístup k datům. Těmito jevy jsou výše zmíněné negativní, často nevědomé, předsudky a stereotypy. K tomu podle Ponterotta a Reynoldse (2019) může pomoci vypsání pocitů a názorů na subjekt před začátkem aktivního studia pramenů. Deklarace vlastního zasazení, na kterou je možné pohlížet jako na určitý způsob uzávorkování, má pomoci výzkumníkovi uvědomit si vlastní pozici vůči subjektu a tím i předejít možným zkreslením. Anderson s Dunlopem (2019) jsou podobného názoru. Podle těchto autorů je vhodné, aby psychobiograf pravidelně probíral výzkum se svými kolegy, kteří mu mohou poskytnout zpětnou vazbu. Výzkumník by měl dokonce zvážit

pravidelnou supervizi pod terapeutem. Ten by měl výzkumníkovi pomoci zvědomit si možné identifikace, zášti či jiné nežádoucí, skrytě působící jevy. Autoři také navrhují, aby výzkumník vypsál své zkušenostní zasazení a zdroje potenciálního zkreslení závěrů do výsledné práce podobně, jak učinili Atwood se Stolorowem (2006). Tím, že výzkumník vypíše alespoň v základní podobě své společenské, historické i osobní zasazení, případně i emoce, které během studia k subjektu pociťoval, navýší objektivitu výstupu. Čtenáři, kritici a kolegové pokračující ve výzkumu mohou uvedené informace využít k tomu, aby identifikovali, kde původní autor mohl potenciálně „sejít z cesty“; tedy zjistit, kde byl otevřený dialog narušen skrytými tématy výzkumníka, které následně vedly k chybným závěrům. Uvedení svého zasazení pomáhá dalším navazujícím výzkumům, které mohou zvolený subjekt podrobit dalším analýzám a zpřesnit výsledný popis osobnosti.

1.3.5 Význam psychobiografie

V prvních kapitolách jsem se snažil nastínit význam psychobiografie pro psychologický výzkum. Následoval stručný popis psychobiografických metodologických konceptů. Uvedený popis měl poskytnout čtenáři hlubší vhled do pozice psychobiografie v rámci vědecké psychologie. V poslední kapitole navážu na předložené informace a zaměřím se na význam psychobiografie v současné akademické psychologii.

Psychobiografie se snaží o detailní popis jednoho konkrétního subjektu prostřednictvím mnoha fenoménů, čímž se liší od *mainstreamové* pozitivistické psychologie, jejímž cílem je většinou popis jednoho abstraktního fenoménu prostřednictvím dat vycházejících z měření mnoha subjektů. Carlsonová (1971), jak ji parafrázuje Schultz (2005b, s. 5), přístup pozitivistické psychologie kritizuje: „Člověk může zkoumat osoby v experimentálních situacích, píše (Carlsonová, pozn. autora), ale nemůže zkoumat osobnost experimentálně. (...) Abychom poznali osobu, potřebujeme interpretaci, ne manipulaci proměnných.“ O interpretaci osoby se snaží psychobiografie, která, stejně jako kazuistické metody, pomáhá rozpoznat jedinečnost člověka a nalézt hranice využitelnosti obecných psychologických zákonů. Chci zde doplnit, jak uvádí Schultz (2005b), že psychobiografie se většinou snaží o porozumění a vysvětlení významných jedinců – osob, které se vyznačují výrazně nadprůměrnými schopnostmi či nápadně prosociálním (nebo naopak antisociálním) chováním. Tím, že porozumíme těmto velikánům, se nám daří

lépe porozumět i celku lidského potenciálu, který má každý jedinec k dispozici. Blíže je tato schopnost psychobiografie osvětlit hranice lidského charakteru a schopností popsána níže.

Psychobiografie je dále důležitá pro rozšiřování a objevování nových psychologických koncepcí (Ponterotto, 2019). Psychobiografické práce často obsahují překvapivé příklady a inspirativní vysvětlení, které mohou svou interpretační vahou přesahovat zvolený subjekt (Schultz, 2005b). Výzkum tímto způsobem může vést k formulaci nových psychologických hypotéz, jejichž využitelnost je předložena ve výsledném textu. Nové teoretické koncepty se následně mohou stát centrem dalšího nomoteticky zaměřeného experimentálního výzkumu, jehož cílem by bylo ověření předložené hypotézy. Výsledky mohou být základem nového objevu obecného zákona, který může prohloubit porozumění psychických procesů člověka. Nejznámější psychologické teoretické koncepty, v popředí ty Freudovy či Jungovy, byly založeny právě na výjimečných kazuistikách jejich pacientů. Jak říká Schultz (2005b, s. 5), psychobiografie „je výchozím bodem pro pozdější extrapolace.“

Psychobiografie může být dále využita k posouzení aplikace obecných teorií (McAdams, 2019; Schultz, 2005b). Jejím cílem je využít psychologické teorie k popisu a porozumění osobnosti subjektu. Pokud chce být ve své snaze úspěšná, musí využívat teorie, které jsou platné, ověřitelné a prakticky využitelné. Výzkumníci proto budou přirozeně vybírat teorie, které jsou pro popis zvoleného jedince vhodnější a které mají větší interpretační potenciál. Naopak teoriím, které nejsou dostatečně rozpracované, se budou, chtějí-li dospět ke kvalitním závěrům, vyhýbat. Prostřednictvím psychobiografie je možné posuzovat aplikovatelnost teorií v praxi. Teorie může znít věrohodně, může být detailně rozpracovaná; dokud ale není přínosná pro praktické využití, je její cena pro vědeckou psychologii výrazně limitována. Proto je vhodné pro psychology psychobiografickou tvorbu sledovat. Je možné usuzovat, že ty teorie, které jsou opakovaně využívány a které přinášejí zajímavé a nečekané výsledky, jinými slovy teorie, které obstály v psychobiografickém testu, jsou významnější pro porozumění lidské psychiky a je v jejich zájmu se jimi více věnovat. Stejným způsobem vyvstává otázka, zda ty teorie, které v testu neuspěly, není vhodné dodatečně přeformulovat.

Velký význam psychobiografie leží v jejím potenciálu znovu navrátit psychologický výzkum do psychologické praxe. Hlavní proud výzkumné psychologie je, jak uvádí Kovary (2019), této praxi v současnosti vzdálený. Poznatky akademické psychologie jsou do značné míry aplikovatelné, a to především v případě jasně specifikovaných cílů, ideálně spjatých s velkou skupinou subjektů, na které je vybraný psychologický zákon použit. Kovary ale uvádí, že hlavní oblastí aplikované psychologie je psychoterapie, případně jí blízké domény poradenství, koučování a diagnostiky. Je nápadné, do jaké míry je postup psychologického výzkumu od uvedených praktických činností vzdálený. Míra diskrepance mezi psychologickou teorií a praxí se odhalí, pokud se srovná s teorií a praxí přírodních věd. Přírodovědec získává díky své metodologii data a zákony, které může využít k aplikaci v rámci své domény. Chemik dokáže vytvořit sloučeninu a statik může vypočítat potenciální zátěž objektu. Vědecká metoda je zde přímo napojena na aplikaci poznatků, teorie a praxe je pevně spojena. V opozici k této zkušenosti stojí psycholog, jehož využívaná metodologie mu v praxi nejenom, že nepomáhá, ale spíše mu svým zaměřením škodí. Kovary uvádí, že abstraktní psychologické zákony jsou do značné míry neaplikovatelné v realitě individuální terapie. Ta je vždy zasazena ve specifickém kontextu, ve kterém se klient nachází. Vzhledem k tomu není smysluplné využívání psychologických zákonů možné. V dané situaci nepomůže ani samotná metoda, která je akademickou psychologií pěstována. Sada nutných vlastností schopného vědce (nezúčastněné pozorování, negace předsudků, vyhýbání se interpretacím nepodložených dat) je zcela rozdílná od sady vlastností dobrého terapeuta (vědomá účast v situaci, reflexe vlastní osoby a vztahu s klientem, navrhování interpretací situace). Hlavní proud vědecké psychologie tak v základní oblasti aplikované psychologie nedokáže svými tezemi adekvátně přispět k řešení situace. Navíc pěstováním své pozitivistické metodologie případného teoretika nechává v situaci praxe takřka bezmocného, bez zkušeností, jak se v situaci, kdy není možné se od kontextové jednoty se subjektem vzdálit a kdy je naopak třeba mu být co možná nejbliže, zachovat.

Psychobiografie, jako součást kvalitativních přístupů, může pomoci propast mezi teorií a praxí překonat. Současní studenti psychologie získávají na univerzitě obsáhlé vědomosti o tom, jak vést klasický experimentální kvantitativní výzkum. Současně jim tyto vědomosti, pokud se rozhodnout věnovat praktické psychologii, budou k relativně malému

užitku. Výuka psychobiografie na vysokých školách může úroveň přípravy psychologů na praxi zvýšit. Psychobiograf se, podobně jako psychoterapeut, musí zabývat celkem jedince, jeho zasazením v kontextu, jeho celkovou situací. Měl by sbírat údaje z rozličných zdrojů a spojovat je do jednoho celku. Při dané činnosti se snaží údaje vhodně interpretovat a přisuzovat jim jejich odpovídající význam. Rovněž se pokouší vyhýbat zkreslení, které pramení ve vlastní účasti v terapeutickém procesu, a v průběhu výzkumu svoji pozici a své před-porozumění opakovaně reflektuje. Proces psychobiografického výzkumu je v uvedených bodech velmi blízký procesu terapeutického či diagnostického rozhovoru a jeho výukou se studenti spontánně seznamují s povahou jejich budoucí profese. V rámci studia psychobiografie mohou studenti nahlédnout, že samotný psychologický výzkum nemusí být nutně vzdálený od praktického uplatnění psychologa a že se obě oblasti do značné míry překrývají. Psychobiografie takto přibližuje psychologii pozicím přírodních věd, kde vybraná metoda odpovídá jejímu praktickému uplatnění.

Závěrem se dostávám k poslednímu a dle mého posouzení nejdůležitějšímu přínosu psychobiografie. V kapitole 1.2 jsem zmínil kritiku Murraye (1981), podle kterého akademická psychologie nepřispěla prakticky ničím k porozumění základním otázkám lidského života a podstatě člověka. Toto tvrzení se nezakládá na pravdě. Psychologický nomotetický výzkum vyprodukoval velké množství zjištění o obecných zákonitostech lidské psychiky. Tyto poznatky jsou však v psychologii rozptýlené, disociované, oddělené. Psycholog si může eklekticky vybrat, který jev bude dál zkoumat, chybí ale sjednocující teorie, která by prvky spojovala a na příkladech vysvětlovala. Absentuje možnost posoudit tyto prvky podle míry jejich přispění k zodpovězení otázky po významu lidské psychiky.

Tím, že se psychobiograf snaží porozumět tomu, proč subjekt jednal zrovna tak, jak jednal, se nezabývá pouze jeho osobností, ale také osobností svojí. Psychobiografie vzniká na základě dialogu, a v něm se otevírají zahalené otázky a překvapivé odpovědi nejenom o vybraných subjektech, ale i o výzkumníkovi samém. Je-li výzkumník ostražitý a přistupuje-li k subjektu v rámci výše zmíněných etických norem, poté snadno nalezneme propojenost vlastního života s životem subjektu. Výzkumník se v rámci svého výzkumu snaží porozumět významům druhého jedince a touto snahou sám rozvíjí své vlastní uvědomění, své zasazení do hodnotových systémů. Spolu s každou novou interpretací se

psychobiograf přibližuje k hlubšímu poznání vlastního psychického fungování a hlubšímu porozumění vlastní „zkušenosti“, ve které je celoživotně uložen. Poznání člověka nekončí pouze u subjektu a u samotného psychobiografa. Rozvoj vlastního sebepoznání a porozumění subjektu v rámci práce přesahuje výzkumníka a zobecňuje se do celé populace. S tím, jak se v dialogu objevují osobní významy subjektu i výzkumníka, se začíná vynořovat i širší rámec obecného lidského zasazení.

Spolu se snahou psychobiografa porozumět subjektu přichází i úvahy o konečných otázkách lidského života. Pokud se tyto otázky vezmou v potaz, může psychobiograf přijít s teorií, která vysvětluje jednání dostatečně komplexně. To je konečným cílem psychobiografie, prohloubení znalostí o podstatě lidské psychické zkušenosti. Známý fyzik Erwin Schrödinger ve svých přednáškách řekl: „Můžete se zeptat – musíte se mě teď zeptat: Jaký je podle vás význam přírodních věd? Odpovídám: Jejich rámec, cíl a význam jsou stejné jako u všech ostatních odnoží lidského poznání. Ne, žádná z nich samostatně, pouze jednotný svazek všech z nich má vůbec nějaký tvar a význam a tím je, zjednodušeně popsáno: je jím uposlechnout nařízení delfského božstva, γνῶθι σεαυτόν, poznej sám sebe. Nebo, abych to vyložil stručně, působivým řečnickým umem Plótína (...) „A My? Kým vůbec jsme?“” (Schrödinger & Penrose, 2014, s. 108). Hlavní životní otázka, o jejíž zodpovězení se podle Schrödingera snaží veškeré vědní obory, se týká základu psychiky člověka; poznání toho, kým člověk v jádru skutečně je. Psychobiografie se na uvedený hlavní cíl zaměřuje. V každé psychobiografii se odkrývá kousek základu lidské psychologické zkušenosti. V případě, že práce umožňuje skutečně porozumět jedinci, se čtenář sám dozvídá něco nového o celém lidském prožívání. Aby byla psychobiografie kvalitní, musí se výzkumník této otázky postavit, a pokud ve zkoušce uspěje, poodhalí ve svém textu o něco více ze základu lidské povahy.

„(...) někteří mí kolegové začali vyjadřovat své pochyby, že jsem sešel ze správné cesty,“ píše Elms (1994, s. 256) a pokračuje: „Bezpochyby si to stále někteří myslí. Ale já naopak cítím, že jsem dorazil do cíle. Oblast psychologie jsem neopustil ani zdaleka, naopak si myslím, že jsem našel stezku do jejího středu, k porozumění člověku v celé jeho složitosti. Víím, že k tomuto středu vede mnoho cest, včetně mnoha stezek, které jsem opustil s tím, že jsou nevhodné pro mé vlastní schopnosti a moji vlastní osobnost. Hledám postupně se

zvyšující zástupy psychologů, kteří se ke mně přidají na stezce psychobiografie, dokud se nestane širokou a hojně využívanou dálnicí.“ Psychobiografický přístup dal výzkumníkům možnost nahlédnout do středu lidského prožívání. Podle Runyana (2019a, s. 40) se psychobiografie v jádru zabývá bytostnými otázkami, mezi které řadí: „Jaké jsou možnosti existence? Jaké nejrůznější věci se svými životy muži a ženy udělali? Co dělat se svým vlastním životem?“ Psychobiografie zdánlivě odpovídá na otázku po významu jednoho lidského života, ale v rámci jeho popisu se dotýká nejširších hranic otázek po lidské psychické zkušenosti.

2 Výzkumná část

Ve výzkumné části práce je představena psychobiografická studie zabývající se osobou českého kolaboranta druhé světové války, Emanuelem Moravcem. Prvním cílem textu je objasnit hlavní motivy Moravcovy zrady, čehož se snaží text dosáhnout popisem a porozuměním struktury Moravcovy osobnosti. K tomu účelu jsou využity převážně tři psychologické teoretické směry. Rozdílné teorie byly vybrány na základě jejich odlišného pojetí osobnosti člověka, čímž se otevřel potenciál pro získání odlišných druhů vysvětlení a porozumění Moravcovy osobnosti. V příloze 1 je současný trend využívání rozličných teorií v rámci psychobiografie popsán blíže. Vybranými teoriemi jsou:

- 1) hlubinná psychologie reprezentovaná teoriemi Donalda Winnicotta a Karen Horneyové;
- 2) narativní přístup představovaný teoriemi Dana McAdamse a Kevina Murraye;
- 3) kulturně-historická teorie činnosti Yrjöho Engeströma.

Druhým cílem práce je vzájemné porovnání uvedených teorií na základě jejich přínosu v objasnění hlavních fenoménů aktivních v Moravcově osobnosti. Výsledkem výzkumu je objasnění silných a slabých stránek uvedených teorií v oblasti jejich aplikace v rámci psychobiografického výzkumu osobnosti a činnosti známého jedince.

2.1 Metoda výzkumu

Výzkum byl koncipovaný jako *desk research*. Předem nebyly explicitně vytvořeny žádné hypotézy o možných motivech Moravcovy kolaborace. Cílem bylo „nechat data, ať se sama odhalí“ (Schultz, 2005d). Možné hypotézy, které se snaží vysvětlit Moravcův příklon k nacismu a které je možné nalézt v českém kulturním diskurzu, byly reflektovány před začátkem sběru dat a jsou uvedeny v kapitole 2.1.1. Důvodem jejich uvedení byla snaha o redukci vlivu implicitních hypotéz. Opomenutí jejich zvědomění mohlo vést k nevědomému ovlivnění výběru pramenů, zpracování dat a následně výstupu výzkumu. Jejich vypsání mělo napomoci snížení vlivu tohoto nevědomého před-porozumění.

Celý výzkum se skládal z výběru relevantních zdrojů dat (viz 2.1.3), následně ze sběru dat z vybraných pramenů a z jejich analýzy prostřednictvím axiálního a selektivního kódování (2.1.4). V konečné fázi výzkumu byly vytvořené kategorie podrobeny aplikaci a analýze podle teorií tří psychologických směrů. Výsledkem bylo vytvoření plastického obrazu struktury osobnosti Moravce. Využité teorie byly následně porovnány v závislosti na „vhledu“, který do osobnosti Moravce poskytly.

2.1.1 Postava Moravce v českém kulturním diskurzu

Před přikročením k popisu výběru a sběru dat je vhodné krátce popsat nazírání na Moravce v rámci českého veřejného povědomí. Důvodem toho je snaha o minimalizování „škod“, které hrozí v rámci zvoleného výzkumného designu, jenž namísto rigorózních pozitivistických metod využívá osobní účast výzkumníka na zkoumaném materiálu v rámci hermeneutického kruhu (viz 1.2 a 1.3.3). Jelikož výběr dat v rámci kódování nebyl omezován žádnými předem ustanovenými restrikcemi (viz níže), hrozilo, že bude ovlivněn laickými teoriemi, které se v případě diskuzí o Moravcovi v českém prostředí objevují. Uvedená kapitola má za cíl snížit riziko implicitního zkreslení dat na základě přijetí názorů na postavu Moravce. Dosáhnout toho chce zvědoměním si uvedených implicitních konceptů a jejich explicitní formulací a prezentací. Jejich uvědomění umožňuje brát při posuzování Moravcových konceptů zřetel na faktory, které by jednostranně vedly k upřednostňování jediné vysvětlující linie. Částečně se tak neutralizuje jejich efekt, tedy vliv na výběr konceptů a tvorbu kategorií. Cílem je maximalizovat možnost objektivního

zpracování dat, tedy výběru dat na základě jejich validity. Tu v rámci psychobiografie představuje významnost a míra vlivu, kterou analyzované koncepty měly na prožívání zkoumaného subjektu (ať již v rámci fenoménů myšlení, emočního prožívání či jiných).

Níže jsou uvedeny dle mého soudu hlavní témata a názory, které se objevují v českém prostředí v případě otázky Moravcovy kolaborace.

2.1.1.1 Moravec – oportunist

Moravcův příklon k nacismu je možné vnímat jako oportunistické využití situace. Moravec pochopil, že se změnila situace a že české prostředí mu již neumožní získávat výhody, na které byl zvyklý. Přestoupil poté k Němcům, jelikož mu umožnili saturovat jeho potřebu po určitých statcích. Mezi ně můžeme zařadit peníze, vliv a moc. Moravec tudíž zradil, protože chtěl realizovat své ambice po mocensky silném postavení. S uvedeným názorem je možné skloubit představu Moravce jako jedince s psychopatickými sklony. V takovém případě by byl, dle obecných charakteristik psychopatů, člověkem postrádajícím strach a emoční vazby k druhým lidem. Jeho hlavním zaměřením by byla moc, kterou se snažil ustavičně shromažďovat.

K uvedenému názoru se přikláněl sám Beneš, který Moravce považoval za člověka, který se žene pouze za penězi (Sacher, 1969). Stejný názor nacházíme v článku Kulicha (1985), ve kterém je přepsán text Václava Chába z Národního osvobození z 12. června 1945. Stálo v něm: "Když Moravcova propagační činnost začala, navštívil ho – starého známého z vojny na východě první republiky – bývalý československý důstojník, pak dlouholetý redaktor Národního osvobození, zesnulý bratr Jeroným Holeček, a optal se ho přímo: „Proč to děláš?“ Odpověď zněla takto: „Bude mi brzy padesát let /stalo se to na počátku roku 1940/, zvykl jsem si na určitou životní míru a nebudu z ní slevovat proto, že někdo prohrál svou politiku a svůj stát. Když Němci přišli, svázal jsem své knížky do ranečku, šel jsem do jejich tiskového vojenského úřadu, položil jsem knížky na stůl a řekl jsem: Tohle jsem napsal proti vám! Jestli vám to nebude vadit, budu teď psát pro vás. Řekli mi, že to znají dávno a že jim to vadit nebude. A ujednali se mnou hned novou smlouvu a já podle ní jedu! Mám se dobře – nikdy jsem se tak neměl! Protože oni dovedou dobrou práci dobře platit. Udělej to také tak!“ (Chába in Kulich, 1985, s. 45).

2.1.1.2 Moravec – zbabělec

Moravce můžeme nahlížet jako zbabělce, který nedokázal ustát velmi náročnou situaci, ve které se za protektorátu ocitl. V dané době přišel o značnou část svého příjmu, musel se starat o své syny, byl rozvedený a žil se svojí milenkou. Dále se obával, že jej Němci zatknou a potrestají za jeho dřívější protiněmecké názory. Strach z důsledků jeho předchozích činů jej mohl vést k tomu zradit svůj národ. Primárním motivem by pak nebylo cílevědomé hromadění moci, ale snaha vypořádat se se složitou situací v rámci specifického osobního nastavení, které mu bránilo vzdát se dříve získaných statků.

2.1.1.3 Moravec – zachránce

Odlišný názor zastává Jan Tesař (1969). Ten vnímá Moravce jako člověka, který racionálně zhodnotil situaci a přizpůsobil jí své jednání. Po zdrcujících vítězstvích Německa nad Polskem a Francií se zdálo, že český národ se musí Německu podřídit, pokud nechce být zcela zničen. Moravec postavení národa pochopil a snažil se národ přimět k tomu, aby své svízelné situaci porozuměl také. Rozhodl se pro zachování českého národa uvnitř Německé říše, jelikož jedinou alternativou by bylo naprosté zničení národa.

2.1.1.4 Moravec – podvedený

Jak naznačuje díl seriálu *České století* (Sedláček, 2013), Moravec se mohl cítit podstoupením pohraničí podvedený. Roky se připravoval na válku, vydával publikace, ve kterých nabádal k boji a zatracoval možnost kapitulace Československa. To, že Beneš přijal výsledek mnichovské konference, mohlo Moravce psychicky výrazně frustrovat. Příklon k Němcům by pak byl svého druhu pomstou na Benešovi, který republiku Němcům zcela bezostyšně zaprodal. Svým způsobem „na truc“ zvolil zcela opačnou stranu než Beneš, neboť viděl, že Benešova politika nutně vede pouze k selhání.

2.1.1.5 Moravec – fašista

Poslední „laické“ vysvětlení Moravcovy zrady může vycházet z porozumění kontinuity jeho smýšlení. V průběhu let Moravec konzistentně kritizoval liberalistický světový řád a jeho zaměření na finanční a obchodní aktivity. Ve svých knihách zdůrazňoval, že se lidstvo nachází na hranici dvou epoch a že kapitalistickou soustavu nahradí soustava jiná.

Ve třicátých letech sympatizoval (nebo přinejmenším se nestavěl proti) s fašistickými režimy a obhajoval vytvoření obranné koalice s Polskem a Itálií. Příklon k Německu by tak bylo možné interpretovat jako logický důsledek jeho akcí, kdy mu zničení Československa posloužilo jako vhodná záminka pro konečné odpoutání se od demokratických zásad a konečné přijetí fašistických principů vládnutí.

2.1.2 Subjektivní faktory na straně výzkumníka

Zkreslení výsledků analýzy může pramenit rovněž z osobního nastavení výzkumníka. Ten vzhledem ke svému subjektivnímu nastavení může klást přehnaný důraz na jevy, které s osobností a motivy zkoumaného subjektu buď nesouvisí, nebo, pokud ano, tak pouze nepřímo (viz kapitola 1.2). Z toho důvodu je níže uveden stručný výčet subjektivních faktorů na straně výzkumníka, jinými slovy jeho zasazení ve světě, jeho Dasein.

V době odevzdání předkládané práce mi je třicet jedna let. Narodil jsem se v Praze a celý život jsem žil ve vesnici v blízkém okolí Prahy či přímo v ní. Vyrůstal jsem v úplné rodině.

Vystudoval jsem gymnázium, rok jsem studoval historii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Během výuky mě zaujala zmínka vyučujícího o „psychologizující historii“, ale blíže jsem se tématu nevěnoval. Následně jsem začal studovat psychologii na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, kde jsem získal magisterský titul. Následně jsem na stejné katedře začal studovat v prezenční formě doktorský program. Zatímco v rámci pregraduálního studia jsem se zaměřoval spíše na kvantitativní výzkum (Brummer & Valentová, 2019), v rámci postgraduálního studia jsem se začal zajímat o psychohistorii a psychobiografii.

V rámci disertační práce jsem se rozhodl zpracovat psychobiografii významné české osobnosti. Hlavní kritéria výběru subjektu byly následující:

- A) význam osoby v rámci české historie;
- B) dostupnost primárních pramenů vztahujících se k osobě, především ve formě korespondence, deníků, sepsaných pamětí nebo literární tvorby;
- C) zajímavý osobní osud osoby, který v sobě zahrnuje náznak zdánlivě nevysvětlitelného či záhadného jednání, tzv. koan.

Nejprve jsem zvažoval výběr Boženy Němcové, nebo Karla Sabiny. Po přečtení krátkého článku na internetovém zpravodaji jsem se následně rozhodl pro postavu Emanuela Moravce. Cítil jsem u něj, že vyvolává kontroverzi i nyní, sedmdesát let po své smrti. Do jisté míry nás fascinuje a stále se snažíme pochopit, jak je možné, že obdivovatel Masaryka dospěl do fáze, kdy obhajoval vyvraždění obyvatel Ležáků a Lidic.

Na začátku výzkumu jsem přistupoval k postavě Moravce zprvu neutrálně; vědomě jsem k němu nepociťoval výraznější zášť. Cítil jsem spíše zájem vyvolaný zajímavým životním osudem. V průběhu práce, kdy narůstala má angažovanost v řešení problému a kdy jsem začal více pronikat do vzorce Moravcova uvažování, jsem vzhledem k Moravcovi začal cítit nejprve údiv – údiv nad tím, jak mylně dokázal interpretovat situace, které se odehrávaly v jeho okolí, a svoji úlohu v nich. Údiv byl následně doplněn pocitem jistého druhu lítosti. Primárně jsem začal litovat jeho životního údělu, kdy mu ve strašlivé době dvou válek nebylo umožněno realizovat se v tom, k čemu od dětství tíhl, tedy v umění. Byl to druh lítosti, který vycházel z nazření Moravcovy vnitřní nutnosti popření „feminní“ stránky osobnosti.

Sekundárně jsem začal pocíťovat lítost z nenaplněného potenciálu. Moravec měl neoddiskutovatelně velký talent, který se pojil s velkou mírou píle. Důkazem toho jsou jeho knihy a desítky, ne-li stovky, článků, které napsal. Jeho vlohy však byly vyplývány na obhajobu zbytečných, neobhajitelných a pomýlených tezí. Moravec snad opravdu mohl výrazně napomoci rozvoji kultury Československa či celé Evropy a přiblížit tím překlopení společenského života do šťastnější budoucnosti tak, jak si celý život přál. Namísto toho se dal do služeb tendencím zcela opačným a aktivně se podílel na destrukci evropské společnosti. Cítil jsem, že člověk může pouze litovat promarněných možností a nenaplněných příslibů, které mohl Moravec nabídnout světu.

Popisovaný popis lítosti předchází tomu, co se pokusím čtenáři níže blíže popsat a podložit důkazy. Popisem svých vnitřních pocitů, které asociuji s Moravcem, nastiňuji to, co dle mého názoru charakterizuje jeho život – pocit lítosti, nesmyslnosti a tragédie.

2.1.3 Výběr dat

Hlavní prameny byly na začátku sběru dat určeny pouze předběžně a v průběhu řešení práce byl jejich výběr upřesňován. Hlavní zdroje dat byly dvojí povahy – jednalo se jednak o životopisná data obsažená v biografických pracích (Borovička, 2007; Pernes, 1997; Vytlačil, 1993) a člancích věnujících se jeho osobě (Hrbek, 1969; Kouřil, 2000; Kulich, 1985; Maršálek, 2004; Pasák, 1991a, 1991b, 1991c; Pejčoch & Plachý; 2009; Uhlíř, 2006a, 2006b, 2010). Další informace jsem našel v pamětech (Černý, 1992; Drábek, 1992; Drtina, 1991; Kopecký, 1960; Kubka, 1969; Sacher, 1969) či v textech primárně zaměřených na odlišné téma (Brabec, 2002; Klimek & Hofman, 1995; Mahn, 2018; Maršálek, 2002; Michálek, 1998). Posledním zdrojem dat byly samotné Moravcovy texty vydané v rozmezí let 1918 a 1943.

Biografické údaje jsem využil k sestavení základní životní osy Moravce. Dále byly zdrojem detailů o Moravcově životě. Tyto detaily jsem následně vztáhl k datům získanými analýzou Moravcových textů v rámci selektivního kódování.

Rozsah historiografické literatury mapující život Emanuela Moravce je v českém prostředí překvapivě úzký. Samostatné monografie zabývající se životem Moravce jsou pouze dvě (Pernes, 1997; Vytlačil, 1993). Tyto dvě monografie se staly hlavními sekundárními zdroji poskytující informace k životu Moravce. Třetím významným zdrojem byla kapitola z knihy *Kolaboranti* od Borovičky (2007). Zde je nutné zdůraznit, že autorem není historik, ale novinář. Doplňkové zdroje tvoří především články v periodikách, případně pasáže z knih s odlišným zaměřením (viz výše). Mezi uvedenými texty je vhodné vyzdvihnout článek Hrbka, který je zvláště bohatý na popis jednání Moravce v průběhu jeho života. K jeho věrohodnosti je však nutné přistupovat kriticky, neboť nejméně jeden z uvedených příkladů (žádost u Němců o možnost vycestování do Střední Ameriky) s největší pravděpodobností není založen na pravdivé události. V porovnání se zbytkem prací je možné vyzdvihnout také texty Pejčocha a Plachého pro jejich podrobný popis osudů Moravcových synů, Mahna pro zveřejněné „perličky“ o Moravcově psychickém stavu a Uhlíře pro jeho dlouhodobější zájem o Moravcovu osobu.

Uvedené texty byly vzájemně porovnány s cílem vytvořit komplexní a v rámci dostupného historického bádání co možná nejkompletnější přehled biografických dat Moravce.

V rámci kompilace bylo nalezeno několik nesrovnalostí mezi jednotlivými texty. Vzhledem k zaměření práce, která je psychologická a nikoli historiografická, nebyly nesrovnalosti předmětem šetření a ve výsledné kapitole jsou rozpory mezi prameny přímo uvedeny.

Výsledkem je revidovaná biografie, která předkládá ucelený život Moravce. Vůči ní je poté možné porovnávat data získaná axiálním kódováním Moravcovy literární tvorby. Sama se také stává zdrojem pro selektivní kódování. Výslednou biografii předkládám v příloze 2.

Druhým zdrojem dat byly vydané texty a záznamy projevů Moravce. Během jeho života bylo vydáno přes dvacet knih, jichž byl autorem, a velké množství novinových a časopiseckých článků, které publikoval v rozličných periodikách (mj. v *Lidových novinách*, *Přítomnosti*, *Československém vojáku*, *Legionářském sjednocení*, *Demokratickém středu* a *Branné politice*). Celková suma všech Moravcových textů je enormní a vymyká se možnosti jejich celkového zpracování otevřeným kódováním v rámci omezeného rozsahu disertační práce. Z toho důvodu bylo nutné vymezit hlavní zdroj dat a tím současně omezit celkovou zdrojovou základnu.

Vzhledem k velkému množství, nepřehlednosti a obtížnější dostupnosti časopiseckých článků byl tento typ zdrojů, až na výjimky, pro účely studie opomenut. Za hlavní zdroj dat byly zvoleny texty vydané knižně v rozmezí let 1918 a 1943. Důvodem zaměření na knižní texty byl předpoklad, že hlavní Moravcovy myšlenky, které se snažil prosazovat v Československu a následně v protektorátu, byly obsaženy v delších literárních textech, které sloužily jako prostor pro utřídění hlavních názorů. Předkládaný výzkum pracuje dále s tezí, že hlavní myšlenky vydané knižně odpovídají názorům ve vydávaných člancích.

Riziko omezené validity zdrojů představuje možnost, že Moravec své nejosobnější myšlenky uváděl v méně známých a specifitěji zaměřených periodikách. Vzhledem k omezenému počtu jejich čtenářů je možné, že zde publikoval názory, které by se před „běžným“ čtenářem zdráhal vyjádřit. Lze předpokládat, že konečné Moravcovy názory na záležitost, kterým se věnoval, mohly být v případě, že je prezentoval před jemu blízkým publikem, ve své podstatě radikálnější. Existence této možnosti je podpořena např. radikálním tónem v Moravcových člancích v časopise *Československý legionář*, jak jej ve své diplomové práci líčí Vytlačil (1993).

I přes uvedené riziko, bude-li se brát uvedená možnost v potaz, je stále pravděpodobné, že hlavní názory na problémy své doby Moravec razantněji neměnil, respektive je formuloval obdobně ve všech vyjadřovacích platformách. Ostatně sám často své dříve vydané články začleňoval do svých knih (Moravec, 1930; 1943; 2004).

Celkově bylo analyzováno 24 knih o celkovém rozsahu 4062 stran. Některé texty se v různých knihách opakují, celkový počet stran je tedy cca o 300 stran nižší. Z uvedeného počtu knih třináct spadá do období republikového (do roku 1938), devět do období protektorátního (od roku 1939). Rozsah literatury je tudíž dostatečný, aby texty mohly být analyzovány odděleně v období republikovém a protektorátním.

Archivní prameny byly zcela opomenuty. Zaměření práce je psychologické a nikoli historiografické; vzhledem k velkému množství nezpracovaných archivních materiálů vázajících se k Moravcovi (Vytlačil, 1993) by jejich zpracování představovalo přílišnou zátěž. V průběhu sběru dat se ukázalo, jak předkládám níže, že vybraný typ pramenů dostatečně sytí celkovou sumu dat vhodných k analýze. Hlubší archivní výzkum byl z důvodu dostatečného nasycení dat a odlišného zaměření práce definitivně odmítnut. V současnosti předpokládám, že budoucí archivní a historiografické výzkumy dostupných Moravcových pramenů uložených v archivech přinesou doplňující podklady a důkazy podporující níže v textu předkládané hypotézy.

2.1.4 Sběr dat

Sběr dat probíhal v rámci hermeneutického kruhu (viz 1.2 a 1.3.3), kdy jednotlivé prvky byly opakovaně vztahovány a porovnávány s celkem dosud zjištěné sumy informací týkajících se Moravce. Základní rámec, se kterým byla následně porovnávána zjištění pocházející z analýzy textů, představovala Moravcova biografie.

Na začátku samotné analýzy pramenů byla suma vydaných knih rozdělena na republikové (do roku 1938) a protektorátní (od roku 1939). Analýza probíhala ve dvou hlavních krocích, kdy nejprve byly zpracovány texty protektorátní a v druhém kroku spisy republikové. Důvod prvotního zaměření na chronologicky mladší texty byla snaha o vytvoření předběžného schématu mapujícího motivy ke kolaboraci.

Jedním z cílů disertační práce je porozumění motivům Moravcovy kolaborace. K dosažení tohoto cíle jsem se na začátku analýzy snažil získat předběžné návrhy možných motivů k Moravcově změně stran (viz 2.1.1). Zdrojem těchto „náčrtů“ byla Moravcova hlavní explicitní zdůvodnění jeho příklonu k nacismu, dále pak úvahy historiků (Tesař, 1969; Hrbek, 1969), názory laiků či předběžné posouzení Moravcova jednání. Pracoval jsem s předpokladem, že typy zdůvodnění a projevy ospravedlnění bude možné nalézt právě v protektorátních textech. Tím, že jsem se nejprve zaměřil na protektorátní texty, jsem získal v první fázi analýzy dat hrubý obraz Moravcových motivů. Ten jsem poté mohl v druhé fázi při analýze pramenů před rokem 1939 hlouběji rozpracovat a pozměnit vzhledem k nově zjištěným údajům. Tímto způsobem bylo možné v republikových textech snadněji nalézat kategorie, které se vztahovaly ke kategoriím posledních šesti let Moravcova života.

Analýza republikových textů tímto způsobem dopomohla zpřesnění celkového obrazu o hlavních kategoriích popisu Moravcovy osobnosti, které se objevovaly v jeho textech. Současně bylo možné vzájemně porovnávat kategorie ze dvou období života a zhodnotit, do jaké míry si jsou podobné. Zvolený plán s sebou nesl riziko, že by na základě vytvořené „pracovní“ teorie o Moravcových motivech a pod vlivem předběžných kategorií mohla být následně ovlivněna tvorba kategorií během zpracování druhé sady dat. To znamená, že se implicitně mohl klást důraz na prvky v Moravcových textech, které postrádaly vypovídající hodnotu, případně byl přikládán neodpovídající význam jevům, které byly ve skutečnosti pouze sekundárními fenomény. Tato možnost byla reflektována a při analýze druhé části dat jsem se snažil vědomě uvedenému zkreslení vyhýbat.

Samotný sběr dat probíhal metodou axiálního a selektivního kódování a jeho cílem bylo vytvoření hlavních kategorií, které utvářely Moravcův názorový životní rámec. Výběr konceptů v rámci axiálního kódování se neřídil přesně daným a předem stanoveným řádem. Byl však inspirován návrhy Alexandera (1990). Hlavní důvody pro zaznamenání konceptu a následné sestavení kategorie byly zpravidla následující: časté opakování tématu v textu; nevhodnost tématu vzhledem k okolnímu textu; bizarnost tématu; vztah tématu k hlavním událostem životní osy Moravce, případně k předběžně vytvořeným konceptům (ke mnichovské konferenci, k příklonu k Německu, ke vztahu otec-syn apod.).

Kategorie získané z axiálního kódování jsem následně vzájemně porovnal mezi sebou a rovněž s údaji získanými z biografických údajů. Poté jsem kategorie sloučil v rámci selektivního kódování do hlavních klastrů, jejichž výsledná podoba je uvedena níže.

Celé zpracování dat byl dlouhodobý a opakovaný proces, který probíhal v rámci rozmezí let 2019 až 2021. Vybrané úryvky či celé texty jsem v daném období opakovaně pročítal a následně flexibilně upravoval konečné kategorie. Proces sběru dat byl příkladem aplikace hermeneutického kruhu, kdy byl celek získaných prekonceptů (předběžných kategorií) cyklicky pozměňován v závislosti na nově získaných datech. Pozměněný celek poznání Moravce poté opět přeformuloval úhel pohledu, ze kterého byly Moravcovy texty nahlíženy. V důsledku toho jsem pozměnil význam některých dříve zjištěných kategorií a upravil jsem i výběr konceptů v následujících textech. V rámci hermeneutického kruhu, kde celek upravoval porozumění jednotlivosti a *vice versa*, se výzkum ubíral v rámci spirály ke stále hlubšímu porozumění hlavních kategorií, které byly dominantní v uvažování Moravce.

Kategorie byly rozděleny na kategorie republikové (kategorie objevující se v textech do roku 1938) a protektorátní (kategorie od roku 1939).

Následuje kapitola, ve které jsou uvedeny hlavní zjištěné kategorie. Důrazně doporučuji, aby se čtenář předtím, než bude pokračovat v četbě hlavního textu, seznámil s životopisem Moravce. Ucelený životopis je předložen v příloze 2. Následující kapitola, spolu s Moravcovou biografií předloženou v příloze, je zásadní pro aplikaci psychologických teorií a pro konečné porozumění Moravcově motivaci a celkové stavbě jeho osobnosti.

2.2 Analytické kategorie popisu Moravcovy osobnosti

Prostřednictvím analýzy Moravcových textů a biografických událostí byla vytvořena sada hlavních kategorií vystihující život Moravce. Uvedené kategorie představují okruhy základních fenoménů, které se opakovaně vyskytovaly v jeho životě. Fenomény v sobě zahrnují hlavní způsoby reakcí, způsoby myšlení, obsahy myšlení či emoční reakce Moravce.

Výsledné kategorie jsou prezentované v tabulkách 1 a 2, které byly převzaty z předchozí studie (Brummer, 2022). Každá z kategorií je označena jedním z následujících kódů: *in vivo*, *abstrakce*, *kombinace*. Kód *in vivo* označuje kategorie, které jsou složeny z explicitních formulací zaznamenaných během Moravcova života. Kód *abstrakce* značí kategorie, které byly abstrahovány ze základních životních událostí a výroků prostřednictvím jejich vzájemného porovnání a nalezení společných činitelů. Kód *kombinace* určuje kategorie, ve kterých jsou obsaženy jak přímé sdělení a výroky Moravce, tak i koncepty výroků a jednání, které výslednou kategorii formují nepřímo prostřednictvím abstrahování hlavního významu.

Níže jsou jednotlivé kategorie podrobně popsány. Každá kategorie je doplněna několika příklady konceptů, které uvedenou kategorii sytí. Počet příkladů je z důvodu navýšení přehlednosti omezený. Další příklady, které charakterizují jednotlivé kategorie, jsou uvedeny v příloze 3. Uvedené příklady nepředstavují kompletní výčet konceptů zahrnutých v kategorii. Jedná se toliko o nejzjevnější příklady zástupců kategorií, které byly vybrány pokud možno z více zdrojů. V rámci představení kategorií jsem se nesnažil o posouzení věrohodnosti či validity jednotlivých Moravcových názorů. Oprávněnost tvrzení neměla vliv na hlavní cíl jejich sběru a hodnocení. Tímto cílem je nalezení hlavních myšlenkových konfigurací, které ovlivňovaly Moravcovo smýšlení a usuzování o světě. V rámci tohoto cíle není důležité posouzení, zda uvedené kategorie mají vlastní nárok na objektivní posouzení reality, neboť potvrzení či vyvrácení tohoto nároku by nijak neovlivnilo míru vlivu, který uvedené kategorie měly na Moravcovo uvažování. Jinými slovy, uvedené kategorie tvoří Moravcův životní rámec, v jehož mezích se pohyboval a prostřednictvím kterého dával okolí smysl. Pravdivost Moravcových kategorií nemá na jeho rámcový obraz světa vliv.

Popis obsahu jednotlivých kategorií je klíčovým předpokladem pro další krok výzkumného *designu*. Tím je aplikace jednotlivých psychologických teorií na zjištěné kategorie. Aplikace teorií povede k vyjasnění jejich významu a důležitosti v Moravcově životě. Prostřednictvím tohoto vysvětlení se snažím dospět ke konečnému porozumění Moravcova života a k naplnění jednoho z cílů předkládané studie.

Tab. 1 Kategorie sycené z textů a jednání do roku 1938; srv. Brummer, 2022.

Kód *in vivo* označuje kategorie, jejichž obsah je primárně jasně a přesně popisován samotným Moravcem. Kód *abstrakce* určuje kategorii, která shrnuje několik různých výroků do jedné položky. Kód *kombinace* slučuje obě předchozí položky – Moravec aktivně využívá uvedeného kódu ve svých textech, současně je výrazněji saturován abstrakcí sekundárních výroků.

Kategorie	Vysvětlení
Mládí vs. stáří 1 (kombinace)	Stáří je překonané, stagnující, představuje negativní vlastnosti, musí uvolnit místo mladým. Mládí přináší nové příležitosti, nese naději, vykupuje chyby starých. Podobně je třeba zřeknout se minulosti a dát šanci budoucnosti. Mladý má být rovněž důstojnický sbor.
Muži vs. Ženy 1 (kombinace)	Muži (i státy) mají být chlapští, silní, odvážní. Naopak ženy jsou spíše citlivé, neracionální, romantické, slabé.
Národ 1 (in vivo)	Český národ je odvážný, etnograficky patří ke Slovanům (a Slované jsou mocný národ). Důležitější než národ je cesta ke světovosti. Nacionalismus je škodlivý, důležitější je služba státu.
Politika > taktika (kombinace)	Politika je důležitější než vojenské operace, státník již na začátku války určuje, zda jeho stát se spojenci vyhraje. Státník na sebe bere zodpovědnost, voják mu pouze pomáhá, konzultuje s ním situaci.
Potřeba vůdce (kombinace)	Stát vyžaduje silného vůdce, který dovede vládnout kolektivu. Společnost rozděluje na vedoucí a vedené. Jedná se o součást potřeby autority (viz tab. 2). Vést by měl také důstojník své podřízené, ale nikoli tvrdě, naopak jim má být přítelem, zjemňovat je, učit je.
Práce, kázeň (in vivo)	Člověk musí být pracovitý, mít kázeň, vůli. Nesmí se bát zemřít, obětovat se.

Realita vs. nereálno 1 (abstrakce)	Upozorňuje na nutnost realistického a objektivního posuzování reality. Sám přitom pracuje s abstraktními, nereálnými termíny.
Síla, moc 1 (kombinace)	Začínají se objevovat prvky významu síly. Zdůrazňuje nutnost být mocný, silný, odvážný apod. Takové vlastnosti přisuzuje Československu. Kdo není mocný, musí mocného poslouchat.
Slabý liberalismus (in vivo)	Kritizuje plutokracii, stranickost liberální demokracie, individualismus, který vede ke slabosti, vypočítavosti. Důležitější je služba kolektivu. Totalitní státy mají určitou legitimitu, občas je nutné omezit svobodu v zájmu celku. Na druhou stranu demokracie jsou obranné, saturované, silné, vedou k pokroku.
Vývoj doby 1 (in vivo)	Pokrok jde jedním směrem, vede jej prozřetelnost. Je nutné jít s tímto proudem, neboť zaručuje vítězství. Pro porozumění vývoje doby je třeba intuice, nadání, citu, který se spojí s rozumem. Lidé s těmito vlastnostmi se stávají proroky.
Vzdělání (kombinace)	Vzdělání a vyučování je velmi důležité, ale musí po něm následovat akce. Vzdelání intelektuálů je zbytečné, věda je zpátečnická, pravda je v podstatě subjektivní. Státníci by měli být vzdělávání vojensky.

Tab. 2 Kategorie sycené z textů a jednání od roku 1939; srv. Brummer, 2022.

Kategorie	Vysvětlení
Mládí vs. stáří 2 (kombinace)	Přetrvává výrazná kritika starců, dědů, „fotrů“. Důležité je mládí, které je silné, odvážné, iniciativní. Spor Německa a západu je sporem minulosti a budoucnosti.
Muži vs. Ženy 2 (kombinace)	Prohlubuje rozdíly mezi maskulinní a feminní stránkou člověka. Upozorňuje na nutnost mužských vlastností, zženštilí muži se mu hnusí. Ženy jsou často zobrazovány v negativní roli (žebračky, prostitutky, lichvářky...)
Národ 2 (in vivo)	Český národ je zprvu vnímán jako rovnocenný Němcům, stále však slovanský. Následně je vnímán jako totožný s Němci (s výjimkou jazyka). Národnosti nevnímá v Evropě jako důležité, evropanství je mnohem důležitější než přežití češství.
Realita vs nereálno 2	Důraz na realitu, na pravdivé zhodnocení situace. Snaha vypočítávat situace podle velikosti armád, tonáže lodí, výrobních kapacit států apod. Nepřiznaně však

(abstrakce)	Moravec pracuje s nereálnými představami absolutna, prozřetelnosti, štěstěny, která nenechá prohrát stranu, jež představuje pokrok.
Síla, moc 2 (kombinace)	Nutnost síly, moci a užitečnosti jako hlavní síly podmiňující možnosti jedince i státu mezi ostatními kategoriemi dominuje. Síla se musí manifestovat, neboť přináší pokrok – ospravedlňuje tak mocenské činy. Slabost je nutné potírat.
Vidět, nenaletět (in vivo)	Člověk ani stát nesmí naletět druhým, musí prohlédnout možné zrady, vystihnout vývoj doby, který vede prokazatelně jedním směrem. Slepota (jako Benešova v roce 1938) vede ke zneužití druhými (kteří se přirozeně z pozice moci snaží o ovládnutí druhých).
Výhra, pomsta (kombinace)	Tendence vyhrát v každé situaci, což přináší pocit síly (objevuje se již před rokem 1938, nyní je ale výrazně zdůrazněna). Prohra je nesnesitelná, vede k omlouvání neúspěchu, převrácení a zkreslení situace, případně k zapřísahání pomsty druhé straně. Neustálé tendence se obhajovat, ospravedlňovat své jednání, minulé texty.
Vyšší autorita (abstrakce)	Potřeba Moravce být zaštiťován vyšší autoritou, která schvaluje jeho činy, řídí jeho akce a od které čerpá sílu. Nemožnost fungování sám za sebe. Cílové osoby, ke kterým se vztahoval, zahrnují Tomáše Masaryka, (snad) Edvarda Beneše, (pravděpodobně) Karla Hermanna Franka a Adolfa Hitlera.
Vývoj doby (in vivo)	Téma pokroku a prozřetelnosti je zintenzivněno, stejně tak i důraz na proroky a apoštoly nové doby. Během války se svět nachází na hranici mezi dvěma epochami – plutokratickou minulostí a socialistickou budoucností.
Zlý západ (in vivo)	Za úpadek světa může kapitalistický individualistický západ zastupovaný Anglií a v pozdějších pracích Židy. Západ představuje přežitek, středověk, zlou a manipulující sílu, která se snaží ovládat ostatní pro svůj užitek
Změny úvah (abstrakce)	Opakované ujišťování, že stále hlásí jednu pravdu, že nemění své názory. Ve skutečnosti (pravděpodobně zčásti vědomě v rámci své propagandy) přeměňuje své úvahy podle současné situace. Mění tak zcela pohled na husity, protestanství a katolicismus, sílu jednotlivých armád, komunismus apod.

2.2.1 Popis a interpretace kategorií sycených z textů a jednání do roku 1938

Níže jsou uvedeny popisy jednotlivých kategorií a jejich interpretace. Pro zvýšení přehlednosti jsou názvy kategorií, které jsou názvem totožné s kategoriemi od roku 1939 doplněny číslovkou 1 (např. *muži vs. ženy 1*). Kategorie se shodným jménem spadající do protektorátního období jsou označeny číslovkou 2 (*muži vs. ženy 2*). V případě, že se text odkazuje na kategorii, která je relevantní v obou obdobích, je kategorie vypsána bez číslovky (*muži vs. ženy*). Podtržené části ukázek reprezentují Moravcem zvýrazněné části textu.

2.2.1.1 Mládí vs. stáří 1

Hlavním tématem kategorie je spor dvou principů – mládím se stáří. Zatímco mládí je v textech spojováno s kladnými vlastnostmi, stáří je veskrze negativní. Moravcovu kritiku stáří postřehl rovněž Vytlačil (1993), který ji pokládal za doklad Moravcových ambicí a prostředek jeho kritiky politického systému.

Hlavním negativem stáří dle Moravce bylo to, že bránilo vývoji společnosti a jejímu rozvoji do lepší budoucnosti. Stáří nebylo aktivní, progresivní, iniciativní. Vše s ním spojené bylo charakterizované jako špatné, slabé a překonané. Stáří bylo v porovnání s mládím vždy v nevýhodě, bylo pasivní, nedokázalo se účinně bránit. Kritika stáří se týkala i starých osob, které se ve svém vysokém věku snažily uchránit profesní pozice, které zaujímaly. Tím ale škodily mladým a prostřednictvím toho i celé společnosti. Níže v příkladech je uveden výjimečně jeden úryvek z období po roce 1939, kterým se popsaná kritika starých, kteří brání prosazení mladým, dále podpoří.

„Jde tu o strejce, kteří překročili padesátku a kteří se prakticky obrany státu patrně nezúčastní, anebo o ty, kteří budou, jak se říká, první na ráně“ (Yester, 1936, s. 101). „(...) staré autority nedopustí, aby se jejich odbornost stala předmětem kritiky mladých mozků, znamenalo by to přemáhat minulost a dohánět dobu“ (Yester, 1936, s. 138).

„Pamatuji se na jednoho štábního kapitána, který už za Rakouska byl hejtmanem a v republice nebyl dvacet let povýšen, takže ač postoupil do kdovíjaké platové stupnice, stále měl plat buď stejný anebo dokonce nižší“ (Moravec, 1941b, s. 11).

Jako velmi nebezpečné pro stát pojímal Moravec stáří v armádě, neboť se projevovalo jako tradicionalismus a zaostalost taktiky. Proto považoval za nutné, aby stát měl mladé vojenské vedení, které se nenechá tradicí vázat. Staří odborníci, kteří zaujímali vysoké pozice v armádě, představovali riziko pro celý stát, neboť ve svých letech nedokázali adekvátně reagovat na vývoj doby a rozvoj vojenské taktiky. Cílem státu a armády mělo podle Moravce být snižování průměrného věku armádních velitelů a důstojníků.

„Vidíme, jak stará ušlechtilost dostává husí kůži nad nelegalisovanou smělostí nebo hrubostí“ (Moravec, 1930a, s. 75). „Stárnutí se cítí i vidí na lidech, strojích, naučných teoriích, ale zřídka v taktice, ve které se má konstruovati a tušiti“ (Moravec, 1930a, s. 81).

„Na vyšší místa potřebují moderní armády schopné mládí, vzdělané strategicky, operativně i technicky“ (Yester, 1935, s. 31).

Ke stáří můžeme nejspíše přiřadit i otce, které kritizoval.

„I když mládež neví, kterou cestou se dát, přece ví určitě, že to není cesta jejich otců“ (Moravec, 1934, s. 119). „Povrchní otec, vidí-li, že jeho děcko je nevrle a dráždivé, nepátrá po příčině, vidí jen svévoli a zhýčkanost. Chce tu zjednat nápravu přísností. Ale matka, která citově s dítětem žije blíže, zná příčinu jeho špatné nálady: prořezávání zubů“ (Moravec, 1934, s. 148).

Mládí bylo v textech přesným opakem starého. Bylo plné energie a síly, bylo příslibem lepší budoucnosti a nositelem pozitivních hodnot. Bylo spojováno s hrdinstvím, krásou. Rovněž se podle Moravce lépe a raději učilo a otevíralo tak bránu pokroku.

„Pro přerod ideový, stavovský a pro odborné zdokonalení byla plodnější půda u mladých než u starých. To je přirozené“ (Moravec, 1934, s. 9.). „Teprve spousta porážek ukázala východním monarchiím, že potřebují v čelo svých vojsk postavit lidi mladé, iniciativní, odvážné, s dobrými znalostmi“ (Moravec, 1934, s. 33).

Moravec sám vlastní stárnutí reflektoval a když o sobě psal, identifikoval se, alespoň vědomě, se stářím.

„O tom uvažoval starý voják na Hraběšíně“ (Yester, 1936, s. 133).

Označení za starého vojáka ale není nutné a ani vhodné považovat za vážné a upřímné prohlášení. Člověk totiž podle Moravce mohl být starší tělem, ale skutečné mládí bylo duševní, které si mohl uchovat i člověk v pozdějším věku. Moravec tak o sobě mohl potenciálně psát, že je starým vojákem, a současně si obhájit, že duší je vlastně stále mladík.

„U nás, můžeme připojit, je takovým mladým starcem s odvážnou duší Masaryk (Moravec, 1934, s. 138).

„Jsou ovšem velitelé, kteří vynikli v mládí a zachovali si svěžest i ve stáří“ (Yester, 1935, s. 30).

Vzhledem k tomu, jak pro něj bylo mládí důležité, a k tomu, že Moravec měl silné tendence se ve svých textech identifikovat s nositeli pozitivních vlastností (především se silnými a mocnými), můžeme spíše předpokládat, že sám sebe vnímal jako mladého jedince. Dále v popisu kategorie *mládí vs. stáří 2* je popsáno, jak Moravec pozměňoval vnímání mládí v závislosti na neodvratném stárnutí svého těla.

2.2.1.2 Muži vs. ženy 1

Příklady této skupiny jsou v textech poměrně hojně zastoupeny a můžeme ji, stejně jako kategorii předchozí, považovat za jednu z významnějších a svým obsahem nosnějších kategorií pro následné interpretace. Podobně jako kategorie *mládí vs. stáří*, také kategorie *muži vs. ženy* je charakterizována sporem dvou principů, v tomto případě sporem mužů a žen, respektive maskulinních a feminních vlastností (tak, jak je vnímal Moravec).

Slabí a neduživí jedinci jsou v Moravcových textech dosazováni do postav žen. Ženství je charakterizováno jako romantické, nepraktické, zbabělé, hroučící se. Je tvořeno celkově negativní sadou vlastností.

„(...) že několik hysterických tetek a starých panen padá při pohledu na jeho nepěstěné nehty do mdlob, nemusí jej v práci zdržovat“ (Moravec, 1922, s. 250).

„(...) je obyčejně velmi neduživá stařena“ (Moravec, 1935a, s. 8). „Lidé tělesně méně cenní, často v určitém smyslu zženštilí, málokdy se válce obdivují“ (Moravec, 1935a, s. 17).

Naopak mužský princip se u Moravce chlubí silnými a pevnými vlastnostmi. Mužství dokáže ochránit stát a je tedy žádoucí charakteristikou pro jeho obyvatele. Mužnosti patří budoucnost. Charakteristické je, že za nejmužnější část společnosti považoval armádu, které byl sám součástí.

„Mezi armádou a mužstvím vůbec je mnoho příbuzného“ (Yester, 1936, s. 11). „Ale motor sebe pěkněji konstruovaný nedává ještě výkon. Potřebuje dobré pohonné hmoty a těmi u člověka je vůle k životu a u řádného vojáka obětovná mužnost“ (Yester, 1936, s. 91).

„Od nepaměti válečně řemeslo bylo nejmužnějším zaměstnáním“ (Moravec, 1936b, s. 54).

Vrátíme-li se k feminním rysům člověka, Moravec se často odkazoval na romantismus. Ačkoli jej ve svých pracích s ženami přímo nespojoval, vzhledem k tomu, jak romantismus popisoval a se kterými dalšími vlastnostmi jej spojoval (malá pevnost, zbabělost), je patrné, že se u Moravce jednalo o feminní charakteristiku. Romantismus byl podobně jako další ženské vlastnosti pro Moravce slabý, nepraktický, ohrožující život. Romantiku přisuzoval ale i Němcům, kterým tato vlastnost zatemňovala jejich strategické úvahy.

„Romantik, ctižádostivec, musí se chtět nechtět stát zlým člověkem, poněvadž si každou chvíli rozbije o něco nos“ (Moravec, 1934, s. 76). „Dá se však tvrdit, že angličtí vojáci jsou méně romantičtí, ale zato vyváženější a pevnější“ (Moravec, 1934, s. 125). „Pacifismus pro pacifismus nezabil ještě nikdy válku, ale zato velmi často kulturu. Je to nebezpečný bacil, poněvadž budí přecitlivělost, a z každé přecitlivělosti se postupně dojde ke zbabělosti“ (Moravec, 1934, s. 129, 130).

Moravec se rovněž věnoval úloze žen ve společnosti. Ženy se měly dle Moravce zaměřit na rodinu a na výchovu dalších vojáků. Válku, jakožto mužskou záležitost, měly přenechat mužům. Emancipované ženy, takzvané „mužatky“, kritizoval. Emancipování žen dle Moravce vedlo vždy k oslabení národa.

„Jestliže určitý způsob života nebo určité povinnosti a zaměstnání znemožňují ženě, aby byla matkou, znamená to zlou budoucnost pro národ. (...) Co bylo platno starému Římu, že měl velmi vzdělané ženy? Poněvadž byly špatné matky, zašel.“ (Moravec, 1936b, s. 46).

„Jediná může dítěti ukázat rozdíl mezi hrdinstvím bojovníka a ničemností vraha. (...) Prvou

povinností ženy, která chce něco učinit pro obranu státu, je zajistit mu nové občany“ (Moravec, 1936b, s. 53, 54).

2.2.1.3 Národ 1

Pojem národa, či šířeji lidského společenství, se v Moravcových textech objevoval často. Hlavní snažení člověka mělo podle Moravce vést k posílení skupiny. Naopak individualita a osobní zjištěnost byla pro společnost nebezpečná a měla se potírat.

„Dobrým vojákem je ten, u koho kolektivní zájmy vítězí nad individuálními“ (Moravec, 1934, s. 79). „Svoboda osobnosti znamenala současně uvolnění starých kolektivních pout, vzrůst nejrůznějších egoismů“ (Moravec, 1934, s. 149).

Národ u Moravce představuje sociální skupinu, kterou má člověk podporovat. Nepředstavuje však skupinu nejvyšší (viz níže).

„Jako se žádný zdravý člověk nemůže zřít citu k rodině a k dětem, tak také nemůže v sobě naprosto potlačit cit k národu, k němuž patří, a proto také nikdy nemůže být naprosto lhostejný k jeho osudu“ (Moravec, 1934, s. 124).

Češi byli Moravcem vnímáni jako Slované, byť poněmčení.

„Historie dunajské cesty je historií Slovanů a tedy také historií našeho státu“ (Moravec, 1935a, s. 177). „Masaryk nedávno řekl, že k tomu, abychom se nacionálně udrželi, musili jsme se trochu poněmčit“ (Moravec, 1935a, s. 185).

Češi byli pro Moravce jako slovanský národ svobodní, silní a mocní. Patřili k nejlepším národům v Evropě. Češi sice nebyli agresivní, netoužili po výboji, nicméně své území si dokázali uchránit.

„Má svůj hluboký význam, že dva největší novověcí dobyvatelé evropští utíkali velmi pokořeni ze slovanských zemí, které se jim zdály snadnou kořistí, poněvadž v nich obývaly nebojové kmeny: Karel XII. a Napoleon“ (Yester, 1937a, s. 6). „První říše německá vyhladila, pravda, polabské Slované, ale nakonec byla politicky vedena z Prahy“ (Yester, 1937a, s. 10).

Jakkoli byl u Moravce národ pro člověka důležitý, skupina, ke které se vztahoval, na úrovni národa nekončila. Budoucnost pro Moravce patřila postupnému stmelování

a spojování národů a vytvoření jednoho velkého evropského celku. Nacionalismus byl proto škodlivý, protože bránil vývoji směrem k vyšším společenským celkům. Namísto podpory nacionalismu se měl klást důraz na podporu státu a mezistátních smluv, které měly postupně vést k vytvoření nové světovosti.

„Napětí mezi státem a společností nyní zvolna opadá. Převaha postupně přechází na stranu státu“ (Moravec, 1934, s. 149). „Člověk už dávno v nedohlednu se smířil s tím, že je závislým členem národa, ale tomu, že je světoobčanem, teprve musí zvykat“ (Moravec, 1934, s. 155).

„Čeští panovníci dělali politiku realistickou, středoevropskou, žádnou slovanskou“ (Moravec, 1936c, s. 16).

Z výše uvedených příkladů lze usuzovat, že se Moravec s českým národem identifikoval. Vzhledem k tomu, jak pro něj bylo důležité téma moci (*síla, moc*), vyžadoval, aby byli silní také Češi, kterým se sám cítil být. Pokud by Češi postrádali silové charakteristiky, ohrožovalo by to snad i Moravcovo vnímání vlastní kompetence. Z toho důvodu Čechy obhajoval, zdůrazňoval jejich význam a jedinečnost v Evropě. Jedním z důvodů tohoto posilování ceny Čechů snad bylo, že jak rostla jejich „cena“, tak rostla také hodnota Moravce – Čecha.

2.2.1.4 Politika > taktika

Ve svých textech se Moravec často vyjadřoval ke vztahu politické a vojenské složky státu. Podle Moravce měla vojenská a politická složka spolupracovat za cílem dosažení státních cílů. Vojenská oblast a armáda byla u Moravce vždy podřízená politice státu. Politik byl hlavním vůdcem armády a vojenství představovalo jeden z jeho nástrojů k zabezpečení státu. Voják měl politika poslouchat, neboť politik měl vždy obecnější a důležitější cíle. Politika často podle Moravce sama rozhodovala o výhře a prohře války, jelikož spor, který byl započat v politicky nevýhodné situaci, nebylo možné vojenskými prostředky vyhrát.

„Tak jako taktika je pokračováním umění operačního a toto zase pokračováním strategie, projevuje se strategie jako pokračování politiky. Válka je v hlavních rysech určena politikou, jsouc prostředkem k dosažení politických cílů“ (Moravec, 1930a, s. 20).

„Ve skutečnosti strategie je nauka o tom, jak válčí státy. Vidíme, že strategie je funkcí státní“ (Moravec, 1935a, s. 44). „Předně, že rozhodujícím faktorem vítězství je dobrá politika vnitřní i zahraniční“ (Moravec, 1935a, s. 85). „Války jsou totiž prohrány a vyhrány, než se začne střílet, politicky a spojenecky. (...) Nejskvělejší operační výkony dobré armády nenapraví strategicko-politické chyby“ (Moravec, 1935a, s. 243).

Protože politika a vojenství byly pro Moravce vnitřně provázány, bylo nutné, aby byl politik vzdělán vojensky a důstojník naopak politicky. Neporozumění jednoho prostředků druhého vedlo dle Moravce k porážkám.

„Metz v souhlase s v. Seecktem, že mezi politikou a strategií nemůže být žádný rozpor, poněvadž válka je součástí politického jednání“ (Yester, 1937a, s. 101). „Minulosti musí patřit smutné doby, kdy tu byli politikové bez branně politického instinktu a vojáci bez branně politického vedení“ (Yester, 1937a, s. 110).

Přesto politik nadále zůstával důstojníkovi nadřazeným. Vzhledem k tomu přejímal také zodpovědnost za veškeré vojenské činy, úspěchy i neúspěchy. Politik či státník tak pro Moravce mohl představovat figuru, která Moravce, jakožto důstojníka, zaštiťovala a která za něj přebírala zodpovědnost. Toto odevzdání snad bránilo Moravce před uznáním vlastních potenciálních vojenských chyb (které v poslední instanci byly vždy chybami politika).

„Vojenský odborník navrhuje a vláda schvaluje. Toto poslední slovo vlády a státníka ve věcech vojenských znamená také přenesení odpovědnosti za státní bezpečnost s beder vojáků na bedra státníká“ (Yester, 1936, s. 25).

Vzhledem k opakovanému zdůrazňování politické složky se vkrádá myšlenka, zda svým postojem Moravec implicitně nenařadil svoji hodnotu oproti svým kolegům ve vojenství. Moravec se, jako jeden z mála, v armádě věnoval politickým otázkám a jelikož politika byla podle Moravce z podstaty nadřazená vojenství, pak i ti, kteří politice rozuměli, byli v zásadě nadřazení „prostým“ apolitickým vojákům. Existuje teze, že svým zaměřením na politiku Moravec kompenzoval své nepříliš slavné výkony v praktickém vojenství (viz příloha 2). Moravec se možná skrytě a nevědomky dosazoval do pozice

Čingischána, jednoho z největších dobyvatelů, který se ale sám vojenských tažení neúčastnil.

„Vojensky je zajímavé, že většinu tažení, která podnikal, nevedl osobně. Řídil je z dále tisíce kilometrů operačními a politickými pokyny (...)“ (Moravec, 1930b, s. 15, 16).

„Nemiloval dobrodružnost, nevynikal osobní statečností při vši vojevůdcovské genialitě, v které stojí nad Alexandrem. Dovedl znamenitě řídit boj, aniž se ho osobně zúčastnil“ (Moravec, 1930b, s. 20).

Praktické frontové dovednosti nepředstavovaly dle Moravce hlavní vlastnosti, které byly potřeba k obraně státu. Nad nimi byla vystavena úroveň politická, která byla pro přežití státu důležitější. Důležitost politiky, případně hospodářství, se explicitně objevuje v dalších úryvcích.

„Tento národ je nyní potřeba rozdělit na dvě armády: operační a pracovní“ (Moravec, 1935a, s. 54). „Podaří-li se nauce roztřídit obyvatelstvo na obě armády: operační a pracovní nejen podle schopností fyzických a znalostí, nýbrž také podle schopností psychických, bude to ohromná úspora na válečném potenciálu“ (Moravec, 1935a, s. 56). „(...) je zřejmo, že tato válka byla Německem špatně připravena politicky a v souvislosti s politikou také hospodářsky“ (Moravec, 1935a, s. 88).

Moravec jako by se svým studiem a expertízou zaměřoval na politickou a hospodářskou stránku vojenského sporu. Svým expertstvím v dané oblasti se implicitně dostával nad úroveň běžných vojáků, kteří pouze plnili úkoly, které jim političtí experti zadávali. Uvedené povyšování sebe nad kolegy z armády se podobá Moravcově snaze pozvednout svoji hodnotu prostřednictvím vyzdvihování potřeby vojenské teorie a těch, kteří ji praktikují. V obou případech je v Moravcových textech pravděpodobně skrytá snaha ponížít vojenské kolegy a navýšit hodnotu své funkce.

Rozdělení osob v armádě na prosté vojáky a vůdce je patrné v dalších úsecích Moravcových prací, především v jeho úvahách o odvaze a morálce. Odvahu rozděloval na dva typy – odvahu fyzickou a odvahu morální. Zatímco fyzická odvaha se pojila s praktickou odvahou na frontě, morální odvaha byla potřebná pro velitele, kteří věřili ve vítězství své země. Samu fyzickou odvahu, hrdinskost, spíše kritizoval a dával na její

místo tesklivou povinnost. Opět se vkrádá myšlenka, že si takto Moravec mohl ospravedlňovat své vlastní selhání na frontě – viz údajnou zbabělost, jak ji popisuje Hrbek (1969) nebo sérii až takřka trapných zranění a nemocí při cestě s legiemi Ruskem (příloha 2). Nemohl-li si obhájit, že je odvážný na frontě, mohl se takto snad utěšovat, že jako vůdce by svojí morální čistotou jistě nezklamal.

„Lži o živočišné smělosti ubíjely krásu odvážné povinnosti, která do každého činu nesla s nadlidským přemáháním strašné břímě biologického strachu tím většího, čím citovější a ušlechtilější byl jedinec povinnost plnící. (...) A tak se zde postavila skromná a tklivá krása odhodlané slabosti proti historicky drzé nádheře rabijáctví, které ušňupaní dějepisci dávali vojáku za vzor. (...) Jen málo je těch, kteří prostě a nepokrytě podali v pravé tváři onoho krásného vojáka, slabostmi tak velikého, který dovedl snášet více než zvíře, který dokázal více než dějinní lamželezové tým, že zvítězil se zdarem nad sebou i za cenu radosti z žití (Moravec, 1930a, s. 136, 137).

„(...) ve chvíli nebezpečí potřebujeme něčeho jiného: morální odvahy. Morální odvaha je vlastnost velitelská, jako fyzická odvaha je vlastnost řadového bojovníka. (...) Tak jako prohlašoval za velitelskou potřebnost vůli (Foch, pozn. autora), tak zdůrazňoval morální kvalitu jako velitelskou nezbytnost“ (Moravec, 1930b, s. 184, 185).

2.2.1.5 Potřeba vůdce

Dostáváme se k jedné z nejdůležitějších kategorií, která je zásadní pro porozumění Moravcovým motivům. Pro její obsáhlost jsem zpočátku zvažoval rozdělení kategorie na dva či více menších derivátů, ale vzhledem k tomu, že všechny uvedené příklady se ve své podstatě pojí s jedním hlavním jevem – postavou vůdce – rozhodl jsem se pro zachování jedné široké skupiny.

Uvedená kategorie je tvořena výroky, které se vztahují k postavě autority či přímo vůdce. Pro Moravce byli vůdcové důležitými figurami, které svými činy dokázaly měnit celkový ráz společnosti. Vůdce tvořili protiváhu k mase, která je poslouchá a řídí se jejich pokyny. Vůdce se u Moravce od davu lišil tím, že byl celkově nejkvalitnějším jedincem ve skupině. Jeho velkou devízou bylo, že viděl dál do budoucnosti, vnímal obraz společnosti a kultury v širších souvislostech, dokázal odhadnout, kam bude doba směřovat.

„Zájmy společnosti (...) můžeme hájit buď jako vůdcové, kterým společnost svěřila vedení, nebo jako řadoví členové, kteří se zavázali k určitým výkonům pod vedením vůdců. (...) Mezi řadovým pracovníkem, věřícím, straníkem a mezi vůdcem je rozdíl nejen v povinnostech a v právech, ale také ve schopnostech. (...) Vůdcem kolektivu se obyčejně stává nejdohodlanější a nejbystřejší člen. Představa vůdce je spojena s představou kvality“ (Moravec, 1934, s. 13).

„Pro malý národ žádná řádná vláda není dost dobrá. Proto v malém národě mnohem větší význam má kvalitní individuum než v národě velikém“ (Moravec, 1936a, s. 11, 12).

„Síla i obratnost, aby tvořily moc, musí být řízeny a usměřovány jedinou vůlí, a tu, jak jsme řekli, hledáme ve státníkovi“ (Yester, 1936, s. 27).

Za takového velkého vůdce, který dokázal odhadnout dobu a vést národ a stát k jejich rozkvětu, považoval Tomáše Masaryka. Jeho význam se rovnal významu Ježíše či Buddha. Moravec jej ve svých textech často citoval a odkazoval se k němu. Význam, který Masarykovi přikládal, nejjasněji ilustrují následující úryvky.

„Tento psychologický proces společnosti potvrzuje se na mytických i skutečných osobnostech počínaje ‚totemem‘, Budhou, Mojžíšem, Ježíšem, Mohamedem a konče Bismarckem a Masarykem“ (Moravec, 1930a, s. 33).

„Cavour, Bismarck, Masaryk a Stalin měli nesporně cit pro vývojový směr doby (...)“ (Moravec, 1936a, s. 14).

Masaryk, zdá se, byl pro Moravce tím nejvýznamnějším vůdcem, kterého bylo třeba obdivovat a poslouchat jej. Nebyl ale jediným. Kromě několika vojenských autorit, se kterými se identifikoval (viz níže), Moravec pravděpodobně za vůdce uznával i Beneše, alespoň do té doby, než jako státník v roce 1938 podle něj tragicky selhal. To, že Beneše považoval za další typ vůdce můžeme vysledovat z velkého počtu citací, které Benešovi ve svých textech věnoval (1930a, 1934, 1935a, 1936b). V menší míře lze náznaky významu Benešovy autority pro Moravce vypátrat přímo v textu.

„Pro klid světa je však nejvýhodnější spolupráce francouzsko-anglicko-americká. To ostatně tvrdí také ministr Beneš“ (Moravec, 1935a).

„President republiky dr. Edvard Beneš v srpnu letošního roku v Olomouci prohlásil, že nevěří v novou válku, která by zachvátila Evropu a která by musila neodvratně vzniknout z dobrodružství kalkulujícího s izolovanou krátkou válkou. Souhlasíme s ním“ (Yester, 1937b).

Vůči autoritám se Moravec během svého života aktivně podroboval, jak vidíme na příkladech z jeho života. V dětství a mládí plnil přesně to, co po něm požadoval otec (šel studovat technický obor, ačkoli se zajímal o umění; zůstal v armádě, ačkoli se chtěl věnovat vystudovanému oboru). Později v jeho životě vidíme náznaky toho, že se vždy v obtížné situaci snažil vyhledat autoritu, které by se mohl svěřit a která by případně za něj převzala odpovědnost. To lze poznat na příkladech nejistoty, kdy si nebyl na počátku své literární tvorby jistý, zda se má věnovat spisovatelské činnosti, a kdy hledal uklidnění a schválení svého úmyslu u nadřízených. Dalším příkladem je Moravcovo jednání v situaci, kdy získal údajné důkazy proti generálu Gajdovi. V tu chvíli se vydal za svým budoucím nadřízeným a snažil se mu předložením důkazního materiálu vlichotit. Podobné jednání a snahu o zavděčení nalézáme v případě, kdy zjistil, že jeho vyženěný příbuzný získal vysokou politickou funkci v sovětském Rusku. V danou chvíli se opět obrátil na svého nadřízeného a úzkostlivě se doptával, zda to nějak neohrožuje jeho působení v armádě. V dalším případě, když byl kritizován armádou za své názory, které publikoval v knize *Vojáci a doba*, se po zjištění kritiky ospravedlňoval generálovi Bláhovi.

V souvislosti s pojmáním autority jsou u Moravce zajímavé také jeho manželské vztahy, ve kterých si vybíral vždy výrazně mladší partnerku, snad právě z toho důvodu, aby na ní mohl autoritativně působit. Můžeme uvažovat, že si svoji autoritu přesto nedokázal dlouhodobě udržet ani u mladších žen, jak je patrné ze dvou rozvodů. Především první manželka měla pravděpodobně na Moravce výrazný vliv. Usuzovat to můžeme na základě jmen, které se Emanuel s Helenou rozhodli dát svým dvěma synům – Igorovi a Jurijovi. Jde o jména, které bychom očekávali spíše u Rusů než u Čechů, a můžeme tak předpokládat, že na pojmenování dětí měla větší vliv právě Ruska Helena. Ačkoli byla mladší než Emanuel, možná měla ve vztahu větší vliv a snad právě ona představovala onoho „vůdce“ v rodině. Je možné, že i proto, že jej manželka jako autorita zradila, byl Emanuel natolik rozzlobený, když se s ní rozváděl (viz příloha 2). Ruské pojmenování

prvních dvou synů je o to zajímavější, dáme-li ho do vztahu se jménem třetího syna – Emanuela Pavla. Zdá se, jako by se Moravec ve třetím synu snažil vyrovnat vliv na dítě vlivu své manželky tím, že jej pojmenoval jak svým jménem, tak jménem své druhé manželky, Pavly.

Kromě toho, že Moravec kladl velký důraz na význam vůdců v kultuře a ve vedení států, a toho, že se ve svém životě autoritám aktivně podřizoval, sám se s nimi ve svých textech implicitně ztotožňoval. Náznaky této tendence je možné nalézt již v popisu kategorií *národ 1 a politika > taktika*.

Moravec se soustavně stavěl do vůdcí, silné, vedoucí role. Činil tak ale skrytě, přes různé náznaky a srovnávání podobností. Dosazoval se do pozice podobné konkrétním velikánům, případně si uzurpoval vysokou pozici ve společnosti. Příkladem může být identifikace s Pétainem, který byl sice vynikajícím důstojníkem, ale kvůli své smělosti, která se zajídala nadřízeným, nebyl dostatečně oceněn.

„Upozorňuje na Pétainovu zlomyslnou upřímnost, která představeným méně kvalitním zdála se dozajista prostořekým výsměškem. Proto také Pétain, jinak znamenitý důstojník, byl ještě v roce 1914 – starým plukovníkem“ (Moravec, 1930a, s. 262).

Uvedený případ napsal Moravec v době, kdy zatím sám dosáhl hodnosti podplukovníka. Identifikace s Pétainem tak není v uvedeném případě zcela dokazatelná. Přesto z úryvku můžeme vycítit, že se Pétain Moravcovi zamlouval. Vždyť i sám Moravec měl opakovaně problémy s nadřízenými pro své drzé výpady proti nim (viz příloha 2).

Další podobnosti mezi Moravcovým naturelem a životy dalších vojenských autorit nalézáme na příkladech Fullera, Clausewitze (viz níže) a Moltka s Scharnhorstem (viz příloha 3).

„(...) plukovník Fuller, kterého jeho odborní kamarádi často prohlašují za snílka a ztřeštěnce“ (Yester, 1936, s. 139).

„(...) staré slovo vládne na můstku kapitánském. Proto plavčík musí čekat, až jeho pravdu potvrdí nejbližší bouře. (...) Při autoritě naučené statiky je pochopitelné, proč Clausewitzovi vzali právo rozhodovat o učebné osnově na této škole“ (Moravec, 1936b, s. 81, 82).

Na příkladech vidíme Moravcův popis toho, jak uvedení odborníci nebyli uznáváni starými nadřízenými, protože ti je považovali za pouhé snílky. Dle mého uvážení v tom můžeme vidět paralelu s Moravcovým snílkovstvím, s jeho potřebou věřit v dějinný vývoj (kterýžto povahový rys se ještě vyostřil po roce 1938, viz *vývoj doby*). Moravec byl snílkem, podivínem, který se stranil kolegům (Hrbek, 1969) a který raději zůstával sám ve své knihovně (viz příloha 4). Ve svých spisech se opakovaně vyjadřoval k vývoji doby a k prorokům, kteří tento vývoj rozpoznají. Takové teorie pravděpodobně narážely na nesouhlas vojenských důstojníků, ale Moravec v tom mohl vidět jen nepochopení svých prorockých vizí.

V případě Clauswitze se identifikace s ním ukazuje i na případě omezení jeho působení na vysoké škole válečné. Můžeme usuzovat, že se Moravec opět cítil jako Clausewitz – vždyť sám nemohl na vysoké škole jako důstojník bez generálské hodnosti o směřování školy rozhodovat, ačkoli tam léta působil. Odbočíme-li mírně, uvidíme paralelu mezi nepřímou kritikou předsednictva vysoké školy válečné a kritikou památkového úřadu. Do památkového úřadu měl nastoupit jako jeho vedoucí, ale nakonec bylo jeho dosazení do pozice zamítnuto. Moravec tak v ten samý rok vydal knížku, v níž nalezneme následující výrok: „Tato instituce (úřad zkoumání letecké citlivosti, který navrhovali v Německu; pozn. autora), dnes rozhodně užitečnější než státní památkový úřad, by zasahovala při projektování továren, budování měst, tratí, zalesňování atd.“ (Yester, 1935, s. 39). Význam textu je podobný kritice starých odborníků – skrytá kritika těch, kteří nedokázali ocenit Moravcovu velikost.

Na příkladu Scharnhorsta vidíme další příklad identifikace s významnou a nepochopenou osobou. Jeho skupina byla nazývána jakobíny, ale dnes by dle Moravce byli nazýváni bolševiky – byli by tedy hanobeni stejným označením, jakému se dostávalo také Moravcovi, který byl opakovaně kritizován za údajné levicové smýšlení.

Tím příklady identifikace s velkými postavami nekončí. Do jisté míry se snad identifikoval i s Masarykem. Podobně jako Moravec, i on poučoval druhé. Rovněž některé své výroky vkládal do úst společně sobě i jemu.

„Masaryk byl našemu vojsku nejen vůdcem politickým, nýbrž i učitelem“ (Moravec, 1930b, s. 113).

„Řekli jsme s Masarykem, horší než válka že je otroctví“ (Moravec, 1936b, s. 39).

Konečně v případě Moravcova dosazování své osoby do vedoucí role můžeme odkázat na dva další výroky. V jednom dává důstojníka do pozice autority státu. V druhém příkladu dosazuje na stejnou úroveň význam plukovníka (hodnost, kterou v dané době zastával) a ředitele banky.

„A zástupcem vůle této země byl důstojník, on představoval její autoritu“ (Moravec, 1934, s. 95).

„V každém případě k vedení pluku je třeba nejméně takové inteligence jako k vedení továrny nebo banky“ (Moravec, 1934, s. 131).

Prozatím jsme si v rámci kategorie ukázali, jak velkou úlohu přisuzoval Moravec vůdcům, a náznaky toho, že Moravec měl tendenci se s některými vůdci skrytě identifikovat. Zdá se ale, že se ve svých textech rovněž dopouštěl projekce vlastních negativních vlastností. V postavě špatné autority, Schlieffa, kterou kritizuje, nalézáme nápadný výčet negativních vlastností, které přitom můžeme nalézt u samotného Moravce.

„V dopise, jako mladý poručík, nevěří, že by mohl při své krátkozrakosti vést s úspěchem eskadronu. Přichází proto k závěru, že jediné pole, kde se s touto vadou může uplatnit, je vlastně jen generální štáb. Byl to spíše plachý pracovitý snílek, který nedovedl život měřit žádným střízlivým metrem. (...) Zde cítíme celou tu mystiku o zvláštním poslání německého národa, ale také onu plachost, která Schlieffenovi později bránila kdykoli se postavit svému panovníku ve věcech zásadních a osudových. (...) A tento člověk, který spoléhá jen na osud, ten na konec má tedy strategicky vyřešit obranu německého státu. (...) Vždyť odpovědnost za jeho příchod a odchod i za jeho práci měl přece panovník, onen panovník, kterému poslušně posloužil bez odmluvy. (...) Základní strategickou tesí tohoto diletantství bylo přesvědčení, že Prozřetelnost drží Německu palec“ (Moravec, 1935a, s. 70-75).

Na výše uvedeném příkladu si nelze nepovšimnout podobnosti Schlieffenova charakteru a osobnosti Moravce, jakkoli si to Moravec sám neuvědomuje. Podobně jako Schlieffen, ani Moravec nebyl žádným brilantním taktikem a praktickým vojákem. Podobně jako Schlieffen, i Moravec byl spíše plachý (výrazná introverze, trávení času v knihovně),

o podobnosti Moravce se snílky jsem se již zmínil. Také Moravec dával odpovědnost za své vojenské rozhodování politikovi (*politika* > *taktika*), přičemž podobně jako Schlieffen i Moravec se snažil sloužit autoritě bez odmlouvání. A konečně, podobně jako Schlieffen v rámci své víry v prozřetelnost věřil, že ta uchrání jeho i stát, kterému slouží, před porážkou (*slabý liberalismus; vývoj doby*). V rámci uvedeného textu nám snad Moravec dává jednu z nápoděd k porozumění jeho osoby.

Níže uvádím výbor poměrně zvláštních úryvků, které se týkají vojáků či důstojníků, tedy postav, se kterými se Moravec opět mohl skrytě identifikovat (podobně jako přirovnával vojáka k exempláři mužství, viz *muži vs. ženy*). Ke každému úryvku přikládám stručné shrnutí jeho možného významu, přičemž pracuji s předpokladem, že uvedené texty, podobně jako u příkladu Schlieffena, v sobě nesou projekční materiál Moravcovy osobnosti.

„Voják z přechodné povinnosti vede tichý boj s vojenským řádem, který omezuje značně osobní svobodu v zájmu kázně a pořádku, podobně jako rodinný řád u nedospělých. (...) Voják z povolání bojuje o zlepšení své existence a ta se lepší, když dodržuje předpisy, když výborně pracuje a když je u svých představených oblíben. (...) Dobrým vojákem z povolání bývá ten, který je za své výkony chválen (...) Voják z povolání zápasí s kariérou, voják z přechodné povinnosti jen s vojenskými předpisy. (...) Je trochu rošťák (voják z povinnosti, pozn. autora), a proto ho mají děti i psi rádi. Voják z povinnosti je voják soustředěný. Děti se mu obdivují spíše jako hodnostáři. Voják z povinnosti je však pro ně hrdinou“ (Yester, 1936, s. 90).

Výše vidíme neveselý až tklivý popis osudu vojáka z povolání, kterým byl také Moravec. V textu je opět, typicky pro Moravce, skrytě vyjádřen jeho vztah k vlastní profesi. V textu si stěžuje na to, že se voják z povolání musí snažit o to, být u svých nadřízených oblíben a být od nich chválen. Zatímco voják z povinnosti je spontánní a veselý, voják z povolání musí být soustředěný, snad i strnulý. V úryvku Moravec vyjadřuje to, čeho jsme si všimli výše – snahy sloužit autoritě, zavděčit se jí, pracovat tak, aby od ní byl chválen. Zajímavé také je, že to není pro Moravce jednání kladné a rozvíjející, ale naopak neveselé a svazující. Přesto ale voják nemůže ze své povinnosti uniknout.

„Masaryk správně vidí ‚mnoho společného mezi vojáky a dětmi‘“ (Yester, 1936, s. 89).

Podobně tedy jak jsou vojáci mužní, jsou také trochu dětmi. Do tématu armády se tímto úryvkem dostává téma rodiny, kdy vojáci jsou děti a důstojníci jejich vychovatelé. Moravec pokračuje ve své úvaze následovně:

„Není tím vinen (voják, který nemá kázeň; pozn. autora). Jsou vinni jeho vychovatelé. Odmlouvání se nenaučí dítě samo, tomu naučí netrpěliví rodiče. (...) Jeho všetečnost a stálé ‚Proč?‘ nutí velitele, aby s ním jednali velmi čestně a velmi přísně. Náš voják nesnese slabé a neobratné velitele“ (Yester, 1936, s. 94, 95).

Opět vidíme, že voják je v úryvcích popisován jako malé dítě, které musí být vychováno velitelem. Stupňuje se zde podoba mezi vztahem „voják – velitel“ a vztahem „dítě – rodič“. Nabízí se otázka, zda Moravec nevědomě do svého pojetí role vojáka latentně nevkládá také rysy role dítěte, které byly spojeny s dětskými povinnostmi. Naznačovalo by tomu to, že stejně, jak se dítě snaží zavděčit rodičům, snažil se soustavně Moravec zavděčit svým nadřízeným.

„Je to nejtvrďší služba pro stát, plná odříkání. Nás voják není lvem salonů a promenád. Jeho snahou není imponovat ženám. On žádá uznání mužů, svých spoluobčanů, poněvadž svou povinnost k společnosti plní (...)“ (Yester, 1936, s. 97, 98).

Všimněme si zarážejícího výroku o snaze po uznání od mužů, který zde zdůrazňuje. Zdá se, že Moravec zde opět projikuje do vojáka svoji osobní představu, která je svázána s představou vztahu dítěte a rodiče. Jedním z hlavních rysů vojáka je zde hledání uznání od mužské autority. Opakuje se zde snaha Moravce po tom, zavděčit se vůdci, autoritě, v přeneseném vztahu snad svému rodiči.

Proč je pro Moravce autorita natolik důležitá? Co jej nutí ke snaze po zavděčení se vůdci? Co je cílem této snahy? Cíl lze vystopovat v úryvcích níže. Předně chci uvést, jaké vlastnosti by dle Moravce měl mít kvalitní důstojník.

„Masarykův důstojník musí být nejen spravedlivý a svědomitý učitel, nýbrž musí být také duševním rádcem vojáka v otázkách osobních a veřejných, musí být dobrým odborníkem, který se stále učí a který chce zachovat v armádě mravní smysl jejího poslání: odhodlanost a hotovost k obraně státu a práv demokracie“ (Moravec, 1930b, s. 109).

„Vojevůdce psycholog zkoumá hranice duševních sil svých lidí (...) to byl u vyššího velení malý zájem o to, porozumět bojovým poměrům a potřebám vojenské duše“ (Moravec, 1934, s. 96).

Z uvedených úryvků můžeme vyčíst, že podle Moravce má být velitel vojákovi psychologem, rádcem a učitelem. K vojákovi se má chovat uctivě, shovívavě a být mu oporou. Nemá se nad něj povyšovat, naopak jej má podporovat. Pro Moravce bylo žádoucí dosadit na velitelské pozice tento typ důstojníků. Pokud těmto velitelům bude voják oddaně sloužit, tak, jak to činil Moravec, poté se dostaví konečný cíl vojákovy snahy.

„Mezi čtyřma očima dojde k rozhodnutí, které na venek tvoří jednotu a v kterém splývají obě osobnosti. (...) Poměr mezi oběma je otázkou naprosté důvěry.“ (Moravec, 1930b, s. 280, 281). Dále cituje Seeckta: „Velitel a náčelník štábu jsou sloučeninou zkušenosti s mládím“ (Moravec, 1930b, s. 281).

„Důstojnický sbor byl uzavřenou společenskou a stavovskou skupinou spokojenou, že mezi ní a ostatním světem jsou stěny. Nebyly možné nějaké duševní vztahy důstojníka k vojákovi a občanu. (...) Nebyl jeho vůdcem, nýbrž jen a jen velitelem. Nebyl jeho vychovatelem, nýbrž jen a jen cvičitelem. Proto také nemohl důstojník s vojákem hovořit jednou řečí, jak se na vůdce vlastní krve slušelo“ (Moravec, 1934, s. 73, 74).

Co je tedy cílem vojákovy snahy zavděčit se důstojníkovi, autoritě a vůdci? Cílem je vytvoření jednoty s vůdcem, spojení vojáka a důstojníka, vůdce a vedeného a v přeneseném vztahu snad i jednota dvou osob původního referenčního rámce – otce a syna. Všimněme si zvláštní formulace, navíc zvýrazněné, „na vůdce vlastní krve“. Tento výraz podpoří návrh, že snaha Moravce podřídit se autoritě je projevem původní snahy zavděčit se svému otci, své „krvi“, a tím získat jeho lásku, splynout s ním v jednotu.

Než ukončím popis kategorie, uvedu níže několik dalších úryvků, které výše uvedené tvrzení dále podpoří. Z úryvků můžeme nabýt dojmu, že Moravec viděl armádu jako specifickou formu rodiny, ve které se jednak jako rodič snažil být vojákům dobrým otcem, a jako důstojník se snažil být dobrým synem svým představeným.

„V údobí tohoto postupného odučování civilu musíme nováčkovi také určité hodnoty z civilu postupně nahradit. Jde hlavně o přátele, o mravní oporu. Tu nenajde

ani v mamince, která vojně nerozumí, ani v kamarádovi, který je také nováčkem, nýbrž ve zkušeném vojáku, který není jeho představeným, ale který zaň v určitém smyslu odpovídá, který je jeho rádcem a učitelem. (...) Snad by bylo lépe, dát nováčky mezi dobré staré mužstvo, udělat ze starých dobrých vojáků takové ‚chůvy‘ pro tři, čtyři ‚ucha‘, bez práva představených“ (Yester, 1936, s. 84, 85). „Voják musí mít možnost, hledat u představeného jako hříšník radu bez veřejného hlášení u raportu. (...) Často je spíše třeba útěchy než zmírnění trestu. (...) Aby se zabránilo sebevraždám a strachu před ponížením, měl by se umožnit co nejširší styk podřízených s velitelem mimo službu, kde by se hledala rada, pomoc, kde by se pobloudilec mohl vyzpovídat. (...) Velitel byl více vůdcem než soudcem, více přítelem“ (Yester, 1936, s. 88). „Po skončení povinností se voják rozchází se svým představeným, ne aby se více nesešli, nýbrž aby se ve válce doplňovali. (...) Vztah mezi vojákem z povinnosti a představeným, který je vojákem z povolání, je mnohem užší a hlubší než mezi školákem a jeho učitelem“ (Yester, 1936, s. 91).

Věřím, že jsem alespoň zčásti přiblížil, do jaké míry je Moravcův text nasycen projekcemi vlastních osobnostních rysů a bazálních konfiguračních rámců. Uvedené projekce nejsou jedinými druhy přítomných projekcí, jsou však těmi nejvýznamnějšími. Další rysy vlastní projekce lze snad nalézt v opakovaném důrazu Moravce na to, jak dobré je být mlčenlivý, případně v tom, jak silně zdůrazňoval nutnost psychologických poznatků, které si má správný velitel osvojit. Potenciálně zajímavé jsou také poznámky o nevhodnosti alkoholu pro člověka. Z důvodu celkového rozsahu práce jsem se uvedené projekce rozhodl vynechat.

Vzhledem k obsáhlosti popsané kategorie zde uvedu její krátký souhrn. Téma vůdcovství a autority bylo pro Moravce velmi důležité. Skupinu rozlišoval na vedoucí a na vedené. V rámci svého života se snažil soustavně sloužit svým nadřízeným, „vůdcům“. Tito vůdcové přebírali Moravcovu odpovědnost a zaštiťovali jeho hodnotu. Cílem služby autoritě bylo pravděpodobně spojení vůdce a vedeného, nalezení jednoty, přes vlastní odevzdání se druhému. Tendence k vlastnímu podřízení se autoritě byla pravděpodobně převzata v rámci dětského vztahového schématu „dítě – rodič“, které se následně v životě opakovalo jak v rámci vztahování se k nadřízeným (kterým byl dobrým synem), tak v rámci vztahování se k podřízeným (kterým byl citlivým otcem). Současně se Moravec

ve svých textech dosazoval do pozice autority, ale vždy tak činil pouze skrytě v podobě připisování si podobných vlastností, kterými byly obdařeni vojenští či političtí velikáni. Jedním z hlavních velikánů, kterým Moravec sloužil, byl Masaryk, posléze pravděpodobně Beneš.

2.2.1.6 Práce, kázeň

Moravec soustavně zdůrazňoval, že je důležité pracovat, být činorodý a aktivní. Pasivitu zavrhoval, stejně tak kritizoval mlukvy a důstojníky, kteří se pouze předvádí, ale nic „kloudného“ nedělají.

„Všude se hledí leskem a hřmotem zakrýt prázdnota hlav a nechut k soustavné, šedé práci“ (Moravec, 1934, s. 64). „Příroda prý nestvořila bytosti proto, aby byly šťastné, nýbrž aby sloužily“ (Moravec, 1934, s. 78). „Moderní člověk, aby mohl sloužit své společnosti, musí věřit, musí poslouchat a musí mnoho znát. Musí to být celý muž, který se nebojí právě tak smrti jako práce“ (Moravec, 1934, s. 162).

Vedle práce stavěl na piedestal také potřebu silné vůle a nezlomné kázně. Obě vlastnosti pomáhaly jedinci v těžkých chvílích a byly prostředky k vítězství ve válečné situaci.

„(...) základní požadavky pro dobré vedení války: vědecká práce, vůle a důvěra širokých mas“ (Moravec, 1934, s. 65). „Život je stále nesnadnější, klade větší nároky na jedince, proto je v něm třeba větší víry, většího nadšení, větší nezištnosti, a proto také větší kázně“ (Moravec, 1934, s. 154).

„Mazáním motoru války je kázeň“ (Yester, 1936, s. 91).

Ten, kdo je obdařen silnou vůlí a kázní se podle Moravce nebál ani vlastní oběti. Jedinec měl být připravený obětovat se za celek. Muž a voják se neměl bát zemřít, měl být na danou možnost připravený.

„Vítězí ten, kdo se nebojí zemřít, v tom je to“ (Moravec, 1935a, s. 245).

„Umírající zdravý muž to není hrůza. To je krásná a tvrdá osudovost“ (Moravec, 1936b, s. 39). „Voják neřádá, aby matky v Československu učily v zálibě ve válce, nýbrž aby naučily příští vojáky a občany nebát se zemřít“ (Moravec, 1936b, s. 41).

Potvrzením toho, jak byly pro Moravce důležité práce a vůle, byl i samotný Moravcův život, jenž byl v případě spisovatelské aktivity velmi plodný. Moravec byl velmi aktivní autor, přispíval do řady periodik, sám některé periodika vydával. Při tom zvládal vyučovat na Vysoké škole válečné a postupovat vzhůru v armádní hierarchii. Odraz této výrazné píce vidíme i v jeho textech. Zajímavé je opakované vyzdvihování vlastního obětování. Moravec, zdá se, sám byl připraven se obětovat za svůj ideál, za to, čemu skutečně věřil, nebo alespoň za to, o čem si myslel, že v to věří.

Co byl daný jev, kterému věřil? Zde se dotýkáme základní struktury Moravcovy osobnosti, která bude popsána níže v rámci aplikace vybraných psychologických teorií. Již zde si ale můžeme vypsát několik příkladů, které s možností sebeobětování souvisí. Jde o dvě skupiny názorů, které se s vlastním obětováním váží. Prvním je představa, že v boji, ve válce, v opravdovém střetnutí, se ukáže, kdo je ve skutečnosti jak silný. Válka zruší veškeré předstírání a klamy a odhalí skutečnost, která je v době před válkou zahalena.

„V boji států vítězí životní síla. Vítězí třeba po mnohých bojích a ústupech. Vítězí v boji posledním“ (Yester, 1936, s. 63). „Z toho vidíme, že dobrý mírový voják může být zcela špatným válečníkem a výborný válečník bídým mírovým vojákem. Jakost vojáka se dá zjistit až na bojišti jako jakost studenta až v praktickém životě“ (Yester, 1936, s. 91).

Druhým názorem je, že Československo, potažmo Moravec jako důstojník v něm, v příštím konfliktu jistě vyhraje.

„V tomto zápase právě na náš národ budou kladeny největší požadavky morální i materiální. (...) Ale také jen slepý by neviděl, že tento zápas bude vítězný. Zvítězíme určitě! (...) Bude-li mít Maďarsko odvalu do této války, kde riskuje existenci, proč by nás měla přivádět do pochyb, jsme-li si jisti vítězstvím?“ (Moravec, 1936a, s. 69, 70).

Předběžně zde předestírám možnost, že Moravec byl ochotný se obětovat (dokonce na obětování lpěl) za vítězství v příštím boji. V příštím boji by se, jak psal Moravec, ukázalo, že Československo bylo skutečně veliké a mocné. V daném boji by se rozpletly veškeré lži, které byly kolem státu i Moravce roztaženy a odhalila by se pravda – Československo a Moravec v něm byli silní. Moravec by zvítězil. Za danou představu byl

ochotný se i obětovat. Buď by zvítězil, nebo by padl, jiná možnost neexistovala. Moravec byl ochotný obětovat se za pocit moci.

2.2.1.7 Realita vs. nereálno 1

V kategorii *realita vs. nereálno 1* narážíme na Moravcovo problematické pojetí reality. Jde o spor dvou principů, kdy vědomě a explicitně prosazoval jeden z nich – realitu; skrytě ale bez ostychu pracoval s druhým pólem – nereálnem. Realitou je myšleno objektivní, vědecké, pragmatické vidění světa. Jde o snahu porozumět skutečnosti a jejím projevům prostřednictvím práce s „tvrdými“ daty. V rámci reality se pracuje s konkrétními, skutečnými, nejlépe kvantitativními údaji, které vychází z přesného pozorování okolí.

Nereálno v sobě zahrnuje subjektivní mínění o světě, které není podloženo vnějším pozorováním, ale vlastními pocity, osobními názory a přáními. V rámci nereálna osoba pracuje s nejasnými a nedostatečně definovanými pojmy, neověřitelnými názory a představami; jde o do značné míry magické myšlení, jehož cílem je snaha o potvrzení vlastního vidění světa.

Moravec se snažil podávat racionalistický a vědecký výklad světa. Ve svých textech zdůrazňoval nutnost přísné vědeckosti a odhalování skryté skutečnosti. Při popisování reality bylo dle Moravce nutné operovat s reálnými daty. S těmito daty se člověk musel nějakým způsobem vypořádat – nesměl je ignorovat nebo je popírat, nýbrž na ně reagovat.

Tato snaha o vědeckost se prezentuje ve formě Moravcových úvah o vojenské, hospodářské a politické situaci v Evropě, kdy velmi často pracoval s přesně vyjádřenými údaji a počty nejrůznějších komodit, které mezi sebou porovnával. Mezi tyto porovnávané komodity patřily např. počty zbraní a vojáků, ceny výstroje, hustota zalidnění ad. (Moravec, 1935a; Yester, 1977a, 1937b). Využívání přesných počtů a snaha o „realistické“ zhodnocení situace prozrazuje, že se Moravec snažil přiblížit vědecké objektivní literatuře. Směřování k vědeckosti se ukazuje i na níže vypsanych pasážích. V nich podporuje vědu, která umožňuje lidem předvídat budoucí skutečnosti a připravit se na ně.

„Mystika je nářečí minulosti, technika přítomnosti“ (Moravec, 1935a, s. 108). „Plány jsou plány a skutečnost posvěcuje jen ty z nich, které se s ní střízlivě vyrovnávají“ (Moravec, 1935a, s. 244).

„Vědecky přesně konstatovat, kdo vlastně politiku určitého státu vedl a určoval (...) to právě je úkol, jež řešit má správná historie a filosofie historie, správnější než historie pangermanistická a nacionalistická“ (Yester, 1937b, s. 5).

Moravec předstíral, že se snažil vědecky uchopovat realitu. Přinášel řád a předvídatelnost do chaotického světa vojenské problematiky. Tato představa Moravce se ale bortí pod druhým typem Moravcových úvah. V nich pracuje s abstraktními, nefalzifikovatelnými a takřka nadpřirozenými jevy, kterými se snaží vysvětlit probíhající světové dění. Jde o víru v nadlidskou prozřetelnost, tajemnou budoucnost, progresivní ideu, která prostupuje světem a které se musí národy podřizovat. Pokud by se dané ideji podrobily a přijaly ji, byla by jim přislíbena účast na utváření budoucnosti, pokud by ale zůstaly na místě a nadále by lpěly na starých tradicích, nadlidská idea by je porazila a zničila. Moravec se neobával o daných tématech psát, nechtěl totiž být rigidním teoretikem (*vzdělání*), ale aktivním a tvůrčím badatelem. Podrobněji je typ této nereálnosti popsán v kategorii *vývoj doby*.

„To tajemné, co lidstvo vede k různým postupům, pudí k činům, pro které nemá nikdo odpovědi, je cosi obdobného co u stád zvířecích zveme pudem, předtuchou“ (Moravec, 1922, s. 246).

„Válka v odtažitém smyslu je zápasem dvou myšlenek, dvou ideálů, z nichž vítězí ten, který je dané společnosti zdravější a prospěšnější podle neznámých zákonů sociálních organismů“ (Moravec, 1930a, s. 24).

S uvedenými výroky není možné střízlivou vědeckou prací uvést v soulad. Moravec si však rozporu nevšímal. Pokoušel se tvořit vědecké závěry o budoucích událostech, ačkoli metody jeho úvah byly z velké části nevědecké, konkrétně založené na předpokladu existence prozřetelnosti, která dává výhodu těm skupinám, které jsou schopné přijmout novou světovou ideu. Konečně níže uvádím příklad, jak si osobně ospravedlňoval svoji „vědeckou“ práci s nereálnými jevy. Jak je demonstrováno v úryvku, abstraktní fenomény jsou podle Moravce reálné a spadají do rámce sociologie a dalších věd. Zdá se, že tím, že své úvahy zařadil do oblasti společenských věd, si pro sebe posvětil jejich věrohodnost a obhájil si před sebou možnost, se jimi zabývat.

„Sociologie a hospodářské nauky nás učí, že v životě států a národů je jistá železná zákonitost, které se musí i vůdcové podrobovat. Tato vyšší vůle řídící osudy světa, toto nedefinovatelné, ale citelné svědomí světa a lidstva, není produktem spiknutí (...) cesty k jeho vysvětlení a předvídání jdou skrze řadu věd hospodářských, politickou filosofií, sociologií“ (Moravec, 1930a, s. 88).

2.2.1.8 Síla, moc 1

V Moravcových úryvcích se častěji objevuje téma síly a moci. Moravec opakovaně vyzdvihoval sílu a aktivitu, navyšování vlastní ceny. Uvedený postoj je jednou z hlavních kategorií Moravcova uvažování, která je latentně přítomna ve velké části zbylých kategorií a která se ještě výrazněji rozvine po roce 1938.

Touha po moci a navýšení vlastní hodnoty v rámci společnosti se manifestuje v Moravcově životě a v jeho ambicích. V rámci Moravcovy biografie (příloha 2) si můžeme všimnout souvislé snahy o upevnění vlastní mocenské pozice – viz snaha o využití postavení příbuzného manželky v Rusku či předložení důkazů proti Gajdovy svému předpokládanému budoucímu veliteli.

V rámci své snahy se neštítel využít podvodů, jak jsme viděli na příkladech uvedení nepravdivého vzdělání v první světové válce či na plagiátorství zahraničního odborného článku. Stejně tak neváhal útočit na ty, kteří mu jeho kariérní či mocenský růst různým způsobem komplikovali. Toho si lze všimnout na kritice Památníku osvobození poté, co byl zamítnut návrh na ustanovení Moravce jeho ředitelem, nebo na časté kritice kolegů, důstojníků v armádě. Na ty mohl útočit snad nejen proto, že nesouhlasili s jeho pojetím světa, ale rovněž proto, že vůči nim pociťoval silnou závist.

Síla byla podle Moravce hlavním organizátorem sociálního uspořádání – ten, kdo je silný, měl dle Moravce vždy vliv na slabého. Slabý se musel vždy silnému nějakým způsobem podrobit, musel jej poslouchat a být mu k užitku. U Moravce se jednalo o hlavní implicitní předpoklad soužití dvou celků, na který upozorňoval. Protože síla rozhodovala, kdo bude koho poslouchat, a do jaké míry, bylo takřka morální povinností svoji sílu zvětšovat, aby se jedinec nestal otrokem druhých, silnějších. Větší síla přinášela různé typy výhod – nejen

to, že majitele síly poslouchali slabí – silný mohl využívat všeho, co se mu nabízelo, mohl rozhodovat, žít plnější a spokojenější život.

V rámci textů nalézáme důraz na moc například v úryvcích níže. Za povšimnutí stojí zajímavá paralela u citace Moravce 1936a, s. 31 mezi strategií a manželstvím. Manželství zde dává do souvislosti s mocí, kdy i v něm se musí slabý podřídít slabšímu – manželství jako soužití rovnocenných partnerů v představě Moravce chybí. (Celkově rovnocenné vztahy jako základ spolupráce u Moravce takřka nenacházíme. Na jejich místo jsou dosazeny právě vztahy „řídící – poslouchající“, viz *potřeba vůdce*).

„Silný má vždy vliv na slabého, ať už je jeho přítelem nebo nepřitelem. Malý stát jako spojenec, hlavně po smutných zkušenostech ze světové války s autonomiemi velení spojeneckých států, bude operačně silně podřízen mocnějšímu spojenci“ (Yester, 1935, s. 20).

„Strategie malého národa nemůže čerpat síly u těch, kdož elektrisují odumřelé idey a kdož pochybnými penězi a politickými operacemi hledí dočasně maskovat neproduktivitu překonané hospodářské soustavy“ (Moravec, 1936a, s. 21). „Jakmile však malý stát vstoupil do strategického manželství, přichází doba jeho podřízenosti, hlavně po stránce operační“ (Moravec, 1936a, s. 31).

Je možné, že právě potřeba moci vedla Moravce k fantazírování o spojení Československa a Polska a vytvoření společného státu, který by se stal jedním z vedoucích sil v Evropě.

„Polsko s 32 miliony obyvatel a hospodářsky dost slabé je přece jen povolnějším objektem politiky, než by byla Severoslavie o 47 milionech obyvatel, která by během desíti let byla po Německu druhou velmocí střední Evropy s více než 50 miliony obyvatel a se značným hospodářským bohatstvím“ (Yester, 1936, s. 19).

Explicitně u Moravce nacházíme také známky kritiky shromažďování moci. Takový názor je přitom v rozporu s celou kategorií, která silně ovlivňovala Moravcův život. Dalo by se tak usuzovat, že snaha o navýšení moci byla silně nevědomá a racionálně popřená, tedy, že celkové jednání Moravce, které v sobě zahrnovalo „skutečné“ cíle, bylo do značné míry nevědomé a neuvědomované.

„Válečné bacily se ujímají a šíří tam (...), kde chybí rovnováha, kde je nezřízená touha po moci, kde je mnoho domýšlivosti. (...) Pozadím výbojnosti, militarismu, který ji vyjadřuje, není touha se obětovat, nýbrž touha získat“ (Moravec, 1935a, s. 19, 20).

2.2.1.9 Slabý liberalismus

Konstantním tématem Moravcových textů v průběhu celého života byla silná kritika liberalistického západního světového uspořádání. Liberalismus těsně spojoval s dalšími jevy jako jsou kapitalismus, individualismus a subjektivismus. Rovněž k němu přiřazoval negativní charakterové vlastnosti – sobectví, lenost, vychytralost. Zcela opačné vlastnosti měl mít správný voják, který byl, stejně jako Moravec, opakem zastávce liberalistické soustavy.

Liberalismus dle Moravce patřil minulosti, byl překonaný a měl být nahrazen jinou formou světového uspořádání. Hlavním negativem liberalismu bylo jeho zaměření na prospěch jednotlivce, který zastiňoval snahu o podporu a posílení celku. Jelikož se v liberalismu každý dle Moravce snažil urvat co největší bohatství pro sebe, dostával se tak jedinec do nevyhnutelného sporu s dalšími členy společnosti. V samotném důsledku trpěla celá společnost. Liberalismus by měl být podle Moravce nahrazen takovým systémem, který naopak na přední místo staví společnost a který zájmy individua odsouvá na vedlejší kolej.

Liberalismus dával často do vztahu s historickými paralelami – státy s liberalistickým hospodářským zaměřením se podobaly Kartágu, které bylo poraženo Římem, případně řeckými demokraciím, které si podmanila Makedonie.

„Tragika světa je v tom, že se jeho vedení ujali plutokraté po aristokratech. (...) Voják stojí na opačném konci řady lidských typů, kterou z druhé strany zahajuje peněžní sup (...)“ (Moravec, 1934, s. 157).

„U liberalismu vidíme tu naopak rozpaky a diletanství. (...) Je jisté, že válečný soubor liberální demokracie předválečného typu s fašistickou autokracií poválečnou bude se podobat souboji řecké demokracie Demosthenovy s Filipem Makedonským“ (Moravec, 1936a, s. 26).

V určitých úsecích svých textů pak začal Moravec chválit totalitu jako nový systém, který měl nadvládu liberalismu korigovat.

„Nyní se začíná tvořit to, čemu se někdy říká stát totální (souhrnný), kde společnost tvoří se státem jednotu. (...) Totalitní stát kontroluje vnitřně hospodářský řád, předpisuje tarify, minimální mzdy, určité druhy výrobků, podporuje jisté podnikání atd. (...) Tento státní zásah se ovšem nezamlouvá mocenským skupinám, které si dříve mohly hospodářsky dělat, co chtěly. (...) Civilisace si vynucuje totalitu státu, který v zájmu všech musí omezovat určité svobody proto, aby subjektivní užitek nepůsobil objektivní škodu. (...) (tam kde jde o život, pozn. autora) se musí v zájmu lidských životů potlačit dost osobní svobody a mnohem přísněji trestat“ (Moravec, 1934, s. 150-152).

Obhajování totality se však u Moravce objevovalo spíše náznakovitě (v podobě podpory silnějších trestů, omezování svobody v době nutnosti apod.).

„Taková ideová jednotu nedá se pořídit bez přísného potírání bludů, tedy bez omezování osobní svobody, která by dávala právo na volbu a hlásání i zvrácených názorů, oslabujících morálně bojeschopnost státu. (...) Toto omezení musí přijít k slovu včas, aby obyvatelstvo bylo ideově řádně pro válku připraveno (Moravec, 1936a, s. 7, 8).

V textech před rokem 1939 Moravec mezi příklonem k demokracii a k totalitě opakovaně lavíroval. Kritizoval spíše demokracii liberální než demokracii samotnou. Demokracii o sobě v určitých místech naopak chválil, ale je otázkou, do jaké míry byla tato chvála vyvolána zakázkou armádního velení. Navíc ideální demokracie by byla v pojetí Moravce, jak rozbořením textů z *Legionářského sjednocení* poznal Vytlačil (1993), silně autoritativní a její chod by ideálně udržovali legionáři z první světové války, kterých byl Moravec součástí, a kteří by ze své pozice autority usměřňovali politické strany, případně by napomohli vzniku strany revoluce.

„Na konec přec jen Athény zvítězily nad Spartou. Na to nezapomínejme!“ (Moravec, 1935a, s. 226).

„Světová válka ukázala, že politicky a hospodářsky silný stát se velmi těžko zdolává a že demokracie snáší vojenský neúspěch a dlouhou válku lépe než autokracie“ (Yester, 1937b, s. 54).

Nejistota Moravce v jeho názorech na totalitu a demokracie se měla dle něj vyřešit samovolně. Liberalismus a demokracie se měly postupem doby proměnit se posunout

do dalšího vývojového cyklu kultury. V něm by se překonaný liberalismus spojil s myšlenkami nových fašistických států, čímž by dal vzniknout silnější a zdravější společnosti.

„Konec bude sloučením these a antithesí v synthesu: liberalismu individualistického s autoritativní soustavou kolektivismu v nový řád, kde bude zabráněno dobrodružným hospodářským krisím, odstraněna nezaměstnanost a dán dobrý základ k cílevědomé klidné a plodné práci. Válka by tento proces urychlila, ale za cenu strašného zpusťování a vyvraždování“ (Yester, 1937b, s. 47).

Popis kategorie chci uzavřít krátkým popisem Moravcova vztahu k Německu. Ten sice nebyl jednostranný, ale ve skutečnosti převažovala kritika Německa, což je nápadně v rozporu s pozdějším působením Moravce. Především na začátku třicátých let Moravec silně Němce kritizoval pro jejich omezenou strategii ve světové válce. Nápadné je zesměšňování představ Němců o tom, že vinni za jejich neúspěchy jsou Židé – jedná se o další názor, který musel po roce 1938 přehodnotit a namísto něho přijmout postoj zcela opačný. S tím, jak kritizoval Německou fobii z Židů, se pojí rovněž Moravcova podpora míšení ras – opět se jedná o názor, který by byl s postoji Moravce po roce 1938, kdy přijal nacistickou ideologii, těžko slučitelný.

„To, co pronášeli dosud bez uzardění důstojně holiči, tvrdili nyní uniformovaní inteligenti. Všechno se dělo za ‚židovské peníze‘“ (Moravec, 1930a, s. 164).

„Podobně jako obvinil Židy, jesuity a zednáře, mohl obvinít severní šířku a východní délku Německa, datum císařova narození (...) Nyní prý pochopíme, proč si Sověty zvolily do státního znaku hvězdu pěticípou. (...) A víte, proč je v Americe prohibice? Proto prý, povídá Ludendorff, poněvadž je tam nejvíce zednářů (3 miliony), aby prý se v opici zednářská tajemství nevyzrazovala“ (Moravec, 1930b, s. 247-249).

„Války vedou k míšení ras a to je užitečné“ (Moravec, 1935a, s. 24).

Německo Moravec kritizoval za to, že je militaristické, útočné a nervově nevyrovnané. Rovněž bylo romantické a nedostatečně racionální (*muži vs. ženy I*). To vše znamenalo, že Německo bylo na straně minulosti a v příští válce z toho důvodu nemohlo vyhrát.

„Nezdravé umocňování brannosti na konec uškodí odolnosti státu tím, že připraví její občany o zdravou kritiku vlastních a cizích životních možností. To je všude tam, kde se pravdy nahrazují propagandou a spravedlnost silou (v Německu, pozn. autora)“ (Yester, 1936, s. 34).

„Spokojím se zjištěním, že dnešní německá politika nutí německou strategii, aby mobilisovala také proti času a proti době“ (Yester, 1937a, s. 124).

2.2.1.10 Vývoj doby 1

V popisu kategorie *realita vs. nereálno* 1 jsem se dotkl Moravcovy tendence posuzovat okolní jevy z nereálné, magické a subjektivně egoistické perspektivy. V textech je toto zaměření patrně nejsnadněji rozpoznatelné v kategorii *vývoj doby*. Je pro ni charakteristická Moravcova víra v progresivní směřování obecné ideje lidstva a civilizace, která se postupně rozvíjí a zdokonaluje, přičemž se lidské společnosti rozvíjí spolu s ní. Tento rozvoj směřuje k plnějšimu, zdravějšímu a dokonalejšímu životu.

Uvedené ideje, nebo ideály, duchy doby, byly pro Moravce velmi důležitým jevem pro přežití států a národů. Hlavním cílem státu a státníka, který jej vede, mělo být nalezení moderní působící ideje a následné přimknutí se k ní a jejímu významu. Nová ideje měla ozdravující a očistný účinek. Dodávala společenství sílu a příslib dobré budoucnosti. Naopak na toho, kdo lpěl na staré a překonané ideji, čekaly zánik a smrt.

Podle Moravce se v době jeho života lidstvo nacházelo právě na hranici přechodu mezi dvěma idejemi. Pro Moravce bylo velmi důležité, aby se Češi přimkli k ideji nové, která jim umožní zachovat národ i pro další generace a podílet se na rozvoji nové Evropy.

„Válka v odtazitém smyslu je zápasem dvou myšlenek, dvou ideálů, z nichž vítězí ten, který je dané společnosti zdravější a prospěšnější podle neznámých zákonů sociálních organismů. (...) Politická idea, pro kterou se válčí, musí více dávat než bere, musí být větším statkem než to co pohlcuje válka. Politická idea války musí být neochvějnou, spravedlivou, aby byla vítěznou (...)“ (Moravec, 1930a, s. 24, 25). „Veliké německé válce chyběl veliký všelidský cíl. Proto zkrachovala, jako zkrachuje člověk, který poznal, že mu chybí smysl života“ (Moravec, 1930a, s. 148).

„Hrozí-li nám válka s určitým nepřítelem, musíme se vyvarovat, abychom současně nešli do pole proti době, to je proti tvořivým silám budoucnosti, proti živým a silným ideám“ (Yester, 1937a, s. 124).

Jak bylo uvedeno výše, stát potřeboval státníka, který by dokázal životaschopné ideje rozpoznat a který by nasměřoval stát k tomu, aby je převzal za své. Tito lidé byli podle Moravce proroky. Více je důležitost proroků rozepsána v kapitole 2.3.2.2.5.

2.2.1.11 Vzdělání

Dalším typickým Moravcovým tématem bylo vzdělání, které považoval za velmi důležité. Silně se zastával především vzdělání vědeckého, které mělo zaštiťovat racionální uvažování. Celkově se vývoj dle Moravce posouval směrem k uznání vědeckého poznání světa, které postupně nahrazovalo původní umělecké vyjádření okolí.

„Prostý smrtelník ví, že normální vývojový pochod jde od umění k vědě“ (Moravec, 1930a, s. 218)

Rozvoj vědeckého vidění světa podporoval především v armádní oblasti. Její příslušníky Moravec kritizoval za to, že jsou nedostatečně vzdělaní. Podobně jako na příkladech v kategorii *potřeba vůdce*, i zde snad můžeme nazřít implicitní kritiku kolegů a navyšování pozice Moravce, vzdělance.

„Nikde se nesetkáme s tak slabým literárním vzděláním, s tak nepatrnou znalostí teorie a literatury, jako právě ve vojenství“ (Moravec, 1935a, s. 6).

Vzdělání bylo pro vojáka podle Moravce výsostně důležité, neboť ten musel držet krok s dobou, učit se novým metodám válčení, ale i historickým souvislostem, které dávají tušit, jak se vyvinou budoucí události.

„Jak by mohl (důstojník, pozn. autora) řídit sociální jevy (...), kdyby neměl historických vědomostí, které osvětlují život národů v minulosti a v přítomnosti?“ (Moravec, 1935a, s. 9). „Tím opět válečné umění přiblížila vědě a potřebu geniality v mnohém nahradila potřebou soustavného vědění“ (Moravec, 1935a, s. 52).

Vojenské prostředí by se podle Moravce mělo stát školou, kde by učitel - důstojník, učil druhé, jak mají aktivně jednat. Toto pojetí vojny jako školy je v souladu s postřehem

generála Vojechovského, že Moravec vedl své podřízené jako žáky. Podobně jako u příkladů prezentovaných v kategorii *potřeba vůdce*, i zde můžeme cítit projekci Moravcových přání do svých teorií, jmenovitě projekci touhy stát se autoritou pro druhé, vyučovat druhé, poučovat je, stát se jejich vůdcem nebo snad s nadsázkou i „milovaným otcem“.

„Kasárny musí být školou. Musí být školou, kde se učí iniciativě“ (Moravec, 1930b, s. 100).

Důraz na vzdělání v armádě lze nalézt i v příkladech níže.

„(...) v žádném lidském počínání tak nezávisí na kvalitě člověka a jeho mozku, jako právě ve vojenském, a opět ne tak na kvalitě vědomostí, jako spíše na citlivosti intuitivní“ (Yester, 1936, s. 59).

„Pod vlivem liberalismu šťastná synthesa důstojníka s vědcem se rozplývá“ (Yester, 1937a, s. 172). „Vojenské schopnosti musí provázet důkladné vzdělání“ (Yester, 1937a, s. 174).

Níže je zajímavý úryvek, ve kterém Moravec rozděluje dva typy důstojníků.

„(...) jeden, který byl pro okrasu společnosti, zahánějící nudu, a druhý, který se hleděl vědecky vzdělávat“ (Moravec, 1934, s. 74).

Můžeme předpokládat, že uvedené rozdělení je dalším typem Moravcovy projekce vlastního vidění světa. Důstojníky rozděloval na ty, kteří se chtějí vzdělávat, do kteréžto skupiny nepochybně umisťoval i sebe, a na mluvky, kteří se pouze předvádí, ale nic kloudného neumí; jde tedy o lidi, kteří by nejspíše podpořili neproduktivní a individualistickou soustavu liberalismu (*slabý liberalismus*).

Případ projekce vlastních tužeb lze nalézt dále v pasážích věnujících se speciální armádní vzdělávací složce.

„Školy musí se především postarat o docílení názorové jednoty výkonných orgánů vojenství, mezi něž patří také důstojníci generálního štábu, t. j. velitelů (...) Pravidlem by mělo být, že dogma doktríny a jednotné školy platí jako konečná autorita pro nižší a vyšší

velitele, zatím co tvůrčím duchům bude autoritou jen vojenská věda, zkoumající vlastní vojenství jako objekt“ (Moravec, 1930a, s. 51-53).

„Světová válka ukázala potřebu doplnit sbory vojenských řemeslníků a inženýrů sborem vojenských badatelů, kteří by, jak to řekl náš president-Osvoboditel ‚pomocí věd (tedy i nevojenských) vynalézali nejučinnější prostředky a způsoby obrany““ (Moravec, 1936b, s. 93).

Moravec byl pravděpodobně jedním z nejvzdělanějších důstojníků v Československu. Výše uvedený návrh vytvoření badatelů vojenské vědy, kteří by se věnovali pouze vývoji vojenské doktríny, by jistě zahrnoval také Moravcovo obsazení do podobné skupiny. Moravec by se tak podle svého návrhu stal v podstatě nadřízeným generálům, kteří by sice mohli mít vyšší hodnost, přesto by ale museli poslouchat „dogma doktríny“, které by svým bádáním vytvářel právě Moravec. Níže jsou uvedeny další příklady, které spojuje návrh výuky pro vyšší důstojníky či politiky – ti by měli obdržet vzdělání na Vysoké škole válečné, kde Moravec působil. Opět by se tak Moravec, alespoň po dobu výuky, stal nadřízeným vysoce postaveným osobám v armádě či v politice. Pravděpodobně se opět jedná o manifestaci fantazijního přání dostat se mocensky nad autoritu, které se musel zodpovídat.

„Tomu se odpomůže tím, že všichni, kdož by jednou měli hovořit do otázek obrany státu, dostali jednotné vzdělání strategické“ (Moravec, 1936a, s. 26).

„Snad by byl přijat sympatický krátký informační kurs pro činné politiky při válečné škole“ (Yester, 1936, s. 38).

Jakkoli bylo vzdělání pro Moravce důležité, samo o sobě nepostačovalo. Ve skutečnosti Moravec rozlišoval dva hlavní druhy vědění - prvním bylo vzdělání akademické a tedy také nudné, zkosnatělé a uzavřené. Pěstovali ho badatelé, kteří se zaklínali svými tituly a kteří nechápali nové revoluční myšlenkové proudy. Druhým typem vědění bylo vzdělání praktické a aktivní – takové vzdělání se nebálo přijímat nové odvážné názory a tvrzení, které by mohly ohrozit dosud platné poznatky.

„Také výcvik našich vůdců neodpovídal. Byli jsme takticky přestudováni. Byla ztracena prostota myšlení. (...) Praktickému osobnímu studiu nepřikládal se význam“ (Moravec, 1930a, s. 80).

„Diplomovaný odborník a vědecký tvůrce jsou dvě větve lidské práce. Jedna suchá, druhá plodná. Je v tom kus smutného humoru, že pokrok zpravidla musil dopředu přes hlasy odborného mínění. (...) Ti zůstanou ‚odborníky‘ ne proto, že něčemu rozumějí, nýbrž proto, že na to mají papír, dekret, vysvědčení.“ (Yester, 1936, s. 137, 138).

Je zřejmé, že se proti uvedeným vzdělancům ostře vymezoval. Důvodem toho by mohl být Moravcův nedostatek formálního vzdělání, kdy nevystudoval ani gymnázium, ani nedosáhl terciárního vzdělání (pokud nepočítáme Vysokou školu válečnou) a většina jeho vědomostí pramenila ze samostudia. Byl tedy trochu jako voják v armádě Napoleona, který není svázaný formálním vzděláním a dává prostor novému typu moderního poznání.

„Při odvodu ve Francii nikdo se neptal na původ ani na odborné vzdělání“ (Moravec, 1934, s. 34). „(...) cesta vzhůru mu (vojákově, pozn. autora) nebyla přehrazena závorou původu nebo úředně zaregistrovaného vzdělání“ (Moravec, 1934, s. 56).

Na příkladu výše si je také možno povšimnout paralely s Moravcovým osudem. On se během světové války „musel“ dopustit podvodu (tvrdit, že dosáhl vysokoškolského vzdělání), aby získal vyšší hodnost; jemu tedy cesta vzhůru skutečně byla závorou přehrazena a snad i proto nyní tyto „zbytečné“ bariéry kritizoval.

Dalším důvodem kritiky teoretiků by mohlo být, že Moravec vnímal, že vědecká obec by nemohla posvětit Moravcovy závěry, ve kterých se upínal. Jedná se především o názory ohledně ideje, ke které se má člověk přimknout, chce-li ve zdraví přečkat změnu epoch (*vývoj doby*). Protože by takové závěry nebyly přijaty, rozhodl se snad ty, kteří je kritizují, odsoudit pro jejich nízký rozhled a neporozumění situaci.

Navíc přijetí přísně formálního vědeckého postupu by nutně omezovalo i široké a mnohdy „zběsilé“ Moravcovy úvahy o povaze světa. Poznání proto musel také do jisté míry zesměšnit a relativizovat. Níže uvádím i jeden příklad z doby po roce 1938 – chci na něm zde konkrétněji demonstrovat Moravcův vztah k pravdě.

„Ale doba učí, že to, co kdysi bylo pokládáno za ohavné, je dnes krásné a účelné“ (Yester, 1936, s. 76).

„Peníze způsobovaly vymírání práce. Práce se vzbouřila proti penězům, které jí ukládaly o život a zorganizovala pro tento boj celé státy. (...) a přitom svým armádám dala novou a mocnou ideovou náplň. Člověk začal opět žít pro své bližní, pro příští pokolení. Dostal touhu rozšířit svou lepší pravdu dále, nést nové Slovo mezi oklamané a spoutané v táboře nepřítelově“ (Moravec, 1941a, s. 20).

Na uvedených příkladech se nám odkrývá ledabylý vztah Moravce k objektivnímu poznání okolí, kterým se sice sám zaštiťuje (*realita vs. nereálno*), ale které by jej příliš omezovalo v jeho úvahách a které proto sám nerespektuje. Vědění se podle Moravce neustále vyvíjí; neustále se mění, co je pravda a co ne – tento postoj mu poskytoval velmi flexibilní prostor, ve kterém mohl pozměňovat své názory tak, jak zrovna okolnosti vyžadovaly (*změny úvah*).

K tomu se pojí zajímavá pasáž, ve které rozděluje vědecké vojenské odborníky do dvou skupin.

„Věda je často jen pečlivě roztříděná a uspořádaná sbírka dohadů, domněnek a omylů. (...) Chtít být zde vědeckým (ve vojenství, pozn. autora), znamená buď být šarlatánem pod maskou studeného analytika nebo člověkem – mučedníkem“ (Moravec, 1935a, s. 5, 6).

Vojenská věda byla podle Moravce velmi obtížnou disciplínou, ve které se povaha „pravdy“ postupně vyvíjí. Vojenský teoretik tak mohl být buď analytikem, který pouze suše říká již známá fakta, anebo odvážným myšlenkovým pionýrem, který se nenechává spoutat doposud poznanými skutečnostmi a který odvážně vytváří teorie nové. Pak se ale stává mučedníkem, který nebývá pochopen druhými lidmi. Do jaké míry se s uvedenou postavou mučedníka identifikoval, je rozepsáno v kapitole 2.3.2.2.5.

2.2.2 Popis a interpretace kategorií sycených z textů a jednání od roku 1939

Níže jsou uvedeny popisy jednotlivých kategorií. Pro zvýšení přehlednosti jsou názvy kategorií, které jsou totožné s kategoriemi do roku 1938 doplněny číslovkou 2 (např. *muži*

vs. *ženy* 2). V případě, že se text odkazuje na kategorii, která je relevantní v obou obdobích, je kategorie vypsána bez číslovky (např. *muži vs. ženy*).

2.2.2.1 Mládí vs. stáří 2

Po roce 1938 Moravec pokračoval v kritice stáří a ve vychvalování mládí (*mládí vs. stáří 1*). Stáří bylo nadále vnímáno jako zlé, slabé, zahálčivé a uzurpující si neprávem své za života nashromážděné výhody. Mládí naopak nadále představovalo budoucnost, pozitivní hodnotu, příslib lepšího.

Na příkladech níže si lze všimnout, jak dává do souvislosti stáří s dřívějšími etapami kulturního a civilizačního vývoje, především s liberálním státním uspořádáním, které je již dle Moravce překonané. Naopak mládí spojuje se státy s novou totalitní politickou soustavou. Blíže je uvedená kritika odumřelého a překonaného státního zřízení popsána v rámci popisu kategorie *zlý západ*. Níže jsou nejprve uvedeny příklady kritiky starých.

„Není-li národ degenerován, stařectvím otupělý, pak v každém dřímou veliké síly, jež čekají jen na kouzelníka, který by je probudil: veliké síly politické, hospodářské a branné, tedy strategické“ (Moravec, 1941a, s. 46).

„Řád, který jsme zvyklí nazývat Západem, odchází z jeviště. Je to ještě statný stařec, ale svá léta vysloužilce má. K slovu se hlásí východní národové s novou hospodářskou soustavou. Je na malých národech, aby hledaly cesty, jak se do této nové středoevropské a východoevropské budovy pohodlně nastěhovat (...)“ (Yester, 1940, s. 6).

Vedle silné kritiky stáří Moravec nadále podporoval mládí. To bylo v případě států charakteristické pro nacistické Německo. Hitler dovedl omladit stát právě tím, že se zbavil překážejícího stáří. Nové Německo mělo podle Moravce konečně umožnit mladým to, co v Československu bylo blokováno přestárlou vedoucí vrstvou. Blíže je motiv nového Německa jako entity, která napraví chyby Československa, popsán v kategoriích *národ 2* a *zlý západ*.

„Dal moc a odpovědnost mladým (Adolf Hitler, pozn. autora)“ (Yester, 1940, s. 138).

„Jde o mladé, kteří se mají zúčastnit stavby nové Evropy. Jde o našeho malého člověka, dělníka a sedláka, kterému nový řád přinese ve skutečnosti to, co mu pokrytecká demokracie slibovala jen v sladkých pohádkách“ (Moravec, 1940, s. 100).

Jak je uvedeno v rámci kategorie *mládí vs. stáří I*, Moravec měl pravděpodobně tendence identifikovat se s mládím, kterému stáří bránilo ve své realizaci. To, že sám sebe považoval za mladého, může zprvu zastírat opět jeho vyjádření o sobě jako o starém vojákovi.

„Tato úvaha není tedy žádnou vědeckou konstrukcí, už také proto ne, poněvadž válka je ještě v proudu, nýbrž pouze pokusem vylíčit dojmy, kterými působí na starého vojáka a vojenského teoretika postupná údobí této války, ve které se nestřetly dvě různé mocnosti nebo skupiny států, nýbrž dva světy, dvě doby, Minulost, která s povykem odchází, a Budoucnost, která se v bolestech rodí“ (Moravec, 1941a, s. 175).

Tímto popisem se však nesmíme nechat zmást, neboť podobně, jak bylo uvedeno v *mládí vs. stáří I*, i po roce 1939 si Moravec vysvětluje stáří a mládí jako principy nesouvisející primárně s věkem, ale s mentálními kvalitami.

„Staří ať se stáhnou. Při tom mládí a stáří by se neměřilo podle věku, nýbrž podle osobní aktivity, víry ve společnou věc, podle odvahy a hlavně podle kázně a třikrát podle kázně“ (Moravec, 1940, s. 202).

Jedinec tak podle Moravce mohl být starý fyzicky, ale ve své duši mohl být nadále mladým. To, že se Moravec považoval i po roce 1939 za mladého, lze vypožorovat i ze zajímavé pasáže v knize *V úloze mouřenína*. Tu napsal Moravec v době, kdy se pomalu začal blížit padesátému roku života, tedy v době, kdy si musel nějakým způsobem ospravedlnit své sebepojetí jako mladého člověka. To mohlo být motivem k napsání níže uvedených řádků.

„Každá doba má tři hlavní generace. Prvou tvoří dvacátníci, nezkušení snílci překypující dravčí energií. Druhá jsou čtyřicátníci, zkušení a plodní pracovníci ve vyrovnaném rytmu. Třetí představují šedesátníci, opatrní počtáři, kterým vyhovuje pohodlné posedání na místě. Kde vede třetí generace, tam neproniknou žádné nevyzkoušené novoty, tam se žije bez otřesů ze starých hodnot. (...) Opakem třetí generace šedesátníků je první generace

dvacátníků. (...) To je armáda neposlušných a povykujících nespokojenců se světobornými plány, které chybí trpělivost a klid k tvoření hodnot nových. Dovedou znamenitě bořit. (...) Aby nedocházelo k ostrým střetnutím mezi prvou a třetí generací, úlohu pružné podušky obstarává tu generace druhá, čtyřicátníci. (...) Pro generaci prvou druhá generace znamená brzdu, pro generaci třetí je však druhá generace motorem. Druhá generace může bez velikých křečí včas odklízet to, co odumřelo a v co třetí generace stále ještě věří. Prvé generaci generace druhá může dát pevné břehy proudům jejím energie. Tvoří hráze rovnoběžné se směrem nových ideí, zatímco generace třetí buduje tu hráze příčné. (...) Na druhé generaci je, aby ideová energie první generace vykonala nějakou obecně užitečnou práci. (...) Nejvíce neplech a neštěstí v životě států a společností vzniká z toho, že třetí generace nechce druhou přizvat ke spolupráci a že druhá generace nepochopí včas svou úlohu prostředníka mezi starým a novým světem a že nedovede usměrnit ideovou energii generace první. Vidíme, že největší odpovědnost v každé době spočívá na druhé generaci. Od druhé generace se také žádá největší kvalita po stránce mravní a vůdčí“ (Moravec, 2004, s. 17, 18).

Moravec těmito slovy zařadil mezi dvě polarity, mládí a stáří, třetí vrstvu – střední generaci, ke které v dané době patřil. Je pro Moravce příznačné, že právě své generaci přiřadil nejpozitivnější vlastnosti a přisoudil jí právo na vládnutí. Moravec se tak v podstatě opět ztotožnil s vrstvou, která má největší nárok na podíl moci. Distancoval se nadále od stáří, jak to činil v rámci celé své literární tvorby, a současně i od „povykujícího“ mládí, tedy od těch, kteří již byli mladší než on sám a kteří by teoreticky, podle jeho důrazu na mládí, měli mít větší právo na řízení okolí než on. Tím, že vytvořil střední generaci, mohl sebe nadále považovat za mladého a obhájit si vlastní silné ambice na ovládnutí okolí.

2.2.2.2 Muži vs. ženy 2

Také v další kategorii navazujeme na vytvořené mentální konstrukty, které provázely Moravce do roku 1938. Ženy jsou nadále spojovány s negativními a slabošskými vlastnostmi.

„Limonáda nedomřelého pacifismu podávaná v křehké sklenici společnosti Národů (nakřáplé hned po r. 1919) byla oblíbena jen u skupiny inteligentů zvláštních dívčích povah“ (Moravec, 2004, s. 173).

„Na hradě českých králů v té době bloudil muž ženské chytrosti, ale dětského, vláčného srdce (Beneš, pozn. autora)“ (Yester, 1940, s. 26). „V září bylo už jisté, že od Čechů, kteří stáli v čele státu, dalo se vynutit vše. Jejich volání po spravedlnosti, jejich žebrání na prazích západních paláců mělo v sobě cosi ženského, neodolného, bezradného“ (Yester, 1940, s. 73).

„Nějaké vysvětlení k tomu dává skutečnost, že v Anglii vládne ještě tu a tam muž, ale Spojené státy, a tím i celá Amerika jsou ovládány ve skutečnosti ženami, které jsou za paní Rooseveltovou“ (Moravec, 1943, s. 387). „Dějiny dělají mužové. Proti sobě stojí dnes Adolf Hitler s Churchillem. Spojené státy, to není muž, to je pouze žena. Starý svět proti revoluci“ (Moravec, 1943, s. 389).

Ženské postavy se v textech objevovaly v podstatě pouze v negativní formě. Druzí se tak v Moravcových představách stávali lichvářkami, žebračkami, starými pannami, podvodnými manželkami. Na příkladech níže předkládám, s jakými figurami ženství spojoval.

„Belgičané v minulém měsíci prožili se lživými spojenci to, co někdy prožije muž, když vsadí do boje za ženu jméno, čest, jmění a život a který pozdě zjistí, že nalétl prostitutce“ (Moravec, 1940, s. 82). „Anglie, jako zchytralá žebračka, chce se obklopit houfem zmrzačených dětí, aby vydělávala na lidském soucitu, aby uchránila své mimoevropské bohatství, když už je z Evropy vyháněna kopancem“ (Moravec, 1940, s. 92).

„Vím, co říkám, když žádám nyní neúprosný boj s vychovatelskými kazisvěty a se sentimentálním učitelským brakem, který jest představován hlavně kádrem politicky přepitých divoženek“ (Moravec, 1942a, s. 222). „Britské velení ve vzduchu a na moři si počíná jako staré babky: Kde nepomůže lék, tam se utíká k zařikávání a modlitbám“ (Moravec, 1942a, s. 227).

Z příkladů můžeme vycítit, jak silná antipatie a skrytá nenávisť vůči ženám v Moravcovi dřímala. Na druhé straně Moravec pokračoval ve velebení mužských vlastností. Opět vše, co bylo dle Moravce kladné, dával do spojitosti s mužstvím a „chlapstvím“.

„Kdybych chtěl český národ zničit, jako jeho zavilý nepřítel, nic bych si více nemohl přát, než aby dále nemužně skuhral, aby dále sentimentálně vzdychal“ (Moravec, 1940, s. 85). „Nechci žádnou lásku. Němci by ji také nevěřili. Chci, aby tu bylo mužné kamarádství tvrdých energetických národů v boji za evropský mír a životní jistotu příštích generací“ (Moravec, 1940, s. 172). „Český národ, to je dobře rozkročený chlap, který je také stísněn na svém prostoru a který také chce vydechnout se svými 140 obyvateli na čtverečním kilometru. Nyní, když jsme přičleněni k Říši, také možnost podobného vydechnutí má“ (Moravec, 1940, s. 187).

„Nechválím vás. Pevnému chlapu stačí, slyší-li, že jeho velitel je s ním spokojen. Ano, jsem s vámi spokojen“ (Moravec, 1943, s. 226).

Povšimněme si zajímavé pasáže výše (1943, s. 226), ve které Moravec upozorňuje na to, že muž neví, jak chválit. Jde o zajímavý náznak a jednu ze stop, která umožní porozumět rámcovému vztahu Moravce k autoritám. Z úryvku můžeme odvodit, že vědomě Moravec věřil v to (snad na základě svých zkušeností v rámci rodiny), že není nutné být autoritou chválen. Tento postoj byl ale, jak bude popsáno v kategorii *vyšší autorita*, v rozporu s nevědomými touhami Moravce. Ty naopak Moravce tlačily k tomu, aby se snažil chválu od druhých, především od autorit, které si vybral a respektoval, získat.

2.2.2.3 Národ 2

Pojímání kategorie národ se po roce 1938 u Moravce výrazně změnilo. Vzhledem k výraznějšímu rozvoji a změně jejího významu je uvedená kategorie popsána obsáhleji.

Moravcovo celkové pojetí národa se po roce 1938 měnilo postupně, ale než uvedu proběhlé změny, předložím jev, který zůstal stabilní. Tímto prvkem je pojmání českého národa jako silné a mocné jednotky, která si zaslouží uznání a odpovídající místo na světě.

„Češi patří k západní části střední Evropy svou kulturní vyspělostí! Veliké armády, jež představuje kvalifikovaná inteligence národů, jsou ve střední Evropě tři. Německá, italská a česká“ (Moravec, 2004, s. 273).

„O Čechu jako jedinci nerad mluvím, ale Češi jako celek jsou národ pěkného jádra a velikého nadání“ (Moravec, 1942a, s. 221).

Vedle zcela kladných povahových rysů se při popisování Čechů začíná objevovat silnější kritika negativních stránek české povahy. Vedle toho, že jsou Češi silní a nebojácní, jsou také sentimentální a mají sklony k vychytralosti a prospěchářství.

„Jednou pro vždy musíme skončit výklady o ohledech na tak zvanou ‚českou mentalitu‘, která není ničím jiným než pohodlnou zpozdilostí, protisociálním reakcionářstvím a ponižující sentimentalitou“ (Moravec, 1941b, s. 97).

Být zcela „český“ tedy již není zcela pozitivní. Pravděpodobně se jedná o reakci na prohru Československa ve sporu o pohraniční oblasti, kterou, zdá se, považoval za důsledek slabosti nedostatečně charakterního národa. Národ bylo tedy nutné posílit a nechat jej se zbavit negativních vlastností.

Výrazný posun se odehrál v pojetí příslušnosti Čechů ke slovanským národům. Češi již podle Moravce nebyli čistí Slované. V některých úryvcích můžeme vypozerovat pojmání Čechů jako národa postaveného mezi Germány a Slovany.

„Schauer viděl příští úkol Čechů v obstarávání spojení mezi Germány a Slovany, jak se to nám také jeví dnes (...)“ (Yester, 1940, s. 162).

„Češi musí nesporně při dobré vůli představovat tmel mezi germánským Západem a slovanským Východem, který je nám příbuzný jazykem, ale cizí kulturou. Poevropštění východní neevropské Evropy budou proto napomáhat Češi, jako věrní příslušníci Německé Říše“ (Moravec, 1941b, s. 84).

Uvedené výroky jsou zesíleny Moravcovými postřehy, které předkládám níže. V nich vidíme, že Moravec ztotožnil Čechy s Němci. Krom toho převzal i jejich rétoriku, kdy začal mluvit o Čěších jako o Árijcích. Češi tímto způsobem přestali být pro Moravce Slovany. Namísto toho se pro něj stali jedním z germánských národů. Jeho specifikem bylo to, že na rozdíl od jiných germánských „kmenů“, nepoužívali Češi germánský jazyk.

„Společný jazyk nedává ještě národ. Rasové spoje jsou nakonec silnější než různost jazyková a než různost názorová“ (Moravec, 1942a, s. 326).

„Politická přestávka, která v minulých sedmi desetiletích v této jednotě nastala, nezměnila nic na staré skutečnosti pradávné jednoty kultury a rasy s jediným rozdílem řeči“ (Moravec, 1943, s. 12). „Dějiny jednoho bez druhého (Čechů a Němců, pozn. autora) jsou nemyslitelné. Je tu jednota rasy, jednota kultury, jednota způsobu života a jednota pracovního dynamismu a podnikavosti“ (Moravec, 1943, s. 22). „Mezi Čechy a Němci se přihlásily ke slovu v mládeži příbuznost krve a tisíciletá jednota kulturní“ (Moravec, 1943, s. 224).

Vztah Němců a Čechů se podobal vztahu Angličanů a Skotů. Ačkoli se v něčem lišili, v základu byli Češi a Němci stejní.

„Poměr Čechů k Velkoněmecké říši by se mohl v budoucnosti srovnat s poměrem Skotů k britskému imperiu v minulosti (...)“ (Moravec, 1943, s. 375).

Toto pojmání Čechů jako Germánů pramenilo pravděpodobně z nové politické situace, kdy se Češi stali součástí třetí říše. Pro Moravce bylo důležité si tento přesun pod německou správu zdůvodnit způsobem, který by nenarušil vnímání Čechů jako silných jedinců. Porážka, kterou Češi utrpěli v roce 1938, tudíž byla akceptována a Němci byli přijati za patrony Čechů. To však, jak ještě popíši, neznamenalo umenšení českého vlivu, nýbrž jeho navýšení. Z příkladů níže si povšimněme především zcela scestné obhajoby výuky německého jazyka, kdy dává situaci krajanů a výuky českého jazyka do souvislosti se situací ve Spojených státech amerických.

„Češi tam (ve Spojených státech amerických, pozn. autora) byli donedávna spokojeni, ač na úřadech spojených států s nimi nikdo česky nehovořil. Když si požádali o americké státní občanství musili prokázat, že dovedou anglicky. Ale tím vším se nepohoršovali. Byli rozumní“ (Moravec, 1941b, s. 77).

„Není dnes malého státu, který by neměl nějakého patrona. My jsme po dlouhém bloudění a zklamání se Západem smířili s německým národem a vstoupili do svazku německé Říše“ (Yester, 1940, s. 84). „V březnu jsme konečně pochopili dosah porážky a jako dobří sportovci jsme po skončeném matchi podali ruku přes síť vítězi. (...) Němci nejsou lupiči a Češi nejsou zbabělci“ (Yester, 1940, s. 150).

Pro Moravce byla důležitá obhajoba pozice Čechů. Podřízení Němcům zdůvodnil tak, že odmítl vnímat Čechy jako ty, kteří se vzdali bez boje jako „zbabělci“ a „slaboši“. Naopak se stali racionálními jedinci, kteří správně usoudili, že je nutné se přidat k silnějšímu a vytvořit spojenectví pro další generace. Níže uvedené úryvky jsou pro Moravcův příklon k Němcům charakteristické a můžeme v nich zahlédnout hlavní důvod kolaborace, který bude dále popsán v kapitole 2.3.1.

„Vysvětlení naší dnešní situace může být dvojitý: Buď jsme národem zbabělým, farisejským, poťouchlým, který si nechá líbit každé ponížení, jen když jeho vzácná kůže nedojde úhony. Nebo jsme si byli dobře vědomi historického dosahu našeho rozhodnutí z března 1939 a volili jsme při tom cestu rozumnější a čestnější než by bylo cokoli jiné nerozumnější a méně čestné. Náš dnešní poměr k Německu nepřivodila naše zbabělost, nýbrž to byla jediná rozumná odpověď, jakou si zasloužila zrada Západu“ (Yester, 1940, s. 150).

Češi se stali součástí Německa a podřídili se jeho vlivu. Důsledkem toho bylo odstranění české národní politiky, která byla v nově uspořádaném protektorátu podle Moravce zbytečná a, protože brzdila bližší spolupráci Čechů a Němců, dokonce škodlivá.

„Český národ potřebuje však klid, jeho politika spočívá pouze v přijetí říšské myšlenky a v trvalém smíru s německým národem“ (Moravec, 1943, s. 71). „(...) český národ nemá žádnou samostatnou misi ve střední Evropě, jak se mu pokoušeli někteří političtí slepci a dobrodruzi namluvit. Český národ může být velkým národem evropským jedině v rámci Velkoněmecké říše (...)“ (Moravec, 1943, s. 216).

Toto spojení s říší a odstranění národní politiky ale pro Moravce nebylo pohromou a snížením významu národa. Naopak to byla výhoda a jeho posílení.

„Český národ kulturně podléhá své autonomní vládě, politicky je řízen Říší. A v tom je právě výhoda českého národa nad všemi ostatními národy evropskými, že má společné politické vedení s národem německým, poněvadž žije společně s německým národem v jediném státě“ (Moravec, 1943, s. 247).

Na základě uvedených úryvků lze dospět k závěru, že prohra Čechů a ztráta jejich samostatnosti byla podle Moravce ve skutečnosti přínosem a vedla k jejich posílení. Chci zde zdůraznit protichůdnost Moravcových tvrzení, že ztráta práv vede ve skutečnosti

k větší moci. Vzhledem k tomu, že se jedná o výrok nelogický a jelikož Moravce nemůžeme považovat za osobu hloupou, která by racionálně uvedeným vztahům nerozuměla, je možné dospět k závěru, že Moravcovy závěry byly vystavěny na jiných, hlubších, nevědomých základech – viz kapitola 2.3.1.

Jak jsem uvedl, připojení k Německu mělo Čechům přinést řadu výhod. Níže uvádím některé z nich.

„Francouzští vojáci (...) vidí dnes jasně, že Evropu budou dávat do pořádku mladí, silní, odstrkovaní národové z opačné světové strany“ (Moravec, 1940, s. 98).

Úryvek naznačuje, že Francouze v budování nové Evropy nahradí právě Češi. Připojením k Německu se tak Češi ve své hodnotě dostali nad jejich úroveň. Pokračujme dále.

„Jde o mladé, kteří se mají zúčastnit stavby nové Evropy. Jde o našeho malého člověka, dělníka a sedláka, kterému nový řád přinese ve skutečnosti to, co mu pokrytecká demokracie slibovala jen v sladkých pohádkách“ (Moravec, 1940, s. 100). „Před schopným českým člověkem bude ležet celá Evropa s koloniemi jako nový svět, kde bude moci svým velkým národním jménem, které má ve své hlavě a ve svých obratných rukách, tvořit veliké hodnoty“ (Moravec, 1940, s. 190).

„Český národ od 15. března 1939 není příslušníkem malého státu o němž Evropa a svět neměl celkem valné představy. Tehdy bylo postavení českého člověka v daleké cizině dosti rozpačité, poněvadž méně informovaní cizinci zřídka věděli, kde tento stát leží a co za národ v něm žije. Od 15. března 1939 Čech je příslušníkem největší říše, jakou kdy v Evropě znaly dějiny, říše, která povede Evropu a tím také ostatní evropské státy“ (Moravec, 1943, s. 34).

Z uvedených úryvků je vhodné zdůraznit dva jevy. Prvním je Moravcův pocit hanby za to, že byl dříve součástí slabšího národa. Vzhledem k tomu, jak pro Moravce bylo důležité cítit se silně, a k tomu, že měl tendence identifikovat se se skupinou, ke které náležel, v tomto případě s Čechy, bylo pro něj vskutku výhodnější, pokud se Češi stali součástí mnohem mocnějšího státu, prostřednictvím kterého se mohli uplatnit.

Druhým jevem je Moravcovo zklamání z Československa, které nedalo prostor vyniknout těm, kteří si to zasloužili. Demokracie těmito lidem – pravděpodobně mladým

a pracovitým, tedy těm, kteří měli stejné charakteristiky, kterými se pyšnil i Moravec – pouze slibovala, ale nakonec své sliby nedodržela. Vždyť i Moravec se po dlouhé roky snažil dostat do generálského kurzu, ale vždy mu tuto možnost jeho nadřazení, pravděpodobně starší než on sám (*mládí vs. stáří*), zatrhli.

To, že se Češi přidali k Němcům, tedy poukazovalo na českou rozumnost, čestnost a racionálnost; navíc toto přidružení přinášelo řadu výhod. Češi by je však neobdrželi zdarma. Ve skutečnosti museli Němcům výrazně pomáhat, aby všechny výhody, které jim z jejich německého područí kynula, mohli využít. Největším rizikem pro Čechy byl dle Moravce jejich nízký celkový počet.

„(...) představujeme pouze 2 % (lidí v Evropě, pozn. autora) a tím je také dána míra zájmu o bolestinství české Oblomomovštiny. Pomalu nikoho už nebude zajímat“ (Moravec, 1941b, s. 77).

Uvedené příklady dokreslují způsob, jak se Moravec snažil vyrovnávat s prohrou Československa – jedním z důvodů prohry byla pro Moravce i malá početnost českého národa. To se změnilo po přičlenění do říše, kdy se Čech stal spojencem Němce a začal užívat jeho autority. Uvedená kritika nízkého zastoupení Čechů v Evropě nám dává hlubší vhled do Moravcova posuzování hodnot. Pro to, aby národ byl uznávaný, musel být silný. Byl-li národ slabý, neměl nárok na to, aby přetrval v konkurenci větších a silnějších etnik. Vnímáme zde pro Moravce typický důraz na sílu, která ospravedlňuje jednání druhých a která je hlavním arbitrem jednání (*síla, moc*). Vzhledem k tomu, že Moravec měl tendence se s národem ztotožňovat, jak jsem již nastínil, a ještě dále popíši, dokládá toto uvažování, jak důležité bylo pro Moravce, cítit se mocný. Bez moci by, jak uvažoval Moravec, národ nepřežil a nepřežil by snad ani on jako jedinec.

Přikročím k popisu Moravcova důrazu na zásluhy. Jak jsem uvedl, český národ byl podle Moravce malý a musel se tedy velmi snažit, aby v budoucnu nadále něco pro ostatní národy znamenal. Podoba snahy byla pro Moravce taková, že Češi měli co nejvíce napomáhat Němcům v jejich válečném úsilí, především po stránce ekonomické.

„Význam českého národa v budoucí Evropě bude dán jen jeho užitečností v novém soustátí pod vedením Německa a Italie. Český národ musí si svou existenci v nové Evropě

zasloužit. (...) jakmile by váhal a mudroval a k práci se neměl, bude bezohledně smeten“ (Moravec, 1940, s. 220).

„Český národ byl by jako tvůrčí činitel vyškrtnut v Říši (pokud by zůstal ve válce pasivní, pozn. autora), a tím také prakticky vyobcován z Nové Evropy“ (Moravec, 1943, s. 137). „Otázka české budoucnosti není už dávno otázkou politickou, nýbrž otázkou zásluh o vybudování nového řádu“ (Moravec, 1943, s. 363) „Na kulturní svébytnost a kulturní rozvoj má zítra nárok pouze ten národ, který svou kulturou a celým svým počínáním i životem slouží společné věci Říše a Nové Evropy“ (Moravec, 1943, s. 415).

Důraz, který přikládá nutnosti zásluh a služby Němcům, je pro nás významný z jednoho důvodu. Připustíme-li, že existuje souvislost mezi národem Čechů, se kterými se Moravec identifikoval, a jeho vlastní osobou, můžeme očekávat, že on sám kladl velmi velký důraz na to, aby Němcům co nejlépe sloužil a aby se jim zavděčil. To by odpovídalo také názorům jeho současníků, kteří si velké snahy zavděčit se Němcům u Moravce všimli. Ale jak jsem uvedl v popisu kategorie *muži vs. ženy 2*, Moravec vědomě takové podřízení a snahu o dosažení chvály vědomě odmítal. Můžeme z toho odvodit, že Moravec sice vědomě byl proti snaze o podřízení a proti službě druhým (jak by odpovídalo jeho zaměření na hromadění moci), nevědomě však neustále „sklouzával“ právě ke zcela opačnému jednání. Toto jednání bylo charakteristické úlisným a zcela oddaným „patolízalstvím“ a porobou, které měly vést k zisku moci a snad i k dosažení pochvaly od druhých, ačkoli vyžadováním pochvaly vědomě opovrhoval.

Zajímavý je výše zmíněný důraz Moravce na to, jak Němci umožní Čechům uplatnit se tam, kde jim demokracie dříve blokovala možnosti. Pokud dosadíme osobu Moravce do postavy národa, pak můžeme uvažovat, že i Moravec se těšil z toho, že konečně bude moci aktivně projevit své schopnosti – ty schopnosti, které mu dříve staří (*mládí vs. stáří*) znemožňovali projevit, jak vidíme na příkladech z Moravcova osobního života.

Fakt, že se Moravec identifikoval se svým národem, je podpořen častým zdůrazňováním toho, jak se za Čechy Moravec stydí. Stydí se za české projevy slabosti, nejspíš stejně, jako se styděl za projevy slabosti své vlastní.

„Ani nevíte, jak se často stydím za malověrné Čechy“ (Moravec, 1943, s. 45). „Dvojitá tvář, která připravila českému národu už tolik těžkých okamžiků, dvojitá tvář české tak zvané lepší kulturní vrstvy, to je naše stará nemoc. Nemoc, za kterou se musíme před ostatními národy stydět“ (Moravec, 1943, s. 254).

Zajímavé je, že sám Moravec pojímal národy, především Čechy, jako děti.

„Jsou rozmazlené děti, které nerady chodí do školy. Zhýčkaným národům nevoní škola revoluce, která jediná zaručuje budoucnost evropské kultury“ (Moravec, 1943, s. 360).

„Český národ je zdravý, schopný, ale při tom má vlastnosti děčka a těchto vlastností se dá znamenitě využít k různým poťouchlostem“ (Yester, 1940, s. 169).

„Českému národu se hrozně líbila demokracie, jako kloučkovi dřevěná šavlička. Český národ, nedorostlý, ověšený dřevěnou zbrojí, hrozně si zakládal na své politické velikosti“ (Moravec, 1941b, s. 36).

Vyvstává tím otázka, zda i sám sebe nevědomě nevnímal Moravec jako dítě, které se vědomě snaží oddělit svoji osobu od mocné autority, ale nevědomě této autoritě nadále slouží a snaží se jí co možná nejlépe zavděčit.

Popis kategorie ukončím posledním tématem souvisejícím s národem – je jím v kategorii *národ I* zmíněná podpora nadnárodní světovosti. Tato tendence byla nadále umocněna. Národy již v budoucnu neměly být dle Moravce důležité. Na jejich místo měla nastoupit Evropa, která by měla pracovat jako nedělitelný celek. Z velkého zastoupení uvedeného názoru níže uvádím pouze několik úryvků.

„Evropa zůstane Evropanům a bude rozdělena na několik velikých národů a pak na řadu kmenů. Za kmen bude považován národ početně slabý, jehož řečí se v Evropě nebudeme moci dohovorit. Nad tím nesmíme plakat, že tak řada evropských kmenů, která měla své státy, postupem času politicky zanikne a zůstane drahá jen kulturním svérázem své veliké evropské vlasti“ (Moravec, 1941b, s. 86). „Jsem více socialista než Čech a více Evropan. Dnes jsme svědky tak velkých věcí, že národní bolení zubů v nich bledne jako hvězdy za svítání“ (Moravec, 1941b, s. 96).

„Naši rodnou zemi je Protektorát, naším státem je Německá říše, ale naši vlasti je sjednocená, svobodná Evropa“ (Moravec, 1942a, s. 256). „Mnoho krve teklo než Bavorci,

Prušáci a Sasové přišli na to, že jsou vlastně Němci. A opět mnoho krve teklo, než Francouzové a Němci přišli na to, že jsou vlastně Evropané“ (Moravec, 1942a, s. 359).

2.2.2.4 Realita vs. nereálno 2

Obsah kategorie *realita vs. nereálno 2* se výrazněji neliší od obsahů stejnojmenné kategorie před rokem 1939. Moravec se nadále snažil prezentovat se vědecky, objektivně a racionálně. Nadále využíval velký počet tabulek a dat, občas rovněž map. Tyto data byly doplněny jejich výkladem a sáhodlouhými úvahami nad jejich významem.

Níže uvádím pouze dva příklady z knihy *Děje a bludy*; většina Moravcových úvah a počtů byla svou formou do značné míry obdobná.

„Nebudeme asi daleko od pravdy, řekneme-li si, že počátkem června roku 1941 německé letectvo společně s italským mělo asi 30.000 strojů nejnovější a nejvýkonnější konstrukce, které byly zařaděny do jednotek“ (Moravec, 1941b, s. 61). „Bitva o Atlantik probíhá stále ještě pro Německo příznivě, poněvadž jeho branná moc topí ročně přes 6 milionů tun britského lodního prostoru, zatím co britské a americké loděnice mohou ročně postavit nejvýš 2 miliony tun“ (Moravec, 1941b, s. 66).

Stejně tak zůstalo obdobné letům před 1939 i Moravcovo rozjímání nad nereálnými a abstraktními jevy, které determinují život civilizace a přežití národů. Mluví zde o prozřetelnosti, pánbohu, vedoucí ideji. Jejich počet se vzhledem k předchozímu období ještě navýšil, a to především v posledních vydaných publikacích.

„Kde by, prosím vás, vzali Němci velikou sílu, kterou v této válce ukázali? Musí tu být idea, která zázračně stmelila národ, která znásobila jeho výkon (...)“ (Moravec, 1940, s. 91). „Prozřetelnost řekla: Tím, že jsi tak vyrostl, národe německý, dostal jsi také jako silný velmi mnoho nových úkolů, poněvadž síla nesmí zahálet. Ta musí tvořit, budovat“ (Moravec, 1940, s. 160).

„Už jednou jsem tu řekl, že Pánbů peče oplatky a že Angličané škemrají nyní ve Washingtoně, jako před dva a půl rokem Češi škemrali v Londýně“ (Moravec, 1942b, s. 173).

„Máme-li o co Prozřetelnost prosit, pak ji prosíme, aby vyhověla naší upřímné touze a zbavila nás od zlého, kterým nás souží a udolává bezohledná zločinná emigrace“ (Moravec, 1943, s. 134).

Nově se v Moravcových textech zvýraznil další prvek, který by se mohl označit jako nereálný, respektive odporující racionalitě, a tím je víra. Moravec začal klást důraz na potřebu víry, která lidem schází a kterou by měli začít pěstovat. Věřit se mělo podle Moravce ve vítězství Německa v bitvách, ve výše zmíněné člověka přesahující ideje nebo v socialismus, který má pomoci „drobnému“ člověku.

„O víře víme, že protivenství ji posilují, že má své mučedníky. Víra je službou něčemu více, než je náš droboučký život. Je to služba příštím pokolením, lepšímu zítřku, velikému ideálu“ (Moravec, 1941b, s. 8).

„Adolf Hitler byl vysmíván, když místo třídního socialismu hlásal socialismus národní. Ale on tušil dobře. A co bylo hlavní, on věřil“ (Fiala, 1942, s. 50).

„Víra musí spojovati všechny evropské národy proti nepřátelům Evropy, víra, která zasypává propasti mezi národy, víra socialismu, který bojuje veliký boj s kapitalismem“ (Moravec, 1942a, s. 256).

Před uzavřením kategorie zde chci uvést několik příkladů pokračující Moravcovy averze vůči intelektuálům, která byla popsána v kategorii *vzdělání*. Moravec nadále inteligenci a plané „vzdělání pro vzdělání“ odmítal a útočil na něj. Kritika inteligence byla posílána tím, že se v jejich řadách často objevovali jedinci nesouhlasící se zřízením protektorátu. Moravcova kritika inteligence je snad dalším projevem zvýšeného zaměření na subjektivní jevy, které není možné potvrdit vnějším objektivním ověřením tak, jak to mají ve zvyku právě vědci, proti kterým útočil.

„Až tato válka skončí vítězstvím Nové Evropy bude se český dělník v továrně, na poli, v kanceláři a v laboratoři ptát: Co dělala za těchto velikých historických dějů česká inteligence? Odpověď bude znít: Bludařila z pohodlí, bludařila ze zbabělosti, bloudila v kruhu, poněvadž jí zachvátila úzkost z dálek, do kterých se před nimi rozprostřela široká silnice Nové Evropy“ (Moravec, 1941b, s. 92).

„Stojíme jako vlastenci před volbou, má-li národ dále žít bez neplodné inteligence anebo s ní společně zahynout, pak volím záchranu národa a neplodnou inteligenci i se všemi pražskými darmošlapy hodím přes palubu“ (Fiala, 1942, s. 14).

2.2.2.5 Síla, moc 2

Touha po nabytí moci se v Moravcových textech i v jeho životě nadále patrná. V rámci osobního života se manifestovala snahou o získání vyšší mocenské pozice v protektorátu, kde se skutečně stal jednou z nejvlivnějších osob. Příkladem toho může být fakt, že se po roce 1942 Moravec stal cenzorem Háčových projevů, případně skutečnost, že velmi aktivně navrhoval nová prohlášení vlády.

V rámci textů bylo téma moci pro Moravce stále velmi atraktivní. Povaha přemýšlení nad mocí se od období před rokem 1939 výrazněji nezměnila – podpořil myšlenku, že je nutné sílu hromadit a že cokoli slabého musí být co možná nejrychleji odstraněno. Z Moravcových úvah o moci se nám potvrzuje domněnka, že moc byla hlavním organizátorem Moravovy představy o světě. Moc ospravedlňovala jednání svého nositele, který si ze své pozice mohl dle Moravce dovolit takřka vše, co chtěl. Slabý se vůči jeho nárokům musel nějakým způsobem zařídit a svým jednáním směřovat k tomu, aby se sám stal podobně mocným. Především na příkladě prvního výroku můžeme poznat, jaký postoj k síle Moravec měl. Zápolení a soupeření, neustálý boj, byl správný, chybné bylo pouze to, byl-li boj veden nečestnými a „ženskými“ prostředky. Na dalším příkladu níže (Yester, 1940, s. 168) si povšimněme, jak se opakovaně vrací téma starých, kteří bránili mladým v uplatnění.

„V ušlechtilém zápolení, kde se rozdávají rány a jiné přijímají, zrají nové národní hodnoty. Je však veliký rozdíl mezi soupeřstvím v soutěži, kdo výš a mezi prapodlým útočením zezadu a podrážením nohou“ (Moravec, 1943, s. 255).

„Síla bývá tvrdá, ale slabost je ukrutná, bestiální“ (Moravec, 1940, s. 59). „V myslích lidstva bloudí mnoho krásných idejí, ale poněvadž k jejich uskutečnění chybí síla, zůstaly prozatím na papíře“ (Moravec, 1940, s. 194).

„Hyne pouze, co není života schopné, co je churavé a slabé“ (Yester, 1940, s. 150).
„Ve skutečnosti nejde o ohrožení obecného dobra, nýbrž o to, že pan rada se nerad loučí s mocí, ve které je neodolatelné kouzlo“ (Yester, 1940, s. 168).

Změnu v pojmání moci po roce 1938 nalézáme v popisech osobní moci Moravce. Úměrně se zvyšováním jeho důležitosti pro okupanty narůstal počet úryvků, ve kterých Moravec demonstroval čtenáři svoji sílu. Tak jako dříve, i nyní popis a chvála jeho síly byla předkládána čtenáři spíše skrytě a v náznacích – otevřené přiznání vlastní důležitosti u Moravce nenacházíme. Z úryvků níže si přesto můžeme uvědomit, jak důležité bylo pro Moravce cítit se mocně a dávat tuto moc ostatním najevo.

Nejprve uvádím krátký úryvek od lednu 1942, kdy byla jmenována nová protektorátní vláda, do které byl jako ministr školství dosazen také Moravec.

„Nemohu se ubránit myšlence, že leden 1942 je velikým mezníkem v historii nejen českého národa, nýbrž i Nové Evropy a celého lidstva. Po těžkém šplhání nad nebezpečnými srázy český národ se nyní dostal na přímou bezpečnou cestu“ (Moravec, 1943, s. 31).

Jak soudím, v úryvku jsou zakódované megalomanské Moravcovy představy o své osobě. To, že byla jmenována protektorátní vláda, jíž byl členem a která tedy konečně uznala jeho schopnosti, se pro Moravce stalo událostí doslova celosvětového významu. Naznačuje to vysokou míru egocentričnosti a obsesivní nutnosti dokazování vlastní důležitosti.

Svoji osobní moc si dokazoval rovněž ve svých polemikách s emigranty v Británii. Na základě činů emigrantů dospíval k názoru, že byl v českém národě velmi důležitý.

„Stará zkušenost učí, že obyčejně nenávidíme ty lidi, kteří nám zpřevraceli plány, kteří postavili na hlavu naše počty. Nenávidíme protivníka, který má sílu, protivníka, který nás pořádně protírá (v tomto případě tak odboj nenávidí Moravce, pozn. autora). (...) Buď jsem opravdu někdo, s nímž musí zde ve vlasti Židé kolem dr. Beneše počítat, nebo už pánům v Anglii trochu povolily nervy z pohledu na tu spoušť, která zatím nastala mezi britským lidem“ (Moravec, 1942a, s. 294, 295).

Moravec byl ale schopen i otevřenější deklarace vlastní důležitosti. V úryvku níže oznamuje zřízení nového ministerstva národní osvěty.

„Vláda Čech a Moravy nestojí proto před složitými otázkami politickými. Její povinností je především vychovat český národ v duchu nacionálněsocialistické revoluce. To není otázka politická, nýbrž výchovná. Proto ve vládě doktora Krejčího bylo zřízeno za souhlasu Zastupujícího říšského protektora nové ministerstvo lidové osvěty, v jehož čelo jsem byl postaven“ (Moravec, 1943, s. 248).

Co lze z výroku výše vyčíst? Dle mého názoru Moravec zredukoval celou úlohu protektorátní politiky na výchovu národa, a především jeho mladé generace. Jakákoli jiná politika byla v protektorátě pro Čecha nemístná (*národ 2*). Současně se ale tímto zaměřením vlády na výchovu Moravec skrytě deklaroval za nejmocnější a nejdůležitější postavu vlády – vždyť která jiná osoba je pro výchovu důležitější než ta, která drží oště ministerstva školství a lidové osvěty? Zdá se, že se Moravec cítil být nejdůležitějším mužem v protektorátu. Taková představa mu poté umožňovala přednášet výroky, ve kterých se pasoval do horlivého vedoucího bojovníka za českou kulturu.

„Přestavím český kulturní život a přestavím jej proto, aby se český národ v rozhodné chvíli neodvracel od národní kulturní tvorby jako od něčeho nedorostlého, zmrzačeného. Aby český národ nesáhl z hladu po síle po kultuře jiné (...) Povedu mobilisaci českých kulturních hodnot a českých kulturních pracovníků, kteří dovedou sloužit. Musíme vybudovat veliké české kulturní prostředí a na toto ústředí připojit celý český národ“ (Moravec, 1943, s. 259).

Svoji pozici moci chránil výhrůžkami, které adresoval všem, kteří by se odvážili jej (nebo vládu, ve které byl nejvýraznější figurou) neuposlechnout.

„Jsem a budu tvrdý proti každému, kdož by se snažil má opatření zeslabovat anebo sabotovat. Vycházím z přesvědčení, že záchrana české kultury a českého jazyka je možná pouze tehdy, když celý český národ dojde k poznání, že jedině v rámci Velkoněmecké říše je možná budoucnost českého národa (...)“ (Moravec, 1943, s. 33).

Potvrzuje se zde, že téma moci bylo pro Moravce nadále ústřední. V rámci protektorátu bylo Moravcovi umožněno dát této touze volný průchod a aktivně ji manifestovat. Moravec se poté současně s nabýváním mocenské pozice v politické oblasti začal výrazněji prezentovat jako mocný muž vůdčího postavení.

2.2.2.6 Vidět, nenaletět

Po roce 1938 se u Moravce nápadně zvyrazňuje téma předtuchy, zraku a slepoty. Ve svých textech se děsil toho, že by mohl být zrazen, využit, případně podveden. Jedním z hlavních cílů vládce, národa či prostého člověka mělo být podle Moravce zaopatřit se tak, aby případná zrada nemohla nastat. Jedinec měl být schopen předvídat a vidět do budoucna, aby se na možné útrapy mohl připravit. Kategorie tak navazuje na kapitolu předchozí, jejímž tématem byla síla a moc. Jelikož Moravec zřejmě vnímal moc jako hlavní základ univerza a jelikož sám princip síly a jejího uplatňování na slabší podpořil, bylo pro něj velmi důležité se s daným jevem vypořádat. Protože síla druhých byla v Moravcově rozvrhu světa všude okolo jedince a hrozila jej ovládnout, musel být člověk stále ostražitý a připravený se hrozbě postavit.

Z toho důvodu byla naivita pro národ i pro osobu nanejvýš nebezpečná. Naivita měla být podle Moravce potírána, a to především u vůdců, kteří vedou ostatní. To, že byl národ a jeho vůdci naivní, bylo podle Moravce hlavním důvodem tragických událostí v roce 1938.

„Bohužel ještě dnes obcházejí u nás různé demokratické přízraky, které vykládají o ‚oklamaných‘ Angličanech. Je-li lišák naivní, jak je na tom pak rozumově králík? Chytračení se nemůže zakazovat. Chybou je, když se chytráctví včas neprohlédne“ (Moravec, 2004, s. 127). „Pokud šlo o politické předpoklady, ukázali jsme nemotornou důvěřivost!“ (Moravec, 2004, s. 262).

Zvláštní pozornost si zaslouží úryvek níže, ve kterém si můžeme povšimnout opět dosazování národa do pozice dítěte, které se snažilo zavděčit Západu. Vědomě toto chování odmítá, přesto zdůrazňování jeho významu poukazuje na vliv daného motivu v Moravcově prožívání a, jak jsem představil v popisu kategorií *potřeba vůdce a národ 2*, na nevědomé tíhnutí Moravce k tomuto typu jednání.

„Představovali jsme si to příliš naivně. Dělalí jsme upřímné zbrojnoše západnímu Zlatému teleti, které v závoji demokracie zdálo se nám spravedlivým soudcem vysokých mravních hodnot. Proto jsme čekali, že na Západě z ‚demokratického chování‘ dostaneme jistojistě jedničku“ (Moravec, 2004, s. 151).

Důležité tedy bylo nebýt naivní a důvěřivý. Proto také jedinec nesměl být slepý, neboť slepota těmto jevům odpovídá.

„Skupina starých českých politických profesionálů, která nyní vystupuje v Londýně a přijímá pocty vlády, byla veliká dosud jen ve své slepotě. To, co dnes prožívá český národ, to napětí, které předcházelo s národem německým, to všechno je důsledek té hrozná, neodpustitelná slepoty, která nerozuměla ruské revoluci, která nechápala německou a italskou revoluci (...)“ (Moravec, 1940, s. 139).

Pokud jedinec nebyl naivní a slepý a pokud pěstoval svoji obezřetnost a schopnost vidět věci reálně tak, jak existovaly, byl pak podle Moravce schopen odhadnout vývoj doby. Tento odhad byl důležitý, neboť lidem napomáhal se připravit na budoucnost a na možné ústrky, které se pod záštitou moci a síly činily na druhých.

„(...) ať si to člověk převrací jak chce, vždy mu vyjde, že mnoho bědy a mnoho nedorozumění povstalo z toho, že lidé historicky školení se nevyznali v přítomnosti“ (Moravec, 1942a, s. 219). „Vidět věci tak, jak se skutečně tvoří, neznamená páchat zradu na národu. Přišel-li jsem o nohu, ničemu nepomohu tím, že si slíbím, že se už na botu nikdy nepodívám. Noha mně tím nenaroste“ (Moravec, 1942a, s. 243).

Pokud byl jedinec ostražitý, nemohl být překvapen. Nemohlo se poté stát to, co se událo Československu v roce 1938. Realistické pochopení doby a schopnost předvídat umožňuje se těmto nepříjemným překvapením vyvarovat.

„Kdo umí předvídat, nemůže být překvapen a ‚zrazen‘! „Nebýt nikdy ničím překvapen!“ (...) Musíme vědět, aby se mohlo předpovídat, jak říká Comte“ (Moravec, 2004, s. 60). „(...) ale do pravých štábů, odkud přicházely těm diplomatickým kancelářím prováděcí nařízení, jsme se nikdy ani špičkou nosu nedostali“ (Moravec, 2004, s. 67, 68).

„Prorok, který slouží myšlence, může se v lidech zklamat. Státník, který slouží státu, nesmí se však nechat napálit, ať se děje, co se děje“ (Yester, 1940, s. 24).

Hlavní myšlenkou je víra v to, že ten, kdo se nenechá překvapit, nemůže být ani využit. Opakuji, že možnost vlastního zneužití druhým představovala pravděpodobně pro Moravce jednu z hlavních hrůz. Moravec se, zdá se, vědomě obával té možnosti, že by pracoval na někoho jiného. Měl strach, že by nebyl svobodný a nezávislý, tedy mocný. Je nápadné,

jak silně je tento vědomý postoj v rozporu s nevědomým Moravcovým směřováním ke službě a zavděčení se autoritě.

„Proto Čech, milující svůj národ, musí odsuzovat zbloudilé, kteří šli špatnými cestami a sedli na lep londýnským povídkářům, kteří budou hloupého Čecha jen tak dlouho chválit, dokud ho budou jako ‚mouřenína‘ potřebovat. Máme ještě v živé paměti, jak nebožtík Chamberlain (...) mluvil o Češích jako o národě, o kterém Angličané vlastně nic nevědí“ (Moravec, 1942a, s. 182).

„Čeští protestanti byli ve spojení s německými protestanty slabší než čeští katolíci, spojení s katolíky německými a španělskými. Přitom čeští i němečtí protestanti dělali mouřeniny panu kardinálu Richelieu (...)“ (Moravec, 1942a, s. 363).

Dříve než kapitolu o potřebě vidět uzavřu, chci zde upozornit na její propojení s další částí práce. V kapitole 2.3.2.2.5 bude podrobněji popsáno, jak se Moravcova nutkavá touha vidět do budoucnosti a odhadnout vývoj pojila s jeho adorováním proroků a věstců, kteří byli danými schopnostmi obdařeni.

2.2.2.7 Výhra, pomsta

Po roce 1938 se u Moravce zvyrazňuje téma jeho osobní důležitosti a hodnoty. Začal ospravedlňovat vlastní názory na válku a vývoj doby. Opakovaně zdůrazňoval, že jeho postoje jsou konzistentní a neměnné, a ve svých výstupech upozorňoval na to, jak se ve svých předpovědích nemýlil. Do jisté míry si pravděpodobně potvrzoval, že je „prorokem“, který dokáže správně odhadnout budoucnost. Mnohem výrazněji také začal útočit na své kritiky, které se snažil pokořit.

Tendence k obhajobě a obraně vlastních textů před druhými byla přítomna již před rokem 1939. K tomu se váží i zmíněné útoky a zesměšňování kritiků, jak můžeme vidět např. na ukázce níže.

„Studium politiky se liší od politisování jako práce biologa od živnosti řeznické. Tolik pokládám za svou povinnost objasnit oněm úzkostlivým duším, které by pohoršovala politická vůně tohoto pojednání“ (Moravec, 1930a, s. 182).

Vlastní sebeobhajoba a opakované zdůrazňování toho, že on, Moravec, měl pravdu a ostatní si to „neráčili“ uvědomit, se nápadně zvyšuje po roce 1938 a to již v díle *V úloze mouřenína*. Především tam se vyznával z toho, že v Československu političtí odborníci nebrali vážně jeho teze, což vyústilo v naprostou porážku státu. Moravec se tak mimo jiné zbavoval odpovědnosti za to, že by uvedl stát do pohromy sám, případně že by on sám byl slabý.

„Tyto mé názory na situaci v červenci 1934 byly ostře odsuzovány politickými ‚odborníky‘, kteří mi radili, abych jako odborník vojenský nechal zbytečných spekulací nad během věcí světa“ (Moravec, 2004, s. 104). „Na toto naše postavení upozorňoval jsem ‚politické odborníky‘, kteří moje kombinace o britské rovnováze na Staré pevnině a francouzské rovnováze v Evropě provázeli krčením ramen a tvrzením, že vojenská odborník si promítá problémy mezinárodní politiky příliš zhruba a podle tupého vojenského pravítka“ (Moravec, 2004, s. 116).

Moravce tak nikdo nebral vážně podobným způsobem, jako staří odborníci nebrali vážně válečné Německo.

„Co se tvrdilo na konci XVIII. století o revoluční armádě francouzské (...), to se vykládalo nyní o německém národně-socialistickém řádu a o jeho nové branné moci. Nikdo ze ‚starých odborníků‘ je nebral vážně“ (Moravec, 1941a, s. 16).

Svým kritikům dokazoval, že již roky před „Mnichovem“ upozorňoval na možnou hrozbu a nabádal politiky k jednání, která by jí předešla (především spojením Československa s Itálií a Polskem). Ve svých textech se obracel k dřívějším výrokům, které opětovně předkládal čtenáři, aby demonstroval, že se nemýlil. Uvádím zde přehled úvodů k těmto vyjádřením, které můžeme nalézt v knize *V úloze mouřenína*, ale které nalézáme často i v pozdějších pracích.

„Proto jsem psal r. 1936 (...)“ (Moravec, 2004, s. 113). „Psal jsem proto už r. 1935 (...)“ (Moravec, 2004, s. 115). „Proto jsem dále psal (...)“ (Moravec, 2004, s. 131). „V r. 1934 jsem důtklivě upozorňoval (...)“ (Moravec, 2004, s. 139). „V červnu 1938 jsem psal v ‚Branné politice‘ (...)“ (Moravec, 2004, s. 147). „O tom jsem psal (...)“ (Moravec, 2004, s. 202).

Silná tendence obhajovat své názory a tím snad i svoji hodnotu před druhými je zřetelná na úryvcích níže.

„Vždy jsem se snažil jako objektivní vojenský odborník posuzovat skutečnosti v nahé pravdě. Dostalo se mi přídomek ‚fašista‘, když jsem tvrdil (...) Dostalo se mi přídomek ‚komunista‘, když jsem tvrdil (...)“ (Yester, 1940, s. 185).

„Chtěl jsem totiž tyto přednášky zachovat jako dokument proti různým pochybovačům a zlovolným protivníkům, kteří se často snažili mé výroky pokřivit“ (Moravec, 1942a, s. 7). „Zima se totiž zeptá, cos dělal v létě, a Evropa se zítra také bude ptát, co dělal nadaný a obratný český národ, když se kopaly základy pro nové stavení“ (Moravec, 1942a, s. 162).

Potřeba obhajoby byla natolik silná, že se snažil zaznamenat si své výroky, aby ostatním později mohl názorně ukázat, jakou druzí udělali chybu, když nedali na jeho názor. Zdá se, že pocit Moravcovy hodnoty byl opět určován zvnějšku. Ostatní mu museli hodnotu potvrzovat a on si ji musel neustále hájit – jednak tím, že opakovaně upozorňoval na svoji cenu, dále pak tím, že se snažil druhým dobře sloužit (*potřeba vůdce; národ 2; vidět, nenaletět*).

Níže je uvedeno několik dalších výroků, které dále demonstrují Moravcovo zdůrazňování toho, jak měl vždy pravdu, na rozdíl od druhých.

„Rok už mluvím jednou řečí a události tuto řeč den za dnem potvrzují“ (Moravec, 1940, s. 172).

„Spokojil jsem se s výběrem devadesáti a bral jsem zřetel hlavně na přednášky z poslední doby, (...) v nichž jsem často, snad náhodou, snad počtem, dobře vycítil a předpověděl vývoj událostí“ (Moravec, 1942a, s. 8). „Marně budou říkat, že jsem měl pravdu. Marně budou litovat, že na mne nedali“ (Moravec, 1942a, s. 399).

Své kritiky se Moravec snažil potírat a usvědčovat je z jejich nepravd. Objevila se potřeba schraňovat důkazy proti nim, aby se mohl následně pomstít a usvědčit je z toho, jak se mýlili a jak tedy vůči němu byli nespravedliví.

„Schovávám si psaníčka (od posluchačů, pozn. autora), která se vždy vzápětí rozcházejí s tím, co nakonec přišlo. (...) Jak už jsem řekl. Schovávám si ta psaníčka“ (Moravec, 1940, s. 169, 170).

„Slíbil jsem jednou v rozhlase, že vydám všechny řeči, které Beneš pronesl od té doby, co byl presidentem, to co vykládal v londýnském rozhlase jako židovský agent a přidám k tomu také to, co vykládá dnes jako národní zločinec. Soubor těchto všech jeho projevů ukáže nejlépe českému člověku, co za nešťastníka se to protlačilo v českém národě na vedoucí místo, jakmile každý jeho projev doprovodím tím, co se ve skutečnosti opravdu stalo a co on zpravidla ani zdaleka netušil“ (Fiala, 1942, s. 68).

Zajímavý a současně podivný je také úryvek níže. V něm se odkazuje na autora vojenských článků v Přítomnosti, což byl sám Moravec.

„Panstvo musilo být k vojákům milé, aby vojáci poslouchali a měli chuť do rvačky za jejich pohodlí. Stálo by na příklad za námahu vzít všechny ročníky ‚Přítomnosti‘ a vysypat z nich názory jejího redaktora o vojenství a českém vojáku. A to byl člověk bezvadně hradní, který také viděl kousek za pražské politické předměstí. Jak by vyhlížela ta ostatní smečka, o tom škoda slov“ (Yester, 1940, s. 144).

Jak mi můžeme tuto enigmatickou pasáž vysvětlit? Zdá se, že Moravec jako Yester snad sám útočil na sebe jako Moravce. Naznačovalo by tomu zasazení „redaktora“ do pozice vedle „demokrata“, který nikdy upřímně armádu nemiloval, jak psal o několik řádků výše. Moravec sám tuto úvahu dál nerozvádí, nemůžeme tedy s jistotou určit, co přesně chtěl sdělit. Můžeme však připustit možnost, že Moravec byl ochotný útočit i skrytě sám na sebe v případě, že se jeho dřívější názory kryly s jeho představou o vlastní neomylnosti.

Souhrnem, Moravec ve svých textech nutkavě poznamenával, že měl dříve pravdu a že se tak v podstatě nikdy nemýlil. Jakékoli své kritiky se snažil „zadupat“ do země. Ty, kteří jej upozorňovali na jeho chyby, zdá se, skrytě nenáviděl. Tato nesnášenlivost se možná ukázala i ve skrytém útoku na vlastní osobu, když se ukázalo, že se přeci jen mýlil v tom, že Československo nepadne a bude bojovat. Svým kritikům se snažil pomstít a dokázat jim, že ve skutečnosti neměli pravdu.

Uvedená touha po vítězství za každou cenu a absence přijetí, byť jen teoretické, možnosti vlastních chyb se projevovala i během jeho života. Můžeme ji vidět za silnou vztahovačností Moravce, tendencí brát si okolní jevy osobně a potřebou se za domnělé

urážky mstít. Konkrétní příklad lze nalézt například v dlouhé soudní při s nadřazeným důstojníkem během Gajdovy aféry, případně v častých útocích na své kolegy.

Potřeba vyhrávat nabourávala i Moravcovo reálné vidění světa. Přinejmenším ve dvou případech jej nutila přenastavit si vnímání situace, která nesla rysy prohry tak, aby z ní vyšel vítězně. První situací byla válka Československa s Maďarskem, ve které si českoslovenští vojáci, ke kterým se sám řadil, nevedli natolik dobře, jak by nejspíš podle Moravce měli. Vinu za to přesunul z armády na politiky.

„Neúspěch 1919 to nebyl neúspěch vojáka, nýbrž našeho politika, který si bláhově maloval svět jiný, než jak se vybarvil. (...) Rok 1919 je nezdarem naší branné politiky. To si neskrývejme“ (Yester, 1936b, s. 9).

Co je ještě zajímavější, podle Moravce nakonec prohra Československa znamenala v důsledku pro Československo výhru, jak vidíme na úryvku níže.

„Zdá se to divné, ale je to pravda, že za svou dnešní armádu máme hodně co děkovat Maďarům“ (Yester, 1936a, s. 15).

To, že Maďarsko Československo vojensky překonalo, vedlo k tomu, že se Československo muselo více orientovat na armádu. Díky tomu se československá armáda posílila a v důsledku tak Československo ze zkoušky s Maďarskem vyšlo vítězně.

Podobný proces „přetavení“ porážky do v důsledku vítězné pozice se zopakoval po mnichovských událostech z roku 1938 tak, jak je dále popsáno v kapitole 2.3.1.2.

2.2.2.8 Vyšší autorita

Kategorie *vyšší autorita* navazuje na kategorii *potřeba vůdce*. Podobně jako u jiných kategorií po roce 1938 i zde se vyznění kategorie vyhrotilo a současně se rozšířil rozsah konceptů, které do kategorie spadají. Moravec nadále zdůrazňoval potřebu silného vůdce a autority pro národ, jak lze poznat na ukázkách níže.

„Jeho kletba (českého národa, pozn. autora) spočívala v tom, že po řadu staletí neměl vedoucího, který by byl hoden veliké české duše“ (Moravec, 1943, s. 20).

„Největší nebezpečí pro národ je skryto v tom, že dnes se podobá vraku, do kterého bijí vlny bouře s boku, že na národní lodi není kapitána, který by obrátil proti vlnám příd“ (Yester, 1940, s. 180).

V posledním výroku si můžeme všimnout povzdechu Moravce nad opuštěností českého národa, který pluje bez kapitána. V kategoriích výše jsem navrhl možnost Moravcovy identifikace s českým národem. I zde by tato identifikace dávala smysl – po roce 1939 se Moravec nejspíš sám cítil bez vůdce, bez někoho, kdo by pro něj byl autoritou, ke které by mohl vzhlížet.

Vedle pokračujících deklamací o potřebě vůdce se v textech opět objevují také příklady Moravcových identifikací z významnými osobami. Moravec si v následujícím úryvku stěžuje, že je pod útokem ze dvou stran stejně tak, jak se to stalo Lincolnovi.

„Sjednotitel Spojených států amerických Lincoln jednou řekl: ‚Jsi-li vydán útokům s obou stran, je to důkaz, že jsi na správné cestě‘“ (Moravec, 1943, s. 235).

Moravec se ztotožněním s autoritou vyrovnává také s nařčeními ze zrádčovství. Jak uvádí, samotný Masaryk býval považován za největšího zrádce Čechů.

„V devadesátých letech největším národním ‚zrádcem‘ byl právě Masaryk, poněvadž učil, že vlastenectví ryzí nepodmiňuje nenávisť k jiným národům a u nás nenávisť k Němcům“ (Yester, 1940, s. 165).

Moravec se tu Masarykem zaštiťuje a dosazuje se na jeho místo. Popisuje také, jak Masarykovi většina lidí neporozuměla.

„Při tom na Západě všichni ti Češi si říkají Masarykův lid, ale z Masarykovy snášenlivosti a široké politické koncepce středoevropského nemají ani nitku“ (Yester, 1940, s. 173).

Správně mu rozuměl pravděpodobně, jak si snad namlouval, sám Moravec, který se snažil sám sebe přesvědčit, že jedná stejně, jako jeho idol. Postava Masaryka se celkově krátce po roce 1938 v Moravcově díle nápadně zvýraznila. Odkazování na jeho osobu začalo být v jeho textech v roce 1939 a 1940 výrazně častější než dříve. Když o něm psal, podotýkal, že se Češi Masarykovi zpronevěřili a že nedostatečně následovali jeho odkaz.

„(...) dr. Edvard Beneš, který zapomenul (poněvadž mu to překáží), že podle Masaryka vývoj jde doleva (...)“ (Yester, 1940, s. 5). „Opět jsme se neřídili Masarykem, který řekl: ‚V každém případě naše postavení ve středu Evropy a naše nepočetnost nutí nás k politice bdělé, opatrné, nikoli chytrácké – doby politického chytračení minuly a nikdy nepřinesly skutečného užitku‘“ (Yester, 1940, s. 46).

Tento Moravcův návrat k Masarykovi můžeme chápat jako určitý typ regrese, kdy pro něj bylo nutné se zaštitit silnou autoritou poté, co jej jiná zradila. Zdá se, že Moravec nutně potřeboval autoritu, která by schvalovala jeho pocity, a ve chvíli nouze tak sáhl i po někom, komu dlouhá léta věřil, ale který již skončil. Přestože tento návrat k Masarykovi nejspíše Moravcovi pomohl překonat první měsíce po mnichovském otřesu, jednalo se stále jen o dočasné regresivní stádium, které následně překonal nalezením nové a skutečně žijící autority, jak ukážu níže. Tento přechod byl doplněn postupným snižováním významu Masaryka, jakýmsi obdobím odpoutávání se od jeho vlivu. Ten charakterizují úryvky níže.

„Budiž zde vzpomenu, že profesor Masaryk, jenž se stal prvním prezidentem Československé republiky, nevěřil před světovou válkou v možnost, že české země jsou schopny samostatného politického života. (...) Tentýž Masaryk konstatoval, že existence českého národa ve střední Evropě byla zachráněna jedině okolností, že český národ byl poněkud zgermanizován, že si totiž osvojil německou kulturu a civilizaci a obrátil se zády k slovanskému východu. Za světové války Masaryk však podlehl britským intrikám, a tak ke konci svého života začal hájit, co kdysi potíral a zesměšňoval.“ (Moravec, 1942b, s. 6).

„Mohu dnes plným právem tvrdit, že za těmito Masarykovými kombinacemi (stát nezávislý na Němcích a spojený aliancí se Západem, pozn. autora) byl již stín dr. Beneše, typ onoho pilného účetního, jenž přesně kalkuloval s nepřesnými hodnotami“ (Moravec, 1942b, s. 7).

Na uvedených úryvcích je patrné, jak se význam postavy Masaryka snižoval. Výroky Masaryka již nebyly absolutní – ty, které byly nežádoucí, dosazoval do postavy Masaryka, který byl zmanipulován Benešem. Beneš tak postavu dobré autority zmanipuloval a otrávil, Beneš byl pravou „žábou na prameni“.

Nyní je vhodné Moravcův vztah k Benešovi podrobněji rozebrat. Výše v kategorii *potřeba vůdce* jsem naznačil, že se pro Moravce po smrti Masaryka stal tímto osobním vůdcem právě Beneš. Napovídalo by tomu několik jevů. Beneš byl před rokem 1939 prezidentem; nastoupil přirozeně na místo dříve obsazené Moravcovým idolem – Masarykem – a stal se tak pomyslně vůdcem celého národa (a jak již víme, Moravec tyto vůdce u národa vyžadoval). To, že byl pro Moravce Beneš takovýmto vůdcem naznačuje také název Moravcovy německy vydané knihy, která byla co do obsahu upraveným vydáním *V úloze mouřenína*. Tuto knihu pojmenoval *Das Ende der Benesch-Republik*. Z názvu můžeme vycítit, že pro Moravce za celé období před rokem 1939 nesl vinu právě on. Je to další náznak toho, že pro Moravce byl dříve Beneš opravdovou autoritou.

Poslední náповědu tvoří jednotlivé výroky, které Moravec cílil na Benešovu adresu. Některé z těchto výroků, ze kterých můžeme vnímat Moravcovo citové navázání na Beneše, jako na vůdce, uvádím níže.

„Stále jsme si opakovali: V čele státu u nás není žádný politický snílek, nýbrž člověk, který už prodělal světovou válku a který Západ dokonale zná“ (Moravec, 2004, s. 161).

„Nikdy jsem se s tím netajil a ani dnes mě nenapadne, abych skrýval, že jsem věřil hlavě českého zašlého státu a že jsem chtěl tento stát se zbraní hájit. Říkal jsem si tehdy, když mě začaly hlodat pochybnosti, že český národ nevede žádný včera teprve vylihlý zelenáč, nýbrž, že je to člověk, který prodělal světovou válku a který přece vidí Francii a Anglii až do žaludku“ (Moravec, 1942a, s. 150).

Navázání na Beneše by se dalo odušit také z níže uvedeného výroku. Moravec v něm uvádí, že ti, kdo se pokusili přemluvit Beneše k odporu proti Němcům, byli Benešovy nejbližší přátelé. Jak víme, Moravec sám byl tím, kdo jednání těchto „přátel“ Benešovi tlumočil. Nabízí se otázka, zda nelze tohoto představeného přátel považovat za přítele nejbližšího a nejoddanějšího. Znamenalo by to tak, že Moravec měl, přinejmenším nevědomě, k Benešovi vytvořený skutečně silný vztah, fantazijně snad i silnější než ke komukoli jinému.

„(...) kdy jsme poznali rozsudek Můnchenu, celý český národ měl Beneše dost a byli to právě jeho nejbližší přátelé, kteří se sešli a 2. října přímo Beneše vyzvali (...)“ (Moravec, 1942a, s. 407).

Po selhání Beneše v roce 1938 se vztah Moravce k němu zcela změnil. Beneš byl náhle vnímán jako slabý a zlomený člověk. Přestal být mužem, stal se pro Moravce dítětem, mužíčkem, slabochem. Povšimněme si častého přirovnávání Beneše k dětem, opět se jedná o motiv, který u Moravce opakovaně nacházíme. Zvýšený důraz kladu také na první ukázkou níže. V ní nám Moravec zcela otevřeně přiznává pravou motivaci ke kolaboraci.

„Že jsem zde zůstal, zavinił vlastně sám doktor Beneš. Pamatujete se, pane doktore, na naši rozmluvu na pražském hradě (...), kdy jste mi řekl, že jsme svědky zániku Západu?“ (Moravec, 1940, s. 20).

Moravec uvedený výrok pravděpodobně vědomě myslel v žertu, my v něm ale můžeme rozpoznat hořkou skutečnost. Moravec zradil z osobních důvodů – zradil, protože byl podveden a zneužit a musel se pomstít. Zde předbívám, blíže bude daná problematika popsána v kapitole 2.3.1. Nyní přejdu k dalším ukázkám. Zajímavý je především první výrok – jasně se zde ukazuje zklamání z toho, že Beneš nebyl žádným silným prezidentem.

„Nebyl jsem sám, komu náhle svitlo, jakým neštěstím pro český národ byl slepec doktor Beneš. (...) Nalezl jsem ho polekaného, rozpačitého, bezradného a nejistého jako kluka po výprasku. To nebyl muž. Styděl jsem se, že jsme tomuto ranečku bídy věřili. Hořko mi bylo. To nebyl žádný vůdce, to nebyl žádný silný president“ (Moravec, 1941b, s. 93, 94).

„Vláda republiky v čele s prezidentem připomínala dobré děti, které se stále s nářkem dovolávají ochrany kohosi silného proti výbojnému chlapci z vyšší třídy“ (Moravec, 2004, s. 228).

„Je ubohý ve svých proroctvích, ale zcela odporným se stává, když se začne vydávat za hrdinu. (...) Bylo to 30. září roku 1939, kdy v Můnchenu se jednalo o nás bez nás. Tehdy pan Beneš se nikde neprojevil, seděl skrčen ve svých komnatách, místo aby letěl do Můnchenu, místo aby skoncoval se zrádnými spojenci, kterým měl tehdy říci své ne“ (Fiala, 1942, s. 60).

Důvodem této ztráty jakékoli hodnoty pro Moravce bylo pravděpodobně selhání Beneše jako vůdcovské figury. Moravec od vůdce očekával, že bude silný a mocný, že bude zaštiťovat jeho vlastní hodnotu. V tom ale Beneš zcela selhal. Můžeme navíc uvažovat o tom, že se Moravec cítil Benešem využít, což byla situace, které se snažil ze všech sil vyhnout (*vidět, nenaletět*). To naznačuje poslední úryvek, ve kterém poukazuje na to, že skutečně „odporným“ Beneš je, když si hraje na hrdinu. Beneš byl tak pro Moravce snad podvodníkem, který si hrál na mocného monarchu a kterému Moravec před rokem 1938 uvěřil. Svěřil mu proto za první republiky do rukou svoji důvěru a snažil se mu zavděčit; získat si jeho přízeň, aby se mohl podílet na jeho moci. Ukázalo se ale, že sloužil falešné modle a jeho naprostá oddanost tak byla zneužita.

Beneš se nejspíše stal pro Moravce prototypem „špatného otce“; autority, která jej zradila a která snad tajně usilovala o jeho naprosté zničení. Důsledkem toho se změnil i obraz Beneše z toho, kdo je slabý mužiček, na toho, kdo je vrahem, ničitelem a zabijákem.

„Dnes stojí český muž i žena před volbou: Buď se dát cestou, kterou jde dnešní zákonná vláda a tím si zajistit klid a slibnou budoucnost, nebo následovat Beneše Krvavého, který bezpečně tisíce a tisíce českých lidí dopraví na onen svět“ (Fiala, 1942, s. 17).

„Bez letadel, bez Pum, Beneš vraždí dělníky a sedláky, inteligenci, všechny, kteří by mohli být v tomto boji Říši prospěšnými, tím, že je jako had hypnotisuje pochybným a překonaným šovinismem, v Nové Evropě naprosto nemožným nejen mezi Čechy, nýbrž také mezi ostatními Evropany“ (Fiala, 1942, s. 44).

„Zabil republiku a nyní podřezává národ. S naší strany neříkáme, aby ti vojáci, kteří dnes za Anglii krvácejí, po porážce Anglie dr. Beneše a všechny jeho židy pobili“ (Moravec, 1942a, s. 282).

Vzhledem k tomu, jak nového Beneše vnímal, bylo přirozené, že se jej snažil sám potřit a v rámci svého nevědomého zaměření (*výhra, pomsta*) se mu pomstít. Celkový vztah k Benešovi byl po roce 1938 velmi osobní. To je další z nepřímých důkazů ukazujících na to, že byl pro Moravce v době před Mnichovem postavou autority, onoho „otce“, kterému chtěl sloužit, ale který se své roli „boha“ zpronevěřil.

Výše na příkladech jsem uvedl, jak se proměnil vztah Moravce k vůdcům. Nejprve se zbořil jeho vztah k Benešovi, následovala regrese a přechodné období, ve kterém se vrátil k „vzývání“ Masaryka, a nakonec vše dospělo k přivrácení se k autoritě nové, kterou jsem zatím nejmenoval. Byla jí postava Adolfa Hitlera, vůdce celé nové velké Moravcovy „vlasti“. Hitler po Masarykovi převzal většinu, ne-li všechny, pozitivních vlastností a pro Moravce se stal v posledních letech osobou, kterou mohl po svém vzoru nadále uctívat, sloužit jí a zaštitovat se její mocí.

„Byli jsme příliš malí a slabí na samostatnou politiku, a tak jsme svěřili svůj osud Vůdci a říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi“ (Moravec, 1943, s. 57). „Adolf Hitler není jako hlava Velkoněmecké říše jen vůdcem národa německého, nýbrž také Vůdcem nás Čechů, kteří jsme se dobrovolně utekli pod jeho ochranu“ (Moravec, 1943, s. 230).

„V Nové Evropě bude platit: ‚Jeden za všechny a všichni za jednoho.‘ V této nové Evropě se už nestane to, co provedly na příklad slavné demokracie s námi v roce 1938. (...) To bude Nová Evropa, která žádnému svému příslušníku nedá ublížit i kdyby patřil k tomu nejmenšímu“ (Moravec, 1941b, s. 85).

„Vím, že mír, který Adolf Hitler chystá Evropě a světu, bude mírem, za nímž se nebudou skrývat nová napětí a nové zárodky mezinárodní nedůvěry“ (Moravec, 1943, s. 106).

„Je nám zřejmé, že národ, který se postavil pod vedení Adolfa Hitlera, nemá se zítra čeho obávat. Tomu kyne v budoucnosti jen dobré“ (Moravec, 1943, s. 219).

Výrazněji důležité jsou pro nás poslední tři úryvky. Ukazuje se nám na nich povaha nevědomého vztahu Moravce s Hitlerem. Hitler se stal pro Moravce záštitou, která zaručovala, že se mu v budoucnu povede dobře. V budoucnu by se Moravec neměl čeho obávat, neboť Hitler by (jako hodný otec, nabízí se doplnit) nedovolil, aby se mu nějaká nespravedlnost přihodila. Tento vztah s Hitlerem představuje rámcový vzorec Moravcova nevědomého uvažování. Zopakují-li ho, jedná se o rámec: budu sloužit autoritě, ta mě ochrání, potvrdí moji hodnotu, a navíc budu participovat na části její moci.

Před ukončením kapitoly uvádím několik výroků, ze kterých by se mohl odušit Moravcův skutečný vztah k jeho vlastnímu otci. Jak bylo naznačeno v popisu *mládí vs. stáří*, tento vztah k otcům se zdá být negativním. Předpoklad špatného vztahu s otcem by podporovaly

Moravcovy výroky, kde se zmiňuje o „fotrech“. Tito fotři byli pro Moravce starými jedinci, kteří nechápali význam revoluce, jež se před jejich zraky odehrávala, a žehrali na nové pořádky.

„Určitý druh českých fotrů tvrdil totiž, že sjednocení německého národa je současně koncem národa českého. Jak se přišlo na tento nesmysl, který volá do nebe? (...) Ti fotřici, co tak zoufale mávají rukama a nutí se k pláči, pletou si košili s živým, silným tělem národa. (...) Nyní jde o to, zda máme svléknout také my svěrací kazajku, jako to udělali Němci. Čeští fotřici se však bouří, zaklínají a hrozí zkázou národa“ (Moravec, 1940, s. 154, 155).

„Ti zdejší fotřici, kteří s nimi – hubou – za jeden provaz táhnou, to jsou totiž velmi čilé myšky. (...) A milý, rozohněný fotřík kroutil mlýnkem své výmluvnosti, až mu oči lezly z důlků“ (Moravec, 1942a, s. 193, 194).

To, že tyto nespokojence označuje za „fotry“ nám může dát náповědu, že samotný Moravcův vztah k jeho „fotrovi“ nejspíš nebyl nejlepší. Je možné, že jeho otec Moravce nechápal a nerozuměl jeho potřebám (alespoň ne do té míry, do jaké mu rozuměla matka – viz příloha 4). To, že mu otec nerozuměl by se mohlo odtušit z úryvku, ve kterém si stěžoval na to, jak jsou staří k mladým slepí.

„Slepý nechápe, nevnímá barvy. Také kultury jsou k sobě v mnohem slepé. Slepí jsou i staří k mládí“ (Moravec, 1941b, s. 9).

Je možné, a všechny indicie, které jsme dosud popsal, tomu nasvědčují, že z důvodu nekvalitního vztahu s otcovskou figurou se Moravec po celý svůj život snažil o to svůj vztahový handicap vyrovnat a ideální vztah s otcem si vybudovat alespoň na přenesené rovině. Snad proto natolik lpěl na autoritách, kterým se snažil sloužit; snad z toho důvodu se pokoušel o vytvoření ideálního vztahu mezi vojákem a velitelem (*potřeba vůdce*). Tou poslední autoritou, která se pro Moravce měla stát ideálním otcem, byl Hitler nebo obecněji Němci. Povšimněme si na úryvku doslovného vyjádření Moravce – sám svými slovy prozrazuje, že Němci jsou pro něj vyvoleni, aby hráli úlohu otce.

„Nová Evropa potřebuje jednotnou řeč vzdělanců, jako ji měla Evropa středověká. Tentokrát nezáhneme po mrtvém jazyku latinském nebo po esperantu, nýbrž po živém

jazyku (...) národa, který svým organizačním geniem a pracovitostí je nad jiné povolán, aby Novou Evropu vedl jako otec – myslím jazyk velikého národa německého“ (Moravec, 1943, s. 62). „Přesvědčili jsme se, že na upřímnost bylo vždy odpovídáno upřímností a že dobrá práce byla odměněna pochvalou a uznáním“ (Moravec, 1943, s. 431).

Němci se tak pro Moravce stali novou ideální autoritou, od které čerpal pocit pochvaly a uznání. Připomínám, že jde o pocity, které vědomě odmítal (*muži vs. ženy 2*), ale po kterých, jak jsme si na příkladech ukázali, ve skutečnosti toužil.

Kategorii zakončím posledním krátkým úryvkem. Jde o jediný výrok, který lze ve mnou prostudovaných materiálech nalézt, ve kterém se Moravec odkazuje přímo k postavě svého otce. Ačkoli z něj nelze činit dalekosáhlé závěry, je snad příznačné, že když už se Moravec přímo o svém otci zmíní, je tato osoba spojena s tělesnými tresty.

„Táta mi jako klukovi říkal: ‚Když neslyšíš, musíš cítit‘. Na co u dětí nestačí hlavička, musí si tedy pamatovat zadníčka“ (Yester, 1940, s. 170).

2.2.2.9 Vývoj doby 2

Moravec nadále obhajoval pojetí světa a civilizace jako progresivního vývoje, který je definován střídáním méně vyspělých epoch s novějšími a dokonalejšími *eon*y, které jsou charakterizovány působením pro lidstvo pozitivnějších idejí. Opět hovořil o boji minulosti a budoucnosti a o tom, že úkolem národa je přimknout se k idejím budoucnosti, jinak mu hrozí zánik.

Minulost byla pro Moravce charakterizována kapitalismem a liberalismem, naopak budoucnost patřila totalitním státům se socialistickou hospodářskou soustavou.

„V této válce západním penězoměncům nejde o problémy příštích pokolení, nýbrž o otázky příštích zisků jejich neduživého kapitalismu. Proto mohli do tohoto zápasu Minulosti s Budoucností vložit mnoho zlata, mnoho lsti a pokrytectví, ale žádnou novou myšlenku, žádný vznešený ideál. Proto také zlato je přebíjeno železem (...)“ (Moravec, 1941a, s. 20, 21). „Z německého boje za svobodu od západního plutokratického vykořisťování stalo se tak tažení za novou Evropu, která se zbavuje posledních přežitků zapadající epochy“ (Moravec, 1941a, s. 40).

„Je třeba, aby se ze Šavlů stali Pavlové. Je třeba, jak to před 15 lety Masaryk radil, vystihnout směr vývoje světa. Jinak stále budeme nabírat vodu řešetem“ (Moravec, 1940, s. 50).

Uvedený střet minulosti s budoucností, nad kterým Moravec uvažoval, dospěl v jeho době do vyhrocené podoby. Dle Moravce rozdíl mezi epochou starou a novou bude tak veliký, jako je rozdíl mezi středověkem a novověkem. Ve skutečnosti Moravec vše až do velké války začal považovat za středověk a teprve od nacistické revoluce se mohlo začít mluvit o novověku.

„Nebude to s nadsázkou, řeknu-li, že to, co dneska prožíváme a co s námi prožívá Evropa a celý Starý svět má v dějinách pouze jednu obdobu, a to je stěhování národů, které historikům slouží jako rozhraní mezi starověkem a středověkem. (...) Osud nás vyznamenal, že můžeme prožívat poslední desetiletí přechodné doby mezi středověkem a novověkem, která začala v polovině století devatenáctého a bude končit půlí století našeho“ (Moravec, 1940, s. 105). „Když se zhroutila římská říše, nastalo také stěhování národů a s ním konec starověku. Se zánikem říše britské končí středověk“ (Moravec, 1940, s. 215).

Moravec se obával, že by Češi mohli velké „střídání stráží“ promeškat a tím pádem zajít spolu se všemi, kteří se nechtěli obrátit k nové víře. Aktivně proto nabádal k rychlému přijetí nových revolučních hodnot. Snaha o naplnění změny hlavní ideje v národě a o přijetí víry v nacismus se stal jedním z hlavních cílů politického působení Moravce v protektorátu.

„Prostě až po dvaceti letech se přišlo u nás na to, že celý národ i se státem dal se opačným směrem, než šel vývoj, že jsme se spřáhli s odumírající kulturou a vyschlým hospodářským řádem“ (Yester, 1940, s. 27). „Našemu národu nehrozí největší nebezpečí od kulturního a hospodářského tlaku německého národa. Toto nebezpečí je v nás samých. Tím hůře nám bude, čím později se včleníme do hospodářského výrobního stroje nové německé soustavy“ (Yester, 1940, s. 142). „Jen ty národy mají zajištěnou budoucnost, které se dovedou dnes dát také na pochod za práci a vzdají se svátečních politických poutí“ (Yester, 1940, s. 145).

2.2.2.10 Zlý západ

Jak jsem popsal výše, Moravec kritizoval liberalismus, kapitalismus a individualismus Západu. Tyto jevy pro něj představovaly slabou a nerozvinutou stránku lidské společnosti (*slabý liberalismus*). Uvedený názor se od roku 1939 mírně proměnil. Přetrvával sice postoj, že Západ je vůči Německu slabý, současně se ale do popředí dostával pohled jiný. Pro doložení toho, jak Moravec nadále považoval západní hospodářství a celkovou společnost za slabé, uvádím níže pouze dva příklady, které, jak doufám, k dokreslení Moravcova názoru postačí. Blíže je charakteristika Západu jako slabé jednotky popsána v kategorii *slabý liberalismus*.

„Znám však dobře demokratický omnibus a porovnávám jej s totalitním autobusem. Chci, aby český národ nejel do budoucna v rachotině, která se pod ním rozpadne a přivodí mu těžký úraz“ (Moravec, 1942a, s. 141). „Ale oba státy (Anglii a Francii, pozn. autora) vedli malí lidé: malé postavičky, jak sami víme, nedovedou ani statečně vyhrávat, ani statečně prohrávat“ (Moravec, 1942a, s. 150).

Změna, kterou můžeme v pojmání Západu u Moravce vyzorovat, je obdobná změně pojmání Beneše. Toho nejprve vnímal jako slabého a nemužného a následně z něj vytvořil postavu vraha a zabijáka (*vyšší autorita*). V rámci pojmání západních demokracií, které považoval za slabé, se přesouvá důraz na jejich zlé charakteristiky.

Hlavní takovým negativním rysem byla tendence Západu k manipulaci druhými. Západní státy, dle Moravce především Angličané, v pozdějších textech Židé, se starali pouze o to, jak využít druhé ke svým zjištěným cílům. Západ se proměnil do negativní figury, která druhým hrozila jejich využitím, tedy hrozbou pro Moravce velmi nebezpečnou (*vidět, nenaletět*). Uvedená tendence se naplno projevila v období mnichovské krize, kdy se Československo podle Moravce stalo obětí politické transakce Západu. Již před krizí ale tato manipulace fatálně rozleptala životnost československého státního organismu, který se nerozumně snažil kopírovat překonané praktiky Západu.

„Na tuto pověst jsem si vzpomněl před třemi léty 1. října, když dvacetiletá republika dr. Beneše ukázala se nákladnou, zbytečnou hrou a když se plně projevila neživotnost státního

útvary, kterým nás po světové válce obdařila vypočítavá a prohnaná politika západních penězoměnců“ (Moravec, 1941b, s. 93).

„Války se prohrávají především uvnitř státu. Válečné nebezpečí a válka, to jsou zkušební nárazy, které nesnášejí více nebo méně nakřáplé státy a ten náš byl nakřáplý pořádně“ (Moravec, 1942a, s. 194).

„Dvacet let dějin této země, Čech a Moravy před 15. březnem roku 1939, představovalo účtování plné hrozných obav a nejistého zítřku. Obyvatelé Čech a Moravy žili těch dvacet let bez budoucnosti“ (Moravec, 1943, s. 56).

Manipulace Anglie byla dle Moravce odhalena v roce 1938 během krize o československé pohraničí. V dané době Británie údajně Československo využila, aby zachránila před Německem své kolonie.

„Nechápali jsme, že Anglie chce se dohodnout s Německem, aniž by mu vrátila jeden km² jeho starých kolonií, že chce toto Německo získat proti Rusku a že sama se chce mírně, v postupných dávkách – fašisovat“ (Yester, 1940, s. 72).

„Západ byl otcem Československé republiky. Proto si osoboval právo nad jejím životem a smrtí. Zrodil jsem tě, proto tě mohu také života zbavit! Hlavně když při tom zachráním na africké půdě svou velikou kořist z války světové“ (Moravec, 2004, s. 272).

„(...) (než Hácha ‚požádal‘ Hitlera o ochranu, pozn. autora) několik desítek hodin po osamostatnění Slovenska představovali jsme politicky něco tak hrozného a zbědovaného, že to prostě nelze popsat. Jako stát jsme byli cárem (...)“ (Moravec, 1943, s. 262, 263).

Poslední dva úryvky jsou pro náš rozbor kategorií zajímavější, neboť je můžeme vztáhnout k již odhaleným myšlenkovým motivům Moravce. V prvním z nich si všimněme přirovnání Západu ke zlému otcí. Jde o další jev podporující úvahy prezentované v kategorii *vyšší autorita* – Západ v mysli Moravce reprezentoval negativní a zlou otcovskou figuru, a naopak Němci figuru zcela pozitivní, ke které se chtěl přimknout. V druhém úryvku píše Moravec o zbědovanosti zbytku Československého útvaru. Snad se nám zde Moravec opět identifikuje s národem a podhaluje nám, jak se on sám cítil naprosto zničeným – byl v té době cárem člověka (viz příloha 2).

Československo bylo tedy podle Moravce Západem podvedeno a zrazeno. Bylo využito jako mouřenín.

„Soudím, že není důstojné národa, hledat znovu pomoc tam, kde byl hanebně zklamán a podveden. Češi proto již po Mnichově zúčtovali s Anglií“ (Moravec, 1942b, s. 16).

„Nedávno jsme vzpomínali čtvrtého výročí Münchenu, kde nás Anglie prodala jako dobytek. Co může čekat trochu rozumný člověk od téže Anglie v této válce? Kdo podvedl a zradil jednou, podvede a zradí opět“ (Moravec, 1943, s. 332).

Na výročích lze doložit, že Západ se stal pro Moravce zlou a ohrožující entitou. V souvislosti s tím se měnil pohled na Němce. Ty se před rokem 1939 nebál kritizovat za jejich romantismus a nerealistické vidění světa. Nyní se ale stali čestnými a silnými jedinci, které je vhodné následovat. Obraz sporu Německa s Československa se obrací do sporu Československa a Británie. Jakkoli to může znít nelogicky, pro Moravce se Němci stali stranou, která Československu uškodit nechtěla. Německo se „pouze“ řídilo právem silnějšího, které Moravec přijal za základní princip světa a které ospravedlňovalo výboje vůči slabším (*síla, moc*).

„Musíme přiznat, že Německo na nás přímo žádný nátlak nečinilo. Nás tiskli ke zdi vlastní přátelé ze Západu“ (Yester, 1940, s. 75).

„Bylo-li správné, že český národ, který čítá 8 milionů duší, vytvořil si stát o 15 milionech obyvatel, pak německý národ, který čítá 88 milionů duší souvisle žijících, měl nárok stejným právem na stát o 165 milionech obyvatel“ (Moravec, 1941b, s. 38).

„Vždyť nás nikdo nenutil k tomu, abychom přijali německý protektorát. Ústavní činitelé nemuseli přec tuto smlouvu podepisovat. Ale co se podepsalo, to platí. Kdo nedodrží smlouvu, bývá hnán k odpovědnosti. Proti němu se musí učinit mimořádná opatření. Je to člověk, kterému nelze věřit – je nespolehlivý“ (Moravec, 1942a, s. 180).

„Vůdce mohl zbytek republiky na jaře 1939 klidně vojensky obsadit a nikdo by mu v tom nemohl překážet a také by byl nepřekážel. Vůdce mohl české hnízdo politického neklidu ve střední Evropě připojit k Říši bez jakýchkoli politických ústupků. A to s právem po všech zkušenostech s českými politiky za posledních dvacet let“ (Moravec, 1943, s. 263).

Je přirozené, že takový postoj nebyl v protektorátu podpořen. To cítil také Moravec, který zdůrazňoval, že je nutné porozumět skutečnému stavu věcí a zaopatřit podle toho národ, ačkoli to mohlo znamenat stavit se právě proti vůli samotného národa. Otevírá se zde téma proroka, jak bude popsáno v kapitole 2.3.2.2.5.

„Bylo třeba vlády, která mohla jednat s Německem místo s Angličany. Taková vláda musila být postavena z lidí odvážných také proti vlastnímu lidu. Ten přirozeně Němce nenáviděl a na žádnou dohodu s nimi nemyslel“ (Moravec, 2004, s. 240).

„Přihlíželi, hráli si s osudem, sázeli na válečné kombinace (veřejní činitelé v protektorátu, pozn. autora), místo aby národ vedli, za národ odpovídali, národu sloužili a i proti jeho vůli jej z nebezpečí vyvedli. Tito počtáři zapomínali, že v rozhodujících chvílích je třeba postavit se také proti národu, jde-li o jeho život“ (Moravec, 1943, s. 15).

Vzhledem k tomu, že zlo ve světě bylo podle Moravce představováno Británií a jejími spojenci, a jelikož Němci začali reprezentovat stranu dobra, bylo splnutí českého národa s německým chápáno kladně. Češi se tak vyhnuli zničení, které čekalo všechny síly zla, jež nemohly v rámci střídání dob ve střetu epoch zvítězit (*vývoj doby*).

„(...) (londýnská propaganda, pozn. autora) se snaží Čechům namluvit, že jsou národem porobeným. Čechy nikdo neporobil, nezlomil. Požádali o ochranu veliký německý národ, když Západ je podle zradil“ (Moravec, 1943, s. 46).

„Přátelé ve Francii, v Anglii, v Sovětském svazu i v Jugoslávii se ukázali zrádci. Zato prononcovaní ‚nepřátelé‘ nám najednou nabídli pomocnou ruku a autonomní postavení v rámci Velkoněmecké říše s vlastní českou vládou a vlastním státním presidentem“ (Moravec, 1943, s. 214).

„Český národ, chce-li žít dále, musí přijmouti také víru Nové Evropy, jako kdysi včas přijal křesťanství. Český národ nabude ohromné síly a životnosti, bude-li cítit evropsky v novém, lepším smyslu. Neučiní-li to, potká ho osud Polabských Slovanů a Prusů. Zajde se svými překonanými a vysloužilými modlami“ (Moravec, 1941b, s. 94, 95).

Připojení Čechů k Němcům bylo podle Moravce naopak hroživou prohrou pro Británii, která nedokázala včas rozpoznat sílu, kterou Češi oplývali.

„Dnes jsme vklínění do německého prostoru mocenského proto, poněvadž na Západě si včas neuvědomili rozhodující vojenský význam Československa“ (Moravec, 2004, s. 48).

„Anglie, která chtěla být vždy pánem oceánů, nakonec byla poražena bez boje na souši mnohem citelněji než se na prvý pohled zdálo. Národové neumírají, ale ke dnu dovedou jít říše. Světový koráb britský se 30. září začal potápět“ (Moravec, 2004, s. 263, 264).

„V Anglii lidé vidoucí tvrdili, že Velká Británie vyhrála mír, ale prohrála Evropu a snad i celé impérium. (...) Západ 30. září 1938 přestal být morální světovou autoritou pro malé národy“ (Moravec, 2004, s. 271).

Úvahy Moravce nad tím, jak se vznik protektorátu stal ve skutečnosti požehnáním pro Čechy i pro něj samotného jsou dále popsány v kapitolách 2.3.1.2, 2.3.2.2.2 a 2.3.4.1. Před uzavřením popisu kategorie chci zmínit ještě pojmání Židů, které se od roku 1930 silně pozměnilo. Zatímco dříve výmysly nacistů o vině „Židovstva“ za prohru Němců v první světové válce zesměšňoval, po roce 1939 tento výklad přijal zcela za svůj. Jedná se nejspíš o projev naprosté poslušnosti, kterou vůči Němcům projevoval. Ta jej přivedla k tomu převzít i uvedenou tezi o zkažených Židech.

„Masaryk neměl Židy rád, netajil se tím, ale byl proti jejich pronásledování, zastával se jich“ (Yester, 1940, s. 53).

„Tento neviditelný a tajný spolek (Židů a Anglie s cílem kontroly Evropy sjednaný na konci 19. st., pozn. autora) sjednala britská vedoucí vrstva se Židovstvem v okamžiku, kdy německý průmysl a německý obchod začaly vážně ohrožovat průmysl a obchod britský“ (Moravec, 1941b, s. 16).

„Hlavním, nejnesmiřitelnějším a nejprohnanějším nepřítelem Německa a Nové Evropy je nesporně Židovstvo. Zde nás nevede k tomuto zjištění žádná nenávist k židům, je to pouze výsledek početní“ (Moravec, 1942a, s. 328).

2.2.2.11 Změny úvah

Touto kategorií chci nastínit přezíravost, kterou Moravec choval ke stabilitě, pevnosti, konzistentnosti a vnější nepodmíněnosti svých myšlenek a úvah. Moravec často měnil své výroky, pozměňoval svůj pohled na svět a měnil strany podle toho, jak to pro něj bylo v dané chvíli výhodné. Jedná se o chování, které Hrbek (1969) nazval myšlenkovými

veletoči. Část této tendence byla již naznačena v popisu Moravcových názorů o povaze pravdy a její stability (*realita vs. nereálno; vzdělání*). V uvedených kategoriích jsme si mohli všimnout, jak Moravec dokázal pozměňovat své názory, přičemž si tyto změny vysvětloval pravdou, která je fluidní a neustále se vyvíjí.

Příznačné pro Moravce je, že sám změny vlastních názorů, za které byl druhými kritizován, popíral. Naopak zdůrazňoval, že jeho názory jsou stále stejné a stabilní (*výhra, pomsta*). Z toho můžeme odvodit, že alespoň část Moravcových tendencí měnit své názory na okolí byla nevědomá.

Šíře změn Moravcových úvah a názorů na okolní jevy je rozsáhlá. U některých z nich můžeme očekávat, že byla přinejmenším částečně vědomá a záměrná. Přirozeně se jedná především o změny pohledu, kterou od něho očekávali jeho noví nacističtí spolupracovníci. Výše jsem uvedl, jak se změnil pohled Moravce na Němce a na Židy (*slabý liberalismus; zlý západ*), případně na povahu vlastního národa (*národ*). Podobná změna nastala také v přístupu k Rusům, které před rokem 1939 považoval za nejsilnější národ v Evropě a od roku 1939 za rovnocenný Němcům.

„Z toho plyne, že liberální demokracie v případě boje s fašismem nebo sověty bude v nevýhodě a že fašisté budou ve výhodě v boji s demokracií, ale v nevýhodě v boji se sověty“ (Moravec, 1936a, s. 28, 29).

„(...) je zřejmé, že spolupráce Německa s Ruskem není rázu přechodného a že to je přátelství rozpočtené na generace. Tito dva obři – Německo a Rusko – opření o sebe zády mají jedině za tohoto postoje volné ruce“ (Moravec, 1940, s. 143).

„V socialistických státech v Německu, Rusku a nám se podařilo zvládnouti zvládnouti kvůli kapitálu a v Německu národně-socialistická revoluce docílila v tom směru největších úspěchů, pokud šlo o strategické potřeby státu“ (Moravec, 1941a, s. 67).

Po invazi Němců do Ruska se rétorika zcela změnila a Rusy spolu s ostatními Slovy začal považovat za spojence Židů a kruté komunisty.

„Kdyby připadly české země sovětskému Rusku, český sedlák přijde o svůj majetek a kdyby připadly Americe, zničí českého sedláka americké a kanadské obilí“ (Fiala, 1942, s. 66).

Změny úvah a celková nejednotnost názorů se dá vypořádat i na výročích, v jejichž jádru bychom vědomé přehodnocení v rámci propagandy neočekávali. Připomeňme si například, jaký Moravec kladl důraz na potřebu věřit vyššímu poslání (*realita vs. nereálno* 2). Přestože víru hojně vychvaloval (*práce, kázeň*) a od druhých ji vyžadoval, nebránilo mu to ve formulaci výroků, které víru naopak odsuzovaly.

„Věřili jsme v šlechtnost demokracií Západu, jako malý chlapec věří v Ježíška a svatého Mikuláše“ (Yester, 1941, s. 41).

„(...) této zbloudilé české inteligenci jsou tak zvané demokracie, Anglie, Amerika a Židé, více než český národ. Opět víra tu jde proti krvi“ (Moravec, 1942a, s. 365).

Na nich vidíme, že víra je naopak vlastností negativní, neboť brání realistickému vnímání světa.

Dalším příkladem nejednotnosti názorů je Moravcův důraz na národ. Podpora národa měla být hlavním cílem vůdce. Tento postoj můžeme vidět v úryvcích níže, kde kritizuje emigranty, kteří utekli z království po Bílé hoře a zaprodali se vyšším ideám namísto toho, aby pomohli národu se z porážky vzpamatovat.

„Nezapomínejme, že český národ po válce třicetileté nakonec nevzkřísili protestantští emigranté, kteří se poněmčili (...), nýbrž byli to čeští vlastenci, katoličtí kněží, kteří vrátili českému národu jeho kulturu, sílu a velikost“ (Moravec, 1942a, s. 365).

„Český národ znovu ožil v katolické jednotě. Kdyby byl zůstal i pod vlivem protestanství, dále by se byl v náboženských sporech tříštil, a kdyby zvítězilo protestanství, zajisté už dávno zanikl“ (Moravec, 1940, s. 9).

„Demosthenes zachraňoval demokracii a při tom pohřbíval vlastní národ“ (Moravec, 1943, s. 274).

V dalších výročích mu to ale nebrání podpořit opačnou tezi – tedy to, že je nutné sledovat vyšší dobro, snad bychom mohli říci vyšší ideji, kterou tak oslavoval a která má větší hodnotu než právě národ.

„Proto Masaryk cituje Palackého dopis z Frankfurtu: „Při vši vřelé lásce k národu svému výše si cením dobro lidské a vědecké nežli dobro národní“ (Yester, 1940, s. 174).

Další nesrovnalost v Moravcových úvahách představuje pohled na roli Západu ve válce. Zprvu Západ kritizoval, že nebojoval, že nechal padnout Československo, že se zachoval zbaběle. Jinde ale tvrdí opak, tedy že by správné bylo, kdyby Západ nebojoval vůbec. Píše pak o zlotřilých politicích, kteří zatahli státy do války, místo toho, aby se s Německem dohodli.

„Henrik de Man byl proti tomu, aby Belgie vstupovala do války. Ve svých ‚Pamětech‘ ukazuje, jak hlouček politiků z profese, zaprodaný cizině, strhl Belgii do nešťastného dobrodružství“ (Moravec, 1941b, s. 75).

Další nejednotnost můžeme nalézt v přístupu Moravce k reformaci, protestantismu a katolicismu, případně také k husitskému hnutí, které střídavě podpořil a kritizoval.

„Reformace, která mnoho žila ze Starého zákona, dala svým vyznavačům boha přísnějšího a ním také část židovských představ o odměně poslušného věřícího už na tomto světě. Katolictví mělo odpor k obchodu a peněžnictví. Protestanství ve formě puritanismu nebo kalvinismu se s obchodem a peněžnictvím smířilo“ (Moravec, 1941b, s. 16).

„Tak jako se reformace kdysi postavila proti znemravnělému katolickému křesťanství, tak se nyní národní socialismus práce postavil proti demokratickému pseudohumanitářství peněz“ (Moravec, 1941a, s. 19).

„I když se v Rusku komunismus zhroutl, bylo by prý naivní pokládat sociální revoluci za věc odbytou. Porážkou husitství nebyla kdysi také zastavena reformace“ (Moravec, 1930a, s. 177).

„Postavení Československa ve střední Evropě vždy nás bude nutit k vzpomínkám na doby husitské, kdy jsme sice byli ostrovem v moři nepřátel, ale kdy jsme prožívali též nejslavnější kapitoly z života našeho národa“ (Yester, 1936, s. 15).

„Duše národů musí se umět převtělovat do nových epoch, jinak národ hyne s epochou, které se vším životem slepě upsal. Pokládali jsme za silnou dobu svého národa husitství, ze kterého nám zůstali pouhé oharky veliké české středověké kultury a odnárodnělá emigrace. Tak tomu bude také zítra. (...) Po husitských zmatcích národní znovuzrození dalo nám osvícené katolictví. Po kalném dnešku bude to evropský národní socialismus, který zachrání českou duši (...)“ (Moravec, 1941b, s. 96).

Výčtem uvedených nesrovnalostí jsem chtěl poukázat na to, jak Moravec plynule pozměňoval své názory. Zdá se, že vnitřní rozpory mezi vyjádřeními nevnímal. Flexibilně si vždy pro jedno vyjádření vybral ty argumenty, které mu zrovna přišly vhod. V druhém výroku poté mohl tvrdit naprostý opak původní myšlenky. Chyběla mu pevná myšlenková a názorová kostra, ze které by výroky vyrůstaly a ke které by je vztahoval. Jinými slovy můžeme tvrdit, že u Moravce chybělo přijetí neměnného a objektivního popisu okolní reality, který lze tříbit a rozvíjet. Namísto něj byl popis okolí dočasnou záležitostí, kterou bylo možné vždy nahradit novou, lepší a novější „pravdou“ (*realita vs. nereálno; vzdělání*).

2.3 Aplikace psychologických teorií na kategorie popisu Moravcovy osobnosti

Kategorie popisu Moravcovy osobnosti poskytují hluboký vhled do Moravcova uvažování a vnímání okolí; samy o sobě ale neumožňují získat psychologické porozumění Moravcově osobnosti a motivům jeho jednání. K vytvoření exaktního popisu osobnosti je nutné využít některou z psychologických teorií, které umožňují uspořádat kategorie do integrovaného celku podle jedinečného interpretačního klastru. Výzkumník se může rozhodnout, zda využije explicitní psychologické teorie osobnosti, či zda interpretuje osobnost na základě konceptů, které jsou jedinečné pro zvolený subjekt. Aplikací pro osobu jedinečného teoretického konceptu výzkumník získává možnost přesného popisu osobnosti podle specifické situace subjektu. Vzniká tak relativně nejpřesnější popis prožívání jedince. Současně s tím se objevuje riziko zmatení čtenáře, který je nucen využívat zcela nové pojmy. Dále se otevírá otázka po využitelnosti daného popisu osobnosti pro zobecnění závěrů. Výzkumník může vytvořit jedinečný interpretační rámec, ale pokud je aplikovatelný pouze na jednu osobu v určité situaci, ztrácí se tím psychobiografický přínos pro porozumění obecné lidské situace (viz 1.3.5). Hrozí tak redukce interpretace osobnosti (podobně jako v případě pozitivisticky orientovaného výzkumu) na pouhý popis konceptů. Konečně tím, že se výzkumník vyhne aplikaci explicitních psychologických teorií, je možné očekávat větší náchylnost k využití implicitních předpokladů o fungování lidské osobnosti, která není podložena dlouhodobým výzkumem jako v případě uznaných teorií.

Z důvodu uvedených rizik jsem se rozhodl pro aplikaci explicitních teorií, což je v psychobiografiích nejčastěji využívaná metoda (Elms, 2005). Každá z psychologických teorií dává možnost nahlédnout osobnost pod odlišným zorným polem, čímž dospívá k odlišnému porozumění. Tím se jednotlivá porozumění neruší, nýbrž se doplňují za účelem zisku plastického obrazu osobnosti (viz epistemologický relativismus, 1.2).

K interpretaci kategorií Moravcovy osobnosti jsem využil teorie tří psychologických směrů. Jedná se o hlubinné teorie Donalda Winnicotta a Karen Horneyové, narativní teorie Dana McAdamse a Kevina Murraye, kulturně-historickou teorii činnosti Yrjöho Engeströma. Každá z teorií se zaměřuje na odlišnou část lidské zkušenosti. Tím se

rozšiřuje záběr kategorií, které je možné interpretovat; současně můžeme očekávat odlišné typy závěrů o Moravcově osobnosti v závislosti na zaměření každého teoretického rámce, čímž získáváme možnost dosáhnout plastičtějšího porozumění. Následují interpretace kategorií prizmatem tří psychologických systémů.

2.3.1 Aplikace hlubinných teorií

První možnost interpretace Moravcovy osobnosti poskytují hlubinné teorie, které se primárně zaměřují na popis nevědomých základů osobnosti. Staví na tezi, že vnitřní neuvědomované psychické struktury jsou hlavními motivačními zdroji jednání. Tyto struktury jsou charakterizovány nevyřešenými konflikty, které jsou často založeny na raných zkušenostech s pečujícími osobami. Ve svém jednání jedinec nevědomě manifestuje svoji snahu o snížení vnitřní tenze, která z konfliktů vzniká. Moravcovo jednání v tomto případě mohlo vědomě směřovat k dosažení určitého cíle, který si zdánlivě svobodně vybral, ale pravý motiv jednání ležel v nutkavé potřebě řešení vnitřních konfliktů.

Popis toho, jaký tvar mají nevědomé struktury v člověku, jak vznikají a jakým způsobem osoba na nevědomé konflikty reaguje, se liší v závislosti na vybrané hlubinné teorii. K popisu Moravcovy osobnosti níže využívám teorie Donalda Winnicotta a Karen Horneyové. Oba autoři se věnovali popisu vývoje reálného self, které reprezentuje zdravou a adaptabilní složku osobnosti.

Donald Winnicott popisuje ve svých textech proces vzniku zdravého, pravého (či reálného) self a jeho protikladné neurotické obdoby, falešného self. Dle Winnicotta (1965b, 1960) je pro zdravý psychický vývoj dítěte klíčová přítomnost stabilně jednající matky. Zkušenost kojence s matkou mu poskytuje podporu pro rozvoj vlastního Ega, kdy se neintegrovane Ego transformuje postupně do stavu strukturované integrace, ve které se jedinec již začíná obávat jeho potenciálního rozpadu. Tím se dítě stává samostatnou a svébytnou jednotkou (1960). Děje se tak prostřednictvím matčiny identifikace s dítětem, v rámci které matka novorozenci implementuje základy jeho Ega (1965b, 1960). Nejspíše tím má Winnicott na mysli proces zrcadlení emocí ve vztahu dítě-primární objekt (2018). Děje se tak v přílehlavém reagování na spontánní kojenecká gesta a halucinace, jež jsou prvotními spontánními reakcemi kojence (1965a). Nově vznikající kojenecké Ego má tendenci se

izolovat od ostatních, potvrzovat svoji vznikající svébytnost. V tomto období je velmi citlivé na „nárazy“ (impingements) zvenčí, tedy na nepříznivé nároky okolí na nově vznikající pocit dětského self. Úkolem matky je kojence před těmito nárazy chránit (1960). Pokud je v této snaze matka úspěšná, nemluvně se naučí být samo (1965b), vzniká pocit opravdového, skutečného a smysluplného života, který vyvěrá z jádra osoby (1965b, 1960). Ve výsledku jedinec dokáže adekvátně reagovat na druhé, jelikož okolní stimuly získaly vnitřní obraz v jeho psychické realitě. Dítě se postupně stává schopné kompromisu, začíná rozumět symbolům, je schopné vstoupit do kulturních institucí. Uvedené jevy jsou dle Winnicotta znaky dobře vyvinutého pravého self. Falešné self, které v průběhu zdravého vývoje vzniklo, se projevuje pouze v podobě zdvořilého sociálního chování (1965a).

Pro zdravý psychický vývoj představuje velké riziko přítomnost nepodnětného a ohrožujícího prostředí, před kterým není schopná matka kojence ochránit, či kterého je sama matka součástí. V případě, že je se kojeneček soustavně střetává s nárazy z okolí, je nucen si vytvořit silnou psychickou ochrannou schránku, která se dokáže ubránit „útokům“ zvenčí. Postupně vzniká falešné self, které jako pevná krusta chrání zárodky pravého self před hrozbou anihilace nově se utvářejících pocitů vnitřního reflektovaného prožívání. Falešné self ale vzniká v reakci na nárazy z okolí, jeho základem není reflektované poznávání vlastních potřeb. To mu brání dostatečnému porozumění vlastních psychických procesů. U jedince se poté často s falešným self ztotožňuje jeho mysl, čímž vzniká rozpor mezi myšlením na jedné straně a psychosomatickou zkušeností osoby a emočními reakcemi, kterým se jedinec nenaučil porozumět, na straně druhé. To vede k pocitům zmaru a nereálnosti, kterým musí tento neurotický jedinec čelit (Winnicott, 1965a). Neurotikovi chybí pocit kontinuity vlastní existence (1960), nedokáže jednat spontánně. V extrémním případě pociťuje svoji existenci zcela, a nikoli „pouze“ majoritně, jako reagování na okolí jevy, na nárazy, kterým byl vystavován od útlého dětství (1960, 1965a). Neexistuje zde poté spontánní vyjadřování osoby „inside-out“ v podobě tvůrčí činnosti (Winnicott in Summers, 2013). Namísto toho neurotik aktivně vyhledává nárazy z okolí, na které je z kojeneckého období zvyklý, a reakcemi na ně vyplňuje svůj volný čas. Jeho život má podobu ustavičných reakcí. Reálné self je v takovém případě takřka zcela pod kontrolou self falešného (1965a).

Závěry Horneyové (2000) sice na myšlenky Winnicotta přímo nenavazují, jsou s nimi ale v překvapivé míře v souladu a dále je rozšiřují. Horneyová předpokládá, že každý člověk má vrozenou tendenci k vlastní seberealizaci. V případě, že v dětství zažívá opakovaně pocity ohrožení a strachu vyvolané nejbližším okolím, vzniká u něj tzv. základní úzkost. Jde o úzkost vzniklou z pocitu, že okolní svět je nepřátelský a potenciálně ohrožující. Jedinec se jednostranně zaměřuje na vlastní obranu před okolím, což mu znemožňuje využít původní seberealizační energii k zažívání a rozpoznávání vlastních citů, přání a myšlenek. Následně se cítí zmatený, nejistý, schází mu pocit vlastní identity. Na to reaguje vytvořením tzv. *idealizovaného já*. Jde o fantazijní představu vlastní osoby jako zcela výjimečné, dokonalé, takřka božské bytosti. S podobou idealizovaného já se identifikuje; tím se fantazijně povyšuje nad ostatní, vnímá sebe jako okolím nedostatečně pochopeného génia. Od té doby se energie původně směřující k seberealizaci přeměrovává k realizaci idealizovaného já. Reálné já, centrum schopnosti přát si, růst, skutečně cítit, od té doby živoří.

Pro idealizované já je typické, že vyžaduje vlastní dokonalost. Má nereálné neurotické ambice, které osobu tlačí k dosahování úspěchu, věhlasu či uznání. Současně systematicky očerňuje a útočí na druhé, čímž snižuje jejich vlastní hodnotu, aby se ještě více vyzdvihla iluze jeho dokonalosti. Na pocit dokonalého já je náležitě pyšný, současně ale idealizované já ovládá jeho jednání systémem „měl bych“. Člověk by měl být tak dokonalý, jak si fantazijně vysnívá. Opakovaně se však střetává s realitou. Zjišťuje, že jeho skutečné já, tedy celek osobnosti se všemi silnými i slabými stránkami, nedosahuje kvalit vysněného idealizovaného já. Jelikož je vystavován poznání, že v reálném životě chybuje, není ve všem úžasný, ostatní jej neuctívají apod., vzniká u neurotika silná sebenenávist. Aby míru sebenenávisti snížil, pomocí své fantazie pozměňuje vnímání okolní reality. Přenáší zodpovědnost za svůj neúspěch na druhé, na osud, který se proti němu spikl. Jedinec zapomíná události, které jsou pro něj zraňující, mění názory podle toho, co je pro něj v danou chvíli nejvýhodnější, vyzdvihuje své úspěchy. Pozměňuje význam osobních zkušeností, mění vlastní sebehodnocení. Celkově jsou jeho osobní rysy zamlžené a nejasné, jedinec se v sobě nevyzná, neboť jeho skutečné přání sídlící v pravém já jsou potlačeny. Potlačení pravého já ústí v sebeodcizení a k zoufalství (Horneyová, 2000). Objevují se prvky derealizace a depersonalizace, což odpovídá stavům osoby s nadměrně

rozvinutým falešným self, jak jej popisuje Winnicott (Verwey & Knight, 2019). Neurotik nerozumí svým emocím, nedokáže je prožívat, vlastní energii považuje za jemu vzdálenou, cizí. Všemi uvedenými mechanismy se míra sebenávisťi snižuje, její zbytek externalizuje do druhých osob – jednak namísto sebe nenávidí lidi ve svém okolí (aktivní externalizace), dále vnímá, že jej ostatní skrytě nenávidí (pasivní externalizace) (Horneyová, 2000).

Horneyová (2000) popisuje tři základní neurotické typy, které se dělí podle toho, jakým způsobem řeší vnitřní spor mezi dokonalým sebeobrazem idealizovaného já a pocity vlastní nedostačivosti, které mají základ v pozorovaném skutečném já. První typ, expanzivní, se identifikuje s velikáštvím idealizovaného já. Jelikož ve výzkumné části bude k popisu Moravcovy osobnosti využít především tento typ, popíše jej níže podrobněji. Druhý typ, sebezapírající, klade důraz na pocity vlastní ubohosti a bezvýznamnosti, které vznikají z nemožnosti vyhovět přísným nárokům idealizovaného já. Sebezapírající typ se vyznačuje vlastní sebelítostí a důrazem na vlastní slabost. Dává na obdiv svoji zranitelnost, která je doplněna předstíranou láskou a starostí o druhé lidi. Hlavní taktikou tohoto typu je přesvědčit druhé, že usiluje pouze o jejich dobro, ačkoli při tom nesobecky sám trpí. Tím si druhé zavazuje a následně vyžaduje, aby z něj tyto lidé udělali centrum svých životů – starali se o něj, sloužili mu, litovali ho.

Třetím neurotickým typem je rezigovaný. Rezigovaný jedinec se vzdal vnitřního boje mezi falešným dokonalým já a pohrdaným já. Rozhodl se zcela rezignovat na vnitřní duševní život. Stal se chladným, klidným, zdánlivě vyrovnaným člověkem, který svůj postoj často schovává za myšlenkami buddhismu a stoicismu. Ve skutečnosti je takový člověk zcela emočně oploštělý, nic jej nezajímá, z ničeho se neraduje, ani se nad ničím nerozčiluje. Druzí lidé pro něj nemají žádnou hodnotu, necítí se k nim být nijak vázán, a stejně neživotně, šedě a nezajímavě pociťuje sám sebe.

Expanzivní typ se zaměřuje na své sebezbožštění, na dosažení svých velikášských ambicí. Považuje se za nadřazeného ostatním lidem, nad kterými chce triumfovat domnělou skvělou inteligencí a pevnou vůlí. Horneyová rozlišuje tři subtypy. Narcistický subtyp sebe vnímá jako neodolatelného pro ostatní. Chová se nápadně sebejistě, okázale, neustále mluví o své osobě, předpokládá, že druzí jej musí milovat a závidět mu. Na základě své

domnělé výjimečnosti si nárokuje zvláštní privilegia, předpokládá, že by mu druzí měli sloužit, dělat za něj práci, lichotit mu.

Perfekcionistický subtyp se cítí být nad druhými nadřazený z pozice svých vlastních pevných morálních kritérií, které rigidně naplňuje a jejichž dodržování očekává i od ostatních. Projevuje se zdvořile, korektně. Bývá puntičkářem, který musí věci dělat přesně tak, jak to jeho vysoké standardy vyžadují. Snaží se být zcela dokonalým, přesným. Protože své měřítko dodržuje, považuje se za čestného a spravedlivého, ačkoli ve skutečnosti se k druhým může chovat hrubě a s despektem.

Konečně Hornyevová rozlišuje arogantně pomstychtivý subtyp. Takový člověk považuje okolní svět za nebezpečný a ohrožující. Život je pro něj velkým bojem všech proti všem a jedinou ochranou před potenciálním podlehnutím je kumulace moci nad okolím. Potřebuje triumfovat, je velmi soupeřivý, krutý, hrubý, kritický, nesnese porážku. Je tlačěn svými vnitřními diktáty k tomu, aby vždy ovládl situaci. Cítí nenávisť ke každému, kdo zpochybňuje jeho nadřazenost, a je puzen k tomu, nad ním zvítězit. Schraňuje si a opatruje veškeré domnělé křivdy, které se vůči němu druzí dopustili, a odvozuje si od nich nárok na vlastní pomstu vůči okolí. Od druhých osob, ačkoli k tomu nemá důvod, očekává zradu a podvod. Kritiku považuje za útok na vlastní osobu. Nárokuje si právo na frustraci druhých, aniž by mu měli možnost odporovat. Dle jeho logiky tak pouze předchází jejich útokům. Je pyšný na svojí domnělou upřímnost a spravedlnost - laskavost a vlídnost považuje za pouhý prostředek klamu a proto jimi opovrhne. Ačkoli si to sám nepřizná, silně závidí druhým lidem jejich schopnost lásky a kooperace.

2.3.1.1 Neurotická struktura osobnosti Emanuela Moravce

Níže v textu postuluji, že osobnost Moravce byla charakterizována silně neurotickými znaky. Pro podporu daného tvrzení uvedu sadu nepřímých důkazů, které vychází především z dříve zjištěných kategorií. Neurotická stavba Moravcovy osobnosti určovala podobu většiny výstupů směrem ke světu (v podobě jednání, názorů, emočního účastnění) a do jisté míry i směřování Moravce v rámci sociální situace. To znamená, že neurotická struktura charakterizovala nejen to, jakým způsobem bude Moravec jednat, ale rovněž samotné zaměření jednání. Toto směřování, jak uvedu níže, je výrazem „nárazů“ (impingements), které Moravec opakovaně vyhledával.

Před rozborem jednotlivých kategorií uvedu několik fenoménů, které dávají tušit výraznou nevyváženost Moravcovy *psyché*. Odkazují se především na popisy Moravcovy osobnosti od jeho současníků (příloha 2). Neurotickou stavbu osobnosti naznačují rovněž některé situace, kterých byl účasten v rámci svého života. Následuje jejich stručný výčet.

V rámci svého působení na východní frontě během první světové války se v boji choval údajně zbaběle. Během cesty na východ Ruska trpěl nervovými potížemi charakterizovanými jako těžká neurasthenie. V armádním hodnocení z roku 1928 se dozvídáme o jeho sklonech k nervozitě. Beneš jej po setkání s ním začal považovat za hysterika, kterému by nebylo možné předat velení jednotky. Podle Waltera Jacobiho byla jeho osobnost zahalena v pološeru a nikdo si nebyl zcela jistý jeho pozicí a rolí. Němci v něm za protektorátu viděli komedianta s Janovou hlavou. Bezpečnostní služba ho považovala téměř za psychopata maniodepresivního založení. Nebyl schopný pohybovat se přirozeně, měl neustálé tendence k pozérství. Báł se pozřít léky, které mu ordinoval jeho lékař. Byl nesmlouvavý, vyhýbal se kompromisům. Při výstupech napodoboval Němce svým exaltovaným křikem. Výmluvný je příklad Němci organizované poznávací cesty na východní frontu, kde Moravec svou nervozitou během pobytu blízko fronty činil celé skupině problémy. Jakmile se ale od fronty vzdálili, opět začal spřádat plány na využití českých rolníků na dobytém území. Uvedené příklady naznačují velkou vnitřní nejistotu Moravce. Ukazují jeho psychickou nestabilitu, vyumělkovanost jeho jednání, skrytost jeho pravého reálného self. Lze v nich nalézt první stopy vedoucí k odhalení silně neurotické osobnosti.

Zaměřím se nyní na jednotlivé kategorie, které neurotické zaměření dokládají. Prvním indikátorem je kategorie *сила, moc*. Moravec usilovně a soustavně hledal během svého života cesty, jak navýšit svoji moc a pozvednout svoji pozici ve skupině. Zdá se, že moc byla hlavním kritériem, podle které poměřoval lidi ve svém okolí. Rovněž to byla poslední instance, která ospravedlňovala jednání jednotlivců a státních celků. Jak je uvedené v popisu kategorie, snaha o hromadění moci se vinula celým životem Moravce a ve vztahu k ní se formovaly další kategorie.

Síla se dle Moravce nutně vázala s mužskými vlastnostmi (*muži vs. ženy*). Moravec uznával u sebe i u druhých pouze vlastnosti spojené se silou, s „chlapstvím“. Vlastnostmi,

kteřé přisuzoval ženám a dětem, jako jsou romantismus a něžnost, opovrhoval. Vysmíval se mužům, kteří žili pod vlivem žen. Uznával tvrdou, chlapeckou práci. To se pojí s kategorií *práce, kázeň* – muž měl být pracovitý, volně (ve smyslu vůle) zaměřený, neměl se oddávat nečinnosti.

Jelikož hlavním kritériem hodnoty člověka byla dle Moravce moc, nejvíce se děsil možnosti vlastní chyby, prohry či jiné situace, ve které by hrozilo odebrání uvedené komodity (*výhra, pomsta*). Moravec musel vždy bezpodmínečně vyhrát. Neustále musel ostatním, a snad i sobě, dokazovat, že byl v právu. Pokud byl nařčen z nějaké chyby, ihned se vůči nařčení ohrazoval. Byl vztahovačný, na kritiky útočil, vyžadoval si omluvy, pokoušel se jim mstít. Možnosti, že by mohl o moc přijít či v nějaké činnosti prohrát, se snažil předcházet. Velmi si proto cenil vlastností, které umožňovaly rozpoznat hrozící prohru či zneužití druhými (*vidět, nenaletět*). Tyto vlastnosti mu pomáhaly připravit se na případný střet a vyhrát v něm.

Na základě uvedených jevů předpokládám, že si Moravec vytvořil silné *idealizované já*, které tvořilo jádro jeho malfunkční osobnosti. Ze tří hlavních typů, které definuje Horneyová, odpovídalo jeho osobní nastavení expanzivnímu typu, především arogantně mstivému subtypu. V rámci svého idealizovaného já si Moravec nevědomě nárokoval pozici, ze které by mohl poroučet a ovládat okolní osoby.

Projevy této snahy ovládat druhé nalézáme na několika místech. Moravec si opakovaně bral mnohem mladší ženy – je pravděpodobné, že tak dával přednost vztahům, ve kterých by mohl svými většími životními zkušenostmi dominovat. Výrazně autoritativní byl ve vztahu k vlastním synům, které se snažil silně ovlivňovat a směřovat tam, kam si sám přál. Jeho spolupracovníci jej pokládali za velmi ctižádostivého. Moravec se snažil opakovaně aktivně využívat situací, které by mu mohly navýšit jeho moc, např. když se dozvěděl, že jeho žena je příbuzná politika v Sovětském svazu, nebo když získal důkazy o zapojení Gajdy v pokusu o politický puč v Rusku. Další projev dominance nalézáme ve vedení jednotky, kdy se podle Vojtechovského choval k vojákům, jako by to byli jeho studenti a ne vojáci. Silné tendence mstít se ostatním jsem již uvedl.

Přistoupíme-li na to, že Moravec spadal do arogantně mstivého neurotického subtypu, vysvětlí se nám velká část motivů jeho jednání, která dříve byla zdánlivě nesrozumitelná.

Moravec se ze své domnělé nadřazené pozice nutně cítil stále nevyužitý a podceňovaný. Útoky a stížnosti na jeho kolegy by poté představovaly jednak snahu o potvrzení vlastní nadřazené pozice, dále také výraz frustrace z nenaplnění megalomanských představ o sobě. Opakované útoky by byly nevědomě motivovány rovněž silnou závistí plynoucí z toho, že jeho kolegové dosahovali vyšších armádních hodností než on sám. Takováto pozice by byla pro idealizované já nesnesitelná. Jako expanzivní typ se neustále vrhal do nových úkolů a nových činností, snažil se před ostatními navyšovat svoji pozici, hrál si před ostatními na velkého vůdce. Napodoboval přednesy nacistických vůdců, křečovitě se snažil o to působit vznešeným a silným dojmem.

Protože kariérní postup Moravce během republiky byl zdlouhavý a protože se mu přes svoji aktivitu stále nedařilo dosáhnout generálské hodnosti, musel si najít jednak ospravedlnění tohoto pomalého postupu, dále také nové působiště, ve které by mohl projevit své „úžasné“ schopnosti. Toto působiště našel v literární tvorbě. Spisovatelská činnost mu umožňovala skrytě kritizovat vojenské vedení, které mu zabraňovalo v rychlém zisku generálské hodnosti. Ve své kritice se zaměřoval především na příliš staré armádní představitele, kteří dle něj nebyli schopni jít v rámci vojenské teorie a praxe s dobou a kteří bránili mladým uplatnit své schopnosti (*mláďa vs. stáří*). Kritizoval zkosnatělost vojenské teorie a přílišné zaměření armády na tradice. Rovněž upozorňoval na nízkou vzdělanost armádní společnosti. Uvedené výroky je nutné považovat především za manifestní formy skrytých obsahů. Jejich hlavním cílem bylo agresivně se mstít všem, co nedokázali odhalit jeho „zázračné“ vlohy. Podobnými kritikami mohl skrytě vyjadřovat své pohrdání vyššími veliteli a dokazovat si vlastní vojenskou genialitu. Současně si tak vysvětloval zádrhele v kariérním postupu, které byly dle něj zapříčiněny nespravedlností systému.

Uvedené kritiky psal v rámci své role vojenského teoretika, tedy z pozice, ve které se nejspíš cítil velmi jistý. Jistota musela plynout z faktu, že se mu nikdo jiný v Československu nemohl v rámci vydaných textů na dané téma rovnat. V rámci svých publikací implicitně popisoval svoji hodnotu jako nadřazenou hodnotě armádních činitelů, čímž se alespoň symbolicky uspokojovala jeho touha po triumfu nad druhými. Jinými slovy, když už musel poslouchat své nadřazené ve skutečném životě, mohl jim alespoň skrytě diktovat ve své literární fikci. Vidíme to zřetelně v návrzích na vytvoření

speciálních kurzů, které by byly přirozeně organizovány vojenskými teoretiky. Druhým příkladem je návrh ustanovení speciálního úřadu pro vojenské teoretiky, kteří by vytvářeli teoretické zázemí pro celou armádu, kterými by se poté celá armáda řídila (kromě samotného teoretického uskupení, které by nadále nepodmíněně rozvíjelo teoretické zázemí). Moravec by realizací těchto opatření získal speciální postavení, kterému by se museli ostatní podřít (vzdělání).

Uvedené úvahy doplňuje Moravcův specifický popis vztahu politického a taktického sektoru. Vojenské a taktické záležitosti byly dle Moravce podřízeny politickému a strategickému zájmu. V tomto ohledu byl politik vždy nadřazen vojákov, neboť armáda vždy měla sloužit politickým cílům (*politika > taktika*). Sám Moravec se politickým zájmům věnoval a obsáhle o nich hovořil ve svých publikacích, kde nabádal stát a vládu k vytvoření určitých typů spojení. Moravec se dosadil do pozice politického experta, ze které se snažil radit ostatním vojákům. Tím, že se projevoval jako politický a strategický odborník, se dostával nad pozici prostého vojáka, který měl pouze plnit rozkazy a být vždy poslušen politickému vůdci. V uvedeném postoji můžeme opět implicitně cítit jistou nadřazenost Moravce.

Moravcovo idealizované já v podobě silného a neohroženého jedince se stalo centrem jeho osobnosti. Po celý život byl závislým na udržování své hodnoty, kterou čerpal právě z uvedené umělé pozice. Moravec si nemohl dovolit připustit, že by mohl chybovat, že by se mohl mýlit, nebo že by mohl existovat někdo, kdo by byl dokonalejší než on sám (s výjimkou autority, které sloužil, viz níže). Takové selhání by vedlo k narušení centra osobnosti, které bylo na pozici vlastní dokonalosti postaveno. Riziko připuštění vlastního selhání bylo v případě neurotické struktury Moravce tak veliké, že by v případě neúspěchu hrozila dezintegrace pocitu vlastního self a nástup dekompenzace. Z toho důvodu musel neustále a soustavně pozměňovat realitu, ve které žil, aby se mu jeho iluze nezřítla.

Toto riziko a snaha o jeho odvrácení jsou příčinou Moravcovy „flexibilní“ morálky a myšlenkových „veletočů“, jak jsou zobrazeny v kategoriích *realita vs. nereálno; vývoj doby a změny úvah*. Moravec neměl problém vnímat sebe jako zásadového a čestného člověka, který si pevně stojí za svými výroky, ale ve skutečnosti tyto výroky měnil libovolně, pro vnějšího pozorovatele zdánlivě nahodile.

Důvodem častých změn názorů (*změny úvah*) byla snaha o zachování vlastní duševní stability. Okolí si nevysvětloval tím způsobem, že by jeho význam vyhodnocoval přes svoji stabilní osobnost s jasně stanovenými morálními a názorovými strukturami. Tuto strukturu, která by byla „opravdová“, ve smyslu reálného self, si nikdy dostatečně nevytvořil. Nevybudoval si reálný základ osobnosti, kterým by následně mohl poměřovat okolní jevy. Chyběl mu subjektivní bod, jenž by byl protipólem světa a který by s tímto světem mohl navázat dialektický rozhovor v podobě hermeneutického kruhu (Gadamer, 2009). Základem jeho osobnosti bylo self falešné, které se od okolí odvozovalo a nemohlo s ním tedy plnohodnotný a pravdivý rozhovor vést. Falešné self využívalo okolí především k vlastnímu posilování své umělé struktury, což bylo hlavním latentním *leitmotivem* Moravcova života. Velká část vědomých obsahů, které vydával za své myšlenky, byly v základu racionalizací hlavní tendence falešného self zastírat před sebou pravdu a potvrzovat vidění světa, ve kterém by Moravcovo falešné a idealizované self dávalo smysl.

Jednou tak Moravec mohl chválit demokracii, podruhé pak totalitní státy. V jednu chvíli mohl Němce nenávidět, v druhé se s nimi spojit. Češi mohli být v základu hlavně silní Slované, jindy byli totožní s Němci, nebo se stali v podstatě nadnárodními Evropany (*národ*). Husité mohli být hrdinové, poté zase škůdci národa. Na žádném z vyjádření nezáleželo *per se*, neboť Moravec vždy dokázal následně předložit argumenty, proč má nyní pravdu. Sama pravda byla dle Moravce relativní a neustále se vyvíjela (*vzdělání*). Netvrdím zde, že reálné self Moravcovi zcela chybělo. Bylo silně zakrnělé, přesto existovalo a právě jeho existence snad byla původcem toho, že některé myšlenky Moravce byly skutečně dlouhodobé a v základu neměnné. Příkladem toho může být kritika západní plutokratické společnosti, což byl názor, který Moravec zastával po celý svůj život (*slabý liberalismus; zlý západ*). Většina jeho úsudků však nejspíš vznikala nevědomě a sloužila jako potvrzení jeho falešného osobnostního základu (*mládí vs. stáří; muži vs. ženy; potřeba vůdce; vyšší autorita*).

K upevnění své neurotické tvrze, ze které nahlížel svět (Tillich, 2004), mu pomáhalo osobité rozlišování skutečného a neskutečného (*realita vs. nereálno; vývoj doby*). Moravec zásadově obhajoval pravdu a nutnost vědeckého poznání reality, přitom pracoval se zcela

nevědeckými a abstraktními pojmy. Jedná se o další příklad ochrany ega. Vědomě si obhajoval své vědecké zaměření, ale tato obhajoba mu sloužila pouze k tomu, aby si posílil své romantické teze. Vědomě pracoval v souladu s „mužským“ a vědeckým raciem; nevědomě věřil ve všeobjímající prozřetelnost, která vede všechny kultury jedním směrem a které se musí všichni podříditi. Tato prozřetelnost mu pak umožňovala obhajovat jeho činy, které by mohl nezúčastněný pozorovatel považovat za nemorální (*realita vs. nereálno*).

Samotná Moravcova morálka je typickým příkladem morálky arogantně mstivého typu. Ve svých dílech Moravec trval na podpoře rozvoje lidské etiky a morálky. Psal, že je nutné jednat čestně, otevřeně a poctivě. Podporoval odvahu, naopak kritizoval zbabělost (*muži vs. ženy; politika > taktika; práce, kázeň*). Ve svém vlastním životě ale neváhal opakovaně podvádět a lhát a to jak v rámci armády, tak ve své rodině (podvádění manželky). Moravec vyžadoval jednání podle morálního kódu od ostatních, ale sám se jím neřídil. Morálku využíval jako nástroj, který mu měl pomoci v jeho honbě za slávou. Jednalo se o jednu z dalších pomůcek, kterou si ohýbal do takové polohy, aby mu pomohla bránit jeho rigidní idealizované já. Rozhodující v jednání Moravce nebylo vědomé zaměření, ale nevědomá tendence. Protože pravdivý internalizovaný etický kód u Moravce chyběl, nečinilo mu pak problém podpořit vyhlazení Lidic a Ležáků. Reálné self u Moravce živořilo, a proto jednal tak, jak vyžadovalo jeho self falešné, které bylo zaměřeno na vlastní posílení v závislosti na reakcích okolí.

Výše jsem několikrát použil termín falešné self jako ekvivalent idealizovaného já. Považuji za nutné zde strukturu falešného self u Moravce upřesnit. Tvrdím, že Moravcovo jádro osobnosti tvořilo falešné self (ve formě idealizovaného já), které se utvořilo pravděpodobně v raném dětství. Můžeme předpokládat, že z důvodu nepodnětného prostředí se reálné self, jako jádro spontaneity a zdroje pocitu vlastní hodnoty, nemohlo dostatečně rozvinout. Moravec tak pravděpodobně v rámci své rané zkušenosti nebyl podporován k rozvoji vlastních vrozených předpokladů, nýbrž byl nucen podvolovat se rigidním nárokům okolí a vyhovovat tlakům, které na něj byly činěny. Začal tak reagovat na požadavky okolí a ne na své vlastní vnitřní spontánní podněty, kterým nerozuměl a které si nedokázal sám vysvětlit. Kolem zranitelného reálného self se začala vytvářet

ochranná schránka, která jej měla ubránit před opakovanými útoky, kterým byl vystavován. Tato schránka měla podobu reakcí, které od něj okolí očekávalo a které po něm vyžadovalo. S opakujícími se negativními zkušenostmi se poté samotný krunýř začal stávat tím, co Moravec vnímal jako reálné já. Centrum osobnosti se přesunulo do této umělé schránky.

Problémem falešného self je, že dokáže reagovat pouze v rámci jedné rigidní situace, na základě které bylo vystavěno. Je na dané situaci závislé, jakožto i na okolí, které jej do jeho pozice dotlačilo. Po opuštění rodinné situace musí jedinec i nadále neustále znovuopakovat zažité vzorce falešného self, které nevědomě pokládá za přirozený základ společenských vztahů. Tyto tendence se projevují v rámci tzv. „nárazů“. Nevědomě člověk vyhledává a vytváří tyto nárazy, které vedou ke vzniku schematické negativní situace toho typu, na který byl v dětství zvyklý. Opakovaně tímto způsobem na základě podnětu subjektu vznikají konfliktní situace mezi subjektem a okolím, které sice negativně ovlivňují i samotný subjekt, ale současně mu umožňují orientovat se v mezilidských vztazích a na základní rovině v nich také fungovat. To je základním rozdílem mezi neurotickým a zdravým jedincem. Zdravý jedinec reaguje pružně na nové situace, které k sobě nechává otevřeně přijít a které se nebojí prožít. Naopak neurotický jedinec se rigidně drží jednoho maladaptivního scénáře, který opakuje za jakékoli situace.

Pro Moravcovo falešné self byla charakteristická arogantně mstivá forma jednání, jeho osobnost se ale tímto popisem zcela nevyčerpává. Výše jsem popisoval především formu jednání a nikoli jeho samotný obsah. Idealizované já expanzivního typu charakterizuje způsob reakcí na okolí, ale je nutné k němu přidat i zaměření těchto reakcí. Toto zaměření je závislé na typu bazální situace, ze které se vyvinulo falešné self. V rámci zjištěných kategorií je možné tuto podstatu zjistit, jak popíši níže, prostřednictvím analýzy kategorií *mláďí vs. stáří; potřeba vůdce a vyšší autorita*. Moravcovo ego bylo uměle nafouknuté, zveličené a gigantické, ale nebylo absolutní. Moravec vyžadoval, aby nad ním vždy stála jiná postava, která dle něj byla mocnější a silnější než všichni ostatní. Moravec nedokázal existovat jako nejvyšší bytost, nýbrž se za každou cenu snažil udržet si pozici nejlepšího služebníka. Jeho hodnota byla závislá na identifikaci se silnější instancí.

Moravec nedokázal jednat sám za sebe. Jeho cílem, bylo nalézt figuru, jejímž jménem by se zaštiťoval a jejíž pravdu by hlásal (agresivní formou svého idealizovaného já). Jak je uvedeno v popisu kategorie *vyšší autorita*, Moravec v této pozici vystřídal několik postav. Jejich společným rysem bylo, že se muselo jednat o mocensky silnou postavu, tedy jedince, který disponoval větší mocí, než jakou si přisuzoval sám Moravec. K dané postavě se pak Moravec přimkl a oddaně jí sloužil, velebil ji, hlásal její názory, takřka se stával jejím prorokem. Nutnost vlastní submisivity vyvěrala ze zaměření falešného self na vnější struktury, kterým se podřizovalo. Můžeme uvažovat, že v rámci raných zkušeností Moravec mohl zažívat pocity vlastní důležitosti pouze v případě, že potěšil základní autoritativní figuru. Služba této postavě se stala hlavním cílem Emanuelova snažení, neboť nepříznivé prostředí mu zabraňovalo získat pocit vlastní dostačivosti z vlastních zdrojů. Vzhledem k výše popsaným jevům je možné rovněž uvažovat o tom, že tato primární autoritativní osoba od Moravce vyžadovala silné, chlapské jednání, které představovalo formu chování, kterou autoritativní osoba chválila. Pravděpodobně tímto způsobem se rozvinul arogantně mstivý subtyp Moravcovy osobnosti. Je možné, že jej autoritativní figura nutila k tomu, aby byl schopen podřizovat si okolí, a přes svoji agresivitu pak Moravec získával vytoužený zdroj potvrzení své hodnoty. Ze služby vyšší autoritě čerpal pocit vlastní síly a hodnoty. Do značné míry tak Moravcova osobnost odpovídá prvnímu stupni mocenského stádia McClellanda (1975). Udržení si vztahu k vnější mocné postavě či instituci bylo pro Moravce klíčovou podmínkou jeho psychického života.

Nutnost podřízení vlastní osoby autoritě byla doprovázena silným strachem z využití vlastní osoby. Zde se otevírá základní schéma Moravcova jednání, které bylo charakterizováno opakujícími se „nárazy“. Podřízení se autoritě vždy v případě Moravce vedlo k pocitu zrady a využití. Komplex „podvolení se – využití“ tvořil základní cyklus Moravcovy zkušenosti, okolo kterého se postavilo celé falešné self a který se opakovaně naplňoval. Níže uvádím příklady daného cyklu, jak je nalézáme v Moravcově biografii.

V raném dětství si Emanuel chtěl kopat s míčem, otec mu ale zamkl boty ke kopání. Chtěl se věnovat umělecké kariéře, otec jej ale přihlásil na strojní průmyslovou školu. Po návratu z Ruska zjistil, že mu otec rozprodal celou jeho rozsáhlou knihovnu. Následně se chtěl opět věnovat oboru, který vystudoval, otec jej ale přesvědčil, aby zůstal v armádě.

S ruskou manželkou měl dvě děti (které získaly ruská jména Igor a Jurij), manželka se ale neuměla starat o domácnost, následně jej opustila. Snažil se využít příležitosti a získat diplomatickou pozici v Rusku, ale armáda mu nevyhověla. Snažil se opakovaně získat generálskou pozici – armádní činitelé mu přislíbili účast na generálském kursu, ale nakonec z něj byl vyškrtnut. Byla mu přislíbena pozice ředitele Památníku osvobození, ale nakonec mu bylo místo odepráno. Svému nadřízenému, Žákovi, ukázal důkazy proti generálu Gajdovi; ten to ale poté u soudu popřel a poskvřnil tak Moravcovu důvěryhodnost. Věřil Benešovi, že ochrání republiku před Němci, ale ten ji nechal bez boje zahubit. Věřil Karlu Hermannovi Frankovi, že společně sloučí Čechy a Němce do jednoho národa; Frank jej ale i s Heydrichem po celou dobu využíval k práci, kterou si sami nechtěli špinit ruce. Jedná se o celou sérii mikropříběhů s totožnou linkou. Moravec se snažil být dobrým služebníkem, ale jeho snaha se mu vymstila. Jedinou výjimkou byl Tomáš Masaryk, kterého Moravec obdivoval a který mu, snad pro své stáří, nedovedl žádným způsobem uškodit.

Proti možnosti využití a zneužití druhými se Moravec často vymezoval. Strach z vlastního zneužití nalezneme v jádru kategorie *vidět, nenaletět*. Moravec kladl vysoký důraz na to, aby viděl do budoucnosti, rozpoznal nástrahy okolí, poznal, co se chystá. To jej mělo uchránit před tím, aby se opět vyplnil pro Moravce nanejvýš zraňující cyklus vedoucí k devalvací Ega. Jakkoli se ale snažil svému využití či zneužití předejít, nikdy se mu to nepovedlo. Ačkoli se snažil pro své autority činit vše, co mohl, nikdy to pro ně nebylo dost. Moravec od nich nikdy nedostal konečný pocit potvrzení vlastní osoby. V rámci fungování Winnicottských „nárazů“ můžeme navíc předpokládat, že samotné jednání Moravce, které je obsaženo v kategorii *vidět, nenaletět*, ve svém důsledku k tomuto využití vedlo. Moravcova nepřirozenost, falešnost a strojenost nejspíš u autorit, kterým se snažil zalíbit, onu snahu o zbavení se jeho přítomnosti samo vyvolávalo. Narážím zde na podstatu řecké tragédie, která bude blíže popsána v kapitole 2.3.2.2.6. Moravec se ze všech sil snažil vymanit z vlastní předurčenosti, zlomit začarovaný kruh, který jej neustále přiváděl k pocitu odmítnutí vlastní osoby a jejího zneužití. Ale jako v tragédii právě jeho snaha o zpřetrhání svého osudu daný osud naplňovala.

Moravec se nikdy necítil dostatečně silný, aby mohl rozhodovat samostatně o svém vlastním osudu. Tato neschopnost opět vyvěrá ze skutečnosti, že centrem osobnosti nebylo reálné self, z jehož pozice by mohl poměřovat okolní situace a morální nároky. Byl závislý na nevědomém opakování rané zkušenosti, která zahrnovala podřízení autoritě, „otcovské figuře“. Nedokázal pojímat svoji hodnotu jako rovnocennou starším a zkušenějším lidem. Skutečně vztah k autoritám byl jednou z hlavních příčin Moravcových krizí. Musel se jim buď podřídit a sloužit jim, nebo na ně útočit (tyto útoky vidíme na příkladech kritiky armádních představitelů či svých kolegů). Své postavení služebníka autority ale Moravec nebral jako konečné a snažil se jej řešit. Bohužel jeho řešení bylo založeno opět na neurotickém postoji adorujícím moc. Jeho cílem nebylo zesílit vlastní reálné self, které by vedlo k nastolení rovnocenné pozice mezi ním a druhými lidmi. Namísto toho se snažil o hromadění své moci, což by následně nevyhnutelně vedlo k sesazení těch, kterým musel prozatím sloužit.

Příslib tohoto svržení autority je přítomen v kategorii *mládí vs. stáří*. Kritikou starých struktur ve správě státu a armády implicitně kritizoval i autoritu, které se snažil podvolovat a z které získával pocit vlastní hodnoty. Vyzdvihováním mladé generace, ke které sám patřil, a ujišťování, že mladým patří svět, latentně zahrnovalo sebeujištění, že pokud bude trpělivý, brzy tyto staré autority sám vystřídá. To, že pro Moravce bylo mládí důležité z uvedeného latentního příslibu změny *statu quo*, vidíme i v přesunu pozitivních vlastností z mladé generace na střední v knize *V úloze mouřenína* (2004). V době vydání bylo Moravcovi 46 let a již stěží se mohl identifikovat s mladými. Z toho důvodu tedy pozměnil své pojetí okolí a za ty, kterým by mělo být svěřeno vedení, zvolil nově střední generaci, která blíže odpovídala jeho věku. Nápadné je také Moravcovo ujišťování, že ono mládí z podstaty není závislé na chronologickém věku, ale na stavu mysli. Moravec se tak mohl dosazovat do pozice mladého, jehož čas teprve přijde, i v relativně pozdním věku.

Uvedený cyklus můžeme chápat jako hlavní konfiguraci prereflektivního nevědomí Moravce (Atwood & Stolorow, 2006). Šlo o schéma nastavené z raných zkušeností z rodiny, které následně latentně určovalo jeho další jednání. Moravec nevědomě působil na okolí způsobem, který v nových situacích vytvářel obdobu své rané konfigurace. Prostřednictvím toho dokázal reagovat na své okolí v rámci struktury falešného self, které

si v dětství vytvořil. Jednalo se o jediný způsob, jak dokázal chápat okolní jevy i své zasazení v nich.

Tímto způsobem se nám podařilo popsat obsah hlavního nevědomého cyklu Moravcova života, který se projevoval v opakovaných nárazech do okolního světa. S pomocí teorie Horneyové se obsah nevědomé struktury doplnil typickou formou jeho projevu. Zjištěná osobnostní struktura Moravce nám níže umožní vysvětlit názorový přesun Moravce po roce 1938.

2.3.1.2 Reakce Moravcovy neurotické struktury na podstoupení pohraničí

Kapitulací Československa v září 1938 a ztrátou pohraničí bez ozbrojeného konfliktu se cítil Moravec zdrcen. Dle jednoho svědectví se po zjištění zprávy o kapitulaci snažil spáchat sebevraždu. Důležitost, jakou měl spor o pohraničí pro Moravce, ilustruje jeho opuštění pozice u Znojma během mobilizace, kdy se vydal za Benešem s cílem jej přesvědčit o vypovězení války Německu. Význam ztráty pohraničí se ukazuje i v případě Moravcovy druhé návštěvy Beneše na Hradě v říjnu po přijetí mnichovské dohody. Přirozeně je také téma mnichovské zrady jednou z hlavních oblastí, které se věnoval v publikacích po roce 1938.

Klíč k porozumění Moravcovu psychickému zhroucení leží v jeho podmíněnosti zaštiťování vlastní hodnoty autoritou. Tou byl pro Moravce do roku 1937 Masaryk, kterého opakovaně oslavoval a se kterým se skrytě identifikoval (*potřeba vůdce; vyšší autorita*). Po jeho smrti jako správný služebník, dalo by se až říci jako správný „syn“, vedl průvod Prahou s jeho ostatky a držel čestnou stráž u jeho rakve. Následně musel najít jinou postavu, ke které by vzhlížel a která by schvalovala jeho činnost. Tímto člověkem se stal pravděpodobně nový československý prezident Edvard Beneš. Odpovídala by tomu nejen silná mocenská pozice Beneše, ale hlavně intenzita Moravcovy reakce vůči Benešovi po mnichovské krizi (*vyšší autorita*).

Vzhledem k síle falešného self, které Moravce nutilo identifikovat se s mocnými osobami, Beneš Moravcovi vyhovoval. Politicky byl nejvýznamnější postavou v zemi, byl hlavním velitelem československé armády, navíc byl dlouholetým přítelem Tomáše Masaryka.

Přenos pozice autority na Beneše byl nejspíše na základě uvedených faktorů poměrně snadný a plynulý. Tím, že se Beneš stal pro Moravce autoritou, Moravec od něj na oplátku nevědomě očekával silné a mocenské jednání. Moravec mohl sloužit pouze silné osobě, neboť od ní v rámci svého zaměření idealizovaného já očekával právě přesun části této síly do své osoby.

Zkouškou tohoto vztahu byla československá krize. Moravec v dané chvíli nejspíše implicitně tušil, že se rozhodne o pravdivosti jeho představ o vlastní nadřazenosti nad ostatními. Aby se mohl adekvátně cítit silný a nadřazený, bylo naprosto nutné, aby strana, se kterou se sám identifikoval, vyhrála. Touto stranou byla československá armáda, jíž byl součástí, a především postava Beneše, jejího hlavního velitele. Největší hrozbu pro něj představovalo potenciální zjištění, že jeho vlastní představa o sobě jako o neporazitelném jedinci, je nepravdivá. To mohlo nastat ze dvou důvodů. Prvním z nich je, že by Moravec jako jedinec selhal v překonání osobní překážky. V takové pozici by ale mohl situaci zvládnout a své idealizované self ochránit silným popřením reality a především zaměřením se na svoji identifikaci s mocnou osobou, která mu zprostředkovávala hlavní pocit vlastní hodnoty. Vztah k autoritě by tvořil ochranné prostředí, kam by se mohl stáhnout, a ze kterého by opět načerpal pocit vlastní nepřemožitelnosti.

Druhé riziko pro Moravce bylo nebezpečnější. Jednalo se o možnost, že by prohrála struktura, se kterou se identifikoval. Tu, jak jsem uvedl, představoval český národ, československá armáda a její vrchní velitel. V případě prohry dané instance by Moravec ztratil pocit vlastní nepřemožitelnosti, který získával právě ze své identifikace s ní. Jelikož Moravcova osobnost byla založena na tomto pocitu nepřemožitelnosti, jednalo by se o stav, který by si vynucoval okamžité překreslení situace do pozice, ve které by se význam události prezentoval jako výhra. Tento proces se zřetelně uskutečnil v případě války Československa s Maďarskem po první světové válce. Důsledkem toho, že si Československo nevedlo tak dobře, jak by dle Moravce mělo, bylo to, že se stát následně začal mnohem více zaměřovat na vlastní armádu. Pro budoucnost armády tak byla tato částečná prorážka dle Moravce z dlouhodobého hlediska výhrou (*výhra, pomsta*). Pokud by nedokázal situaci přehodnotit a dokázat si, že ve skutečnosti Moravec s celou instancí,

jíž byl součástí, vyhrál, hrozilo by rozbití samotné základny osobnosti – jeho idealizovaného já. Důsledkem by byla dekompenzace psychických sil, které by nebyly usměrněny strukturami ega.

Uvedené druhé riziko hrozilo v době československé krize. Moravec, stejně jako ostatní, cítil, že se jedná o hlavní zkoušku odolnosti státu, národa a jeho představitelů. Jelikož ale sám sebe identifikoval s Benešem, nabyla pro Moravce krize osobní povahy. Za žádnou cenu nesměl připustit, že Československo podlehlo. Z toho důvodu se 28. září vydal na Hrad za Benešem. Hlavním motivem nebyla snaha o ochranu Československa, ale o ochranu vlastní osoby. Jednalo se o snahu přesvědčit Beneše, že musí volit boj, aby tak pro sebe potvrdil jeho roli nezlomné autority. Pouze pokud by Beneš neustoupil, by si Moravec mohl nadále uchovat pocit vlastní hodnoty, který získal z identifikace s ním.

Jakkmile Beneš přijal podstoupení pohraničí, Moravcovi se zhroutil svět. Náhle poznal, že jeho důvěra v autoritu byla zklamána a že veškerá síla a moc, kterou od ní získával, byla pouze iluzorní. Proto bral jednání Beneše osobně. Beneš se dopustil toho, čeho se nejvíce obával, „zradil jej“. Jakkoli se Moravec snažil dané situaci předejít (*vidět, nenaletět*), cyklus odevzdání se a zrady byl opět naplněn.

Míra beznaděje a hrozby dekompenzace byla násobená aktuální sociální situací. Moravec byl čerstvě rozvedený. Žil s mladou milenkou, která byla o třicet let mladší než on sám a která, jak správně podotýká Borovička (2007), s Moravcem nejspíš nezůstávala pro jeho krásu či mladistvost. V dané době byl poslán do výslužby, bylo mu zakázáno publikovat, nemohl dále učit na vysoké škole. Ztratil tak v krátkém období veškerý zdroj svých příjmů. Přesto se stále musel starat o své tři syny.

Idealizované já ho tlačilo k tomu, přehodnotit situaci a vytvořit z prohry situaci, která by se jevila jako triumf. Současně jej nutilo pomstít se člověku, který jej podle něj zradil a znemožnil mu dokázat si svoji hodnotu. Hlavním cílem se stalo zdiskreditovat Beneše a dokázat, že celá „prohra“ byla ve skutečnosti jeho dílem. To bylo příčinou soustavných útoků, které od října 1938 neustále prováděl na adresu Beneše (*vyšší autorita*).

Moravec si musel urychleně najít náhradu za padlou autoritu, která by mu znovu umožnila potvrdit svoji nadřazenou pozici. Určitou dobu sice uvažoval nad tím, že by se odstěhoval

do střední Ameriky, kde by získal pozici vojenského odborníka, ale nakonec danou možnost zavrhl. Moravec by nejspíš nedovedl vydržet dlouhodobě v pozici, kdy by nebyl zaštiťován vyšší mocí. Soudím, že v dané době pro Moravce nebylo důležité, kdo by se danou autoritou stal. Hlavní bylo, aby se rychle někdo, ke komu by se mohl navázat, objevil. Musela to být osoba silná a mocná, u které by nehrozilo podobné zklamání jako v případě Beneše a Československa. V době jeho osobní krize to tak mohlo být stejně tak Německo jako Rusko, případně dokonce nějaká organizace v západní Evropě, která by silně kritizovala přístup evropských mocností k Československu. Moravec se nechtěl za každou cenu přidat k Německu, ale Němci byli první, kdo správně odhadli jeho psychické rozpoložení a kteří mu spolupráci nabídli. To, že se nechtěl za každou cenu přidat k Němcům, dosvědčuje jeho přesvědčení z března 1939, že nakonec Rusové celou záležitost v Evropě vyřeší (Hrbek, 1969).

Nabídka od Němců mu přišla nanejvýš vhod a umožnila mu opět zcela restrukturovat situaci. Mohl se přidat k mocnému Německu, tedy ke státu, jenž zcela bez boje dokázal rozdrtit Británii zmanipulované Československo. Německo, v personifikované podobě snad Frank, Heydrich a především Hitler, se stalo ideální postavou, ke které se mohl přimknout. Prohra se pro Moravce stala výhrou. České země se navrátily do říše a tím se Čechům otevřela možnost, o které mohly ostatní národové pouze snít. Díky tomu, že se Češi stali také obyvateli Říše, mohli se začít podílet na skvělé přestavbě budoucí Evropy a vydobýt si tak lepší místo „na slunci“ (*národ 2; zlý západ*). Současně Němci zcela schvalovali nenávisť vůči Benešovi a podporovali Moravce v tom, aby jí dal ve svých textech a následně v rozhlasových příspěvcích volný průchod.

Přechod k Němcům mu poskytl příležitost pomstít se Benešovi za zradu a posílit vlastní hodnotu přes přimknutí se k silnější instanci. Navíc mu Němci umožnili plně se realizovat v profesní oblasti a naplnit tak nároky vlastní ctižádosti. Moravec se sice již nevrátil do vojska, mohl se ale plně začít věnovat politice, tedy oblasti, která dle něj samotného měla vůči armádě pozici nadřazenou. Mohl poté cítit, že u nacistů konečně narazil na protistranu, která skutečně porozuměla jeho schopnostem a dala mu prostor je využít. Konečně mohl nastoupit do vyšší výkonné pozice, jejíž dosažení mu dřívější autority první republiky opakovaně zabraňovaly. Začal poté uskutečňovat své ztřeštěné a megalomanské

projekty, jako byla změna znaku protektorátu či navrhování uniforem pro členy protektorátní vlády.

Symbolicky se konečně začal vyrovnávat vyšší autoritě, které celé období sloužil. Ve skutečnosti jeho postavení v rámci nacistické struktury bylo pro jeho neurotickou strukturu ještě výhodnější. Mohl aplikovat svoji moc nad Čechy z pozice „velitele“ a „vůdce“, současně ale vždy zůstal v pozici služebníka jiné autority. Mohl tak mít dozor nad činností kanceláře prezidenta republiky a cenzurovat Háchovy projevy a přitom se vyhýbat plné zodpovědnosti za případné pochybení. Dle mého názoru je velmi pravděpodobné, že se skutečně snažil získat pozici protektorátního prezidenta v případě, že by Hácha zemřel. Dosažení pozice prezidenta by se symbolicky mohlo rovnat konečnému zisku pozice autority a dosažení vytouženého pocitu vlastní důležitosti, o což se celou dobu snažil. Vyrovnal by se tak autoritě Tomáše Masaryka, kterého po léta obdivoval. Tak jak Masaryk odvedl Čechy z područí Rakušanů, tak by je Moravec navrátil do náruče Němců. Současně by ale jako prezident stále podléhal jiné vyšší autoritě, přesně tak, jak si přálo jeho falešné self.

Frankovi za umožnění vlastní seberealizace sloužil zcela ochotně. Nabídl mu, aby do svého ministerského úřadu stanovil člověka, který by jeho kroky kontroloval. Dle určitých pozorovatelů byl vzhledem ke své velké aktivitě pro národ nebezpečnější než sami Němci. Moravec se snažil Němcům odvděčit a zavděčit. Ve skutečnosti jej ale nacisté systematicky zneužívali. Moravec pro ně představoval člověka, který odváděl špinavou práci a strhával na sebe nenávist, zatímco sami sklízeli plody.

V rámci svého příklonu k Němcům se konečně mohl naplno ponořit do kritiky plutokratické a kapitalistické společnosti, vůči které se vyhrazoval po celý život (*slabý liberalismus; zlý západ*). Ostatní názory si pozměnil podle toho, jak si to nová situace vyžadovala (*změny úvah*). Češi se stali v podstatě Němci (*národ 2*), Západ dle úvah Moravce vyprovokoval válku, byl iniciátorem obětování Československa, Židé byli zdrojem nepokojů v Evropě apod.

Moravec nacistické ideologii zcela propadl. Uvěřil, že s ním konečně jednájí s takovou úctou, kterou si zasloužil. Slunil se na místě, kde mohl aktivně naplňovat své požadavky idealizovaného já a současně být kryt mocí autority. Usilovně naplňoval její program

a snažil se druhé přesvědčit o oprávněnosti jejich tezí. Vděčnost, kterou Moravec k nacistům zřejmě pocítoval, se nesmí podceňovat. Stali se jeho dobrým „otcem“ (*vyšší autorita*). Tento „otec“ svěřil „synu“, Moravcovi, podíl na své moci a umožnil mu konečně se realizovat v rozsahu, který si po celou svoji kariéru přál. Snad poprvé v životě cítil, že mu je poskytována taková důvěra, jakou si zaslouží.

A přesto i tento kruh oddanosti musel být zakončen uvědoměním si zrady. Ke konci války Moravec zjistil, že se jej Frank a ostatní Němci vzdali a že s ním již nechtějí jednat. Musel se cítit naposledy ve svém životě zneužit. Znovu se dokončil jeho životní cyklus a opět byl odhozen. Snad u něj tento opětovně prožívaný pocit zneužití vyvolal opakované úvahy nad Benešem a nad jeho místem ve svém životě, nad jeho „zradou“, která jej přiměla spojit se s Němci. Snad právě z toho důvodu četl ke konci svého života Benešovy knihy (Kubka, 1969).

Překvapivé je, že se Moravec před svým koncem opět nepokusil přehodnotit své stanovisko a nepřidat se k nové straně, která by jej ze své pozice ochránila. Namísto toho zůstal věrný nacistické ideologii i přes Frankovo odmítnutí jeho osoby. Důvodů pro tuto věrnost nejspíše bylo více. Moravec se nacismu zcela zaprodal. Byl zkompromitovaný mnoha články, knihami, proslovy i rozhlasovými projevy. Věděl, že nejmladší syn padl při náletu spojenců a o zbylých dvou synech neměl žádné zprávy. Musel vědět, že vsadil vše na jednu kartu a prohrál. Změna ideologie by mu již nepomohla. Uchovával si alespoň naději, že by mohl být užitečný, až se v Praze setkají americká a sovětská armáda. Každopádně i ve svých posledních dnech si velmi zakládal na tom, jak jej ostatní uvidí a v jaké skupině se na konci války bude nacházet. Jak říkal, nestyděl by se usednout na konci války na lavici obžalovaných s Pétainem (Kubka, 1969). Navíc Moravec se snad cítil skutečně vděčný za poskytnutou šanci a za pocit moci, který mu prostřednictvím udělených funkcí Němci poskytli. Snad cítil, že nacistům za jejich podporu stále něco dluží.

Poslední dny musely být pro Moravce martýriem. Byl opuštěn všemi, nikdo se s ním nechtěl bavit. Snažil se získat některá svědectví, která by mu pomohla obhájit se před soudem, ale nejspíš tušil, že celá věc možné obhajoby je předem prohraná. Nezbyvalo mu tak nic jiného než pít. Snad právě částečně otupělý alkoholem spáchal 5. května

sebevraždu. Učinil tak v nákladním autě v koloně, která jej měla převést k mělnické vysílačce. Karl Hermann Frank měl za to, že by se Moravec mohl pokusit vzbouřence přemluvit ke složení zbraní. Moravec se ve chvíli, kdy kolona zastavila, rozhodl nečekat na neodvratné a sám ukončil svůj život. Jedním z možných důvodů snad mohla být i náhlá tendence reálného self přestat se nechat využívat. Je možné, že se jednalo o poslední snahu Moravce pomstít se tomu, kdo jej celou dobu používal jako nástroj pro své plány. Namísto toho, aby se nechal využít až do konce, Moravec se rozhodl jeho plány překazit. Ať byl jeho motiv jakýkoli, poslední čin Moravce byl „skutečný“ a „opravdový“. Jakkoli žil život v iluzi a polopravdách, zemřel rozhodně a na základě svého volného rozhodnutí.

2.3.1.3 Shrnutí aplikace hlubinných teorií

Moravcův duševní život byl charakterizován jeho falešným self a požadavky, které na něj kladlo. Forma těchto požadavků měla podobu především arogantně mstivého subtypu idealizovaného já podle Karen Horneyové. Tato forma Moravce nutila k tomu, aby se snažil zaujmout nejvyšší možnou mocenskou pozici ve společnosti, aby si nárokoval vůdčí roli, poučoval ostatní, velel jim. Nutila jej také za každou cenu vyhýbat se pocitu vlastního selhání. To se mu dařilo díky soustavnému zkreslování reality a racionalizaci svého jednání. Formu idealizovaného já doplňovala potřeba mstít se všem, kteří mu, byť třeba jen zdánlivě, bránili v demonstraci vlastní dokonalosti.

Samotný obsah falešného self měl podobu cyklu „podvolení se – využití“. Moravec čerpal pocit vlastní hodnoty z vyšší instance, kterou zaujímal osoba s vysokou mírou moci. Svoji hodnotu pojímal ze vztahu s danou osobou či s institucí, které se cítil být součástí. V případě, že daná instance nenaplnila požadavky, které na ně kladly Moravcovy nároky arogantně mstivého idealizovaného já, cítil se danou osobou podveden a v rámci své typické formy jednání se jí mstil. Současně musel urychleně vyhledat jinou osobu či skupinu, se kterou by se mohl identifikovat, jinak hrozila dekompenzace psychických sil. Vzhledem k tomu, že daný cyklus představoval základ prereflektivního nevědomí, Moravec sám u daných autoritativních osob nevědomě jejich tendenci k jeho odmítnutí vyvolával.

Rozhodnutí ke kolaboraci bylo vyvoláno nátlakem dezintegrovaných nevědomých sil, které nutně vyžadovaly návrat do stavu psychického ekvilibria v rámci neurotického

systemu falešného self. Tato dezintegrace byla vyvolána selháním systému, se kterým se identifikoval, především kapitulací Edvarda Beneše. Důvodem toho, že se poté rozhodl následovat nacistickou ideologii, byla aktivní ochota Němců podpořit jeho ctižádostivost a dát mu prostor veřejně kritizovat Beneše. Vědomě deklarované důvody ke kolaboraci, jakožto i hmotné zisky z ní plynoucí, zaujímaly sekundární úlohu.

Hlubinné teorie výše uvedenými tezemi dokázaly podhalit hlavní zdroj Moravcovy motivace. Aplikací teorií Horneyové a Winnicotta získal Moravcův život sjednocující *Gestalt*, který uvedl v soulad druhy jednání, které by se vnějšimu pozorovateli mohly zdát překvapivé či kontradiktorní. Kolaborace nebyla dlouho promyšleným vědomým činem pramenícím z morálně ukotveného přesvědčení, ale reakcí umělé struktury nevědomé složky osobnosti, která pouze aplikovala rigidní vzorec jednání na novou, nečekanou a krizovou situaci. V rámci tohoto pohledu nebyl Moravec chladně kalkulujícím pragmatikem, jako spíše obětí své neurotické osobnostní konstelace.

2.3.2 Aplikace narativní analýzy

V předchozí kapitole jsem demonstroval, jak je možné porozumět osobě prostřednictvím popisu nevědomých struktur, které řídí jedincovo jednání. Hlubinné teorie nabízí cenný vhled do zkoumané osobnosti, nejedná se ale zdaleka o jediný možný přístup k interpretaci kategorií popisu Moravcovy osobnosti. Alternativní výkladový rámeček se může zaměřit na jedincovo aktivní sestavování vlastního životního příběhu, kterým sám interpretoval svůj život a tím ovlivňoval své další činy. Osobním životním příběhem se zabývají teorie narativní.

V rámci předkládané kapitoly aplikuji teorie Dana McAdamse (1988), který narativní identitu popisuje v rámci čtyř hlavních deskriptivních vzorců. Jsou jimi klíčové události, hodnoty, cíle a celkový sebeobraz subjektu. Uvedené skupiny jsou doplněny doplňkovými proměnnými: tematickou linií a komplexitou vyprávění. Níže jsou popsány jednotlivé kategorie (z důvodu jejich rozlišení od hlavních kategorií popisu Moravcovy osobnosti v kapitole 2.2 budou níže pojmenovávány primárně jako schémata či vzorce) na základě dat získaných analýzou primárních a sekundárních pramenů. Popis schémat je doplněn zařazením celkového narativního rámce Moravce do jednoho z hlavních vyprávěcích žánrů

(*komedie, romance, tragédie, ironie*), které definuje Frye (2003) a které v rámci psychologie aplikovali Murray (1989) či Chrząszczyński (2007).

Narativní analýzu dat je možné využít z toho důvodu, že existuje velké množství textů, které Moravec sám napsal, a přednášek, ve kterých vyjadřoval své názory na probíhající události. Data poskytují informace o Moravcových vlastních přesvědčeních, což umožňuje formulaci hlavních schémat, podle kterých své názory „tvaroval“. Současně pochází získaná data z dlouhého období (od roku 1918 do roku 1943), což umožňuje posouzení vývoje obsahů v jednotlivých schématech a jejich vzájemné porovnání v rámci vybraných časových úseků.

Zdroj dat aplikaci narativní teorie rovněž komplikuje. Vzhledem k tomu, že data jsou čerpána primárně z výstupů publikační činnosti, nemůžeme očekávat přesné zjištění obsahu Moravcových narativních vzorců (viz 2.1.3). Moravec své názory jistě upravoval podle očekávání svých čtenářů a podle vlastní vědomé sebe prezentace. Ačkoli byly Moravcovy publikované myšlenky ovlivněny jeho sebe prezentací, v případě, že si jsme této limitace vědomi, je možné stále z publikovaných názorů vytvořit relevantní obraz o Moravcově životním příběhu. Obsahy jednotlivých schémat je možné vyvozovat zprostředkovaně z vyjádřených myšlenek, které jsou prezentovány v rámci hlavních zjištěných kategorií (viz 2.2). Obsahy vzorců formulované tímto způsobem jsou hlavním výsledkem využití narativní analýzy dat. Je nutné předpokládat, že zjištěné obsahy byly v rámci Moravcovy *psyché* doplněny dalšími nepublikovanými a snad osobnějšími obsahy. Návrhy těchto obsahů jsou níže u jednotlivých schémat nastíněny.

2.3.2.1 Popis narativní teorie

Níže jsou popsány narativní teorie Dana McAdamse a Kevina Murraye, které jsem využil k popisu Moravcova narativního životního příběhu. McAdams (1988) si v rámci své práce pokusil o vytvoření teoretického modelu, pomocí kterého by bylo lépe možné porozumět životnímu příběhu vybraného subjektu a na základě toho i jeho osobnosti. Tento model, který se snaží sestavit z dat získaných od subjektu, nazývá modelem narativní identity. Výsledkem využití uvedeného modelu je popis způsobu, jak o sobě jedinec uvažuje a jak sám sebe vnímá. McAdams rozdělil celek narativní identity do několika částí, které společně identitu utváří. Tyto části je možné podle McAdamse dělit na dva základní typy

proměnných – kategorie *životního příběhu* a *druhotné proměnné*. Obsah první skupiny, kategorií životního příběhu, tvoří jádro osobní narace jedince. Shrnuje v sobě zaměření jedince vůči světu a vůči jeho životu. Popisem těchto kategorií získáme jádro jedincova rozvrhování světa.

Kategorie životního příběhu se dělí na:

- klíčové události;
- hodnoty a přesvědčení;
- perspektivy a cíle;
- sebeobrazy.

Každá z uvedených subkategorií je dle McAdamse ovlivňována dvěma typy druhotných proměnných životního příběhu. Tyto proměnné určují formu, kterou jednotlivé obsahy získávají. Těmito proměnnými jsou:

- tematické linie: moc a vztahovost;
- komplexita vyprávění: stádia Ega.

Na rozdíl od výše uvedených kategorií druhotné proměnné netvoří kostru vnímání, uvažování a prožívání jedince, ale představují nosnou základnu pro dané kategorie. Ovlivňují tak, jakým způsobem je narativ jedince konstruován v rámci celého vývoje. Oba druhy druhotných proměnných určují, jak jsou jednotlivé kategorie strukturovány, jaký typ obsahů bude pro životní příběh důležitý a jak bude formulován jejich konečný tvar.

Níže jsou oba hlavní typy proměnných popsány. Nejprve jsou vysvětleny pojmy druhotných proměnných. Následuje popis kategorií životního příběhu. V poslední subkapitole je popsána teorie narativních zápletek Murraye, kterou je rovněž možné zařadit pod narativní teorie, ale která se na rozdíl od McAdamse zaměřuje na odlišný aspekt lidské životní narace.

2.3.2.1.1 Tematické linie

Tematické linie určují, jakým způsobem jsou vybírány a formovány obsahy jednotlivých schémat. Na základě toho zpřesňují motivační směřování osoby. McAdams, inspirovaný Bakanem (1966), rozlišil dvě hlavní tematické linie člověka: motiv moci a vztahovosti.

Jedinec zaměřený primárně na motiv moci se snaží ovládat věci kolem sebe, chce být nezávislý na okolí, život pojímá jako soutěž, ve které chce vyhrát a triumfovat. Hlavním úkolem člověka je neustálá sebeexpanze, překonávání druhých a jejich pojímání pod svoji sféru vlivu - metaforicky řešeno pojímat je sadisticky do sebe. Pro dané jedince je důležité cítit se silný a mocný. Události jsou posuzovány podle výkonů v životních soutěžích. Největším rizikem je možnost selhání ve svém jednání. Neúspěch znamená vlastní oslabení a potenciální nutnost podrobení vlastní svobody druhému triumfujícímu jedinci (McAdams, 1988).

Druhá proměnná je na rozdíl od individualistické první linie zaměřena na život ve společnosti. Cílem není silné sebeprosazení, ale vlastní ukotvení v životě kolektivního celku. Úspěch zde není posuzován podle získaného vlivu a množství výher nad druhými, ale prostřednictvím stupně vlastní angažovanosti ve skupině. Uvažuje-li daná osoba nad vlastní hodnotou, posuzuje poté, do jaké míry je ve skupině začleněna a je jí prospěšná. Jedinec se snaží druhé podporovat a umožnit jim dosáhnout svého cíle, na základě čehož bude teoreticky profitovat celá společnost. Snaží se iniciovat a podpořit vznik situací, ve kterých je možné zakoušet pocity blízkosti a vzájemné vřelosti. Motiv vztahovosti tedy symbolizuje připravenost k prožívání vztahových zkušeností (McAdams, 1988).

2.3.2.1.2 Komplexita vyprávění

Komplexita vyprávění neurčuje hlavní obsah schémat, ale jejich formu, strukturu a styl. Popisuje způsob, jakým autor svého příběhu organizuje jednotlivé události života a jak komplexní je celková kompozice vyprávění. Komplexita je sledována na spletnosti motivů, nejednoznačnosti témat, proplétání jednotlivých časových linií či na schopnosti propojovat jednotlivá témata v životě do vyšších abstraktních úvah. McAdams představuje dva póly komplexity na příbězích *Stařec a moře* a *Bratři Karamazovi*. V případě románu Hemingwaye je hlavní příběhová linka prostá a snadno čitelná, neobjevuje se více postav, větší počet různorodých motivů, ani spletnost časových os. Komplexnost daného příběhu je nízká. Opakem toho je košatost díla Dostojevského (McAdams, 1988).

Stupeň komplexity vyprávění je dle McAdamse závislý na vývojovém stadiu mentálních dispozic jedince. Stadia jsou charakterizována svojí diskontinuitou, neměnnou následností

jednotlivých stadií, konfliktem a hierarchií. To znamená, že každé stadium je odděleno od ostatních a tvoří svoji uzavřenou jednotku. Jednotlivá stadia nelze překročit a každé následující stadium je v objektu svého zaměření na kvalitativně vyšší úrovni než stadium předchozí. V každém stadiu je rovněž určitý konflikt, který jedinec musí překonat, aby se přesunul do stadia následujícího. Typy stadií závisí na teoretických rámcích, ze kterých vychází. McAdams zmiňuje stadia vývoje kognitivních funkcí u Jeana Piageta a morálního vývoje u Lawrence Kohlberga a především u Jane Loevingerové, jejíž teorii využil ve svých výzkumech. McAdams (1988) tvrdí, že komplexita příběhu je přímo úměrná stadiu vývoje Ega u zkoumané osoby. Jedinec, který dosáhl vyššího stadia vývoje Ega tedy dle McAdamse formuluje hlubší a propracovanější zápletky svého životního příběhu.

2.3.2.1.3 Klíčové události

Narativní vnímání vlastního života je dle McAdamce (1988) strukturováno na základě významných událostí. Tyto události vytváří základní body, podle kterých můžeme hodnotit své jednání. Události ze své podstaty zrcadlí hlavní témata příběhu subjektu. Tvoří kostru, na kterou se zavěšují další jednotlivé činnosti člověka. Zážitky mohou být rozděleny na negativní a pozitivní podle toho, jaký vliv měly dle osoby na její život. Zatímco pozitivní události jsou hodnoceny kladně a jsou spojeny s příjemnými emocemi, negativní události jsou tvořeny jevy, kterých se chce osoba v budoucnu vyvarovat.

Události také lze rozdělovat na zlomové a kontinuální. Zlomové události představují situace, které pro jedince znamenaly předěl v životě směrem k nové etapě. Tato změna může být navozena vnějšími či vnitřními proměnnými. Vnější proměnné události mohou zahrnovat nástup do vojenské služby, složení maturitní zkoušky, svatbu apod. Vnitřní pak představují změnu jedince v nahlížení na svět – může jít o změnu víry nebo zájmů.

Naopak kontinuální události potvrzují osobnostní nastavení, které jedinec zastával po určitou dobu. Spojují současný stav člověka s jeho minulostí; umožňují mu vnímat se v rámci proběhlé doby stejně. Vytváří stabilitu jedince, na jejich základě si potvrzuje, že je tím, za koho se považuje. Tvoří základ, který vytváří a dokazuje přesvědčení jedince. Umožňuje člověku říci: „Tohle to jsem já.“

Klíčové události je možné dělit podle tematických linií na mocenské a vztahové. V případě mocenských událostí zažil jedinec v daném kontextu úspěch, triumfoval, zvítězil a následkem toho se stal silnějším, lepším, schopnějším. Jedinec tak objevuje síly a kompetence, o kterých dříve nevěděl. V případě negativní zkušenosti se událost pojí s osobním selháním, s pocitem nedostačivosti a nekompetentnosti ve zvládnání a ovládnání sebe či okolí.

Události zaměřené na vztahovou rovinu prožívání se zaměřují na pocit přijetí, pomoci, spojení. V případě pozitivních situací se dovídáme o prožitcích lásky, přátelství, vzájemně stimulující komunikace. V případě negativních zkušeností osoba může referovat o pocitu vlastního odmítnutí či využití druhými. Jedinec může prožívat dopady negativních vztahů v okolí, úmrtí blízké osoby, strádání přátel, oddělení od sociální skupiny, šikany.

McAdams (1988) ve svém výzkumu zjistil, že osoby s vyšším stádiem Ega zažívaly subjektivně více zlomových událostí než jedinci s jeho nižší úrovní.

2.3.2.1.4 Hodnoty a přesvědčení

Hodnoty a přesvědčení určují etické zaměření osoby (McAdams, 1988). Díky nim se jedinec orientuje v morálních principech, dávají mu možnost poznat, co je ve světě žádoucí a za dosažení čeho má smysl vynakládat energii. Jde o amalgám hodnot, názorů a idejí podle kterých posuzujeme, co je pravdivé, dobré a skutečné. Hodnoty dávají odpověď na otázky, jak správně jednat, za co se cítíme zodpovědní (Daněčková, 2003). Systém přesvědčení se vytváří v průběhu adolescence. Během života může prodělat několik krizí, které McAdams rozděluje na krize hodnotového systému a krize aktivity chování. Krize hodnotového systému otřásá celou strukturou přesvědčení – jedinec zpochybňuje ideály, kterým do dané doby věřil, a snaží se nalézt hodnoty nové. Krize aktivity nenarušují hodnotové cíle – jedinec ví, čemu věří, ale nezná cestu, jak tuto víru realizovat a formulovat ve svém jednání.

Hodnoty lze rozdělit také na mocenské a vztahové. Hodnoty spojené s linií moci se zaměřují na svobodu a autonomii jedince. Jedinec je přesvědčen o nutnosti vlastního pokroku a růstu. Zařazení do celku společnosti není podstatné. K vlastní seberealizaci má člověku dopomoci dodržování abstraktních a obecně platných pravidel.

Vztahové hodnoty zdůrazňují význam skupiny a komunitního celku. Hlavním tématem není vlastní prosazení, nýbrž vztahy s druhými, zodpovědnost za druhé. Preferují se proaktivní sociální tendence, jednání vedoucí ke spojení s druhými. Abstraktní pravidla jsou pro jedince druhotná a podřízená sociálnímu nastavení a aktuální situaci v komunitě.

McAdams (1988) demonstroval, že komplexita a diferencovanost Ega je v kladném vztahu s komplexností a mírou rozvoje systému hodnot člověka.

2.3.2.1.5 Perspektivy a cíle

Perspektivy a cíle jsou zaměřeny na budoucnost jedince. Týkají se toho, čeho chce osoba dosáhnout, jaké cíle si od svého života klade. Dle jejich podoby je možné posuzovat, zda jsou její cíle ambiciózní, do jaké míry se skutečně snaží cílů dosáhnout, zda skutečně jedná způsobem, který k jejich dosažení směřuje. Obsah cílů závisí na hlavních určujících motivech. Lze je tedy rozdělit na cíle vztahové a mocenské (McAdams, 1988).

Obsahy cílů McAdams (1988) dále třídil na instrumentální (úspěch v naplňování svých ambicí, seberozvoj), vztahové (vztahy s druhými lidmi), materiální (být materiálně zabezpečen) a rekreační (využívat kvalitně volný čas). Dle McAdamse ženy častěji uvádí cíle mezilidské a muži cíle materiální. Navíc jedinci s vyšší stádiem Ega mívají své cíle komplexnější a lépe strukturované.

2.3.2.1.6 Sebeobrazy

V sebeobrazech člověk kompletuje do celku obsahy výše uvedených vzorců a vytváří si vlastní idealizovanou představu sebe sama. Slučuje v sobě hodnoty, hlavní události i budoucí přednastavené cíle a dává jim srozumitelnou jednotnou formu. Sebeobraz představuje mentální představu osoby, která má ve svých vlastnostech a typických modech jednání uložena hlavní témata, kterými se osoba zabývá. Sebeobraz určuje, čím se jeho majitel liší od ostatních, ale také co má s ostatními společné. Ve vyprávění o sebeobrazu se často objevuje jeho původní mýtus (jak byl sebeobraz stvořen), významné osoby (jak se k němu další osoby vztahují), osobnostní rysy (které jsou pro něj typické), přání a cíle (čeho chce sebeobraz dosáhnout), typické jednání (jak se obvykle chová), životní filozofie (sjednocující význam sebeobrazu), anti-sebeobraz (protiklad hlavního sebeobrazu) (McAdams, 1988; Daněčková, 2003).

Sebeobrazy se často vyskytují v protipólech. Jeden z pólů reprezentuje sebeobraz, který v sobě má obsaženy hodnoty, cíle, perspektivy, módy jednání osoby. Člověk přes svůj sebeobraz rozumí sobě a uchopuje díky němu okolní realitu. Druhý z pólů bývá nevědomý, případně se manifestuje v postavě typického protivníka či jiné postavy příběhu. Jde o sebeobraz, vůči kterému se často vymezuje, kterého se straní a který definuje jako „ne-já“. V případě, že existují tyto dva póly sebeobrazu, je pro člověka důležitý hlavní spor mezi oběma póly. Tento konflikt je nosným rámcem života osoby (McAdams, 1988).

2.3.2.1.7 Narativní zápletka

V rámci narativního zpracování dat využiji kromě teorie McAdamse rovněž teorii narativní struktury příběhu, kterou představil Kevin Murray (1989) a se kterou pracoval Vladimír Chrz (2007). Autoři se zabývali možnostmi zařazení narace jedince pod jeden ze čtyř hlavních typů zápletek. Navazovali na literární teorii Frye (2003), který druhy zápletek v literatuře rozlišil. Uvedenými typy jsou: *komedie*, *romance*, *tragédie* a *ironie*. Protagonista každé z narativních zápletek má svůj osobitý přístup k vlastní osobě i okolnímu světu; řeší, případně se vyrovnává, s problémy v jiném „duchu“ a za samotné problémy pokládá odlišné typy situací.

V rámci *komedie* se v centru zájmu hlavního protagonisty příběhu objevují vztahy s druhými lidmi. Nosným motivem je víra ve šťastný konec a spravedlivé rozuzlení příběhu. Protagonista se musí vypořádat se strnulými strukturami systému, který mu brání dosáhnout hlavního cíle. S problémem se často vypořádává svým odchodem do odlišného prostředí, kde se setkává se vstřícnými lidmi, kteří následně pozmění jedincovo uvažování a vnímání problému. Tento pobyt na cizím území dává protagonistovi možnost vlastní seberealizace, aniž by byl ohrožován vnějšími vlivy. Během jeho pobytu v něm se zdánlivě neřešitelný problém samovolně vyřeší, dřívější překážky zmizí a následně mu nic nebrání v dosažení štěstí, často v podobě smíření s druhými. Na konci komedie se často setkáváme s figurou oslavy či svatby.

Podstatou *romance* je boj dobra a zla. Hlavní hrdina příběhu je zaštiťován svým ideálem a vírou, kterou se snaží následovat. V průběhu své cesty za naplněním zvoleného cíle musí čelit mnohým překážkám, které jeho zdárnou cestu k cíli ohrožují. V rámci *romance* protagonista bojuje s protivníky, účastní se dobrodružných výprav, čelí nebezpečstvím.

Prostřednictvím toho zdokonaluje své schopnosti, tříbí svůj potenciál. Na konci příběhu hlavní hrdina dosahuje svého cíle a náleží mu adekvátní odměna za jeho útrapy.

Na rozdíl od výše zmíněných dvou narativních schémat, které končí pro hlavního hrdinu pozitivně (dosáhnutím hlavního cíle, vyřešením problému), *tragédie* je příběhem nešťastným a bezútěšným. Podobně jako v případě romance, i zde hlavní hrdina disponuje často pozitivními a chvályhodnými vlastnostmi a schopnostmi. Na rozdíl od romance tyto vlastnosti ale nejsou okolní společností uznávány. Hrdina je vržen do světa, který brání realizaci jeho schopností. Naráží opakovaně na nepochopení a ústrky. Jakoukoli snahu o vzednutí sebe a své pozice osud opakovaně kazí. Základem tragédie je boj proti osudu, který u diváků vyvolává pocity tísně z nevyhnutelnosti a soucitu s aktérem (Gadamer, 2009).

Poslední žánr, *ironie*, je charakterizován celkovou rezignací a přijutím bezvýchodnosti a nesmyslnosti veškerého snažení. Hodnota jedince i okolního světa je snižována. Protagonista nevidí význam ve snaze o jakékoli zlepšení své pozice, neboť tato snaha vždy přijde vniveč. Nesmyslnosti nečelí hrdinně, s pocitem vlastního zadostiučinění; naopak ji přijímá jako danost, se kterou je nutné se smířit. Okolí vnímá jako „upadlé“. Ironie je specifickým druhem obrany před nespravedlností osudu, který může vést k rozpoznání a přijutí hlavního „vtipu“ života, jenž spočívá v absurdnosti veškerého bytí.

Uvedené žánry reprezentují metapozici životního příběhu hrdiny. Tím je myšleno, že protagonista o svém zařazení do jednoho ze čtyř schémat neví a je druhem svého žánru formován. Žánr je tak nutné abstrahovat z výpovědi subjektu a prožitých životních událostí. Do určité míry se podobá druhotným proměnným u McAdamse (1988), které určují, jakým způsobem jsou utvářena následná schémata (cíle, hodnoty apod.). Přijmeme-li rozdělení do uvedených žánrů, může zařazení Moravcova života do jednoho z nich pomoci porozumět jeho životnímu směřování, obvyklým situacím a hlavním motivům. Upřesní se tak podoba obvyklého stylu jednání Moravce a jeho způsob reagování na situace. Tím se přiblížíme nalezení Moravcova jádrového příběhu, který ve své obecné podobě charakterizoval konkrétní způsoby jeho jednání během života (McAdams, 2005).

2.3.2.2 Výsledky aplikace narativní teorie

Níže předkládám výsledek aplikace narativní analýzy na kategorie popisu Moravcovy osobnosti. Uvedené kategorie životního příběhu, druhotné proměnné a narativní zápletky jsou níže vztaženy k Moravcovým výrokům a činům, na jejichž základě je představena konkrétní podoba jednotlivých narativních schémat.

2.3.2.2.1 Druhotné proměnné v Moravcově životě

V rámci druhotných proměnných se zaměřím nejprve na tematické linie a komplexitu vyprávění. Tematické linie definují hlavní objekt snah jedince, který je v základu dvojího typu. Jedinec se může dle McAdamse (1988) profilovat v rámci mocenského nebo vztahového rámce. Zjištěné kategorie z Moravcových textů nám zdánlivě snadno demonstrují nadvládu mocenských ambicí (*síla, moc*). Moravec adoroval sílu, která ze své pozice dokáže ospravedlnit své vlastní projevy. V rámci Moravcova života se tato tendence projevovala silnou ctižádostivostí, snahou triumfovat, ovlivňovat druhé osoby. Vlastního možného selhání se obával, neustále se obhajoval v případě, že jeho předchozí názory či jednání mohly být interpretovány jako mylné či nevhodné (*výhra, pomsta*). Uvedená tendence byla přítomna po celý Moravcův život.

Hlavní tematickou linii v podobě moci je nutné doplnit dílčími prvky vztahového zaměření. Vztahovost nebyla dominantním tématem Moravcova prožívání, ale do jisté míry určovala, jakým směrem byla mocenská sebeexpanze směřována.

V rámci protektorátního období vidíme projevy vztahové stránky ve zdůrazňování solidarity s druhými, jejíž rozšíření ve společnosti má ukončit nadvládu kapitalistického egoismu (*slabý liberalismus; zlý západ*).

Jak dále uváděl, ke svým protivníkům necítil nenávisť, nechtěl je zlikvidovat. Naopak jim přál vše dobré.

„Zastávám zásadu: Kdo do tebe kamenem, ty mu pomoz přemýšlet! Víím, že je to z mé strany snaha pochybná. (...) ale nemohu už za svou povahu“ (Moravec, 1942a, s. 206). „Má chvíle přijde, až oni (skupina kolem Beneše - pozn. autora) budou na útěku z britského ostrova. Bude to chvíle, kdy se na ně snese to nejběsílejší proklínání českého národa. A tehdy bude třeba zbloudilé léčit, pokleslé podpírat a nešťastným pomáhat (...) Sám

nemám k nim nenávisti. Snad trochu lítosti, jakou pociťuje zdravý k mrzákovi a přičetný k pomateným“ (Moravec, 1942a, s. 297).

Jedním z hlavních cílů života bylo pro Moravce obětování se pro druhé, záchrana druhých, zajištění budoucnosti pro Čechy.

„Všechny naše starosti a všechny naše tužby hleděl jsem vyjádřit, churavé duše léčit a vidoucí bojovníky posílit“ (Moravec, 1943, s. 100). „V životě jedince i v životě národa jde nakonec jen o to, o vykonáme pro jiné. Náš život je hlavně obětováním. V tom je jeho krása a velikost“ (Moravec, 1943, s. 267). Dále viz *práce, kázeň*.

Na základě uvedených příkladů konstatuji, že prvky vztahovosti byly v Moravcově narativu přítomny. Funkce vztahovosti však byla sekundární, zahrnovala především cíl a zaměření mocenských ambicí. Vztahovost se v textech v naprosté většině případů (a zcela v protektorátním období) neprojevovala explicitně v zájmu o pocity druhých, ve vyjadřování sounáležitosti a akceptace, vřelosti a podpory. Nejednalo se o hlavní téma jeho textů. Naopak výrazy citů považoval za slabošské a ženské (*muži vs. ženy*). Texty (a samotné biografické události) kladly důraz na projevení moci. Moc tak byla částečně podmíněna ve svém zaměření na sociální stránku společnosti. Dle Moravce bylo nutné být mocný, ale získaná moc měla morální závazek v nutnosti své aplikace ve společnosti směrem ke zlepšení její celkové kvality. Moc je v této podobě posvěcována službou druhým lidem. Moc se dle Moravce musí projevit, člověk musí porazit své slabší konkurenty, ale následně nabyté statky poté musí vrátit druhým. Tím se tendence k akumulaci moci morálně legitimizuje. Člověk v tomto narativu musí usilovat o získání moci, aby následně vzal pod svá křídla a ochránil ty, kteří takovou mocí nedisponují. Blízkosti s druhými se dosahuje sebeprosazením sebe nad nimi.

Přikročím nyní ke komplexitě vyprávění Moravcova narativu. McAdams využíval pro zjištění komplexity osobnosti teorii Loevingerové (Loevinger & Blasi, 1976), která pracovala s devíti stupni rozvoje Ega. Vzhledem k rozsahu předkládaného výzkumu, který využívá několik psychologických teoretických rámců a který by se aplikací teorie Loevingerové ještě rozšířil, jsem od aplikace její teorie opustil. Namísto toho jsem k posouzení komplexity Ega využil hlubinných teorií, jmenovitě teorie Donalda Winnicotta (1960, 1965a, 1965b, 2018) a Karen Horneyové (2000). Aplikace teorií na

získaná data je popsána v kapitole 2.3.1. Zde chci uvést výsledek dané kapitoly. Jejím závěrem je předpoklad nedostatečně rozvinutého reálného self, které je považováno za základ zdravé osobnosti (Winnicott, 1960, 1965a, 1965b). V rámci teorie Horneyové mluvím o osobnosti neurotické (Horneyová, 2000). Toto nedostatečně rozvinuté self implikuje, že Moravcův životní příběh byl spíše méně složitý, s jednoduchou a nekomplikovanou nosnou dějovou linkou. Životní narace by pravděpodobně odpovídala jednomu z nižších stupňů rozvoje Ega v teorii Loevingerové. Pro tyto stupně je charakteristické nedostatečně prožívané vlastní self, oslabená seberegulace a snížená kvalita vnitřních etických norem, které jsou tvořeny spíše rigidními osobními zájmy než komplexním porozuměním morálních zákonů (Loevinger & Blasi, 1976).

2.3.2.2 Klíčové události v Moravcově životě

Posouzení klíčových událostí v Moravcově životě komplikuje, více než u zbývajících narativních vzorců, povaha primárních pramenů, ze kterých jsou data čerpána. V rámci svých textů se Moravec odkazoval na proběhlé události; jednalo se však o události širšího společenského dosahu, které mohl pro své čtenáře okomentovat. Lze tedy získat informace o těchto významných událostech, které se udály za Moravcova života, a o postoji, které k nim zastával.

Přímé informace o osobních niterných událostech ve vydaných publikacích nenalezneme. Těmito osobními událostmi jsou myšleny radostné i tragické momenty běžného lidského života jako svatba, úmrtí blízkého člověka, narukování do armády, povýšení v zaměstnání, narození dítěte apod. Vzhled do vztahu Moravce k některým z osobních událostí je možné získat do určité míry zprostředkovaně v podobě komentářů k obecným jevům, které se Moravcovi přihodily.

Začnu s analýzou událostí v období republikovém, tedy před událostmi mnichovské konference. Moravec se zabýval událostmi první světové války; popisoval je ale odborně, vědecky, snažil se válku sociologicky uchopit. Vlastní zkušenosti z fronty přímo nereflektoval. Světovou válku vnímal jako událost, která přinesla do Evropy zmar.

„Jak ruská revoluce, tak světová válka končily – katastrofou“ (Moravec, 1930a, s. 179).

Ve svých knihách zdůvodňoval, proč Německo prohrálo. Popisoval odvahu prostého vojáka v zákopu. Předpokládal, že po světové válce dojde k revoluci ve vojenství.

„Jsem přesvědčen, že vstupujeme do epochy zrevolucionování vynalézavosti ve válečné technice“ (Moravec, 1930a, s. 196).

Nepřímo se přemítání o zážitcích z války promítá snad v Moravcových úvahách o odvaze (*politika* > *taktika*). Odvaha byla pro Moravce velké téma (viz 2.3.2.2.3). Pravá odvaha pro Moravce nebyla odvahou dobovatelskou, ostentativní, rabijáckou. Ta odvaha, která měla být pěstována, byla odvahou anonymní, citlivou, skromnou. Odvahu dále rozlišuje na morální a fyzickou, kdy morální odvaha je znakem velitelů.

Téma odvahy bylo pro Moravce důležité a důvod jeho zájmu můžeme nalézt snad v pocitu jejího nedostatku. Na nízkou míru odvahy můžeme usuzovat z údajných zbabělých činů Moravce (Hrbek, 1969), jeho přetrvávajících nervových potíží či samotného působení Moravce, který po prvotních bojích v rámci srbské armády strávil většinu války v zázemí buď raněný, nebo píšící své články. Značně nehrdinské chování se opět ukázalo během druhé světové války při jeho výjezdu k východní frontě. Sám si snad musel toto zdánlivě nehrdinské chování pro sebe ospravedlnit a toho mohl dosáhnout právě přijetím názoru, že odvaha jednak není odvahou, pokud není spojená s citlivou duší a pochopením situace, dále pak předpokladem, že selhání v rovině fyzické odvahy nijak nepředpokládá selhání v rovině odvahy morální, tedy politické. Nabízím zde možnost (pouze zčásti podpořenou důkazy), že světová válka pro Moravce znamenala hlavně osobní střet se svojí odvahou. Ze zkušeností svého sníženého „bezmyšlenkovitého“ hrdinství dospěl k názoru, že snad byl ve skutečnosti odvážnější než ostatní, neboť jeho odvaha byla odvahou spíše intelektuální a morální.

Důsledkem světové války byly smlouvy z Versailles. Ty Moravec považoval za promrhání příležitosti a za příčinu krize, které následně Československo čelilo.

„Veliká chyba byla, že se na vítězství začalo zle vydělávat. (...) Zrada ideálů, v jejichž jménu se zvítězilo v r. 1918, přivedla svět do dnešní mizérie. Není tu vinno pouze Německo, které vzdorovalo, nýbrž také Dohoda s připojenými mocnostmi, které se ukázaly lehkými na vahách pravdy“ (Yester, 1935, s. 6).

Za selhání považoval také ústup v bojích Československa s Maďarskem v roce 1919. Nejednalo se však ani tak o selhání vojenské, jako o selhání československé politiky (*výhra, pomsta*)

Poslední a snad nejzajímavější zaznamenané události, které se týkají období před Mnichovem se vztahují k Moravcově mládí. Informace o něm však pochází až z protektorátního období z novinového článku prezentujícího Moravce jako nového člena protektorátní vlády. V uvedeném článku (příloha 4) se dozvídáme o zážitcích z dětství, kdy musel Emanuel nastoupit na stavební střední školu, ačkoli jej v dětství zajímalo umění. Dále jak si rád kopal s míčem, ale otec mu zamykal boty, aby si je neošoupal; Moravec si tak kopal s míčem bos. Dozvídáme se o Moravcově introvertní povaze, o jeho zálibě v knihách, o tom, jak mu rodiče rozprodali jeho velkou knihovnu, zatímco on válčil v Rusku, a o svém rozhodnutí setrvat v armádě po návratu do Československa, ačkoli si prve přál uplatnit své znalosti ve stavitelství.

O dalších událostech, u kterých lze předpokládat větší vliv na prožívání, se nezmiňuje. Nelze tudíž z uvedených pramenů odhadovat, jak na Moravce zapůsobila první svatba, rozvod, případně svatba druhá. Nevíme, jak vnitřně reagoval na svoji roli u soudu během Gajdovy aféry. Více ho snad zasáhlo odhalení peněžních podvodů, kterých se Moravec dopustil ve dvacátých letech. Lze to usuzovat z jeho připomínek k prohřeškům v armádě. V nich uvádí, že je správné, aby odpovědná osoba dostala trest, ale tento trest by neměl být doplňován následným deklasováním jedince v kolektivu armády. Zkompromitování jedince v armádě silně odmítal. Navíc uvedenou kritiku „ostarkizování“ spojuje s rizikem sebevraždy u vojáků. Předpokládal, že odmítnutí může právě k sebevraždě vést. Nabízí se otázka, do jaké míry Moravec již v dané době sám o sebevraždě uvažoval. (Téma sebevraždy se v Moravcově životě vrací po mnichovské konferenci a konečně také v její realizaci v květnu 1945.)

Zarážející je, že se k tématu správného trestání vojáků vyjadřuje osoba, která byla opakovaně za své prohřešky trestána. Namísto vyjádření určité míry sebezpytu se Moravec naopak dopouští určitého typu poučování nadřízených, jak by se měli k provinilcům chovat (*potřeba vůdce*).

V protektorátním období nalzáme v Moravcových textech dvě události, ke kterým se opakovaně vrací. Jsou jimi podstoupení pohraničí Československa po dohodě v Mnichově a následně vznik protektorátu v březnu 1939.

Nejčastěji zmiňovanou událostí je selhání republiky v období mnichovské krize. Mnichov pokládal za nejdůležitější událost novodobé historie.

„Politický ústup Francouzů v Mnichově v roce 1938 byl opravdu bodem zvratu v evropské strategii jako bitva u Valmy v roce 1792“ (Moravec, 1941a, s. 97).

„S MÜNCHENEM SE MŮŽE SROVNAT OBJEVENÍ AMERIKY“ (Moravec, 1943, s. 19, 20). „MÜNCHEN BYL MILNÍKEM EVROPSKÝCH DĚJIN (...)“ (Moravec, 1943, s. 56).

V čem byl pro Moravce milníkem? Uvědomil si, že demokratické režimy postavené na kapitalistické hospodářské soustavě jsou neživotaschopné a překonané (*zlý západ*).

Kromě toho, že si uvědomil slabost republiky a jejího hospodářského systému (či spíše potvrdil vzhledem k tomu, že výhrady ke kapitalistickému hospodářství měl již před Mnichovem), znamenalo pro něj přijetí mnichovské dohody otřes v pojmání západních demokracií. Uvědomil si, že západní státy, především Anglie, celou dobu Československo využívaly jako „mouřenína“. V Mnichově se jasně ukázala jejich intrikánská podstata (*zlý západ*).

„Britsko-semitská politika zničila český samostatný stát. Obětovala jej na předních strážích pod vedením úslužného doktora Beneše“ (Moravec, 1941b, s. 42).

„Nejednám tak se svým psem, jako Anglie jednala s Čechy v roce 1938. Každý však zaslouží, co mu patří. Kdo se chová jako otrok, sklízí kopance“ (Moravec, 1943, s. 371).

Tato zrada se ale západním demokraciím dle Moravce krutě vymstila. Mnichovské selhání znamenalo pád západních států z výsluní a jejich podrobení Německem.

„Podobné to bude s Anglií. Na otázku, kdy tento plutokratický tlustokožec dostal smrtelnou ránu od vůdce německého národa, je odpověď velmi zřetelná. Bylo to v Mnichově v září 1938, kdy nás britská šelma prodala v domněni, že ji za to zůstanou německé kolonie a že Německo se porve s Ruskem“ (Moravec, 1940, s. 60).

„Tato válka byla rozhodnuta ve prospěch Německa a i podle soudu některých vidoucích Angličanů byla Anglií prohrána už v roce 1938, kdy pan Chamberlain poradil Francii, aby nechala plavat své ‚kolonie‘ ve střední Evropě a vyměnila je za spojeneckou smlouvu s Anglií“ (Moravec, 1942a, s. 238).

Zatímco Mnichovská dohoda znamenala pro západní demokracie podle Moravce rozsudek smrti, pro české země byla novým začátkem. Představovala radikální změnu v nazírání na okolí, na Německo i na Západ. Umožnila rozšířit Moravcovy perspektivy a otevřít jemu a s ním i národu novou budoucnost.

„Občas musí národové zúčtovat se svou minulostí a mít odvalu špatný směr ve svých dějinách uznat za špatný a hanbu nazvat hanbou.“ Na tento citát jsem občas vzpomínal, když jsme v roce 1938 na celé čáře prohráli válku s Německem bez jediného výstřelu!“ (Moravec, 1942, s. 191).

Mnichovská dohodu nakonec vyhodnotil jako změnu pozitivní. Umožnila Moravcovi konečně rozpoznat, kde stálo dobro a kde zlo. Vzhledem k Mnichovu si poté upravoval pohled na další historické události, ve kterých viděl paralely k tehdejší situaci a které přes své původní tragické vyznění nakonec dopadly dobře. Takovou událostí byla dříve bitva na Bílé hoře (*změny úvah*).

Konečně si Moravec v textech zcela pozměnil postavu agresora u mnichovských událostí. Moravec reálně v září 1938 opustil své vojenské stanoviště u Znojma, vlastním vozem se dopravil do Prahy a neohlášen na Hradě po Benešovi vyžadoval vyhlášení války Německu. Beneš ale válku s Německem odmítl. V protektorátních textech tuto událost Moravec zcela zamlčuje a naopak obviňuje Beneše, že chtěl zbytečně vyvolat válku, která by pro Čechy znamenala marné a zbytečné krveprolití.

„Před rokem stáli proti sobě oba národové s puškou u nohy. Jen zázrak zabránil otevřenému boji. Opatřila jej výtečná diplomacie Vůdce německého národa“ (Yester, 1940, s. 146).

„Osud byl českému národu v posledních čtyřech letech třikrát milostiv. Po prvé to bylo, když nepřítel lidu č. 1 Beneš jako prezident po münchenské konferenci se vytratil

z pražského hradu, aniž se mu zdařilo podpálit válku, do které měl tisíc chutí. Tehdy mu selhaly nervy“ (Moravec, 1943, s. 410).

Mnichov znamenal pro Moravce změnu. Šlo o událost zlomovou, navozenou zvnějšku. Pocítil v ní silně nedostačivost státu, jeho prohru, patří tedy do událostí mocenských. Sílu vlivu této události na prožívání Moravce dokumentují jeho údajné sebevražedné tendence po přijetí mnichovské dohody. Jak jsem demonstroval výše, pocit prohry následně pozměnil na možnost nového začátku. Pozměnil si detaily a zasadil si zlomový moment českého státu do polohy, ve které se zdánlivá tragédie stala novou šancí. Na to navazuje druhá hlavní událost po roce 1938 – vznik protektorátu.

Protektorát po vzoru Mnichova považoval za požehnání. Zřízením protektorátu se české země vymanily z bloudění posledních dvou desetiletí a navrátily se do područí německé říše, v rámci které vždy prosperovaly.

„Stále vidíme jasněji, že v září 1938 nás chránila Prozřetelnost a v březnu 1939 moudrost našeho presidenta Háchy před dnešními zkušenostmi Belgie a Holandska“ (Moravec, 1940, s. 55).

Vznik protektorátu byl opět novým začátkem, obnovením síly Čechů.

„Místo abychom práva, která nám dala listina ze 16. března 1939 o zřízení protektorátu, řádně dobudovali, abychom tuto českou ‚Magnu chartu‘ položili za základ své nové budoucnosti, místo toho se dělalo všechno jiné, než nová konstruktivní česká politika“ (Moravec, 1940, s. 122).

Logicky se snažil odůvodnit platnost protektorátu způsobem jeho vzniku, kdy Čechy údajně do protektorátu nikdo nenutil, naopak si o protektorát sami řekli.

„Kdyby bylo bývalo spolužití Němců s Čechy pro český národ nesnesitelné, pak by nebyl přijal protektorát a nikdo na světě by byl by českou vládu a českého presidenta nemohl přinutit k nějaké smlouvě s německou říší“ (Yester, 1940, s. 149).

„(...) Adolf Hitler není jako hlava Velkoněmecké říše jen vůdcem národa německého, nýbrž také Vůdcem nás Čechů, kteří jsme se dobrovolně utekli pod jeho ochranu“ (Moravec, 1943, s. 230).

Zlomy v životě Čechů nepředstavovaly podle Moravce pouze přijetí mnichovské dohody a zřízení protektorátu, ale rovněž dvě další události. První z nich je silné přimknutí Čechů k Německu po atentátu na říšského zastupujícího protektora.

„Červen roku 1942, jak už se to dnes jeví, bude představovat veliký mezník v českém životě, mezník české sebezáchovy, sebezpytování a sebepoznání“ (Fiala, 1942, s. 71).

Druhým a zajímavějším příkladem Moravcova zlomu v národě, a navíc i v celé Evropě (sic!) je vznik nové protektorátní vlády v lednu 1942, které byl součástí (*síla, moc* 2). Moravec tak událost svého jmenování (přesněji jmenování celé vlády) považoval za jednu z nejdůležitějších událostí evropského významu.

Celkově v životním příběhu Moravce převažovaly události pozitivní – ty, které se zdály být pohromou, měl tendenci přehodnotit a pojímat je kladně. Je otázkou, kolik událostí můžeme v životě Moravce považovat za zlomové. Jisté je, že výraznou zlomovou událostí byla kapitulace Československa ve sporu o pohraničí a následné zřízení protektorátu. Uvedené události pojímal Moravec pravděpodobně velmi osobně a dlouze se s nimi vnitřně vypořádával.

2.3.2.2.3 Hodnoty a přesvědčení Moravce

V Moravcových textech není o příklady vhodného a hodnotného jednání nouze. Z velké části jsou jednotlivé hodnoty představeny v základních kategoriích (viz 2.2). Níže jsou uvedené kategorie uvedeny a krátce představeny. Současně jsou doplněny dalšími typy přesvědčení, které nebyly zařazeny do hlavních kategorií popisu Moravcovy osobnosti, jejichž představení zde nám umožní získat plastičtější obraz o Moravcově etickém systému.

Jak je zřejmé i z popsaných kategorií, Moravcovy hodnoty se v průběhu jeho života výrazněji nezměnily a zůstávaly podobné v demokratickém i protektorátním období. Mezi hlavní kategorie patří *muži vs. ženy* – Moravec adoroval „chlapskou“ odvahu, sílu, přímost, tvrdost. Naopak dle jeho názoru ženské vlastnosti, tedy romantismus, pasivitu, zasněnost a neupřímnost, zavrhoval.

S tím souvisí kategorie *síla, moc*. Každý muž, ale i stát, by se měl snažit být co nejmocnější, nepoddajný, jinak je jen otázkou času, než bude druhými zničen nebo využit.

Velmi silné zastoupení v hodnotách má *práce, kázeň*. Pro Moravce bylo velmi důležité, aby on sám, a s ním i další obyvatelé země, byli pracovití, iniciativní, přičinliví. Zavrhoval lenochy, vypočítavé oportunisty, kteří se snaží práci vyhýbat. Kritizoval také mluvky a lidi, kteří se pouze předvádí, aniž by něco pozitivního pro svůj stát vykonali.

V rámci Moravcova systému přesvědčení zaujímalu silnou pozici vzdělání (*vzdělání*). Dle Moravce bylo nutné se neustále vzdělávat, aby se zvýšila výkonnost jedince i státu, případně aby se člověk naučil předvídat budoucí události. Vyzdvihoval především vzdělání vojenské, které by měl alespoň v omezené míře získat každý občan republiky, především politici. Dále kritizoval vzdělání neúčelné, zbytečné, vzdělání pro vzdělání samé, které podle Moravce produkovalo suché akademiky, kteří se zabývají zbytečnostmi a kteří nerozumí potřebám „skutečného života“. Vzdělání se mělo skloubit s pochopením doby. Mělo podpořit nosnou ideu, která posouvalo lidstvo kupředu směrem k pokroku.

V rámci popsaných kategorií je nutné zmínit kategorii *vidět, nenaletět*. Jedinec se měl snažit porozumět tomu, co se okolo něj děje, aby dokázal předvídat budoucí možné nástrahy a bezpečně se na ně připravit. Velké riziko představovala možnost být zneužit ze strany druhých lidí, čemuž se Moravec svými předpověďmi do budoucna snažil vyvarovat.

Shrneme-li výše uvedené přesvědčení, Moravec vyzdvihoval systematickou práci a vzdělávání, díky čemuž se jedinec neustále zdokonaloval a získával větší kompetenci k ovlivňování či přímo podrobování okolí. Naopak proti možnosti podrobení se ostatním se musel člověk neustále bránit tím, že systematicky vyhodnocoval nebezpečnost okolních jevů, čímž se vyhýbal možnosti být slabý, slepý a poté i zneužitý.

Tyto kategorie doplňují další hodnoty, které v textech nebyly natolik hojné a významné, aby byly zařazeny do samostatné kategorie, ale bez jejichž popisu byl nebylo možné vytvořit úplný obraz hodnotového systému. Jednou z dalších Moravcových hodnot bylo jeho zaměření na prospěch kolektivu oproti ničivé destrukci agresivního egoismu. Do jisté míry je tento postoj zohledněn v kategoriích *slabý liberalismus* a *zlý západ*. Podle Moravce egoismus vedl pouze k potírání společné práce a oslabení celku a proti tomu často horoval. Zatímco egoismus byl škodlivý, velký důraz kladl Moravec na spolupráci a pomoc druhým.

Služba celku měla dle Moravce podobu obětování vlastní osoby, včetně svého života, pro druhé (*práce, kázeň*).

„Lze tedy říci, že válku může způsobit individuum, když dovede uvnitř společnosti probudit její sociální sílu, která se projeví v zápalu a obětování“ (Moravec, 1930a, s. 33).

„Velmi vzdělaný voják bez obětavé mužnosti ve válce nevystačí“ (Yester, 1936, s. 91).

Vedle obětavosti byly dle Moravce pro zájmy celku důležitá především mravnost a morálka. Ta se měla v celém státě podporovat, na rozdíl od výše zmíněných egoistů, kteří měli být potírání.

„K smrti jsou předurčeny dále národové, v nichž odumrou morální síly, které je stmelují“ (Moravec, 1934, s. 163).

Sám Moravec se dle svých slov nesnažil primárně potírat nepřátele v Londýně, ale hlavně pomáhat druhým. Nepřátelům nepřál zlé, i k nim cítil shovívavost. Příkladem jsou výroky zmíněné v popisu druhotných proměnných Moravce (2.3.2.1).

„Sám se čas od času přesvědčím na místě, jak kdo z vás se činí. Čím větší důvěry si u mne získáte, tím více můžete čekat, že já se vás zastanu a že vám ve vašich starostech a obtížích pomohu (...)“ (Moravec, 1943, s. 43).

Uvedená mravnost a schopnost se obětovat měla být zacílena především na další pokolení. Pomoc dětem a mladým bylo hlavní hodnotou Moravcových snah.

„Ne výpočet, ne rozumová kombinace šachových tahů, ne politika – nýbrž vědomí, že konáme něco velkého, co příštím generacím přinese lepší úděl a co nás jako poctivé borce představí těmto budoucím, to je vlastně smyslem plného a úctyhodného života“ (Moravec, 1943, s. 266).

Vedle zaměření na společnost a odpovědnost k celku se jako důležitá hodnota u Moravce formovala potřeba víry. Jedinec měl věřit ve vyšší ideu a následovat ji navzdory nástrahám, které mu tato víra přinášela. Nutnost víry se manifestuje především v protektorátním období.

„Máme dnes jen dva prostředky, jak přispět Vůdci Říše a Nové Evropy k vítězství. Je to práce a je to víra, která práci násobí“ (Fiala, 1942, s. 71).

„Ze zjevných i zastřených vlků je třeba dělat lidi tím, že jim vrátíme víru v tvořivé dílo a ve vlastní malý svět štěstí“ (Moravec, 1943, s. 308).

Úhrnem můžeme shledat, že hlavní podíl hodnot je tvořen hodnotami mocenskými, které doplňují druhotně hodnoty vztahové. U Moravce nalézáme krizi hodnotového systému v roce 1938, kdy Československo prohrálo svůj spor s Německem a kdy byl Moravec propuštěn z armády a byla mu zakázána publikační činnost. Důsledek krize však nebyl značný – přehodnotil (či spíše si upřesnil) svůj názor na západní demokratický systém, ke kterému dříve zaujímal ambivalentní pocity. V dané době procházel také krizí aktivity, která byla výraznější – Moravec nadále věřil ve stejné hodnoty, ale po roce 1938 musel výrazně přehodnotit, jakým způsobem bude své hodnoty prosazovat. Zatímco do roku 1938 tak činil službou v Československé armádě a demokratickému státu, následně se rozhodl pro podporu nacistického režimu, který měl, dle jeho názoru, blíže k prosazování pokrokových idejí.

2.3.2.2.4 Cíle a perspektivy Moravce

Ve snaze o rozpoznání hlavních cílů Moravcova života se setkáváme s podobnými komplikacemi jako v případě určení klíčových událostí, tedy s obtížemi vycházejícími z povahy primárních pramenů. Na jejich základě je možné odhadnout hlavní společenské cíle Moravce – jaké si přál uspořádání československého státu, případně protektorátu či celé Evropy a světa. Mnohem menší oporu v pramenech lze získat v případě Moravcových cílů osobních, které lze z vydaných publikací a jednání Moravce pouze odtušit.

Spisy vydané před rokem 1938 se zabývaly především vojenskými záležitostmi. Zdá se, že hlavními cíli Moravce bylo jednak prostřednictvím svých textů zvýšit povědomí o potřebě armády v demokratickém státě, dále navrhnout způsoby, jak zvýšit obranyschopnost Československa, a to nejen takticky, ale především strategicky, a konečně jak zvýšit vzdělání vojenských a politických představitelů.

Obhajoba armády se objevuje v textech často. Obhajuje ji především před pacifisty, kteří se dle Moravce chtěli armády zbavit. Takovým lidmi opovrhoval.

„Pacifismus pro pacifismus nezabil ještě nikdy válku, ale zato velmi často kulturu. Je to nebezpečný bacil, poněvadž budí přecitlivělost, a z každé přecitlivělosti se postupně dojde ke zbabělosti“ (Moravec, 1934, s. 129, 130).

Když uvažoval o obraně Československa, prosazoval navýšení počtu vojenské techniky. Upozorňoval na to, že příští válka bude rozhodnuta technickou převahou. Za hlavní a nejnebezpečnější zbraň, která bude rozhodující v příštím konfliktu považoval letectvo.

Celkově měly jeho teze o možnostech obrany spíše obecnou povahu, nepracovaly s přesnými návody a připomínkami, jak nejlépe republiku bránit. Namísto toho opakovaně zdůrazňoval nutnost technické připravenosti a dobré bojové morálky. Specifičtější byl při vyhodnocování plánů strategických a diplomatických. Moravec opakovaně nabádal ke spojení Československa s Polskem a s Itálií (*síla, moc I*). Takové spojení dle něj mohlo odolat Německému tlaku.

„Podaří-li se německé politice do této fronty udělat průlom tím, že z ní vyřadí buď Janov nebo Varšavu s Janovem, je ovšem postavení Československa složitější, ale přesto jeho osud se nakonec rozhodne na Rýně a na Visle“ (Yester, 1937, s. 170).

V případě vzdělání důstojníků a politiků se již pravděpodobně dostáváme blíže cílům osobním. Důstojníci se měli dle Moravce neustále zdokonalovat v osvojování nové vojenské teorie. Bez ní totiž byli odkázáni na opakování zbytečných chyb podobně, jak se tomu stalo v válce světové (*vzdělání*).

Voják měl být rovněž znalý politického systému a měl s politiky spolupracovat. Vojenství a politika se mělo dle Moravce přirozeně doplňovat, přitom ale politik měl mít vždy rozhodující slovo. Politická strategie byla vždy nadřazená vojenské taktice (*politika > taktika*).

V rámci osobních cílů se pravděpodobně snažil prosadit v žurnalistice, což se mu podařilo. Obdobně byl snad spokojený se svojí akademickou dráhou. Ve třicátých letech byl uznávaným vyučujícím na vysokých školách. Naopak další jeho nepochybně důležitý cíl – zisk hodnosti generála, se mu dosáhnout nepodařilo.

Cíle Moravce se diametrálně změnily v období protektorátním. Dřívější obsahy textů, které byly zaměřeny na podporu vojenské teorie a strategie, se posunuly do roviny ochránářské

a spasitelské. Hlavním cílem Moravce se stalo zachránit český národ, který vnímal jako zcela opuštěný a podvedený. Tato záchrana měla proběhnout přes přimknutí k německé říši. Propagace tohoto připojení činila velkou část textů (*národ 2*).

Cílem Moravce bylo zbavit lid zbytečného nacionalismu a vychovat jej pro budoucnost nové Evropy. V ní by podle Moravce nebylo důležité, kdo pocházel z jakého národa, důležité by bylo, že je součástí celé Evropy, která by následně pokrčovala v kolonizaci dalších zemí. Snil o tom, že by právě v rámci Německa získali Češi možnost spravovat své vlastní kolonie.

„Evropa se rozpíná k jihu, a to je směr také pro cestu našeho národa, který snad dostane v Africe zítra také kus z britského dědictví, jako ostatní národové evropského společenství“ (Moravec, 1940, s. 198).

Moravec se obával toho, že by se Češi pro svoji malověrnost v nové ideje nemuseli stavby poválečné Evropy zúčastnit. Hlavním cílem Moravce tak byla převýchova národa, především mládeže. Moravec se národ snažil odpolitizovat a připravit ho na přijetí nové úlohy. Kritizoval především české švejkovství a polovičatost, tedy neschopnost přijmout jasný a přímý postoj. Ze své pozice spisovatele a později ministra se snažil Čechy napravit a tím je rovněž zachránit a připravit na budoucnost (*národ 2*).

„To bude naše první zkouška (...) oč se nám podaří napřímit českou páteř, která úmyslně byla různými temnými živly ohýbána tak, aby vznikla atmosféra otrocká tam, kde jdeme vlastně vstříc pravé svobodě práce“ (Moravec, 1943, s. 116).

Obečními cíli Moravce tedy bylo pomoci převychovat český národ do podoby, aby se mohl nenásilně začlenit do říše a aby ve spolupráci s Němci mohl dále rozšiřovat svůj vliv. Tomu měl napomoci tím, že by aktivně převychoval český národ, nebo přinejmenším přesvědčil ty, kteří byli stále nerozhodní, zda se by se měli skutečně přidat k Němcům.

V rámci osobních cílů je možno opět pouze odhadovat, čeho přesně se snažil Moravec dosáhnout. Velmi pravděpodobně se jednalo o znovunabytí důležitosti prostřednictvím opětovného zisku respektovaného pracovního místa. Tohoto respektu do značné míry dosáhl, když mu Němci umožnili realizovat pravidelné výstupy v rozhlase a když získal povolení k publikaci vlastních textů. Znovunabytí vlastní důležitosti snad pomohlo také

navázání kontaktu s nacistickými okupanty, kteří s ním byli ochotní probírat politickou situaci v Evropě.

Po svém jmenování do ministerské funkce se stal jedním z nejvlivnějších mužů protektorátu. Vzhledem k jeho značné ctižádostivosti je ale pravděpodobné, že chtěl svoji moc ještě rozšířit. To se mu do značné míry povedlo poté, co se stal cenzorem Háchových projevů. Vzhledem k tomu, že se mu s pomocí okupantů podařilo zcela zničit konkurující kolaborantské skupiny (především Vlajku s Rysem-Rozsévačem v čele), stal se v posledních letech války možná nejmocnějším Čechem na českém území, ačkoli reálně mu veškerá moc byla propůjčována pouze z benevolence nacistů. Zbývá nám pouze dohad, že konečným cílem Moravce snad skutečně mohlo být nahrazení „staříčkého“, jak jej sám nazýval, prezidenta Háchy vlastní osobou. Ačkoli nejsou známy prameny, které by tento motiv u Moravce pojmenovávaly, jeho soustavná a cílevědomá práce na navyšování vlastního osobního vlivu dává tušit, že veškeré snažení směřovalo k jednomu hlavnímu cíli – prezidentské funkci (2.3.1.2)

V rámci McAdamsovi teorie (1988) je možné zjištěné cíle identifikovat jako mocenské – Moravec se snažil o rozvoj své osobní moci a jejím prostřednictvím o změnu společenského uspořádání. V podrobnějším dělení perspektiv se jednalo o cíle instrumentální, tedy o snahu prosazení svých mocenských ambicí. V menší míře nalézáme také motivy materiální. V republikovém období byl Moravec často zadlužen, hospodařit s penězi se jeho rodině nedařilo. Navíc posléze musel platit výživné na své dva syny. Situace se zhoršila po vzniku druhé republiky, kdy ztratil hlavní zdroje svých příjmů a musel urychleně nalézt nové profesní uplatnění.

Vztahové cíle byly u Moravce akcentovány méně. Dozvídáme se pouze o velké lásce ke svým synům. Tato láska ale byla doplněna silnou snahou o manipulaci jejich životů. Rekreční cíle v textech Moravce chybí. I vzhledem k jeho hodnotám a přesvědčení, kde přední místo zaujímal práce, nelze čekat, že by rekreační činnost u Moravce představovala důležitý cíl jeho života.

2.3.2.2.5 Sebeobraz Moravce

Finálním vzorcem, který McAdams využívá v rámci své narativní analýzy osob, je sebepojetí. Sebepojetí do značné míry spojuje prvky zmíněné v předchozích vzorcích, tedy hlavní události, hodnoty a cíle. Jejich kombinací získáváme charakteristický model osoby, který zastává funkci základu sebe prezentace a sebe-porozumění. V obrazu sebepojetí je umístěno jádro osobnosti. Představuje optiku, přes kterou vybraná osoba nazírá sebe sama a která určuje základní porozumění okolí a směřování osoby.

Předtím, než předložím návrh podoby Moravcova sebepojetí, je vhodné zohlednit jeho vlastní sebe prezentaci. Sebe prezentací jsou míněny Moravcem publikované popisy vlastní osoby, tedy pojmenovávání své funkce a pozice ve společnosti. U Moravce je toto přímé pojmenovávání do značné míry stabilní a odpovídá výše popsaným perspektivám. V případě, že se ve svém textu přímo odkazoval na sebe, využíval přídomky spojované především s armádou. Moravec se pojímal v rámci celého života, během kterého publikoval, jako voják. Pojímal se tak již v republikovém období a nevnímal se jinak ani po svém vyloučení z armády a po zřízení protektorátu (*mládí vs. stáří*).

Vedle vojenské stránky dával na odiv také stránku novinářskou, literární, případně také odbornou, profesorskou. Vnímal sebe jako spisovatele a intelektuála, odborníka na vojenské záležitosti (*síla, moc 2; výhra, pomsta*).

„Pokládám se sám trochu za novináře a vždy jsem byl hrdý na to, že sem tam dovedu něco srozumitelně vyložit na potištěné stránce“ (Moravec, 1943, s. 14).

Vlastní sebepojetí bylo značně pozitivní. O tom svědčí také posouzení hodnosti plukovníka. Tuto hodnost, které sám dosáhl, a schopnosti, které vyžaduje od jejího nositele, dával na roveň pozici ředitele banky (*potřeba vůdce*).

Prezentovaná sebepojetí odpovídají Moravcově tíhnutí k prosazování mužnosti, síly a práce. Není je ale možné pokládat za konečnou, nejjobecnější formu Moravcova vnímání sebe sama. Důvodem toho je existence jiného velmi častého tématu, opakujícího se v republikovém i protektorátním období, které výše uvedené obrazy ve své intenzitě a četnosti převyšuje. Zároveň je v sobě ve své finální podobě do sebe absorbuje jako jednotlivé složky hlavního řídicího sebeobrazu. Uvedený generální sebeobraz, který níže

představuji, je v souladu s hlavními kategoriemi uvedenými v kapitole 2.2 a zmíněnými ve vzorci *hodnoty a přesvědčení*. Tento řídicí sebeobraz pojmenovávám jako *nepochopený prorok*.

Téma prorocství a proroků se u Moravce objevuje již v jeho prvních publikacích vydaných ještě před návratem do Československa z první světové války.

„A proto zjev velikého genia na světě – ‚světla‘ není zázrakem, štěstím – on musil se zjeviti – jako těžká první kapka, která padá z deštivého mraku – to je následek příčiny. (...) Genius své doby (prorok, ‚Spasitel‘, učitel) není nic jiného, než jedinec ze zástupu, který prvý vyjádřil – formuloval – tuto předtuchu, která více méně jasně dřímala v mozcích mas“ (Moravec, 1922, s. 246).

Do značné míry je zaujetí proroky propojeno s kategoriemi *potřeba vůdce; vývoj doby; vyšší autorita*. *Potřeba vůdce* a *vyšší autorita* zahrnují projevy velkého zájmu o historické vůdce a velitele, kteří výrazně ovlivnili budoucí události na území, ve kterém žili. Ve svých textech se zabýval Čingischánem, Napoleonem, Alexandrem Velikým. Hojně citoval Masaryka, později také Beneše. Především Masaryk, na kterého se hojně odkazoval, byl pro Moravce jedním z těchto velkých mužů, kteří dokázali vycítit tok dějin a spravovat politiku na základě tohoto správného tušení. Tušení pokroku je popsáno v kategorii *vývoj doby* – Moravec předpokládal, že doba se přirozeně vyvíjí a vidoucí lidé mají schopnost její směřování vytušit. Ti, kdo ji rozpoznají, následně mohou využít její sílu k pozvednutí lidstva a zkvalitnění celkové úrovně společnosti.

Důraz na proroky, kteří mají moc rozpoznat směřování doby a kteří se poté přirozeně stávají vůdci kolektivu, nabýval v Moravcových textech mimo jiné následujících podob.

„Vedou jen lidé, kteří dobře a daleko vidí a kteří znají schůdnou cestu k cílům“ (Moravec, 1934, s. 78).

„Ve starých dobách se vysoké inteligenci, oplodněné vírou a vrcholící v tvůrčí genialitě, říkalo všelijak. Mluvílo se o prorocích, věrozvěstech, zakladatelích náboženství a reformátorech“ (Moravec, 1943, s. 272).

S proroky se ve svých textech sám přímo identifikuje. V republikovém období nabírá tato identifikace zatím mírnější podoby. Přímý odkaz se objevuje ve výroku z roku 1936, ve kterém upozorňuje na prorockou činnost novinářů (se kterými se sám identifikoval).

„Jakmile vyhoví těmto požadavkům (novinář - pozn. autora), může se ujmout úkolu apoštola zdravého demokratického vojenství a kritika věcí obrany státu“ (Yester, 1936, s. 14).

Po roce 1938 se ale vlastní identifikace s proroky, apoštoly a pionýry objevuje zcela otevřeně.

„Poněvadž však i dnes se o mne hovoří jako o špatném proroku výsledků habešské války, rád bych upozornil své čtenáře na několik nudných skutečností“ (Yester, 1940, s. 180).

Ve výše uvedeném výroku je zřejmé, že se Moravec sám dosadil do pozice proroka, zatím ale ne ze své vůle – zdroj tohoto jmenování „špatného proroka“ umisťuje do veřejnosti, respektive do pozice jeho kritiků. V pozdějších textech se ale k pozici proroka hlásí otevřeně. Vybírám pouze několik ukázek z mnoha.

„Nechci mluvit jako prorok. Cítím však a věřím“ (Moravec, 1940, s. 106).

„Spokojil jsem se s výběrem devadesáti a bral jsem zřetel hlavně na přednášky z poslední doby, (...) v nichž jsem často, snad náhodou, snad počtem, dobře vycítil a předpověděl vývoj událostí“ (Moravec, 1942a, s. 8). „Pro nás, apoštoly Nové Evropy, je vývoj jasný. Musíme potřit nepřátele naší víry a získat ty, kteří stojí bezradně na rozcestí“ (Moravec, 1942a, s. 371).

„Dívejte se jen k cíli a služte veliké myšlence Nové Evropy a Říše, které chceme být všichni věrnými příslušníky! To není politika – to je naše evangelium“ (Moravec, 1943, s. 47). „Kamarádi! Vidím ve vás prvé apoštoly upřímné českoněmecké spolupráce a nového politického zaměření (...)“ (Moravec, 1943, s. 224). „Když jsem začal se svými situačními přehledy v rozhlase, jako kdybych tušil nejbližší události“ (Moravec, 1943, s. 321). „Mívám velikou radost, když mi někdo jemně nebo kostrbatě naznačí, že se opakují. (...) Tomu rozuměli staří proroci a zakladatelé náboženství“ (Moravec, 1943, s. 370).

Domnívám se, že výše uvedené příklady jasně demonstují sebeobraz Moravce jako vidoucího proroka, který chce kolektivitu zprostředkovat dobro. V republikovém období

sice není vlastní přiřazení k prorokům jasně formulováno (s výjimkou výše zmíněného výroku), celkové chování Moravce ale danému sebeobrazu v republikovém období odpovídá. Moravec se prezentoval jako odborník na vojenskou teorii a na strategii. Navrhoval, aby se vojsko řídilo poznatky, které právě vojenská teorie přináší. V daném případě by tedy on jako pravděpodobně nejvýznamnější vojenský teoretik v Československu mohl takřka v podobě proroka ovlivňovat budoucí zaměření armády (*vzdělání*).

„Určitá skupina nadaných a pracovitých jedinců studuje vojenský pokrok dál a vybírá z něho to, čeho by se dalo v našich poměrech upotřebit. (...) Předpisy budou vždy včas upraveny, když ti, kdo vědecky pracují, budou na svém místě, když v čele armády budou nejlepší a nejvzdělanější vojáci.“ (Moravec, 1934, s. 151).

Rovněž se jako teoretik zasazoval za zřízení vojenských seminářů pro politiky. Dle navrhovaných změn by Moravec stál mimo řadovou armádu a stál by v čele lidí, kteří by se zodpovídali pouze vědě. Lze tedy usuzovat, že se do značné míry dosazoval do speciální pozice „vědeckého“ proroka, který sleduje pokrok a zprostředkovává ho své skupině, již v daném období. Další doplňující nepřímé důkazy jsou popsány níže (viz 2.3.4.1).

Moravcovo sebepojetí však netvořil pojem pouhého proroka, nýbrž proroka nepochopeného. S proroky přímo spojoval prokletí, které se vyznačovalo jejich nedocenením. Proroci dle Moravce viděli dále do budoucnosti než ostatní, což je oddělovalo od většinové společnosti a nutilo je čelit jejich odmítání. Příklady neuznaných proroků je možné nalézt v kategoriích *potřeba vůdce* a *vyšší autorita*. Níže uvádím několik dalších příkladů.

„A proto vznětlivý snílek reformátor narazí na lhostejnou zákonitost dané kultury“ (Moravec, 1922, s. 248).

„Reformátor vždy musí snést těžký odpor a oposici. Bývá bit, plivá se naň. Vždy musí uplynout určitý čas, aby se poznalo, že měl pravdu, že jeho reformy jsou účelné“ (Moravec, 1934, s. 141).

„Když před dvěma sty lety Prokop Diviš postavil prvý hromosvod, stal se za to předmětem nenávisti a terčem zloby všech zaostalých sousedů. (...) My říšští a evropští nacionální

socialisté nijak se nedivíme, že máme proti sobě ve vlastním národě tlupu zarytých a neúprosných nepřátel“ (Moravec, 1943, s. 5).

Proroci a apoštolové byli dle Moravce génii a skvělými lidmi, zároveň je to odsuzovalo být vrstevníky nepochopení. Předpokládám, že toto nepochopení vztahoval Moravec přímo na sebe a odůvodňoval si tak pocit svého oddělení od skupin, ve kterých se nacházel. Toto nepochopení druhými, zdá se, mělo počátek již v republikovém období. Odkazovat se můžeme na výpověď Hrbka (1969), který na uzavřenost a podivínskost Moravce upozorňoval. Sám Moravec sebe v novinách popisoval jako výrazně introvertního člověka, který dával přednost knížkám před společností druhých lidí. Navrhuji, že si Moravec svým ztotožněním s prorokem zdůvodnil a vnitřně vůči sobě obhájil svoji nízkou schopnost docílit sociálního přijetí a uznání. Důvodem jeho „zvláštnosti“ a oddělenosti tak dle Moravce samotného nebyl jeho negativní charakter (projevující se např. nízkou mírou empatie, útočností, vztahovačností), nýbrž šlo o negativní důsledek jeho pozitivních vlastností. Příčinou tohoto důsledku bylo okolí, které „nebylo hodno“ Moravcova apoštolského rozhledu. To se ukazuje také v případě popisu armády, do které patřil. Ta na jedné straně představovala zhmotnění „chlapských“ vlastností (Yester, 1936, s. 11), na druhé straně ale byla zkosnatělá a nedostatečně progresivní.

„Nikde se nesetkáme s tak slabým literárním vzděláním, s tak nepatrnou znalostí teorie a literatury, jako právě ve vojenství“ (Moravec, 1935a, s. 6).

„Vojáci jsou bytostí konservativní s organickým odporem k pokroku“ (Yester, 1936, s. 155).

Vojsko tak nebylo do značné míry schopné přijmout dle jeho mínění tak významnou osobnost. Stálo proti jeho snahám o vědecké pochopení vojenství (*vzdělání*).

V protektorátním období se nepochopení Moravce a jeho odloučení od skupiny zvýraznilo a zcela završilo. Ačkoli se jako prorok, který miluje svůj národ, pokoušel společnost zachránit, jeho snaha vedla pouze k nenávisti a odmítnutí. Přesto byl o své pravdě přesvědčený, což se projevovalo velkým důrazem na víru (*realita vs. nereálno 2*). Moravec skutečně věřil v to, že rozpoznal nové směřování světa dříve než ostatní a že, pokud by

v tuto novou pravdu usilovně věřil, by jeho snaha národ zachránila. Považoval se za osobu, která musí národ zachránit i přes to, že národ tuto záchranu zavrhuje (*zlý západ*).

„Jeden a půl roku tu volám, varuji, vysvětluji. Vidím, jak se část českého národa žene bezhlavě k hraně hlubokého srázu. Hulákám, mávám rukama. Ale neslyší a proto nakonec musí cítit. Slepý, je-li neopatrný, pozná oheň teprve, když se popálí“ (Moravec, 1942a, s. 179).

Tuto víru v prorockou jasnozřivost, která je neodvratně spojena s nepochopením méně bystrých lidí, viděl jistě v symbolice svatého Václava, na kterou se často odkazoval. Opakovaně upozorňoval na to, že svatý Václav dobře rozpoznal místo českého lidu, které patřilo do území říše, a že tím uchránil Čechy před osudem polabských Slovanů. Za svoji prozřetelnost byl ale zrazen a zabit svým bratrem Boleslavem, který nebyl schopen porozumět Václavově moudrosti. V důsledku toho Čechy uvrhl do bojů s Němci, které ale nakonec stejně skončily přidružením Čechů k Němcům.

„Tak mne napadlo, co by tomu řekla ona skupina Čechů a Češek, udržovaná v hypnotickém polosnu starými politickými kouzelníky, kdyby jednoho dne z českých přijímačů se ozval hlas světce Václava“ (Yester, 1940, s. 170).

„Ptá se nás kdo ještě dnes, kterou cestou se dala vláda Čech a Moravy koncem ledna, odpovídáme: Jdeme v šlépějích svatého Václava a proto věříme, že ,nedá zahynouti nám, ni budoucím““ (Fiala, 1942, s. 18).

Shrneme-li uvedené údaje, Moravec sám sebe vnímal jako silného vojáka, novináře a badatele, který svými kvalitami dokázal uhodnout, kudy směřuje vývoj. Svých kvalit apoštola se snažil využívat k tomu, aby druhé poučoval, nabádal a vedl, čímž své krajany chránil před jejich nevědomostí. Vnímal sebe jako proroka, období vynálezců, politiků (Lincoln) či svatého Václava, který musí vydržet dočasné ústrky. Ty neměly pro Moravce valný význam, neboť význam jeho dočasné nepohody bledl ve srovnání se slávou a poctami, které by mu následně připadly.

„Kdo dobře vystihl směr, kterým kráčí budoucnost, nepotřebuje se bát nikoho. Může riskovat, že bude po jistou dobu nepopulární a nenáviděný“ (Moravec, 1943, s. 416).

Svým jednáním napodoboval postavu svého velkého vzoru, Masaryka, který také věřil a nenechal se zmást veřejným míněním, a který se následně i díky tomu stal jedním z nejvýznamnějších Čechů (*vyšší autorita*).

Jak uvádí McAdams (1988), sebepojetí se často objevuje ve dvou formách – ve vlastním sebepojetí a poté v jeho opaku či, chceme-li, stínu. V případě Moravce je možné na základě uvedených popisů poměrně snadno určit tuto stinnou stránku osobnosti. Jde o potlačené vlastnosti, které se sebou nespojoval a kterými u druhých pohrdal. Tuto druhou část sebepojetí pojmenovávám *slepý mouřenín*.

Slepý mouřenín je reprezentován negativními vlastnostmi, které lze nalézt v popsáních kategoriích. Jde o postavu slabou, romantickou, zženštilou, zahálující a starou. Z důvodu svých vlastností nemá ve společnosti vysokou cenu. Snaží se na druhých parazitovat, využívat zaváhání druhých osob a profitovat na jejich selhání. Jak je evidentní v názvu, slepý mouřenín nemá všeobecný rozhled o probíhajících událostech. Neví, co se děje v jeho okolí, ani ve světě. Jde o postavu pasivní, která se nechává vést druhými, což vede neúprosně k jejímu využití. *Slepý mouřenín* je postavou, která nemá svůj život pod kontrolou a která musí sloužit ostatním lidem a jejím zájmům. Jak jsem uvedl, příklady vlastností slepého mouřenína je možné nalézt v negativních pólech Moravcových kategorií. Níže uvádím příklady, jak Moravec termín mouřenín využíval přímo ve svých textech. Viz *vidět, nenaletět; zlý západ*.

„Až jednou se budou psát dějiny této války v Rusku, pak kapitola o válce s Německem bude nazvána ‚V cizích službách‘“ (Moravec, 1942, s. 320).

„Druhou naší Bílou horou byl München, kde politika české inteligence pod Benešovým vedením byla rozmetána do všech světových stran. Beneš prchal pak z Čech jako kdysi ‚zimní král‘ a s ním šli čeští emigranti, kteří době nerozuměli a hnali český národ do bojem předem ztraceného, ne pro českou věc, nýbrž jako mouřeníny ve službách slabé víry“ (Moravec, 1942a, s. 363).

Moravec nesnesl možnost vlastního prodlévání v pozici slabého, využívaného člověka. Celkovým sebepojímáním sebe jako silného proroka se proti této pozici vyhrazoval. V roce 1938 se však pod vlivem mezinárodních událostí do této pozice slabého a využitého

jedinice dostal. Mimo jiné to, že přijetí mnichovské dohody pojímal jako naprosté využití Československa i vlastní osoby, mělo velmi závažné negativní důsledky na jeho prožívání v dané době. V roce 1938 se Moravec dostal do pozice svého stinného alter ega. Jelikož danou pozici nemohl snést, využil záhy možnosti nabídnuté Němci a korunoval se na hlavního českého proroka.

Shrnu-li kapitolu, sebepojetí Moravce bylo reprezentováno postavou *nepochopeného proroka*. Moravec sebe vnímal jako silného jedince, který je obdařen vlastnostmi velkých vůdců a který stejně jako oni dokáže rozpoznat, kam směřuje vývoj doby a následně podobu tohoto vývoje zprostředkovat dalším osobám v okolí. Již v republikovém období lze nalézt náznaky tohoto sebepojetí. Výrazně se projevilo v období protektorátním, kdy se k prorokům přiřazoval otevřeně. Jako prorok se vnímal osamoceně a nepochopeně. Další členové kolektivu nebyli, dle něj samého, schopni rozpoznat genialitu Moravce, a to jej vyčleňovalo z jejich středu. I přes jejich odpor ke své osobě se však rozhodl je zachránit před rizikem naprosté zkázy, která národu v době druhé světové války hrozila.

Stinná stránka sebepojetí Moravce měla podobu *slepého mouřenína*. Moravec se ve svém životě horečně snažil vyvarovat pozice, ve které by nedokázal rozpoznat, co se okolo děje, případně kterou by neměl pod svojí kontrolou. Potřeboval si být svým postavením jistý. Obával se rizika, že by mohl být vnímán jako slabý, neaktivní a nedostatečně obeznámený. Osoby s těmito vlastnostmi byly dle Moravce ohroženy možností nevědomého využití druhou osobou. Toto využití sebe pro záměry druhých byla možnost, které se nejvíce obával a které se svým usilováním o vlastní sebe posilování a ovládnání druhých snažil vyvarovat.

2.3.2.2.6 Narativní zápleтка Moravcova života

Z výše uvedených schémat podle McAdamse je možné nalézt základní kontury hlavního žánru Moravcova života. Pro správné zařazení Moravce do životního žánru je nutné každý ze čtyř žánrů zhodnotit ve vztahu ke kategoriím popisu Moravcovy osobnosti. Před přistoupením k tomuto kroku chci poukázat na to, že žánrová narativní zápleтка člověka charakterizuje, ale nedefinuje. Žánr poukazuje na typické jednání jedince, na jeho vnímání okolí a své pozice v něm, s důrazem na slovo typické. Jedinec zařazený do žánru *komedie* není tímto zařazením zcela omezen – může zažívat pocity hrdinného překonání

překážky, případě vlastní selhávání navzdory vlastnictví kvalitních dispozic. Tyto zážitky ale budou sekundární, méně časté a nikoli rekurentní tak, jak tomu je v případě hlavního žánru osoby. Osoba určitého žánru tak bude opakovaně zažívat určitý typ situací, ale ty budou doplňovány sekundárními zážitky, které, v případě jejich silného zastoupení a velkého vlivu a významu na prožívání jedince, mohou vést až k přehodnocení celkové narativní zápletky a přeřazení životní narace do jiné kategorie.

Při posuzování žánru Moravcova životního příběhu vycházím z dat uvedených v biografických datech (příloha 2), zjištěných hlavních kategorií (2.2) a z narativních schémat McAdamse.

Za nejméně pravděpodobný žánr, který by se mohl vztahovat k Moravcově osobě, považuji *komedii*. Komédie předpokládá šťastný konec příběhu, nebo alespoň víru v něj. Šťastného konce se dosahuje opuštěním původního místa, ve kterém se obtíže projeví, a pobytem v novém, příjemném prostředí, kde jedinec získá čas pro restrukturalizaci pohledu na problém, případně kdy se samotný problém samovolně vyřeší. Osobní hrdinské vlastnosti protagonisty se neakcentují (Murray, 1989). Uvedené charakteristiky vnímám jako zcela opačné vůči těm, které byly příznačné pro Moravce. V případě komedie se hlavní hrdina dává *všanc* milostivému osudu, Moravec se ale takovému vystavení nekontrolovaným vlivům snažil horečně vyhýbat. Snaha o sebeprosazování, kontrolu svého života i okolních událostí a využívání okolního prostředí ve svůj prospěch se manifestuje v kategoriích *práce, kázeň; síla, moc; vidět, nenaletět a muži vs. ženy*. Na jejich příkladech je aktivní činnost Moravce zcela zjevná. Stejně tak vidíme aktivní přístup k životu v hlavních biografických událostech Moravce, které se vyznačují jeho aktivitou, pílí a snahou o vyniknutí.

V Moravcově životě nebyl přítomen ani, pro komedii typický, motiv cesty do nového chráněného prostředí. V rámci Československa byl několikrát dislokován v rámci armády, ale nikdy se tak nedělo z vůle Moravce. Naopak si sám žádal o přidělení k pluku blízko Prahy, aby mohl současně plnit funkci vyučujícího na vysoké škole. Mimo republiku (případně protektorát) se vzdaloval pouze v případě stáže nebo pracovních cest. Prvky komedie se by mohly objevit v případě jeho cesty do střední Ameriky, o které uvažoval

poté, co byl propuštěn z armády. Nakonec k takovému odjezdu nedošlo a Moravec dál aktivně pracoval na území, na kterém pobýval po celý život.

Chybí zde také motiv konečného vyřešení konfliktu, smíření, spojení. Naopak Moravec neustále řešil problémy se sociálním okolím. Blízké vztahy v úzké rodině byly velmi problémové, jak vidíme na příkladech jeho vztahu k synům nebo na prodělání dvou rozvodů. Motiv šťastného konce se neobjevoval ani v profesním životě Moravce. Na základě uvedených rysů, které kontrastovaly s příběhem Moravcova života, pokládám žánr komedie v Moravcově životě za okrajový.

Blíže se k jádru Moravcova prožívání dostáváme v žánrech *romance* a *tragédie*. V obou dvou instancích se akcentuje samostatné jednání hrdiny, který svými činy bojuje s překážkami. Obě žánrové formy se dle mého názoru v životě Moravce manifestují, *romance* však výrazně méně oproti *tragédii*. V romanci protagonista bojuje s nástrahami zla, aby zlo nakonec porazil a sám triumfoval. Podobně jako v případě komedie, hrdina na konci příběhu může oslavovat šťastný konec, ve kterém získal zaslouženou odměnu. Tu představuje často osvojení si důležité psychické vlastnosti, ideje, které po celou dobu své pouti sloužil a která se na konci cesty stává jeho součástí (Murray, 1989).

Na příkladu životních událostí Moravce vidíme, že i on se snažil o neustálé překonávání překážek – ať již šlo o překážky v kariérním postupu, finanční problémy, vztahové rozkoly nebo útoky druhých na jeho osobu. Aktivně se snažil své problémy řešit (někdy též za pomoci podvodu) a skutečně se mu často podařilo dosáhnout svého cíle, což můžeme vidět ve schématu *cíle a perspektivy*. Uvedené úspěchy byly ale vždy pouze částečné, ne kompletní, dokonalé, jak si snad Moravec mohl přát. Moravec sice dosáhl hodnosti plukovníka, snažil se ale o to, aby jeho hodnostní růst pokračoval dál. To se mu nepovedlo, naopak v dané oblasti zcela selhal ve chvíli, kdy byl z armády vyloučen. V rámci své publikační a učitelské činnosti dosáhl úspěchů, byl respektovaným spisovatelem, ale přesto jeho strategické plány na vytvoření vojenské spolupráce s Polskem a Itálií byly ignorovány. Rodinnou oblast, která byla z velké části rozvrácena, ponechávám stranou. Namísto úspěchu byly v životě Moravce přítomny pouze krátkodobé pocity zadostiučinění, jež byly opakovaně nahrazovány vyššími cíli, které se mu ale již realizovat nepodařilo.

Naopak velmi často se objevovaly opakované střety s okolím. V biografii Moravce je nalézáme v podobě reakcí okolí na odhalení podvodů, střetu u Gajdovy aféry, neustálém odražení slovních útoků na svoji osobu (kritizujících Moravce za jeho tíhnutí k socialismu, případně za jeho podporu Beneše za první republiky), verbálních útoků vůči důstojníkům či členům vlády. Proto soudím, že mnohem blíže měl Moravec k žánru *tragédie*. Toto tíhnutí je do značné míry vykresleno ve schématu *sebeobraz*, kde byl Moravec pojmenován jako *nepochopený prorok*. Dostáváme se opět k Moravcově tendenci vyhýbat se okolí, které je popsáno rovněž v jeho krátké autobiografii (příloha 4). Zdá se, že nezapadal do vojenského prostředí. Na kolegy útočil, horečně se přitom bránil vůči útokům druhých. Okolí mu znemožnilo dosáhnout generálské hodnosti. Dvě manželky jej opustily. Kniha, s tématem zadaným Masarykem, se dočkala pouze vlažného přijetí. Oddělení od společnosti se dokonalo v protektorátním období, kdy jej jeho snaha o záchranu kolektivu zcela od tohoto kolektivu oddělila.

Tragédie se zdá být nejvhodnějším žánrem pro popis Moravcova života. Je jí ale nutné srovnat s žánrem *ironie*. Ironie předpokládá u hlavního hrdiny rezignaci na svoji aktivitu, což u Moravce nenalézáme. Výjimku tvoří poslední dny jeho života. Vystává otázka, zda Moravec neprožil celý svůj život v rámci tragédie, kdy se snažil dokázat druhým své přednosti a při tom neustále narážel na nepřízeň „osudu“, aby následně zjistil, že veškerá jeho snaha postrádala smysl. Mám zde na mysli rozčarování Moravce na konci války, kdy podle výpovědí rozpoznal, že pro své dřívější chlebováře (Karla Hermanna Franka a lidi v jeho okolí) již nemá velkou cenu a kdy jimi byl odstavován od moci a snad i ignorován. Poté by se zdálo možné, že u Moravce mohlo dojít k poslední reorganizaci životního příběhu a rozpoznání celkové marnosti lidského bytí. Pochopil by tak, že ať se snažil jakkoli o aktivní realizaci svých schopností ve službě, vždy byla jeho snaha nakonec negována a nikdy nedospěla ke svému cíli. Z tohoto úhlu pohledu by bylo možné lépe porozumět i Moravcově sebevraždě, která by znamenala onu poslední rezignaci na okolní svět.

Tento pohled je ale vyvrácen jednak jeho vlastním vyjádřením v roce 1943 a především záznamem o setkání Moravce a Radola Gajdy.

„Kdyby byl člověk před rokem věděl, co ví dnes, mnohé by byl jinak formuloval, mnohé by doplnil, poupravil. Jedno je však jisté – nic bych z toho neodvolal“ (Moravec, 1943, s. 433).

V uvedené pasáži lze vnímat silné odhodlání Moravce stát za svými názory, ačkoli se události nemusí vyvíjet tak, jak by si přál. Z toho by bylo možné odvozovat, že by stál za svým příklonem k nacismu i v případě, že by se okolnosti dramaticky změnily v neprospěch říše. Citát ale pochází z období před naprostým rozpadem německého státu. Existuje možnost, že by po zkušenosti využití své osoby od nacistů mohl na konci války svůj hlavní životní žánr změnit.

Důležitější je proto doklad o Moravcově návštěvě u Gajdy. Toho navštívil těsně před svou sebevraždou a během rozhovoru s ním jej ujišťoval, že i tehdy, v posledních dnech války, zůstal oddaným nacistou. Není důvod tuto výpověď zpochybňovat vzhledem k velké víře Moravce v osudovost a dějinné děje, ke které se zřejmě silně upnul a kterou pěstoval i v posledních dnech svého života. Moravec tak zřejmě byl zcela oddán nacistické ideologii, našel v ní ideu (která je základním pilířem u žánru romance i tragédie), které se rozhodl obětovat svůj život. Byl jí oddán i v době, kdy němečtí nacisté hledali skulinky, jak se vyhnout své odpovědnosti. Moravec tak mohl být nakonec zklamán (opět) vyšší autoritou osoby, kterou uctíval (Karlem Hermannem Frankem), ale to nenarušilo jeho oddanost vyšší ideji, kterou zcela přijal. Byl tak „nacističtější“ než mnozí „původní“ nacisté.

Na základě porovnání jednotlivých žánrů navrhuji zařazení Moravcova života do žánru tragédie. Základem jeho tragiky byla snaha o záchranu celku kolektivu, přičemž sám ale byl od tohoto celku odloučen. Toto odloučení nalézáme ve formách verbálních útoků na druhé osoby, realizaci podvodných skutků, které ve skutečnosti kolektiv oslabují, vlastní preferenci stát mimo společnost, v neustálém sebeobhajování vlastních selhání a, jak je uvedeno v kapitole 2.3.1, v celkově neurotickém nastavení osobnosti.

Moravec se snažil pomáhat. V jeho životě nalézáme touhu po službě „něčemu většímu“, vyššímu cíli, který často byl reprezentován konkrétní autoritou – osobou, které se snažil zavděčit. Jakkoli se ale snažil uplatnit své schopnosti ve službě tohoto ideálu, byl neustále terčem kritiky. Byl tragickou postavou vzpouzející se „osudu“. Vší svojí vůlí se snažil

prosádit vlastní vidění světa, ačkoli mu osud, respektive jednotlivé prožité události, jeho činnost ustavičně mařil – v některých oblastech více (důstojník, člen rodiny), v jiných méně (vojenský odborník). Přes opakované nárazy na nepřízeň okolí se své činnosti nevzdal a naopak její projevy stupňoval. A stejně jako v případě klasických tragédií jej tato „d'ábelská“ a svévolná snaha o překonání nepřízní osudu a zpřetrhání svého „předurčení“ přivedla k naplnění tragické sudby. Chtěl se pasovat do pozice zachránce národa, ve skutečnosti se stal jeho katem.

2.3.4 Aplikace kulturně-historické teorie činnosti

Doposud jsem popsal Moravcovu osobnost na základě jeho nevědomých hlubinných tendencí a na narativním příběhu, který si vytvořil o svém životě. Na Moravce a jeho prožívání a jednání je možné nahlédnout alternativním třetím způsobem. Kulturně-historická teorie činnosti pojímá osobu jako systém, který kooperuje s dalšími systémy v okolí. Pokud přijmeme tezi, že je možné jedince schematizovat do podoby systému činnosti, otevře se možnost popisu typických forem fungování daného systému a jeho interakce s okolím.

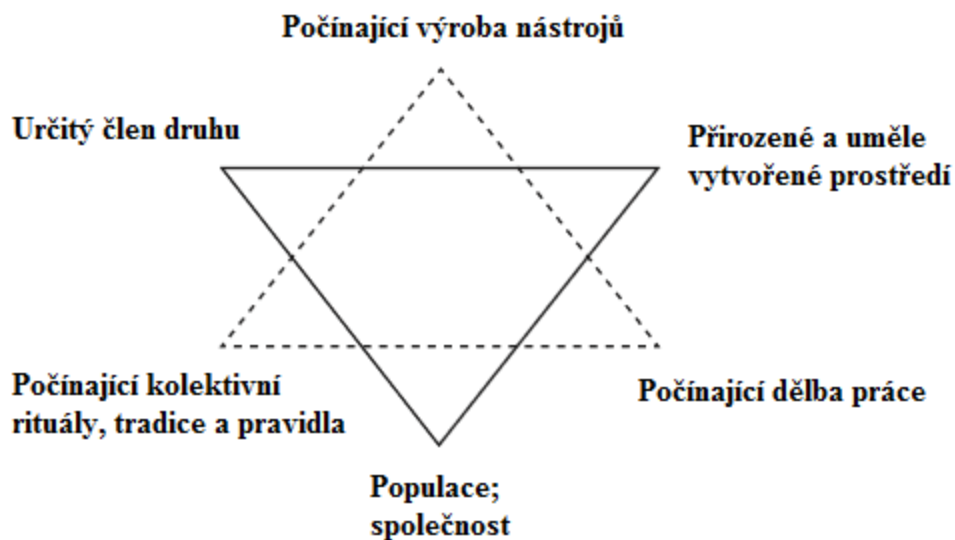
Kulturně-historická teorie činnosti (cultural-historical activity theory – CHAT), kterou rozpracoval Yrjö Engeström, navazuje na tradici teorie činnosti, mezi jejíž nejznámější představitelé patří Sergej Rubinstein (1961, 1964) a Alexej Leont'jev (1978). Podle teorie činnosti (Leont'jev, 1978) není základ lidské osobnosti skryt ve vrozených rysech a vlastnostech, nýbrž v činnosti, kterou osoba vykonává. Osobnost jedince je produktem jeho činnosti. Činnost je pojímána jako komplexní systémem, který je možné rozdělit na jednotlivé úkony, jež vedou k cíli činnosti. Vrozené rysy mohou výsledek zvolené činnosti ovlivňovat tím, že do značné míry určují její charakter, nikoli však činnost samou. Všechny lidské činnosti jsou zaměřeny na objekt, jenž je reprezentován jevem, který chce osoba ovlivnit. K dosažení objektu využívá osoba předměty, které zprostředkovávají vztah mezi subjektem a objektem. Důsledkem činnosti je poté výstup – jev, kterého chce osoba dosáhnout. Suma objektů, na které se jedinec zaměřuje, vytváří hlavní motivy osoby. Osobnost jedince je možné si představit jako hierarchickou sadu motivů, které určuje jedincovo směřování. Jednotlivé motivy mohou být v souladu, nebo si vzájemně odporují – tyto vztahy mezi motivy jsou základem lidské osobnosti. Motivы nejsou obvykle osobou

uvědomované a jejich skutečnou podobu je možné zjistit až prostřednictvím analýzy dosahovaných objektů. Z uvedených tezí vyplývá, že osobnost je možné vnímat jako pro danou osobu typickou soustavu činností, případně výsledků těchto činností.

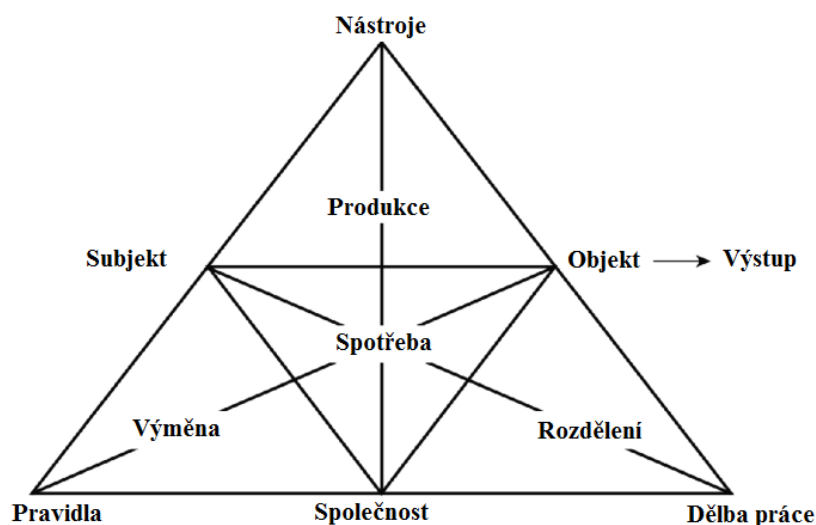
Podle Engeströma (2014) je veškerá lidská činnost založena na vzájemné interakci jedince (subject), okolního prostředí (object) a společnosti (community), které je subjekt součástí. Vzájemné působení uvedených prvků je zprostředkováváno fenomény, které jsou specifické pro každý ze tří vztahů. Jedinec reaguje na okolí a interaguje s ním pomocí nástrojů. Vztah celé společnosti k nárokům okolí je ovlivňováno dělbou práce mezi jednotlivými členy skupiny. Konečně vztah jedince k celku společnosti zprostředkovávají společenská pravidla, tradice a rituály. Uvedené tři zprostředkovávající fenomény jsou výrazně rozvinuté u člověka, což lidskou činnost odlišuje od zvířecí. Uvedené vztahy znázorňuje obrázek 3.

Všechny uvedené jevy, aktivní činitelé i zprostředkovávající fenomény, se účastní tří hlavních druhů činnosti, kterými jsou produkce, rozdělení (distribuce) a výměna (komunikace). Na obrázku 4 jsou znázorněny jejich pozice v systému činnosti. Subjekt nejprve působí na objekt prostřednictvím nástrojů, čímž se vytváří zdroje. Činnost jedince a následně vytvořené zdroje jsou rozděleny podle určené dělby práce. Prostřednictvím komunikace se dělbou práce přidělené zdroje dále rozdělují podle individuálních potřeb členů skupiny. Celek činnosti ukončuje čtvrtá složka, kterou je spotřeba – produkt konečně uspokojuje potřeby subjektu.

Pokud popíšeme jednotlivé části schématu, získáme dle CHAT věrohodný popis sledovaného systému, v případě psychobiografie popis vybrané osoby. Popisovaná osoba je tímto způsobem zasazena do kulturně historického zázemí, ze kterého její činnosti (a tedy i její osobnost) vyrůstá. Osobnost není podmíněna výlučně individuálními proměnnými, ale také společností, které je součástí, a základními obvyklými způsoby interakce, které vůči společnosti uplatňuje. Kromě toho je osoba určována systémem

Obr. 3 Přechod struktury činnosti od zvířete k člověku (Engeström, 2014, s. 61)

Obr. 4 Struktura lidské činnosti (Engeström, 2014, s. 63)

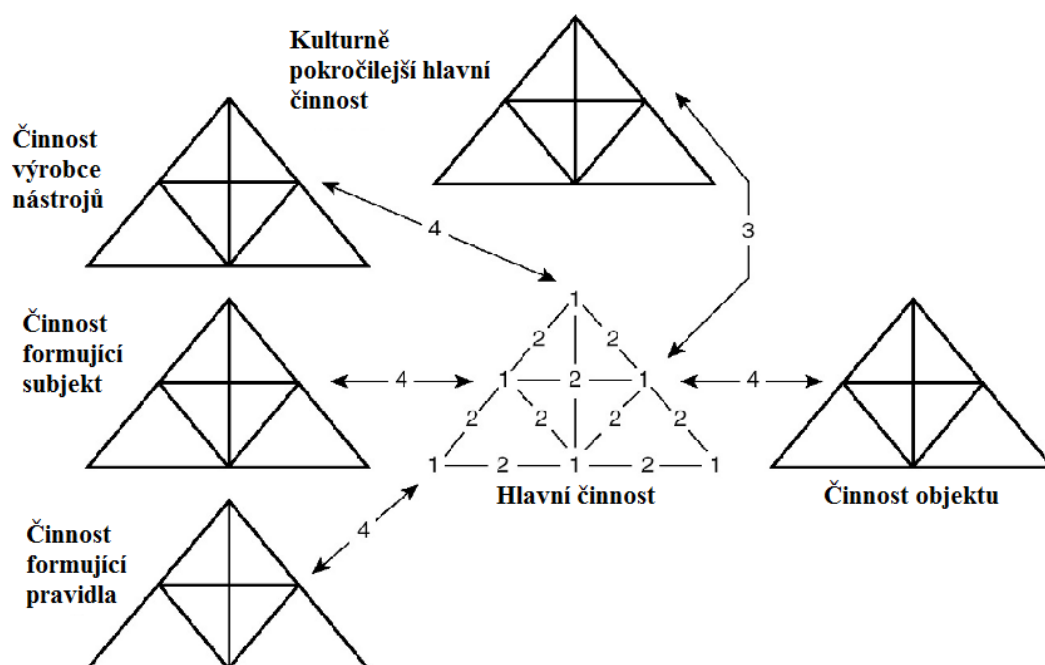
nástrojů, který využívá. Ty mohou mít povahu primárního, sekundárního či terciárního nástroje. Primární nástroj má podobu fyzické věci, kterou využívá při práci na objektu (např. lžíce při jídle, oštěp při lovu apod.). Sekundární nástroje fyzickou rovinu překračují - jedná se o artefakty psychické. Může mezi ně patřit řeč, způsoby myšlení a uvažování, obvyklé strategie subjektu. Terciární nástroje je možné označit za meta-nástroje; nejde

o přemýšlení nad objektem a vhodnými primárními nástroji, ale o „přemýšlení nad přemýšlením“. V rámci terciárních nástrojů subjekt vyhodnocuje účinnost svých sekundárních nástrojů a aktivně je upravuje (Engeström, 2014).

Engeström celé schéma komplikuje jeho zasazením do moderní, kapitalistické, společnosti. Jednotlivec je vždy součástí společnosti, se kterou je v nepřetržité interakci. Z toho důvodu je jakýkoli výstup individuální činnosti rovněž výstupem společnosti. Jakákoli produkce je současně produktem jednotlivce, ale i produktem společnosti, která si činí nárok na její plody. V kapitalismu je tento rozpor reprezentován konfliktem dvou typů hodnot – hodnoty užité a hodnoty směnné. Produktem činnosti se stává komodita, jejíž cena je určována převážně hodnotou směnnou. Ta není závislá na reálné hodnotě, kterou má pro jedince (tedy užitnou hodnotou), nýbrž na množství sociální práce, která byla k tvorbě komody vynaložena. Touto sociální prací se myslí čas, úsilí a vynaložené prostředky, které byly během práce využity a které se porovnávají se sociální prací dalších členů společnosti. Všechny složky systému (včetně subjektu) se následně stávají komoditami, jejichž cena závisí na jejich směnné hodnotě pro činnosti ostatních subjektů – užitný význam komody je druhotný a v zásadě marginální. Současně se tím potlačují jedinečnost a specifika osoby, které jsou kapitalistickému systému, jenž se snaží vymýtit pracovní pozice závislé na nesnadno nahraditelných jednotlivcích, na obtíž. Základem systému přestávají být jedinečné a výjimečné vztahy mezi určitými jedinci a na jejich místo se dostávají abstraktní vztahy samy o sobě, které existují mezi zaměnitelnými osobami a kterým jsou jedinci subordinováni; sociální vztahy mezi lidmi se stávají sociálními vztahy mezi umělými věcmi. Jedinec musí sytit společenský požadavek po směnné hodnotě – musí být stále efektivnější ve využívání a posilování nástrojů společnosti. Posiluje se vzájemná závislost produkce a spotřeby spolu s indiferencí a nezávislostí spotřebitelů a výrobců (Marx, 1976 in Engeström, 2014).

Uvedený spor jedince a společnosti, které je součástí, se manifestuje ve čtyř typech konfliktů uvnitř činnosti. Primární konflikt je představován konfliktem v každé složce činnosti (subjekt, nástroj, společnost ad.), ve které jsou přítomny nároky užité i směnné hodnoty. Například lékař se při předepisování léků musí řídit předpokládaným účinkem léku (užitná hodnota) a současně brát v potaz cenu léku na současném trhu (směnná

hodnota). Sekundární konflikt se týká vztahů mezi komponenty staré činnosti – jedna složka může blokovat složky jiné, např. jak uvádí Engeström, zkosnatělá dělba práce může bránit zavedení nových moderních nástrojů. Terciární konflikt vzniká jako spor mezi objekty a motivy společensky dominantní formy činnosti a objekty a motivy kulturně pokročilejší činnosti (např. dítě si chce chodit do školky hrát, učitelé chtějí, aby se vzdělávalo). V případě kvartérního konfliktu je přítomný zápas mezi vybranou činností a činnostmi, které s ní sousedí. Jedná se o spory s činností objektu (např. pacienta v případě lékaře), činností výrobce nástrojů potřebných pro hlavní činnost, činností formující subjekt (tréninky, kurzy) a konečně činností formující pravidla systému. Postavení jednotlivých sporů je znázorněno ve obrázku 5 .

Obr. 5 Čtyři úrovně konfliktů uvnitř systému činnosti (Engeström, 2014, s. 71)

Uvedené konflikty jsou základem neustále probíhajících změn systémů. Stává-li se primární konflikt neudržitelným, např. změnou situace, ve které je systém zasazen, začíná proces postupné transformace celého systému s cílem adaptace na nové podmínky a znovuvyvoření relativní rovnováhy.

Proces změny systému Engeström popisuje na několika příkladech, mj. na procesu transformace Huckleberryho Finna v románu Marka Twaina, na způsobu objevu

Mendělejevovy periodické tabulky prvků či na vývoji vědeckého zkoumání obohacování uranu. Změna činnosti je iniciována v momentě, kdy potřeby systému nejsou uspokojovány prostředky činnosti, nebo v případě, kdy operační a technické prostředky neodpovídají starým potřebám. Vyvolaný stav nekompatibility se manifestuje pocity deprivace, pasivitou, stažením člověka, případně zástupnými aktivitami, jako je alkoholismus (Bratus & Lishin, 1983 in Engeström, 2014). Řešením neuspokojivého stavu je buď regrese systému či jeho expanze, rozšíření (Engeström, 2014).

V každém systému je přítomen primární konflikt mezi užitnou a směnnou hodnotou. Tento konflikt je možné považovat za spor osobních a společenských nároků na jedince. Systém se snaží spor korigovat a hledat rovnováhu mezi dvěma požadavky. Zvýraznění problému, a výše zmíněné míjení se potřeby a prostředků činnosti, nastává v momentě nástupu sekundárního konfliktu. V daný moment se jedna složka systému mění, stává se prvním reprezentantem nového systému činnosti, vzniká nový konfliktní prvek. To vyostřuje primární konflikt v jedinci a rozbíjí práci celého systému. V danou dobu vzniká dvojná vazba (double bind). Dvojná vazba je podle Engeströma (2014, s. 131) „sociální, společensky zásadní dilema, které nemůže být vyřešeno pouze prostřednictvím individuálních úkonů – ale ve kterém společné kooperativní úkony mohou prosadit historicky novou formu činnosti. (...) Aby člověk dilema vyřešil tvořivě, musí k tomu nalézt nové nástroje. To vyžaduje experimentování, vypůjčování nebo ‚podrobování‘ již existujících artefaktů (...) k novým využitím.“ Dvojná vazba tlačí systém k tomu, aby jednal současně v rámci staré i nově se vyvíjející složky. Jde o období frustrace, nevyrovnaného jednání, které není čistě progresivní, ale objevují se v něm mnohé regresivní prvky. Systém přemítá nad problémy, využívá vnitřní dialog, analyzuje situaci. V případě Moravce, jak demonstruji níže, se jednalo o období krize v době po přijetí mnichovské dohody, kdy již neexistovala republika, kterou by mohl ochraňovat. Dokud je systém narušený dvojnou vazbou, jeho akce jsou stále v zásadě reaktivní, snaží se pouze reagovat na stále se stupňující požadavky vyvěrající z konfliktů.

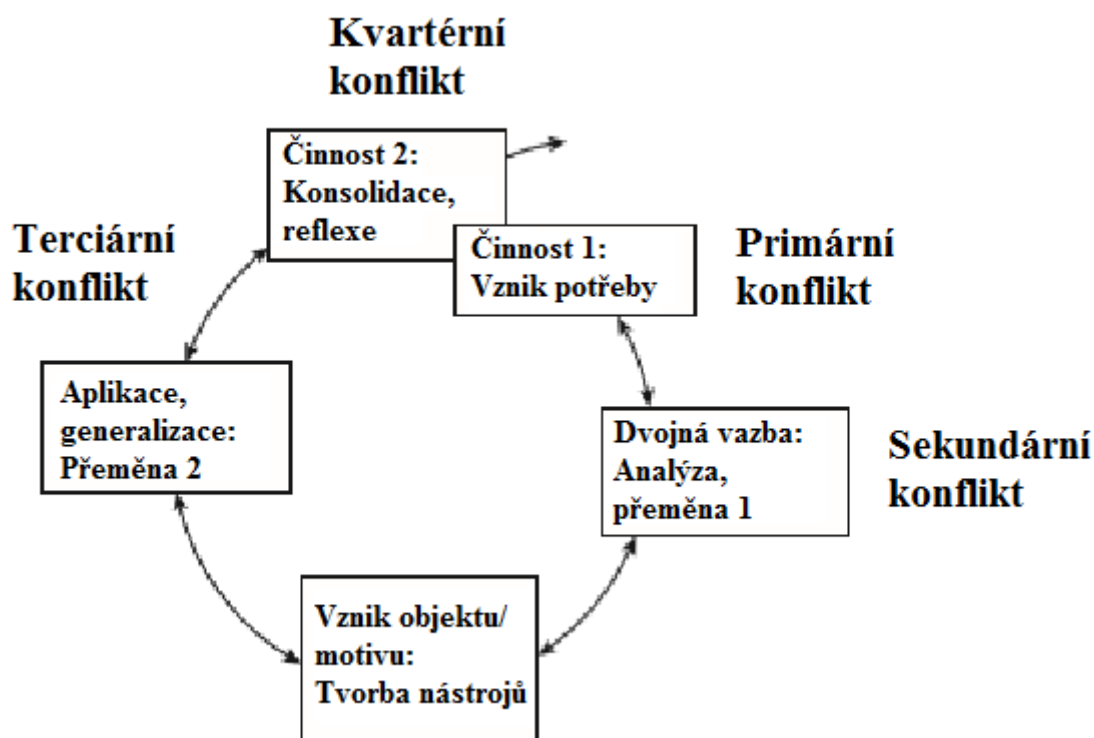
Krize se začíná řešit prvním aktivním krokem systému. Ten Engeström označuje za odrazový můstek (springboard); pojmenovat by se mohl také jako hromosvod, neboť se v uvedeném bodu manifestuje energie systému, která byla zadržována probíhajícím

konfliktem. „Odrasový můstek je zjednodušujícím obrazem, technikou nebo sociálně-konverzační konstelací (nebo jejich kombinací) přesunutou či chybně umístěnou z původního kontextu do kontextu expanzivní přechodové činnosti v době akutního konfliktu, jenž má povahu dvojnásobné vazby. Odrasový můstek má v rámci řešení dvojnásobné vazby typicky pouze dočasnou a situační funkci“ (Engeström, 2014, s. 225). Většinou se jedná o nový nástroj činnosti, jak ale Engeström poznamenává, odrasový můstek může mít také podobu sociální konstelace. Odrasový můstek reprezentuje novou formu činnosti překračující sekundární konflikt. Často jde o novým způsobem využitý starý prvek činnosti. Vzniká překotně, často v době vystupňované krize, pod časovým tlakem, na základě mentálního boje dvou vnitřních tendencí. Odrasový můstek se prezentuje jako náhle objevené řešení, podobá se na poslední chvíli hozenému záchrannému kruhu. U Moravce ho nalzáme v podobě prvních článků, které napsal po obsazení československého pohraničí, ve kterých přehodnotil svůj názor vůči Německu. Odrasový můstek je zlomem v systému, překračuje se zde Rubikon, systém se od dané chvíle začíná aktivně měnit, poznal směr, kterým se má ubírat. Nejedná se zatím o řešení krize, ale spíše o první krok; o náповědu, jak se se situací vypořádat. Na základě nového nástroje (či jiné složky, která slouží jako odrasový můstek), se utváří nový objekt a motiv činnosti. Nový objekt je modelován novými nástroji a stává se novým cílem měnícího se systému; objevují se jiné úkony vedoucí k cíli. Současně se ruší tlak vznikající z dvojnásobné vazby. Jedná se o první přeměnu systému. Systém získává formu „převzaté nové činnosti“ (*given new activity*), která v sobě již má zabudované budoucí nové formy vnitřních konfliktů primárního řádu.

Převzatá nová činnost není konečnou fází změny systému. Je reprezentována pokročilejšími prvky, které již v kultuře existují, a které si systém osvojuje (u Moravce jde o politiku ústupků vůči Německu). Objevují se úkony, které převzatý systém využívá, nejedná se však zatím o úkony zcela nové, které by produkovaly nepředvídatelné výsledky. Úkony převzaté nové činnosti se postupně dostávají do konfliktu se zbytky starého systému činnosti, který je stále aktivní a který znemožňuje prosazení převzatého nového systému. Vzniká zde terciární konflikt staré činnosti a převzaté nové činnosti; jedná se o druhou přeměnu systému. Vzájemný konflikt a nárazy dvou systémů vedou ke vzniku „vytvořené nové činnosti“ (*created new activity*). Výsledky konfliktu zde již nejsou

předem známy, objevují se nové úkony, cíle a změny v celém systému činnosti. Zda se vytvořená nová činnost uchytlí, závisí na tom, do jaké míry bude úspěšná ve vytvoření své „sociální infrastruktury“ – spodní části schématu na obrázku 4, tedy pravidel, společnosti a dělby práce. Pokud by činnost zůstala pouze v systému produkce, brzy by zašla na nedostatek zdrojů. Pouze poté, stane-li se pro subjekty „životní činností“, tedy činností pevně zakotvenou ve společnosti, která se následně dostává do kontaktu se sousedícími systémy činností, se vytvořená nová činnost stává pevnou složkou společnosti a je zaručeno její pokračování v čase.

V této pozici se v systému objevují kvartérní konflikty – systém soupeří se systémy, které jsou důležité pro tvorbu nástrojů, pravidel či se samotným objektem. Pokračující konflikty se sousedícími systémy mohou vést k vytvoření nové dvojnásobné vazby a k opakování přeměny

systému. Celý proces je znázorněn na obrázku 6.

Obr. 6 Fáze přeměny systému činnosti (Engeström, 2014, s. 150)

Změnu systému doprovází funkce mikrokosmu. „Mikrokosmy jsou zmenšeninami společnosti, na kterých bude vystavena nová forma činnosti“ (Engeström, 2014, s. 232).

Jde o testové prostředí, ve kterém se nová aktivita podrobuje prvním zkouškám. Typické pro něj je, že má podobu prostředí fyzicky i sociálně odděleného od širšího celku společnosti. Povaha mikrokosmů je pouze dočasná – jakmile se začíná činnost zobecňovat do širšího společenského kontextu, mikrokosmy se spontánně rozpouští. Právě na příkladech mikrokosmů můžeme sledovat prototyp skutečného záměru systému, jenž se následně aplikuje do celé společnosti.

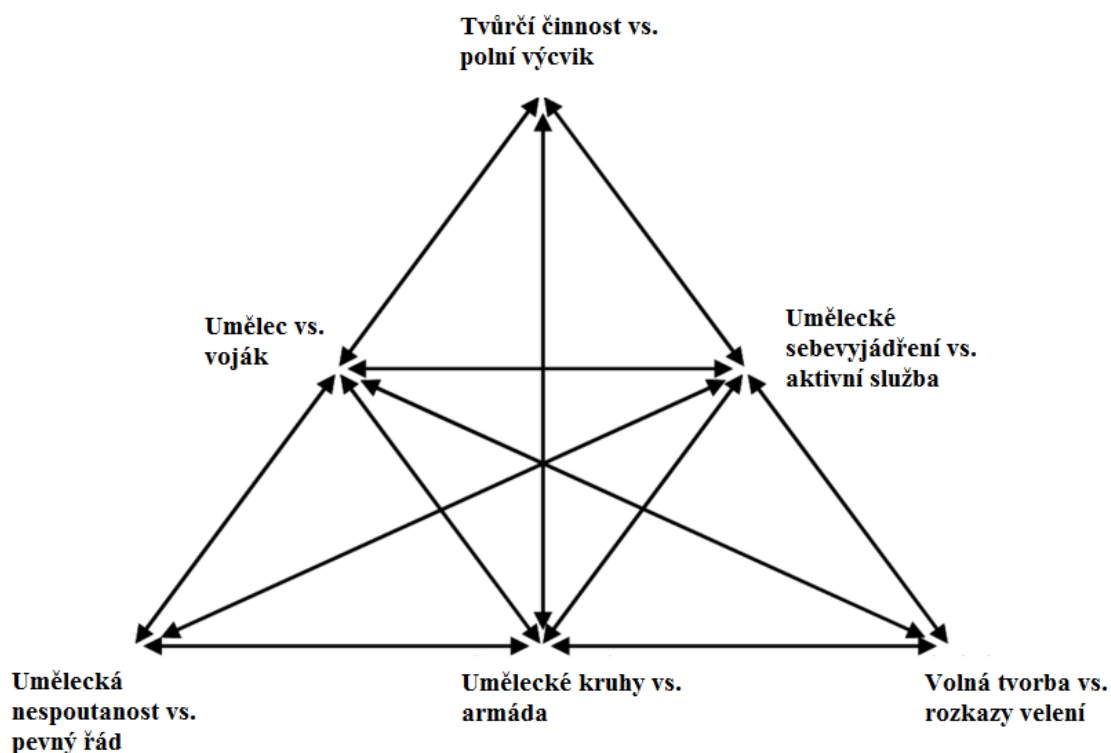
2.3.4.1 Popis Moravcova systému činnosti

Využitím Engeströмова modelu je možné popsat člověka jako subjekt, který využívá specifickou sadu nástrojů k realizaci vybraného objektu a k dosažení požadovaného výstupu. Uvedená triangulace je zasazena do sociálního prostředí - do společnosti charakterizované specifickými typy dělby práce a způsoby komunikace. Engeströmovo schéma umožňuje zjednodušit celek prožívání a okolního sociálního prostředí do přehledné podoby, která usnadňuje porozumění významu Moravcových činů a skrytých motivů, které se za Moravcovou činností skrývaly. Mějme při tom na paměti, že lidská osobnost se skládá z velké sady různých systémů, které jsou hierarchicky uspořádané. Níže se zaměřím na systémy, které byly, dle mého úsudku, pro Moravce nejcharakterističtější a které měly největší vliv na jeho jednání vůči okolnímu světu.

Mým primárním cílem je popsat proměnu Moravcova systému činnosti, která se odehrála v období příklonu k nacistické ideologii. Předtím, než se na událost zaměřím, popíši Moravcův systém, který byl aktivní za první republiky. Toto schéma je pro nás podstatné, protože je základem, ze kterého se rozvinul Moravcův systém aktivní v roce 1938, jenž v daném roce prodělal silný otřes vlastní struktury. Při popisu Moravcova systému v jeho mládí, řekněme v prvních letech po návratu z Ruska, vycházím z životopisu uveřejněného v *Poledním listu*, viz příloha 4. V textu nalezneme náznaky popisu možné podoby jeho vztahu s rodiči, které jsou blíže rozpracovány v kapitole 2.3.1. Nápadný je rozpor v přístupu k Moravcovi ze strany matky a otce. Matka je v textu spojena s podporou kultury, umělecké stránky Emanuelova života. Otec naopak Emanuela vedl k adaptaci na okolní svět, k nalezení praktického zaměstnání, které ho uživí. V rozporu tendence matky a otce nalézáme rozpor užitné a směnné hodnoty. Jde o spor základního systému, který vychází z jedince, a systému, který po jedincovi požaduje společnost, tudíž se jedná

o příklad primárního konfliktu. Řešení uvedeného sporu bylo hlavním úkolem Emanuelova mládí.

Primární konflikt mládí je vyobrazen na obrázku 7. V jádru sporu stála otázka, zda Moravec bude realizovat své "přirozené" tendence (strana matky), nebo se přizpůsobí společnosti (strana otce). Subjekt systému, tedy samotný Moravec, na jedné straně toužil po uměleckém vyjádření; Emanuel se v této pozici snažil o tvůrčí činnost, byl podporován v četbě, přemýšlel nad spojitostí své krevní linie s umělcem, psal básničky, chtěl se stát malířem, i v pozdějším životě se cítil nejšťastněji o samotě s knihou. Proti Moravcovi jako malíři stál otec a v jeho figuře i celá skupina, které byl součástí. Touto skupinou je myšlena společenské uspořádání, které po svých členech vyžaduje jejich podřízení za účelem posílení vlastní struktury. Skupina po Moravcovi vyžadovala aktivní přínos celku. Otec, který ji reprezentoval, odmítal Emanuelovo delší studium, zapsal ho na průmyslovou školu a nakonec jej přesvědčil, aby zůstal ve vojsku. Druhou stranu konfliktu představoval Moravec jako voják, který aktivně brání vlast.

Obr. 7 Primární konflikt Moravcova mládí

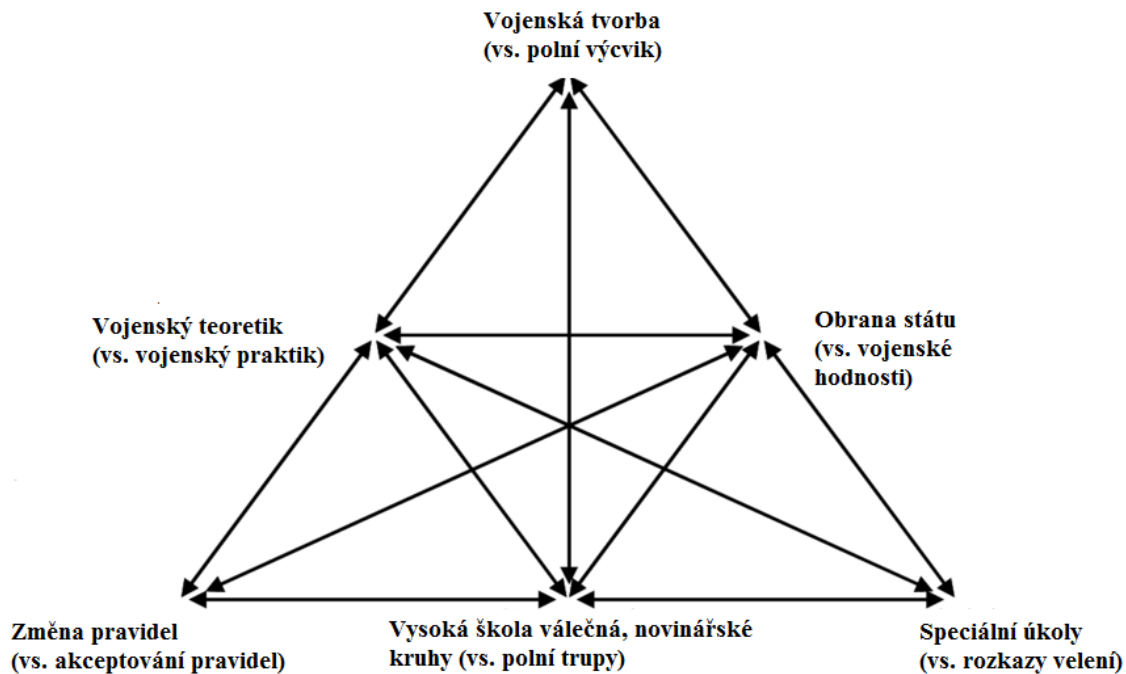
Na úrovni subjektu je možné přirozeně vyvodit hlavní nástroje. Na jedné straně Moravec využíval nástroje tvůrčí; jde o techniky malíře, básníka či spisovatele. Na rovině společnosti využíval nástroje pojící se s plným výcvikem – šlo o aktivitu spojenou s velením jednotkám a flexibilním uvažováním v poli. Objektem Moravce, na který se aplikovaly jeho nástroje, byla v prvním případě umělecká činnost, malování či psaní, jejímž výstupem by bylo umělecké dílo jako objekt sebevyjádření. U nároků společnosti je objektem aktivní služba v armádě, v nejčistší podobě jde o aktivní obranu státu v případě napadení.

Společnost prvního druhu by představovaly umělecké kruhy, případně, což je snad pro Moravce typičtější, osamocená pozice na okraji společnosti, ve které by měl dostatek klidu pro vlastní tvorbu, ale která by byla stále navázána na širší uměleckou komunitu. Naopak typickou společností *Moravce – vojáka* byla armáda. Moravec by zde byl jedním článkem v síti vztahů armádního uskupení. S tím se pojí dělba práce, které je u vojska reprezentována jasně danými pozicemi, pokyny a hierarchií rozkazů. Umělec naopak stojí mimo hierarchii, je svým vlastním pánem, tvůrcem vlastních hodnot. Do značné míry jde v případě dělby práce považovat svobodomyšlného umělce za opozitum příjemce rigidních rozkazů, který se brání nejasnostem a tvůrčí interpretaci. V poslední složce, pravidlech a komunikaci, můžeme v případě armády očekávat strnulé, tradiční obřady a rituály, mající formu slavnostních přehlídek, společného stravování či prostého salutování. Naopak typický umělec se snaží striktním/rigidním pravidlům vyhýbat, jeho cílem je flexibilní utváření vlastních pravidel, spontánní vyjadřování vlastního pohledu na věc.

Na popisu je zřejmé, že dvojí směřování Moravce v mládí bylo silně antagonistické a obtížně řešitelné. Přesto vlastní dilema během své vojenské kariéry vyřešil. Moravec se rozhodl následovat rady otce a orientovat se primárně na svoji vojenskou kariéru, pro kterou bylo charakteristické „chlapáctví“, síla a rozhodnost. Spor byl vyřešen primárně ve prospěch společenské skupiny, což dalo vzniknout Moravcově neuróze. Umělecká složka subjektu byla vědomě odmítnuta a nahrazena formálním vojenským stejnokrojem. To, že Moravec přijal za své názory svého otce, je možné vypožorovat na jeho vztahu k vlastním synům, u kterých uplatňoval stejné hodnotové hledisko – odmítal studium medicíny u Igora, protože by trvalo příliš dlouho. Jurijovi dlouho bránil ve studiu

na umělecké škole a celkově v jeho umělecké kariéře (příloha 2). Tyto tendence synů byly reprezentanty jím odmítnuté vrozené „mateřské“ složky. Jako takové se je snažil druhým zakazovat, neboť snad znázorňovaly potenciál, který se u sebe potlačil ve jménu skupiny. Tento odmítnutý potenciál, jak vysvětluje Horneyová (2000), rozbíjí iluzi vlastní dokonalosti vytvořeného ideálního já a Moravec jej proto musel zavrhnout. Další projevy přijetí názorů skupiny nalézáme v kategoriích *muži vs. ženy a práce, kázeň*.

Moravec se rozhodl primárně pro společenskou kariéru armádního důstojníka. Ta, zdá se, nebyla zcela v souladu se schopnostmi, které u sebe vnitřně preferoval. Příkladem toho jsou nešťastné události (častá zranění) a projevy neurasthenie během jeho působení v legiích, dále pak hlášení a posudky Moravcových úspěchů na cvičeních, u kterých nalézáme pochybnosti o schopnosti praktického vedení trupy. Moravcův systém v armádě se adaptoval na vojenské podmínky využitím preferovaných, ačkoli vědomě odmítnutých, uměleckých předpokladů. Konečné řešení sporu umělec vs. voják je znázorněno na obrázku 8. Zobrazený systém byl u Moravce aktivní v posledních letech před mnichovskou krizí.

Obr. 8 Konečné řešení primárního konfliktu Moravcova mládí

Moravec jako subjekt se stal vojákem, za kterého se považoval (viz 2.3.2.2.5, *mládí vs. stáří*). Postupem času se čím dál více orientoval na teoretickou stránku vojenství. Stal se expertem na vojenskou teorii v Československu, vydával velké množství článků zabývajících se danou tematikou, psal monografie, překládal. Spisovatelská a novinářská činnost byla doplněna přednášením na vysokých školách. Tím se Moravec etabloval jako vojenský teoretik. Vyhověl nárokům společenské skupiny, současně využíval svých uměleckých vloh, ačkoli umění vědomě řadil svým významem pod vědu (*vzdělání*). Kromě toho sám označoval vojenskou taktiku za umění (*vzdělání; politika > taktika*), čímž si snad sám nevědomky potvrzoval umělecký význam vlastních snah.

Jako vojenský teoretik mohl široce využívat své umělecké, konkrétně spisovatelské, nadání, které bylo hlavním nástrojem Moravcova systému. Hlavními nástroji se staly jeho články, knihy, přednášky. Otázkou je, na jaký objekt se svými nástroji zaměřoval. Vzhledem k tomu, že se považoval za vojáka, který plní svoji povinnost, a vzhledem k zaměření jeho monografií můžeme vytušit, že hlavním objektem Moravcova zájmu byla obrana státu. Moravec se chtěl skutečně zasloužit o obranu Československa, jak se na vojáka sluší, nikoli však primárně řadovou službou na frontě, nýbrž rozvíjením teoretických zásad, kterých se měla moderní armáda držet, chtěla-li být na bojišti úspěšná. Přirozeně spolu s tím získával Moravec prestiž vojenského důstojníka a odpovídající plat, pravděpodobně se však jednalo o výstupy druhotné, které svým významem stály za Moravcovým pocitem osobního přispění k obraně státu prostřednictvím vlastního tvůrčího génia.

Pro vojáka bylo hlavním společenstvím, ke kterému se vztahoval, armáda. Od Hrbka (1969) i z *Poledních listů* (příloha 4) víme, že sám Moravec dával přednost samotě, studiu. V armádě byl, zdá se, spíše na okraji skupiny, která jej vnímala jako podivína. Nalézáme zde spojitost s postavou umělce, který se také cítí být společností nepochopený a odmítaný. Navíc Moravcova odloučenost od armádního celku mohla být částečně způsobena samotným vojenským prostředím, které bylo v kontrastu s jeho uměleckým laděním. Svoji pozici si našel nejspíše ve Vysoké škole válečné, mimo hlavní jádro armády, kde mohl studentům projevovat své tvůrčí schopnosti.

Jasný vliv dřívější umělecké tendence nalzáme v pozici dělby práce. U vojska můžeme čekat jasně dané a strukturované příkazy, které musí voják bezpodmínečně plnit. Striktně daná hierarchie ale, jak vyčteme z náznaků jeho života, Moravcovi nevyhovovala. Autoritu dalších vojáků často nerespektoval a znevažoval. Sám měl tendenci se stavět mimo jasně danou dělbu práce, vymezovat se vůči běžné armádní praxi. Ve svých knihách prezentoval myšlenky, které byly v rozporu s hlavními tezemi československé armády. Ve svých článcích pracoval s úvahami, které nepřátelé mohli využít k nahlédnutí do myšlení československého obránce, za což byl kritizován. Vymezování se vůči jasně stanoveným úkolům armády vidíme na příkladu Moravcových návrhů na vytvoření speciálního vojenského orgánu, který by se zabýval teoretickou stránkou války a který by stál mimo hlavní vojenské těleso. Moravec se z jasně dané hierarchie snažil vyprostit a být mimo ní, či lépe řečeno přímo nad ní. Jeho cílem bylo ovlivňovat ji svými teoretickými pojednáními. Jde o období pozice umělce, který se snaží vyvážit se ze strnulých úkolů.

Ještě zřetelněji se tendence vymaňovat se ze společnosti projevuje v bodu pravidel. Ve svých textech se vymezoval vůči strnulým a rigidním, tradictionalistickým pravidlům (*potřeba vůdce*). Obhajoval flexibilitu a iniciativu jednotlivce. Snažil se o změnu zažitých vztahových vzorců existujících mezi novým vojákem a důstojníkem. Bojoval proti apolitičnosti vojáků, snažil se podpořit demokratickou zodpovědnost každého bojujícího. Jinými slovy prosazoval změnu ustanovených vzorců komunikace a pravidel v armádě, což se snažil prosadit ze své speciální pozice mimo jasně stanovenou dělbu práce.

Uvedeným způsobem Moravec převzal pozici vojáka, která mu byla vnucena okolím. Současně si ji poupravil do podoby, jež mu umožňovala realizovat svůj skrytý potenciál užité hodnoty – uměleckou (spisovatelskou, novinářskou) činnost. Ve zdánlivě paradoxní situaci se považoval za silného vojáka, současně primárně využíval nevojenské, „jemné“ metody, které typicky přisuzoval spíše romantickým a nemužným povahám. Uvedený systém se ustálil okolo roku 1937, kdy přestal aktivně usilovat o kariéerní postup a vystačil si se svojí rolí ve vysoké škole. Můžeme předpokládat, že předtím, než se s ní spokojil, byl u Moravce aktivní primární konflikt, jenž ho tlačil k větší praktické angažovanosti v armádě. Tato tendence byla snad reprezentována Moravcovou snahou o získání vyšších

hodností, která ho vedla k aktivnímu velení pluku v okolí Prahy. Motiv aktivní armádní služby, jenž způsoboval konflikt v systému, je znázorněn v jednotlivých bodech ve schématu na obrázku 8 v závorkách. Okolo roku 1937 pravděpodobně uznal, že nároky společnosti nemůže splnit a spokojil se s osobní pozicí vojáka-teoretika, která saturovala jeho potřeby.

V roce 1938 byl Moravcův systém jasně vymezen. Identifikoval se s osobní rovinou akademického vojáka. Mějme na paměti, že ačkoli se jedná o osobní rovinu, která představuje užitnou hodnotu Moravce, tato osobní rovina je silně kontaminována společenským vlivem, tedy směnnou hodnotou, kterou Moravec přijal a transformoval ji do podoby užité. Konkrétně řečeno, Moravec aktivně vyjadřoval užitnou hodnotu (tvůrčí tvorba) zamaskovanou a osobně prožívanou jako hodnotu směnnou (praktická obrana). Uvedený systém hnal Moravce ze Znojma, kam byl umístěn během mobilizace, do Prahy za Benešem. Moravec se necítil primárně způsobilý k aktivní obraně (splnit svoji povinnost a stát s vojáky v poli nebylo hlavním cílem v základu uměleckého systému), namísto toho jej systém nutil přímo vyjádřit své teoretické poznatky, kterými by se měla řídit celá armáda. Neohlášeně navštívil Beneše a přesvědčoval ho k válce, aniž by k tomu měl jakékoli vysvětlitelné oprávnění. Toto oprávnění Moravcovi poskytoval sám systém, v rámci kterého působil, který jej stavěl mimo hlavní těleso armády a který mu ospravedlňoval tvůrčí a originální řešení problémů.

Změnu systému je možné vyzorovat na projevech životní krize subjektu. Moravcovu krizi snadno rozeznáme v období, které počíná diplomatickou porážkou Československa. Přijetí mnichovské dohody způsobilo náhlý rozpad Moravcova léta fungujícího systému a neočekávané vytvoření dvojné vazby. Hlavním následkem podstoupení pohraničí bylo pro Moravcův systém rozbití komponenty objektu – obrany státu. Moravec se definoval jako teoretik, který svými schopnostmi přispívá k obraně. Obrana státu byla hlavním objektem a v důsledku také motivem Moravcova systému. Jeho odstraněním se zpochybnil celý hlavní systém a tím se vytvořil silně nekomfortní pocit nejistoty, který se manifestoval v údajných Moravcových úvahách nad sebevraždou. Moravec se aktivně snažil rozpadu systému zabránit, projevem čehož je jeho účast na tzv. Zenklově puči, tedy aktivita ve Výboru na obranu republiky.

Otřes systémů pravděpodobně zasáhl většinu jedinců v české společnosti; nejsilněji ty, kteří se přípravy obrany aktivně účastnili (politicky či vojensky), jak vidíme na personálním složení výboru. Je vhodné si uvědomit, že složit výbor a rozebrat nastalou situaci je kvalitativně odlišný akt od realizace výborového usnesení. Diskuze uvnitř výboru mohla napomoci systémům jednotlivých členů si lépe formulovat novou situaci a připravit se na změnu svého nastavení, jinými slovy, připravit se na modifikaci systému. Je příznačné, že se nikdo z účastníků neměl k návštěvě Beneše a vyslovení závěrů schůze. Členové výboru snad začínali tušit, že jejich akce je v nastalé situaci již zbytečná a jakýkoli závěr pro ochranu hranic republiky bezvýznamný. Výjimkou byl Moravec, který se nabídl, že Beneše opět navštíví a ochotu výboru k obraně republiky mu zprostředkuje. Z toho můžeme vyvozovat, že systém Moravce byl pravděpodobně pevnější a rigidnější než systémy zbylých členů skupiny. Moravec se odmítal vzdát, třebaže již fakticky nereálné, možnosti, že by k ochraně státu a tedy k naplnění objektu jeho systému mohlo dojít. Ani druhá návštěva prezidenta samozřejmě nevedla k záchraně systému a Moravec byl nucen na změnu situace reagovat.

Dle Engeströma je období dvojné vazby bolestivé, nepříjemné a poměrně dlouhé. Jeho řešení se objevuje v podobě odrazového můstku, jenž předznamenává úkon typický pro tzv. převzatou novou činnost. U Moravce můžeme předpokládat, že období dvojné vazby bylo velmi psychicky náročné, ale nápadně krátké. Záhy po druhé návštěvě Beneše se objevila první výrazná změna Moravcovy formulace československého problému, která pro svoji pozoruhodnou protikladnost vůči původním názorům pravděpodobně představuje odrazový můstek Moravce – první úkon, který předznamenal převzatou novou činnost. Otázka po Moravcově potřebě rychlé reformulace systému není snadno zodpověditelná, pravděpodobně však souvisí se značnou závislostí Moravce na svém původním systému a s existencí dřívějších úkonů, které byly snadno začlenitelné do převzaté nové činnosti. Závislostí na původní činnosti myslím absenci silných sekundárních systémů, ke kterým by se mohl Moravec upnout v mezidobí dvojné vazby. Svůj vliv měl pravděpodobně také paradoxní stav hlavního systému, ve kterém za užitnou hodnotu byla převzata hodnota směnná – vojenský úspěch, a ve které byl význam samotné užité hodnoty v případě selhání hodnoty směnné výrazně snížen. Za dřívější úkony, které převzetí nové činnosti urychlily, považuji Moravcovy prvorepublikové úvahy o slabosti západního

plutokratického uspořádání světa a o přednostech fašistického uspořádání společnosti (*slabý liberalismus*). Vzhledem k jejich existenci v dřívějších textech existoval již názorový základ, který mohl Moravec využít k aktivnímu rozvádění myšlenek nové činnosti.

Ať byl důvod rychlého nalezení odrazového můstku jakýkoli, jeho podoba je relativně snadno rozeznatelná pro svoji vnější odlišnost od dřívějšího systému. Jeho vnější podobou je úvodník, který byl otištěn 5. října v *Lidových novinách*. V rámci systému představuje výstup nového typu nástroje, Engeströмова odrazového můstku. Původní nástroj – psaní k obraně – je vyměněn za nástroj nový – psaní k podvolení. Moravec přestává od 5. října psát primárně o nutnosti obrany proti nepřátelům a na místo toho se zaměřuje na problém přežití pokořeného a zmrzačeného národa. Jeho přežití a záchranu nalézá v nalezení nového vztahu ke svým sousedům, především k Německu, což je mírnější podoba hlavní snahy po podvolení se Němcům. Převzatá nová činnost má podobu kompletního ústupu a vydání se všanc jejich moci s cílem záchrany toho, co Čechům zbylo.

Podle Engeströma má převzatá nová činnost podobu v societě již existujícího výše rozvinutého systému, který jedinec přejímá. Touto činností, kterou Moravec převzal a začal v textech prosazovat, je činnost samotného prezidenta republiky Edvarda Beneše a celé zahraniční republiky Československa před zářím 1938. Moravec převzal již existující narativ o nutnosti podstoupení pohraničí s cílem záchrany Československa před beznadějnou vojenskou porážkou. Systematické ústupky československé diplomacie německým nárokům představují systémovou formu, kterou Moravec přijal a následně dotáhl do důsledku. Moravec si tímto způsobem potvrdil a přivlastnil naraci Edvarda Beneše, kterého na začátku října navštívil. Rozdíl mezi Benešem a Moravcem byl v tom, že Beneš v roce 1938 systém ústupků vůči Němcům opouštěl, zatímco Moravec jej po něm v závěsu převzal. Moravec tak měl do jisté míry pravdu, když ve čtyřicátých letech uvedl, jak vidíme na příkladu níže, že za to, že zůstal v Československu, mohl právě Beneš.

„Že jsem zde zůstal, zavínil vlastně sám doktor Beneš. Pamatujete se, pane doktore, na naši rozmluvu na pražském hradě (...), kdy jste tvrdil, že jsme svědky zániku Západu?“ (Moravec, 1940, s. 20).

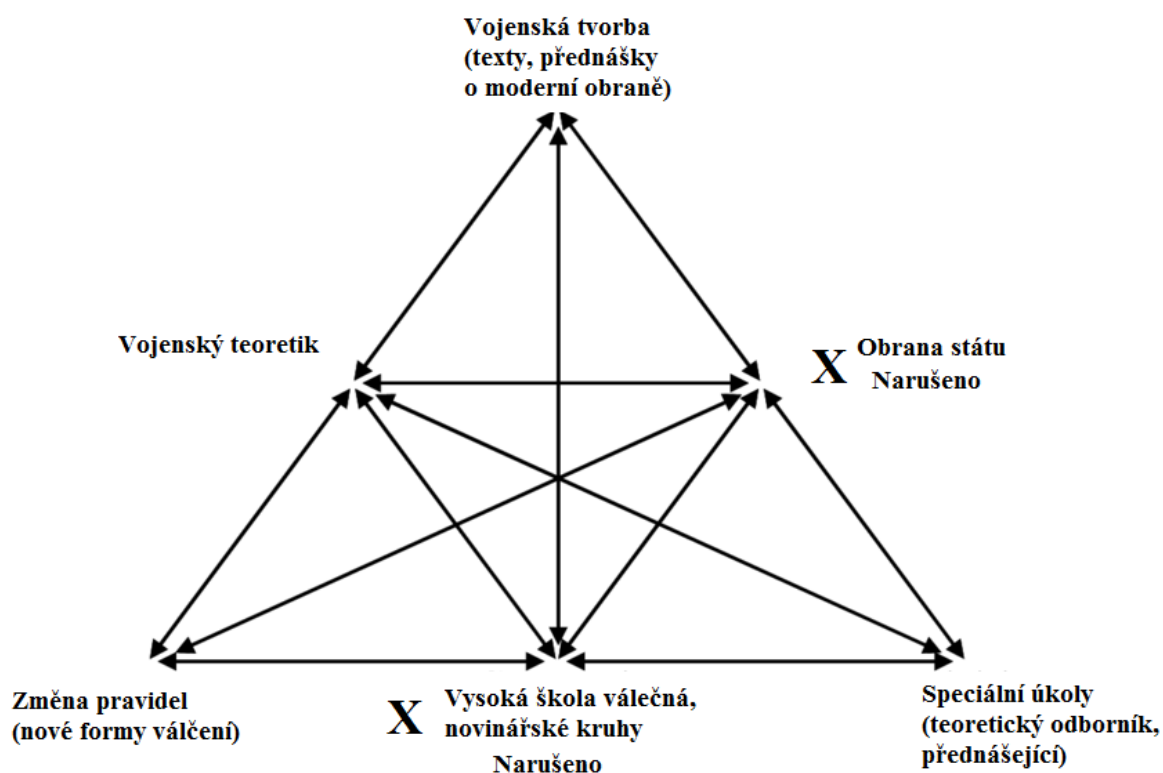
V souladu s tím je také nářek Beneše nad tím, že Moravec vytáhl část jeho úvah o dekadenci západních demokracií, které potom využíval (Sacher, 1969). Převzatá činnost, kterou se snažil řešit dvojnou vazbu, jež vyrůstala z narušení hlavního objektu systému, byla dále zkomplikována rozbitím komponenty společnosti. K té došlo příznačně Moravcovou literární aktivitou, na kterou se upnul. Hlavním nástrojem se po přijetí mnichovské dohody stala publikační činnost nabádající k vytvoření nového vztahu s Německem, což by přirozeně vedlo k podrobení Čechoslováků. Nástroj a úkony, které v něm byly obsaženy, se dostávaly v období druhé republiky a jejího počátku do sporu se starou, silně narušenou činností. Jde o další krok Engeströмова popisu změny systému – úkony převzaté nové činnosti se snaží prosadit, dostávají se však do konfliktů se starou činností, respektive jsou úkony násilně dosazovány do starého systému, který se snaží využít nové jednání pro dosažení vlastního starého cíle. V Moravcově případě se úkony převzaté činnosti, psaní a nabádání ke spolupráci s Němci, dostávaly do podřízené pozice vůči starému systému, jenž sloužil obraně státu. Projevy tohoto konfliktu se manifestují v Moravcových textech i záznamech jednání v letech 1938 a 1939. Moravcovy texty z daného období není možné považovat za kolaborantské. Jejich cílem se zdá být uchovat přes nabídnutí pomoci Němcům zbytky národa před zničením, jinými slovy využít nástroje vlastního podvolení k tomu, aby se národ ubránil před hrozbou představovanou druhou stranou. Tento postoj, pokud by se nekryl se silnou kritikou západních států, by nebyl nepodobný původnímu postoji Emila Háchy a celkovému postoji pasivní rezistence. Snaha najít nový postoj k Němcům a projevy úslužnosti, které v rámci převzaté činnosti vedly k objektu kapitulace, byly využívány nadále, přinejmenším částečně, v rámci rigidní staré činnosti k obraně toho, co zbylo z republiky. To je povahou prvních Moravcových pomnichovských textů. Tato snaha se skrývá za dopisem, který adresoval německému poslanci a ve kterém ho nabádal k uvážlivému vztahu k Čechům (Drebota, 2000). Rovněž z toho důvodu kritizoval Ripku za to, že emigroval a že se nerozhodl bojovat doma (Vytlačil, 1993).

Všimněme si, že stará i převzatá činnost se nijak ve formě nezměnily v komponentech pravidla a dělba práce. Moravec i nyní, poté co se razantně změnila společenská situace, snažil o změnu společenských pravidel. Zatímco dříve byla tato snaha zaměřena na kritiku vojenské doktríny, nyní se realizovala v soustavném nabádání ke změně vztahu

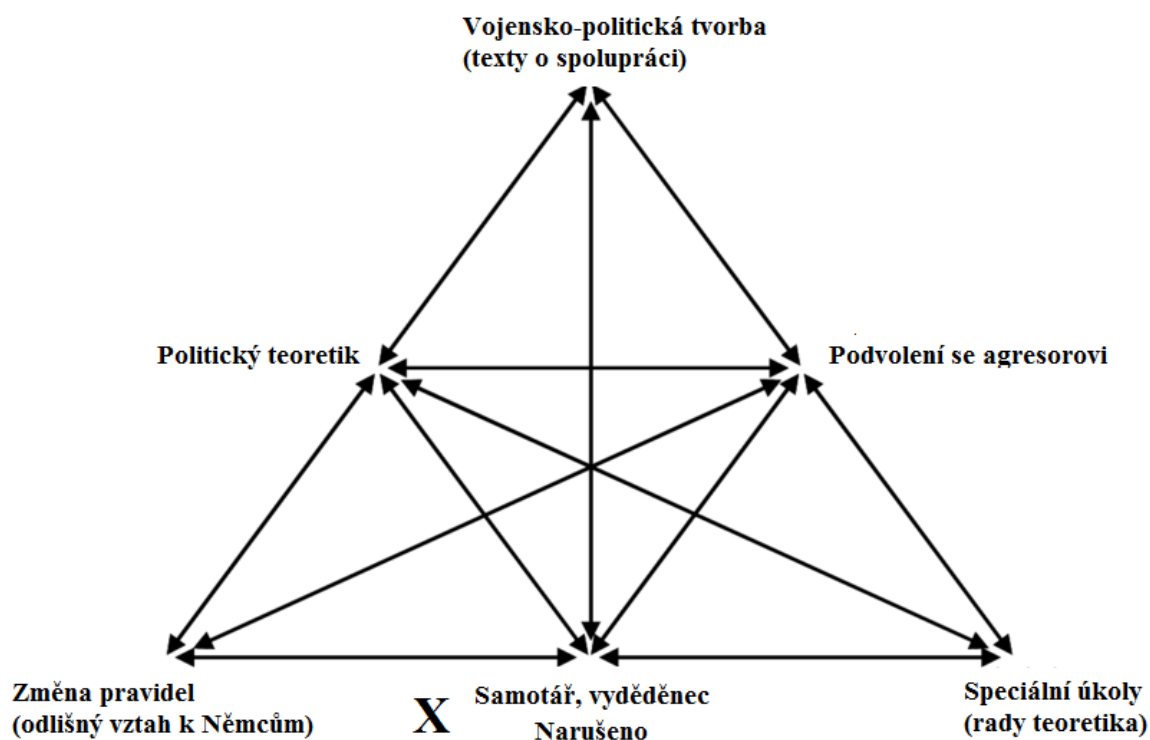
k sousedním státům. Tuto změnu se typicky pokoušel prosazovat ze své speciální pozice vojenského teoretika, odborníka na vojenské, a nově i na politicko-strategické, záležitosti. Uvedené dva prvky zůstaly u Moravce nadále konstantní a komplikovaly Moravcovu situaci. Moravcovi bylo po mnichovské krizi zakázáno vydávat další články. Tohoto rozkazu nedbal, publikoval pod pseudonymy, což vedlo k jeho odvolání z aktivní vojenské služby. Moravec byl touto zkušeností silně otřesen, ale reagoval na ní příznačně dalším upnutím na svoji publikační činnost – na úkon, jenž je v základu stejný u obou činností, které byly v dané době v konfliktu. Moravcova snaha o vydávání vlastních názorů je natolik silná, že za své články nevyžadoval honorář, ale i přesto mu byly v atmosféře nového státu odmítány. Odmítnutí svého armádního i publikačního působení řešil podle rigidního schématu – začal psát *V úloze Mouřenína*. Jak sám poznamenává, v době, kdy ho psal, sám nevěděl, jestli ho někdy vydá; jednalo se spíše o projev Moravcovy samomluvy (Uhlíř, 2006a).

Co můžeme z výše popsaného vyčíst? Především si všimněme silné rigidity Moravcových úkonů, primárně v bodech nástroje, pravidla a dělba práce. Moravec tvrdošijně prosazoval jednostranný přístup k okolí v tom smyslu, že se snažil své nazírání na okolí, a současně s ním i svůj systém, naroubovat na dříve ustanovené a minimálně flexibilní zprostředkovávající fenomény. Zdá se, že primárními komponenty u Moravce nebyly „reálné“, ve smyslu v objektivní realitě materiálně existující, fenomény (tedy subjekt, objekt a společnost), nýbrž vztahy k těmto fenoménům (nástroje, pravidla, dělba práce). Jakkoli vnímal sám sebe, jakkoli se vztahoval k prostředí a do jakékoli společnosti se zařazoval, bylo nutné, aby se vyjadřoval umělecky, především literárně; následně, aby ve vztahu k okolí prosazoval změnu pravidel společnosti, které byl součástí, prostřednictvím svého vystoupení z ustanovené majoritní struktury dělby práce. Této fixní struktury trojice hlavních komponent, nástrojů, pravidel a dělby práce, podřizoval celý systém, případně podobu jeho změny. To přispělo k Moravcově odvolání z armádní služby, když nerespektoval zákaz publikování. Systém byl rigidně nastaven na literární publikování společnost měnících názorů, ať již v podobě staré či převzaté nové činnosti, a nemohl se ze svého zaměření svobodně vymanit. Moravec musel vyjadřovat své názory literárně, ačkoli to mohlo znamenat jeho společenský konec. Důsledkem toho bylo další rozšíření ruptury systému, kdy se v obou soupeřících systémech (staré a převzaté nové

činnosti) narušila komponenta společnosti. Moravec byl náhle vypovězen ze společnosti, ze které definoval svoji pozici – byl vyhoštěn z armády, nemohl vyučovat na vysoké škole, dále ho periodika přestala vnímat jako žádaného novináře. K celkové izolaci přispívalo to, že byl okolím považován za „benešovce“, který přispěl k rozpadu státu. Moravec se dostal do nedobrovolné izolace (Uhlíř, 2006a); je nutno dodat, že vlastním přičiněním pramenícím v potřebě prosazování rigidních hlavních prvků systému. Znárodnění obou systémů, staré i převzaté nové činnosti, vidíme na obrázcích 9 a 10. Ačkoli oba systémy vedou k jiným výsledkům, základní podoba úkonů, které pod činnost spadají, je obdobná. Jinými slovy forma obou činností je blízkce příbuzná, jejich obsah se změnil. Moravec začal v nové činnosti vnímat sebe více jako teoretika politického, jehož činnost však, jakkoli si to snad neuvědomoval, vedla k podmanění národa. V obou systémech byla narušena komponenta společnosti, Moravec se mohl v komponentě nové činnosti profilovat snad jako nedobrovolný samotář.

Obr. 9 *Narušený systém Moravcovy staré činnosti*

Obr. 10 *Systém Moravcovy převzaté nové činnosti*

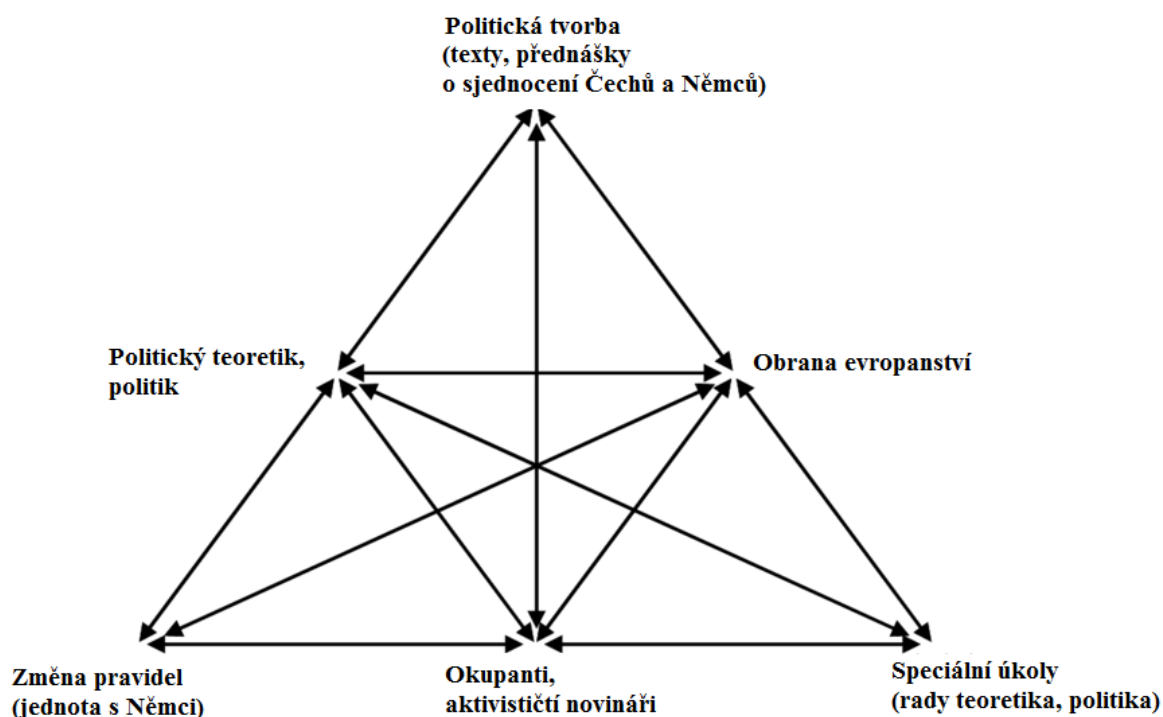
V době sporu svou systémů se u Moravce objevila třetí alternativa, začal uvažovat o přesídlení do středoamerického státu. Symptomaticky se tím vyjadřuje nejistota v Moravcově komunitě společnosti. V době prožívané krize byl oddělený od jakékoli společnosti, která by mu poskytovala oporu pro rigidní úkony, ze kterých se nebyl schopen vymanit. Není překvapivé, že hledal nové prostředí, které by mu tuto rovinu zaplnilo. V případě vojenského teoretika v zahraničí mohl nadále využívat pozici jedince vyčleněného z většinové společnosti, který radí ostatním. K závaznému kroku směřujícímu k odcestování se neodhodlal. Daleko od evropského prostředí by bylo pro Moravce mnohem obtížnější naplnit jiný bod činnosti. Odcestováním by sice dokázal zaplnit vakuum vzniklé v bodu společnosti, současně by se opět narušila komponenta objektu, která byla zaměřena na české prostředí.

Dle Engeströma vzniká postupně z konfliktu staré a převzaté nové činnosti konečný výsledek změny systému – vytvořená nová činnost. Vytvořená nová činnost svým významem spojuje oba předešlé systémy a současně je přesahuje. Konečná podoba Moravcova vytvořeného systému se vytvářela postupně; typické je, že Moravec její

konečnou podobu nemohl vědomě a plánovitě utvářet, systém se naopak vytvářel sám od sebe, což znamenalo, že jeho konečná podoba mohla překvapit i jeho samotného. Spor dvou systémů byl aktivní od vydání Moravcova říjnového článku; otázkou je, kdy se ustanovila konečná podoba vytvořené nové činnosti a jakou měla podobu. Tato otázka je totožná s otázkou po přesném určení momentu, kdy začala Moravcova kolaborace.

Před prozkoumáním pravděpodobné doby přeměny systému do podoby vytvořené nové činnosti uvedený konečný stav popíši. Systém finální Moravcovy kolaborantské činnosti je zobrazen na obrázku 11. Výrazné změny nastaly v komponentech objekt a společnost. Moravcův objekt přestal být primárně český národ, který by se snažil ochránit před nepřáteli (stará činnost), nebo který by chtěl přimět před nepřítelem kapitulovat a podřídit jej vítězi (převzatá nová činnost). Ve skutečnosti v kolaborantských textech význam národa a oblastí Čech a Moravy snižuje, aby na jejich místo dosadil význam celé Evropy (*národ*). Hlavním Moravcovým tématem byla propagace evropanství, celopevninské spolupráce a jednoty, která by nahradila zbytečné žabomyší půtky malých národů. Obrana Československa se vyvinula přes kapitulaci Čechů do obrany Evropy či, lépe řečeno, ideje evropanství. Uvedený objekt byl hlavním bodem sporu mezi ním a českými fašisty, kteří si v základu nepřáli sjednocení všech národů do jedné masy, ale naopak otevřené soupeření jednotlivých fašistických skupin. Tam, kde Vlajka propagovala český fašismus, který by se vyrovnal síle Němců a Italů, se kterými by mohl soupeřit, tam Moravec poukazoval na zastaralost této myšlenky. Vyzdvihoval konec souboje a vedl národ, zprostředkovaně i celou Evropu, ke sjednocení pod jedním fašistickým, respektive nacistickým, praporem.

Hlavní Moravcův nástroj k dosažení cíle zůstával v zásadě stejný; byly jimi psaní a přednášky. Repertoár nástrojů se postupně zvětšoval a od ledna 1942 se přesunul více do politické sféry, do úřednické a dozorčí ministerské pozice. Přesto Moravec nadále přednášel v rozhlase i osobně na shromážděných sloužících k manifestaci české poslušnosti nacismu, vycházely mu knihy (především sbírky těchto projevů) i nové články v periodikách. Odlišný od minula byl obsah textů a přednášek. Nadále neobhajoval obranu před Němci, ani podvolení se Němcům, ale právě sjednocení a vytvoření jednoty s Němci.

Obr. 11 *Systém Moravcovy vytvořené nové činnosti*

Nástroje využíval ze své pozice subjektu, který se vzhledem k převzaté nové činnosti mírně rozšířil. Moravec se nadále považoval za vojenského teoretika, ale jeho tématem se stále častěji stávala celosvětová politika, ke které se vyjadřoval, ačkoli často v kontextu s válkou. Stránka politického teoretika se rozšířila výrazněji do praxe, když se stal ministrem protektorátní vlády a kdy sám začal přímo ovlivňovat politické dění. Jak je uvedeno u popisu dělby práce, toto ovlivňování mělo stále často povahu ovlivňování mimo právně nastavené mantinely.

Výrazná změna se odehrála v pozici společnost. Dříve uvolněný prvek destabilizoval systém staré i převzaté nové činnosti. Jeho pozici se Moravcovi podařilo vyplnit teprve po zřízení protektorátu, kdy se přesunul z pozice aktivního vojáka stojícího mimo hlavní vojenské těleso do prostředí německých okupantů a aktivistických novinářů. S nimi Moravec navázal vztahy a aktivně s nimi jednal. Je zřejmé, že podobným způsobem se dostal do kontaktu s představiteli německých okupantů, kteří mu umožnili vydávat jeho texty (monografie i články), přednášet v rozhlase, diskutovat s nimi o problémech Evropy či podniknout poznávací výlet po Německu. Pozice člena nových vedoucích kruhů byla podpořena účastí ve vládě, a především utvářením nových organizací, kterých byl

zakladatelem či představitelem a jejichž struktura mu pomáhala podpořit stabilitu subjektu (z organizací se jedná především o Kuratorium pro výchovu dětí a mládeže).

Poslední dva prvky, pravidla a dělba práce, se výrazně nezměnily ve formě, v obsahu již ano. Moravec i v období své kolaborace nabádal druhé ke změně pravidel okolí, což mělo přispět k dosažení hlavního objektu. Téma kritiky starých pravidel a podpory nastavení nových pořádků je přítomno ve většině Moravcových knižních textů po roce 1938. Člověk měl zavrhnout své pomýlené a dvacet let propagandou pěstované kladné názory na západní státy, naopak se měl vrátit k tisícileté tradici jednoty Čechů a Němců, která byla násilně potlačena během Československa. Ačkoli se obsah pozměnil, forma zůstávala takřka stejná jak u staré činnosti (kritika staré armády, potřeba nových moderních zbraní), tak u převzaté nové činnosti (nalezení kladného vztahu k Němcům) a vytvořené nové činnosti. Totéž je možné říci o dělbě práce, kdy se Moravec snažil opět nalézat místo, které by stálo mimo majoritní a jasně ustanovenou hierarchii. V kolaborantském období šlo zprvu o pozici vojenského a politického teoretika, který předpovídá, jakým směrem se budou vyvíjet válečné události. Svě předpovědi neměl podepřené jakoukoli funkcí, která by jasně prokazovala věrohodnost názorů. Svě logické vývody zaštiťoval bývalou pozicí teoretika a novináře, která již nebyla aktuální. To se změnilo jmenováním Moravce do ministerské funkce, kdy dostal oficiální agendu, kterou měl na starost, čímž se jasněji definovala hierarchie, do které zapadal. Bližší pohled prozradí, že Moravec hierarchii svého úřadu přesto bezostyšně přesahoval. Díky svému napojení na personální špičky německé okupace jeho vliv na okolí značně přesahoval oficiální pravomoci protektorátního ministra. Přesahování jasné hierarchie a setrvávání v šedé pozici nejasných pravomocí je možné doložit Moravcovou účastí na destrukci Vlajky, častým řečením na masových shromážděních po atentátu na Heydricha, aureolou moci, kterou cítili ostatní členové vlády a která se projevovala, mimo jiné, Moravcovým cenzurováním výstupů prezidentské kanceláře, anebo příznačně komickou situací, kdy Moravcovo ministerstvo školství vážně řešilo možné pochybení lékaře, který odmítl ošetřit poranění oka předsedy protektorátní vlády. Jinými slovy Moravec stále byl mimo jasný pořádek, nikdo nevěděl, co přesně má na starosti. Možná právě tato tendence k ovlivňování ostatních stála za jeho auru strašidelné hrozby pro národ na jedné straně a za obrazem šaška a blázna na straně druhé,

kdy obě strany spojovala pozice nejasnosti a neurčitosti pravých Moravcových pravomocí, myšlenek a motivů.

Shrnu-li předchozí řádky, můžeme konstatovat, že střet staré a převzaté nové činnosti vedl k přesáhnutí obou stanovisek (odpor proti Němcům vs. podvolení se Němcům) v obrazu jednoty Němců a Čechů. Moravec usoudil, že ve své podstatě Češi a Němci tvoří homogenní celek, čímž znegoval potenciální nepřítelství obou stran vedoucí k poškození české strany. Moravec se odvrátil od přítomného problému, svůj pohled povznesl na novou obecnější úroveň, ze které nebyl spor Čechů a Němců viditelný, a v důsledku toho pro Moravce ani pravdivý. Ze své širší perspektivy se začal zabývat abstraktním bojem plutokratické a totalitní soustavy, případně vztahem kontinentální Evropy k Anglii, k Africe, Rusku a jiným oblastem. Dle Moravce v boji takovýchto rozměrů neměly malé národnostní pŕtky žádný smysl – šlo o jev zanedbatelný a takřka nereálný. Díky tomu mohl úspěšně negovat okolní úvahy i důkazy o přetrvávající nevraživosti obou stran v protektorátu. Provedení této abstrakce problému je možné vypořozovat na úryvcích níže.

„Architektura kamene a architektura doby potřebují odstup, aby se dala správně vychutnat krása tvarů stavby, aby se u veliké doby pochopil smysl jejího vývoje. Pokud dobu ohmatáváme prsty a dokud v jejích skulinách šťouráme dřívkem, dotud nám zůstane mnoho skryto z celku a jeho souvislostí. Nepostihneme smysl dějů, které prožíváme“ (Moravec, 1940, s. 45). „Je třeba trochu odstoupit od stěn stavby dnešní veliké doby. Je třeba přestat tyto stavby ohmatávat jen rukama, jako slepci. Je třeba zapomenout na naše osobní bolesti a zklamání“ (Moravec, 1940, s. 50).

„Má práce je pokusem o vyličení příčin, vzniku a průběhu prvního údobí této války s hlediska vyššího, z větší perspektivy“ (Moravec, 1941a, s. 9).

Další příklady je možné nalézt v publikaci *O český zítřek*. Pro bližší popis souboje plutokracie a totalitních států viz *zlý západ*, pro popis spojení Čechů a Němců viz *národ 2*. Pro doplnění obrazu přidávám dva citáty odkazující na překonanost národnostních problémů.

„Je to omyl, když se někdo pokouší ještě vykládat smysl dnešní války rozpory mezi národy. Už dávno tu nejde o nějaká idealisovaná národní práva“ (Moravec, 1942a, s. 232).

„Nedávno napsal známý francouzský deník, že Evropa sestávající z národností – podobná velikému Balkánu – bude nyní vystřídána Evropou kontinentální solidarity, aby se stala pro všechny národy společnou vlastí. K dosažení tohoto velikého cíle musí se však (...) každý evropský národ vzdát části své suverenity a obětovat ji společnému dobru. To pochopila už řada národů, stejně jako skutečnost, že Německo, jako největší a hospodářsky nejlépe organisovaný stát, bude vedoucím nové Evropy“ (Moravec, 1942a, s. 237).

Dostáváme se k otázce, kdy k uvedené proměně u Moravce došlo. Vznik vytvořené nové činnosti je událostí postupné transformace soupeřících systémů do nové konfigurace. Vzhledem k tomu je obtížné určit, kdy přesně došlo k prvnímu projevu úkonů zcela nové činnosti. Spíše než uvedení první situace, ve které se objevila v čisté formě vytvořená nová činnost, je možné nalézt časové rozhraní, ve kterém daná změna proběhla, tedy ve které vytvořená nová činnost převzala kontrolu jako hlavní systém jedince. Ve snaze o identifikaci této přelomové doby narážíme na omezení vyvěrající z nedostatku primárních pramenů, jejichž analýza by přispěla k jejímu přesnému určení. Přesto existují identifikátory, které mohou dobu stvoření „skutečného kolaboranta“ blíže určit.

Do vzniku protektorátu se Moravec potýkal se střetem dvou systémů činností. Je tudíž jisté, že vznik třetí činnosti nastal až v období protektorátu. První měsíce roku 1939 trávil psaním své vlivné práce *V úloze mouřenína*, kterou předal do tisku v červnu a která byla vydaná v říjnu téhož roku. Nabízí se možnost, že se jedná o první projev vytvořené nové činnosti. Při důkladnějším rozboru myšlenek knihy však čtenář s přihlédnutím k výše popsaným okolnostem dojde k závěru, že „mouřenín“ prozatím nebyl prací ryze kolaborantskou. *V úloze mouřenína* je v základu sumou rozšířených úvah, které začal Moravec deklarovat již v říjnu 1938 (Uhlíř, 2006a). Hlavní důraz klade na kritiku československé předmnichovské politiky a současně i politiky západních států, především Velké Británie a Francie. Svým vyzněním kniha nabádá k reorganizaci českých politických poměrů a k vymezení se vůči zbytkům prozápadního smýšlení. *V úloze mouřenína* je stále prací, která čerpá primárně z převzaté nové činnosti, jejíž aplikace sice může vést k přímé

kolaboraci, ale ne výlučně. Tomu, že mouřenín nebyl zcela kolaborantským dílem, ale spíše dokladem Moravcova vnitřního konfliktu systémů, nasvědčuje i velký zájem o dílo v českých kruzích, což dokládá fakt, že kniha do roku 1942 vyšla celkem v osmi českých vydáních (Uhlíř, 2006a).

V druhé polovině roku 1940 vyšla Moravcovi dvojice knih – *Ve službách nové Evropy* a *Rozhovor se skutečností*. V uvedených textech je vidět výrazný rozdíl v Moravcově formulování názorů. Kritika západních států se v nich spojila s propagací těsného spojení Čechů a Němců v jednom státu. Především v *Rozhovoru se skutečností* je jasně popsána úloha Čechů, kteří se mají zařadit po bok Němců do jednotného státu třetí říše. Na konci roku 1940 můžeme hovořit o již zcela vyprofilovaném kolaborantovi s ukotveným příslušným systémem činnosti. Postupné přesouvání do pozice kolaboranta je dokreslováno v druhé ze dvojice knih, *Ve službách nové Evropy*, která je sbírkou Moravcových rozhlasových projevů, a ve které je možné v méně rozpracované formě úkony vytvořené nové činnosti dohledat. Příkladem je úryvek výše o nutnosti odstupu jako podmínce porozumění nové době z května 1940. Níže uvádím dva další příklady; úryvky jsou vybrány ze dvou projevů ze září 1940.

„Českým životním prostorem je celá německá Říše a všechny země, které jednou tato Říše bude organisovat. Česká inteligence, česká píle a houževnatost může se v tomto velikém životním prostoru znamenitě uplatnit“ (Moravec, 1940, s. 188).

„Statika Národního souručenství a dynamika Vlajky, to nejsou, podle mého, dva nepřátelské tábory. To jsou pouze dva odkazy minulosti. A nás čeká budoucnost“ (Moravec, 1940, s. 201).

Změna systému musela nastat v období mezi červnem 1939 a nejpozději prosincem, pravděpodobněji již zářím 1940. Vytvořená nová činnost se podle Engeströma vytváří nejprve v rámci mikrokosmu, které plní roli zkušebního prostředí, ve kterém si systém může vyzkoušet svoji efektivitu a práceschopnost. Současně se vytvořená nová činnost projevuje v úvodní fázi svého vzniku systematickým opakováním a generalizací nově vytvořených nástrojů v extenzivní a současně repetitivní formě. Myšlenka nové činnosti je dle Engeströma „reprodukována a násobena takřka zcela vyčerpávajícím způsobem“ (Engeström, 2014, s. 151).

Za Moravcův mikrokosmos považuji skupinu aktivistických novinářů, ke kterým se přidal pravděpodobně v druhé půli roku 1939. V jejich prostředí mohl rozvíjet své teorie o totožnosti Čechů a Němců a mohl získávat zpětnou vazbu o tom, do jaké míry jsou jeho úvahy podpořeny okolím. Do prostředí mikrokosmu se mohly zařadit také nové německé známosti, se kterými se začal v období protektorátu scházet. Hrbek (1969) uvádí, že byl Moravec překvapen a potěšen, že s nimi mohl otevřeně jednat o kladech i záporech třetí říše. Noví němečtí známí mohli hrát podobnou roli jako novináři v podpoře jeho názorů a v utvrzování nového pohledu na věc.

To, že k upřímné kolaboraci dospěl v druhé polovině roku 1939, dosvědčuje uvedené rozšiřování nástrojů, které zprostředkovávaly vztah k novému objektu. Moravec začal od srpna 1939 přednášet v rozhlase, Němci mu poté umožnili psát pro německý časopis. Jak bylo řešeno, začal navštěvovat kroužek novinářů. V srpnu souhlasil s podniknutím poznávací cesty po Německu, ze které se vrátil zcela nadšený. V říjnu napsal Mileně Jesenskéé, že začíná dělat svoji vlastní politiku. Pravděpodobně s dopomocí německých úřadů mohl v zimním semestru v roce 1939 opět přednášet na Českém vysokém učení technickém (Uhlíř, 2006a). Stejně tak je možné, že již v roce 1939 začal pracovat na *Rozhovoru se skutečností*. V roce 1940 napsal předmluvu pro knihu Wilhelma Zieglera *Co čeká Francii*. Vidíme sadu různých nástrojů (přednášky v rozhlase a na univerzitě, dopisy známým osobám, poznávací cesty, psaní), jejichž počet se nápadně zvýšil v porovnání s první polovinou roku 1939. Pravděpodobně se jedná o Engeströmovo aktivní zvyšování nástrojů s cílem posílení vytvořené nové činnosti. Na základě toho usuzuji, že Moravcova skutečná kolaborace začala spolu s vytvořením nové činnosti s největší pravděpodobností v druhé půli roku 1939. V první půli roku 1940 již údajně vlastnil tři byty, ve kterých se skrýval před Čechy, což by naznačovalo, že Moravcův přerod byl tehdy již dokonán.

Zbývá zodpovědět otázku po důvodu vzniku konkrétní podoby vytvořené nové činnosti. Byl výsledný systém neodvratitelným vyústěným sporu dvou předchozích činnostních konfigurací, nebo existovala možnost, že by se Moravec vydal jinou cestou? Případně bylo možné Moravcovu zradu předem uhádnout? Předpovědět Moravcovu změnu stran nejspíš nebylo možné již z toho důvodu, že spor systémů se vyvíjí nepředvídatelně a překvapivě

i pro samotného jedince. U Moravce existovala až do půli roku 1939 možnost alternativního rozvoje systému se zcela jinou finální podobou. Moravcův konečný systém se rozvinul na základě sady propojených faktorů, které o průběhu transformace rozhodly. Za tři hlavní určující faktory považují rigiditu komponent, přijetí do skupiny a osobní zkušenost.

Formy tří Moravcových systémových komponent byly silně rigidní; těmito prvky jsou pravidla, dělba práce a nástroje. Výše bylo detailně popsáno, jak se podoba pravidel, nástrojů a dělby práce měnila pouze v obsahu, ale samotnou formou zůstávala stejná. Moravec vyžadoval možnost, aby prostřednictvím umělecké tvorby (psaním, přednáškami) z nejasně definované pozice měnil ustálená fungující pravidla společnosti. Zda bude psát, přednášet studentům nebo poslancům, či jestli bude měnit pravidla vojenské taktiky nebo přístupu národa k Němcům nebylo samo o sobě důležité. Výsledná podoba Moravcova systému, pokud měla být Moravcem přijata, musela naplňovat uvedené charakteristiky. Je zřejmé, že v odboji, zahraničním i domácím, by možnost rozvíjet tyto komponenty nedostal v takové míře, v jaké mu ji poskytl Němci. Moravec by v odboji musel upozadit svoji touhu po speciálním zacházení, nebyly by nejspíš vyslyšeny jeho žádosti o umožnění publikace kritických příspěvků k probíhající válce. Odboj by spíše potřeboval jedince, kteří jsou ochotni „zatnout zuby“, alespoň krátkodobě se zbavit obrazu vlastní výjimečnosti a podvolit se rozkazům vyšších orgánů. Teoretik, který ustavičně upozorňuje na chyby, aniž by prakticky přispěl k jejich nápravě, by odboji pravděpodobně nepřipadal jako žádoucí. Naopak Němci s Moravcem rádi o problémech doby diskutovali a umožnili mu znovu aktivní účast na úkonech, které mu byly za druhé republiky zakázány.

Tím se dostávám k druhému bodu, kterým je změna společnosti. Moravec neměl od svého vyloučení z armády a Vysoké školy válečné skupinu, se kterou by se mohl identifikovat a která by zaštiťovala jeho úvahy. Absence relevantní skupiny sužovala starou i převzatou činnost a její vyřešení pravděpodobně výrazně dopomohlo k transformaci systému do finální podoby. Skupinou, která Moravce přijala, byli němečtí okupanti a jejich podporovatelé, aktivističtí novináři. Moravce, který si nebyl jistý, jak budou na jeho osobu reagovat, nabídli spolupráci a přijali jej mezi sebe. Přehlédli jeho minulé životní

„škobrtnutí“ a dali mu možnost opět veřejně vyjadřovat své myšlenky. Přijetí Moravce do nové skupiny byl možná nejvlivnější krok k reformulaci činnosti. Moravec v návaznosti na své přijetí začal spontánně sympatizovat s členy nové společnosti a přijímat jejich myšlenky. Díky tomu, že německá skupina umožnila Moravcovi stabilizovat výrazně oslabenou komponentu soupeřících systémů, Moravce plynule a možná i k vlastnímu překvapení zcela bez obtíží přesvědčila o správnosti vlastních revolučních názorů. Je vhodné připomenout, že přeměna činnosti již mohla stavět na úkonech staré činnosti, jmenovitě na dříve vyjádřených Moravcových sympatiích k totalitním režimům.

Kromě toho Moravcovi dali možnost opět publikovat i přednášet a zajímali se o jeho názory, čímž ho vymanili z izolace druhé republiky a z jeho *image* benešovce. Osobně se mu vyplatilo se k Němcům přidat. Jeho spojenectví mu přineslo perspektivní kariérní vyhlídky, které mohl postupně realizovat.

Tím se dostávám k třetímu podstatnému vlivu na utvoření konečné podoby nové vytvořené činnosti. Moravec ze začlenění k aktivistům profitoval a zdá se, že hlavní obsah vytvořené nové činnosti tento osobní profit reflektoval. V rámci svého systému Moravec zobecnil svoji zkušenost na celý národ. Sám se zřekl první republiky, která dle jeho názoru přivedla jeho pád, a nyní získal druhou šanci. Tutéž zkušenost přisuzoval celému českému národu. Dle Moravce byl celý český národ podveden a zrazen svými politiky a západními státy. Rozpoznání toho, že spor české a německé strany nestojí na nepřekonatelných základech, bylo prvním krokem k sjednocení české a německé strany. Poté, co Němci Čechy dle Moravce férově přijali mezi sebe, se jim umožnilo tvořit nový spravedlivý svět. Češi získali možnost kolonizovat a civilizovat zaostalejší krajiny; jinými slovy získali vyhlídky, o kterých se jim ani nesnilo, stejně jako se ani nesnilo Moravcovi o možnostech, které mu přineslo začlenění do německého názorového tábora. Tyto výhody dokládají úryvky níže.

„Ve skutečnosti nikdo z nás otroky nedělá. Pouta jsme si položili na svá zápěstí jediné sami tím, že řada zbloudilců nepřijala nové poměry jako českou výhru, nýbrž jako nějaké omezení. Tito pomatenci škrtili všechny výhody, které má český národ z příslušnosti k Velkoněmecké říši a spokojili se pouze s tím, co jim nepřítel nakukával“ (Moravec, 1943, s. 45). „Ukázalo se však, že značná většina národa, hlavně široké vrstvy pracujících, pochopily dobu, ujasnily si výhody, které jim i našemu potomstvu přináší

nacionálněsocialistická revoluce“ (Moravec, 1943, s. 397). „Přesvědčili jsme se, že na upřímnost bylo vždy odpovídáno upřímností a že dobrá práce byla odměněna pochvalou a uznáním“ (Moravec, 1943, s. 431).

Souhrnem konstatuji, že změna Moravcova systému do kolaborantské pozice byl proces pomalý a pozvolný. Moravec se nestal kolaborantem prvním článkem vydaným po obsazení pohraničí, ani první obsáhlou monografií vydanou za protektorátu. Stal se jím v průběhu prvních protektorátních měsíců, kdy jej začala formovat skupina, které se stal součástí v reakci na svůj tehdejší pobyt ve společenském vakuu a která zdatně saturovala rigidní prvky jeho činnostního systému. První pozitivní zkušenosti s Němci mu stabilizovaly systém činnosti. Poskytnutím vyžadované stability po mnoha měsících nejistoty plynoucích z vnitřního konfliktu činností se rychle zafixoval nový náhled na celou problematiku, pro který bylo charakteristické posunutí vnímání situace na novou úroveň problému. Tím Moravec mohl ignorovat konflikt, který by vznikl z disonance jeho názorového obratu. Němci stabilizovali jeho systém a dali mu perspektivu nového růstu. Moravec jejich nabídku přijal a svoji zkušenost generalizoval ke smůle jeho krajanů na celý národ.

2.4 Komparace teoretických přístupů

Studie se zaměřila na popis osobnosti Emanuela Moravce s důrazem na vysvětlení Moravcových motivů ke kolaboraci v období protektorátu. Byly k tomu využity teorie tří psychologických přístupů, přičemž každý ze tří teoretických výkladových rámců přispěl svým specifickým pohledem k dosažení plastičtějšího obrazu o Moravcově prožívání a motivovaném jednání. Využití tří základních teoretických principů umožňuje porovnání jejich užitečnosti k popisu osobnosti známé historické osoby. Získáváme možnost zjistit, do jaké míry se jednotlivé teoretické koncepce vzájemně doplňují, případně zda si ve výkladu osobnosti neprotiřečí. Rovněž se otevírá otázka možnosti generalizace jejich závěrů, případně jejich významu pro rozšíření psychologického poznání člověka.

Závěry získané o povaze Moravcovy osobnosti přesahují jeho vlastní osobu i vliv, který měl na své okolí. Moravcovu osobnost je možné vykreslit jako zvláštní příklad neurotického rozvoje „psychologie“ jedince, kdy neurotický faktor jeho osobnosti byl jedním z dominantních determinantů Moravcova života, ačkoli přirozeně nebyl zcela výhradním. Nejpodrobněji byly jeho neurotické rysy popsány prostřednictvím hlubinných teorií Winnicotta a Horneyové v kapitole 2.3.1. V ní byly naznačeny rané zkušenosti, které formovaly ustanovení neurotické struktury, jež následně získala specifickou formu i obsah. Forma jednání Moravce odpovídá expanzivnímu typu idealizovaného já, arogantně mstivého subtypu, jak jej definovala Horneyová (2000). Specifický styl jednání byl charakterizován opakující se smyčkou jednání typu „podřízení se – využití“, která se realizovala prostřednictvím „nárazů“ vyhledávaných Moravcem v okolí (Winnicott, 1960). Tímto způsobem, využitím popisu formy u Horneyové a popisu obsahu jednání u Winnicotta, se obě teorie vhodně doplňují a podávají komplexní obraz o způsobu jedincova prožívání a orientace v okolí. Na příkladu Moravce dostáváme komplexní obraz konkrétního neurotického zaměření, které je vykrytalizované do extrémní podoby díky Moravcově pracovitosti a od mládí manifestovaných schopnostem, které mu umožnily vyniknout. Díky popisu Moravcovy osobnosti získal čtenář jasnější porozumění neurotickému základu lidské povahy, jejímu hodnotovému zaměření a především rizikům, které jednání takového člověka představuje pro okolí i pro něj samotného.

Vyzdvihnout zde chci morálku a její roli, kterou hrála v Moravcově životě. Jeho přístup k ní názorně ilustruje obecně přístup falešného self k etickým zásadám. Jak jsem popsal výše, Moravec princip morálky a její role v životě člověka nedokázal správně rozklíčovat. Sám se na morálku odkazoval a vyzdvihoval její nutnost, přesto byl Moravcův život příkladem popření jeho vlastních slov. Význam morálky je klíčový pro porozumění podstatě neurozy. Moravec, a obecně neurotik, kterého Moravcova osoba do určité míry reprezentuje, sice vnitřně morální zásady cítí, ale nedokáže je správně interpretovat a řídit se jimi. Morálka staví své hodnotící principy na existenci reálného self, které jako samostatný protiklad vnějšího světa, dokáže okolní svět hodnotit ze své svébytné pozice. Neurotik silné reálné self postrádá, svůj vztah k okolí staví na falešném self, které je ale, jak ukazuje Winnicott, na okolním světě příliš silně závislé.

Morálka neurotika mu nedovoluje činit nestranné a trvalé hodnotící soudy, neboť chybí subjektivní nezávislý člen, z jehož dialogu s okolím jsou soudy vynášeny – chybí subjekt, který by dovoloval reagovat na okolí v termínech „já – ty“ (Buber, 2005), pročež zbývá pouze reagování „já – ono“, kdy se podle Bubera v „ono“ promítá pouhý názor vlastního „já“, které druhému vnucuje své podmínky. Toto já vnucuje objektu svůj názor právě proto, že je „já“ závislé na „onom“, na okolí, ze kterého čerpá svoji hodnotu – jinými slovy proto, že falešné self hledá nárazy, které potvrzují jeho rigidní osobnost, čímž okolí mrzačí do formy, která rigidnímu self vyhovuje. Morálka, tedy jednání v souladu se svým vnitřním přesvědčením, se v tomto neurotickém nastavení transformuje do podoby pomocné síly, která má za úkol „vybetonovat“ ochranný val neurotikovy tvrze (Tillich, 2004). Morální zásady se stávají nástrojem, který mu má libovolně sloužit jako jakýkoli jiný lidský artefakt, namísto toho, aby jim, jako svým ideálům, za které je ochoten prožít útrapy či dokonce položit život, sloužil sám. Tím neurotik ztrácí hodnotové zasazení, pomocí kterého by se orientoval v okolní realitě, čímž se vysvětluje, proč posléze uznává (vědomě či nevědomě) pouze jeden specifický princip, který dle jeho úvah řídí okolní svět. Pokud chybí objektivní morální zásady, které určují správnost okolních fenoménů, poté zbývá pouze moc, jako určující faktor uspořádání světa. Pokud je morálka pouhým nástrojem, který je svévolně využíván, poté ten, který má největší mocenské schopnosti a možnosti k uskutečnění své vůle, určuje, co je správné. Proto je cílem neurotika ovládat okolí přes mocenské vztahy (expanzivní a sebezapírající typy Horneyové), nebo se z okolí

a jeho mocenských nároků zcela stáhnout (rezignovaný typ). Tímto způsobem je rovněž ovlivněn pojem „pravdy“, který se stává nástrojem ve stejném duchu jako morálka. Pravda je relativní a může být pozměňována v závislosti na potřebách falešného self.

Upozorňuji, že neurotik své morální zasazení, které tiše „vybublává“ z pokřiveného reálného self, stále vnímá. Tím se liší od psychopata, onoho Buberova chladného napoleonského typu, který není hodnotových soudů vycházejících z diferencovaných emočních stavů schopen. V jeho případě jsou morální soudy s dopomocí formální logiky vytušeny z reakcí okolí, nikdy nejsou pocíťovány. Neurotik vnitřně morální nároky cítí, ale falešné self je v zájmu svého zachování deformuje podle toho, jak zrovna potřebuje, tedy jak to zapadá do současné situace. Tím vznikají ony projevy derealizace a depersonalizace, selhávání logiky a paměti, externalizace a jiné zdokumentované neurotické projevy.

Samotné prožívání a konstrukce reality Moravcem byly popsány s využitím narativní analýzy v kapitole 2.3.2. Moravec si utvořil vlastní osobní mýtus, který jeho nevědomý opakující se cyklus a antisociální formy chování vysvětloval a vnitřně obhajoval. Na příkladu Moravce jsem demonstroval, jak si jedinec zpětně formuluje vlastní hodnotový systém a vlastní sebeobraz, který mu dává pocit vnitřní kongruence. Vnímáný sebeobraz uchopuje životní události, které se jedinci dějí, a dodává jim význam, který odpovídá vlastnímu nazírání na sebe. V případě Moravce, a obecně v případě neurotika, se narativní systém člověka snaží o zpětnou racionalizaci působení falešného self na okolí, čímž si vytváří morální legitimitu pro své činy. Narativní obraz Moravce umožňuje nahlédnout, že jeho životní příběh dával jeho činům subjektivní smysl. Pokud by se přiznalo, že Moravec byl skutečně tvůrčí duch, který měl potenciál posunout úroveň oboru, jemuž se věnoval, poté by bylo legitimní odsuzovat okolí, které mu bránilo jeho vlohy projevit, ačkoli se o to opakovaně snažil. Na příkladu Moravce vidíme ukázkový obraz neurotika, který je přesvědčen o své výjimečnosti i o tom, že tuto výjimečnost nemůže projevit z toho důvodu, že okolí je „zlé“ a nepřející. Typicky se odkazuje na vyšší hodnoty, kterým se snaží být věrný, ale které nevědomě využívá jako nástroje pro svůj mocenský vzestup.

Narativní analýza dává poznat, jak si každý jedinec buduje vlastní *image* (většinou) dobrého jedince. Rozdíl mezi narativní strukturou falešného a reálného self tvoří rozsah faktů, které jedinec do své struktury komponuje. Vlastní sebeobraz postavený na základě reálného self umožňuje jednotné shrnutí celku života bez výrazných kontradikcí. Zahrnuje všechny významné události, které dávají v celku životního příběhu smysl a které jsou uvedeny v soulad. Tuto absenci kontradikcí by bylo možné považovat za jeden z hlavních indikátorů psychického *well-beingu*. Naopak neurotická struktura vyžaduje formování narace na základě požadavků falešného self, které je rigidně zaměřeno na jeden správný pohled na svoji osobu. Tomuto pohledu podmiňuje výběr a interpretaci okolních faktů, které jsou zařazovány do vlastního chápání osoby. V případě Moravce je to výběr jevů, které korespondují s jeho představou o ublíženém věrozvěstovi pravdy a pokroku, proti kterému se spojili zlí, povětšinou staří, tradicionalisté. Falešné self ve své snaze po vytvoření pochopitelného narativu blokuje uvědomění či náležité ocenění těch fenoménů, které narušují vnímání zcela dobrého self. Výběr faktů, které jsou zařazeny do životního příběhu, je poté omezen. I přes snahu falešného self o násilné zkreslení reality, je neurotik (nechce-li kompletně negovat vnější realitu přesunem své psychiky do světa psychózy) stále konfrontován s objektivními projevy „skutečné podstaty“ svého jednání, což vytváří mnohé kognitivní disonance ústící v projevy psychické tenze a diskomfortu.

Osobní narace není pouze pasivním retrospektivním vytvořením příběhu o vlastním vědomém životě; sama následně aktivně ovlivňuje samotné prožívání a jednání jedince. Budeme-li se držet neurotické linie, příběh vytvořený falešným self a vědomě přijatý jako odpovídající svému prožívání se postupně aktivně účastní budoucího rozhodování člověka. Neurotik si následně aktivně vytváří ve svém okolí situace, které odpovídají narativní představě o vlastním životě. Tím se v jeho případě dále posiluje falešné self, které stálo na začátku vytvoření osobního mýtu, jenž si postupně začal žít vlastním životem s cílem dalšího upevnování vlastní osobnosti. Toto riziko posilování falešného self se zvětšuje o to více, o co jedinci nejsou předkládány alternativní hypotézy odpovídající pravdivému stavu vztahu neurotika a okolí. V případě Moravce se životní narace o nevyužitém géniovi, které se „zuby nehty“ držel, zvrhla do podoby apoštola nové nacistické ideje, jejíž význam on rozpoznal jako první.

V kapitole 2.3.2.2.6 jsem rozvedl předpoklad, že Moravcova narace spadá do žánru tragédie. Principem Moravcova života byl aktivní boj s nepříznivým okolím, který výsledky jeho snahy soustavně bořil. Jak jsem naznačil, Moravcův život nabral podobu až antické tragédie, u které divák cítí *fobos* (tíseň z nevyhnutelnosti tragiky) a *eleos* (soucit s aktérem) (Gadamer, 2009). Nabízí se zde otázka, kterou není možné v rámci předložené psychobiografie uspokojivě vyřešit, zda není žánr antické tragédie zobrazením lidské neurózy *in genere*. Ke spojení neurózy a tragédie nás dovede hlavní myšlenka žánru, která dává tragédii její typickou podobu a která se nápadně podobá hlavnímu rysu života neurotika, přinejmenším v případě Moravce, ale rovněž u dalších významných osobností, jako byly Coco Chanel (Verwey & Knight, 2019), Wilhelm Reich (Atwood & Stolorow, 2006), případně Woodrow Wilson (Freud & Bullit, 2017). Jejím jádrem je přesvědčení o tom, že hlavní postava tragédie je spoutána sudbou, proti které se postižený jedinec snaží aktivně bojovat. Ironicky ale právě snaha o zvrácení nepříznivé sudby je hlavním faktorem, který strašlivou předpověď naplňuje. Čtenář mohl na příkladu Moravce názorně celý proces tragédie poznat. Hlavní sudbou Moravce byla podoba jeho falešného self, která ho vedla k opakování výše popsaného cyklu „podrobení se – využití“. Celý svůj život Moravec bojoval s cílem se z tohoto cyklu vymanit, což bylo znázorněno v Moravcově hrůze z možnosti, že by byl zrazen, zostuzen, že by byl slepý a neschopný své podrobení druhými prohlédnout. V souladu s příběhem tragédie se ale Moravec svým jednáním opakovaně dostával do pozice, ve které byl, či se alespoň cítil, využit, což, jak bylo popsáno v odpovídajících kapitolách, vedlo k tragickému vyústění konečného zneužití nacismem. V životě Moravce nacházím překvapivé paralely s výše zmíněnými osobami, které se obdobně nejvíce obávaly té věci, kterou nevědomě samy uváděly ve skutečnost. Coco Chanel se snažila za každou cenu vyhnout osudu své matky, která byla neustále podváděna; identifikovala se se svým otcem jako nezávislá osoba, která přitom opakovaně vstupovala „nezávisle“ do vztahu, ve kterém byla jako milenka pro svého partnera „třetím do počtu“. Reich se identifikoval s ženskou sexualitou, zřekl se patriarchální morálky svého otce, snažil se o probuzení sexuálních energií ve společnosti; v osobním životě byl přitom neskutečně žárlivý a vyžadoval naprostou oddanost svých partnerek, které sám podváděl. Wilson se pasoval do pozice tvůrce světového míru, přitom souhlasil se zcela drakonickými požadavky Francie a Velké Británie vůči Německu poraženému za Velké

války, které nepřímo vedly k hrůzám druhé světové války; zároveň vytvořil Společnost národů, ale jeho vlastní stát se jejím členem nestal. Jde o různé podoby stejného znaku - marného boje proti sudbě, nevyřešenému konfliktu, který svou snahou po potlačení vede k jeho zesílení.

Posledním využitým teoretickým rámcem byla kulturně-historická teorie činnosti (CHAT). Její aplikaci jsem zmapoval vliv okolí na Moravcovo utváření hlavních nástrojů a posléze na Moravcovo zařazení do sociální struktury. Popsán byl vliv primárního a sekundárního konfliktu na restrukturalizaci činnostního systému a v důsledku toho na změnu celku prožívání a jednání. Kulturně-historická teorie činnosti umožnila rozpoznat, že na Moravcovo chování neměly vliv pouze nevědomé struktury upevněné v průběhu života a vykrytalizované do podoby osobního mýtu smysluplné narace, ale také specifický systém vztahování se ke svému okolí, který podpořil směřování osoby do takových pozic jednání, které slibovaly největší pravděpodobnost opravy a opětovného vyvážení narušeného systému. Na Moravcově příkladu byl demonstrován vliv silné rigidity systému, potřeby obsahového nahrazení komponenty společnosti a vliv osobní zkušenosti vedoucí k zobecnění závěrů ze své osoby na celou společnost.

Otevírá se otázka, do jaké míry jsou tyto charakteristiky typické výlučně pro Moravce. Podobně jako u předchozích dvou teoretických rámců, i zde lze předpokládat možnost jejich zobecnění na typickou neurotickou zkušenost. Na příkladu Moravce můžeme vyzorovat, jaké riziko se pojí s vysokou rigiditou vytvořeného osobnostního systému. Důvod rigidity Moravcova systému není snadno zjiřitelný, zdá se však, že je důsledkem přijetí směnné hodnoty za hodnotu užitnou, což vedlo ke zmatení celkového prožívání a vlastního sebeporozumění. To se projevovalo tendencí k osobní angažovanosti ve vojenském prostředí, které reprezentovalo směnnou hodnotu, ačkoli ve své činnosti využíval prostředky typické pro uměleckou činnost, čímž se nadále skrytě manifestovala potlačená užitná hodnota. Vnitřní identifikace se směnnou hodnotou vedla k její významové petrifikaci – jelikož nebyl schopen aktivně reagovat na vnitřní potřeby vycházející z interakce užitných hodnot se světem, rozhodl se pro statické vyzdvihování jednou přijatých myšlenek a významů. Moravec, a obecně neurotik, si tím uzavírá možnost pro flexibilní změnu systému v rámci postupné aktualizace systému na základě

vnějších podmínek. Jedinec zůstává věrný jednomu pohledu na svět, jedné profesi, jedné skupině přátel apod. Tím se brzdí vývoj a zrání osobnosti, což vede k postupnému stahování člověka za jisté hradby prvotně přejatých názorů. Úměrně s tím narůstá riziko fatálního rozvratu systému v případě náhlé krize. Flexibilní systém, který v průběhu vývoje několikrát pozměnil komponenty svého systému, je v případě náhlého ohrožení schopen přestupu k rezervnímu plánu. Tento rezervní plán by byl jedním z mnoha potenciálně možných, které si během svého života osvojil. Naopak neurotická osobnost skrytá za zdmi své tvrze je s postupem času stále více ohrožena proměnami okolí, které svým přirozeným vývojem snižují kompatibilitu jedincova systému a světa. Neurotik se stává stále citlivějším na změny prostředí – tam, kde si flexibilní systém nemusí všimnout změny okolí, neboť přirozeně změní některou ze svých komponent, tam rigidní systém může selhávat či přímo dospět ke krizi. Přirozeně, čím větší je hradba, kterou si okolo sebe neurotik staví, tím větší je pád z jejího vrcholu v případě jejího konečného zhroucení. Zvýšená rigidita neurotických systémů se shoduje se závěry McAdamse (1988), podle kterého míra komplexity vyprávění osobního příběhu (a tedy počet krizí, které osoba překonala) koresponduje s vývojovým stupněm Ega.

Výrazná rigidita systému se u Moravce týkala především „zprostředkovávajících“ komponent, které figurují jako prostředníci mezi hlavními stabilními prvky systému – subjektem, objektem a společností. Moravec nebyl schopen během svého života pozměnit podobu své dělby práce a pravidel, a po dlouhou dobu ani svých nástrojů. Ve změně jeho systémů primát náležel tomu, jakým způsobem se k okolí vztahovat, a ne tomu, co je to za okolí, co je cílem systému, případně, kým je jeho „já“. Je otázkou, zda se obecně neurotická rigidita netýká primárně těchto zprostředkovávajících prvků. Pokud by tomu tak bylo, znamenalo by to, že se neurotický systém zaměřuje především na způsob přizpůsobení, který nedokáže plynule měnit. Neurotický systém by v takovém případě byl závislý na opakování stejného naučeného přístupu k okolním jevům i k sobě. Dominantním stabilním prvkem neurotické osobnosti by byl způsob, jakým se projevuje subjekt, a ne samotný subjekt, který se nechává projevovat. Subjekt, jeho cíl a společnost, které je součástí, se mohou u neurotika libovolně měnit do té míry, do které nenarušují ukotvené přizpůsobení, ze kterého čerpá systém svoji hlavní hodnotu. To je příčinou náhlých neurotických myšlenkových, emočních a hodnotových změn, kdy se postoje osoby mohou,

v případě „mírné“ neurózy, prakticky přes noc dostat do opačné pozice. V případě „závažnější“ neurotické poruchy, tedy v systému, jehož stabilní komponenty nejsou jasně definované, si může osoba odporovat v rámci jedné diskuze, jedné promluvy, či dokonce jedné věty. Důraz je zde kladen na rigidní formu, a ne na komponenty, ze kterých forma přirozeně vyvstává. U jedince tohoto typu není možné čekat názorovou stabilitu či věrnost vlastním zásadám, neboť zásady nesou sekundární význam oproti strnulým a opakovaně vyžadujícím a systémem vyžadovaným pravidlům, nástrojům a dělbě práce, na které je systém zvyklý. Neurotické zaměření na prostředky by odpovídalo výsledkům práce Heidera (2005), který názorový zvrát Garibaldiho rovněž vysvětlil převahou jednoho typu nástroje, respektive převahou jednotlivých úkonů činnosti oproti stabilním systémovým komponentám. (Heider ve své práci popsal přeměnu Garibaldiho role z bojovníka za italské národní obrození na žoldáka, který se dal do služeb Francie. Důvodem této přeměny byla možnost uplatnění taktických dovedností, o jejichž využití již italský stát nejevil zájem.) Z uvedených tendencí vyplývá, že v případě jednání s neurotickou osobou může být vhodné zaměřit se primárně na jí preferované nástroje, pravidla a dělbu práce, kteréžto prvky jsou pro ni podstatné a jejichž zajištění je hlavní podmínkou neurotikova souhlasu a spolupráce.

Poslední složkou, kterou zde chci analyzovat, jsou důsledky výše zmíněné nevědomé tendence opakovat nastavení falešného self. Na příkladu Moravce jsme poznali, jak je neurotická osobnost závislá na svém okolí - na tom, aby získávala jednu specifickou odezvu, čímž si zajišťuje pocit vlastní moci nad ostatními. V narativní analýze je tato tendence jádrem osobního příběhu, v kulturně-historické teorii činnosti se projevuje dominancí prostředku nad zprostředkovaným obsahem. Závislost na okolí ve smyslu odvozování vlastní hodnoty na základě svého postavení ve společnosti je hlavní slabinou osoby s neurotickým prožíváním. U Moravce jsme viděli, jak byl závislý na pocitu vlastní moci nad ostatními, který čerpal ze služby vyšší autoritě. Rozbití daného systému způsobilo krizi, která byla příčinou projevů Moravcovy kolaborace. Narušení neurotického fungování vede ke zdánlivě nepředstavitelným činům, v jejichž konání se neurotik nevyhýbá ani podpoře zločinů. Důvodem toho je, že v dané situaci hraje neurotik o své vlastní psychické přežití.

Na komparaci jednotlivých přístupů jsme mohli vidět, že popis Moravcovy osobnosti nás dovedl k teoretickým možnostem zobecnění psychobiografických závěrů. Demonstroval jsem, že deskripce rozvoje neurotické osobnosti není výhradní doménou hlubinných směrů. Ačkoli nám hlubinně orientované teorie umožňují rozpoznat nevědomé nastavení jedince, které je základem pro jeho rozhodování, celková osobnost se daným popisem nevyčerpává. Rozhodování člověka je značně ovlivňováno rovněž narativní představou o svém osudu, která reflektuje a upravuje primární neurotické nastavení do srozumitelné podoby, a která dále zpětně ovlivňuje jednání jedince. Současně s tím se osobnost vtiskává do systému činnosti osoby, ovlivňuje jeho nástroje, pravidla a dělbu práce, současně i výběr objektu, společnosti a samotného vnímání subjektu. Hlubinné teorie poskytly základní pojmovou osnovu, především pojmenování neurotické osobnosti, respektive osobnosti s nadměrně rozvinutým falešným self. Význam hlubinných teorií tím nepřevyšuje význam narativní analýzy a kulturně-historické teorie činnosti. Hlubinné teorie umožnily pojmenovat charakteristickou formu Moravcovy osobnosti, která se specificky manifestovala ve všech teoretických rámcích, ale pro kterou ve zbylých dvou kategoriích chybělo přesné pojmenování. (U narativní analýzy by se ještě mohl využít název *tragická konfigurace narativu*.)

Smyslem komparace nebylo poskytnout schematické psychopatologické vykreslení Emanuela Moravce jako neurotika. „Nálepka“ neurotické osobnosti nevysvětlí jednání osoby, neumožní porozumění hlavním motivům, současně nesnižuje význam Moravcova života a pravost jeho myšlenek, emocí a jednání. Ke skutečnému a plnému poznání a vysvětlení vnitřního prožívání osoby je nutné uznat jedincův nárok na vlastní autonomní porozumění okolnímu světu, popsat jednotlivé události v jeho životě a následně je zasadit do kontextu jeho celého života. Tento proces, který vede k porozumění osoby, byl popsán v rámci prezentace kategorií popisu Moravcovy osobnosti a následné aplikace teoretických konceptů. V průběhu aplikace teorií a postupného procesu získávání porozumění postupně vznikala propojení mezi vysvětleními jednotlivých teorií. V komparační kapitole jsem se snažil upozornit na tato propojení - na podobnost jednotlivých teoretických konceptů, které každý z jiného úhlu pohledu popisovaly projevy stejného základu (Moravcovy osobnosti). Abstraktní propojení uvedených kategorií jsem zařadil pod název „neurotická osobnost“, nikoli ze snahy o abstraktní (a zjednodušené) vysvětlení Moravcova jednání a prožívání,

ale z důvodu možnosti generalizace zjištění a aplikace získaných poznatků na další osoby. Konkrétní příklad neurotického způsobu prožívání a jednání umožňuje získat hlubší vhled do obecného lidského uvažování a tím současně usnadňuje vypracování dalších kazuistických studií, které se mohou na systém „neurotické osobnosti“ odkazovat.

Práce předvedla, že je možné jednotlivé teorie úspěšně využít nejenom k vypracování psychobiografie známé osoby, ale rovněž k popisu obecného neurotického prožívání, jeho vlivu na jednání jedince a reakcí okolí na něj. Studie vysvětlila základní motivy Moravcova jednání a jeho důvody ke kolaboraci. Současně s tím navrhla možnost generalizace závěrů o prožívání a uvažování neurotické osobnosti. Psychobiografie svým zaměřením na talentované a významné osoby, dalo by se říci na jedince s nejvyšším potenciálem k ovlivnění společnosti, odkrývá na popisu jednotlivce průběh vývoje osobnosti, její fungování a její kladné i stinné stránky, a to v pozicích dotýkajících se hranic lidských možností. Každou psychobiografií se takto hloubí poznání o fungování lidské *psyché*, které je možné následně ověřit ve studiích kvantitativního zaměření. Psychobiografie není pro rozvoj akademické psychologie důležitá pouze z důvodu lepšího porozumění konkrétnímu jedinci, ale rovněž pro svůj přínos ke generalizaci tohoto poznání na porozumění základní lidské psychické zkušenosti.

Závěr

Dobové názory na Emanuela Moravce se shodovaly na jeho nejednoznačnosti v názorech a projevech. Nebylo jasné, proč se rozhodl přidat se k Němcům, a zprvu ani to, zda svůj příklon k nacismu myslel vážně. Pro Moravce byly příznačné jeho názorové veletoce - rychlé střídání názorů, kterými překvapoval své okolí. Nejednoznačnost a neporozumění, které se pojí s postavou Moravce, přetrvávají i v dnešní době, která se snaží vysvětlit pravý důvod jeho kolaborace. Dnes stejně jako před osmdesáti lety není jasné, co vedlo Moravce k tomu, aby se svým „veletočem“ odvrátil od Československa a jeho lidu.

Může se zdát, že předložená práce na Moravcovu nejednoznačnost navazuje a prezentuje tři rozdílné pohledy na jeho život. Předloženy byly tři teoretické koncepty, které vysvětlily část Moravcovy osobnosti a spolu s ní i důvod jeho kolaborace. Každá z jednotlivých teorií se zaměřila na odlišný druh zkušenosti a v důsledku přinesla odlišný druh poznání. Přesto prezentace tří odlišných popisů Moravcovy osobnosti neznámá, že Moravec byl v základu postavou nejednoznačnou a zvenku „neporozumitelnou“ a nepochopitelnou. Naopak, prezentované tři typy závěrů podávají vzájemně kompatibilní pohled na základ Moravcovy osobnosti. Každý teoretický rámec využíval odlišná východiska, které zaměřovaly výzkumníkovu pozornost na interpretaci odlišných druhů kategorií a které směřovaly k zisku odlišných vysvětlení. Výsledkem byly tři úhly pohledu na osobnost Moravce – každý viděl osobu z jiné strany, ale v závěru každý z nich popisoval jednoho člověka.

Vzhledem k tomu, že závěry tří teorií jsou ve vzájemné shodě, můžeme tvrdit, že Moravcova osobnost nebyla v základu nejednoznačná – nejednoznačné byly pouze její projevy. Životem Moravce se vinula linka opakovaného zneužívání druhými lidmi, kterou sám vnímal jako naráci nepochopeného proroka. Moravec soustavně a rigidně opakoval jeden tragický „behaviorální“ cyklus, který definoval jeho život. Ačkoli sám byl z opakování tohoto rámce nešťastný a neustále se ho obával, jeho snaha o jeho přerušování jej vedla k dalšímu hlubšímu ponoření do spirály vlastního zneužívání druhými osobami. Pocit zneužití ze strany Beneše a pokus o vymanění se z tohoto pocitu byly základem hlavních a skutečných motivů ke kolaboraci. Moravcem prezentované názory, např. snaha o záchranu československého národa, případně tendence využít situace k finančnímu

zajištění, mohly být podpůrnými prvky, které jeho rozhodnutí podpořily, nejednalo se však o motivy primární.

Využití tří teoretických konceptů umožnilo současně porovnání jejich příspěvku k popisu Moravcovy osobnosti. Jejich vzájemná komparace vedla k nalezení hlavních podobností, které byly blíže popsány pod popisem „neurotické osobnosti“. Ukázalo se, že neurotickou osobnost je možné popsat odlišnými způsoby podle toho, na jaké osobnostní prvky klademe důraz. Ačkoli může označení „neurotická osobnost“ naznačovat, že hlubinné směry byly k porozumění subjektu nejdůležitější, jedná se pouze o využití názvu, se kterým zbylé dva teoretické koncepty nepracují. Práce umožnila nahlédnout, jakým způsobem se neurotická (či tragická dle Murraye) osobnost projevuje na odlišných úrovních prožívání a jednání. Komplexní popis projevů může přispět k dalším psychobiografickým studiím, případně k obecnému porozumění lidské osobnosti.

Disertace svými závěry ukázala, že psychobiografická studie může přispět k vysvětlení zdánlivě rozporuplného jednání osoby. Toto vysvětlení může být přínosné jak pro historiky, tak pro psychology. Historikům mohou prezentované závěry pomoci porozumět dalším souvislostem Moravcových rozhodnutí, jeho vztahům s okolím, případně jeho vlivu na společenské a kulturní uspořádání doby. Psychologům závěry předkládají konkrétní příklad specifických projevů prožívání člověka s nadměrně rozvinutým falešným self a současně s tím i návrhy jejich možných zobecnění na další osoby. Práce tímto způsobem upozornila na důležitost mezioborové spolupráce a na potenciální zisky, které může psychobiografie jednotlivým oborům přinést.

Seznam použitých informačních zdrojů

- Abraham, K. (1935). Amenhotep IV (Ikhnaton): A psychoanalytic contribution to the understanding of his personality and the monotheistic cult of Aton. *Psychoanalytic Quarterly*, 4, 537-549. <https://doi.org/10.1080/21674086.1935.11925256>
- Abraham, K. (1955). *Clinical papers and essays on psychoanalysis*. The Hogarth Press.
- Alexander, I. E. (1990). *Personology: Method and content in personality assessment and psychobiography*. Duke University Press.
- Allport, G. W. (1962). The general and the unique in psychological science. *Journal of Personality*, 30(3), 405–422. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02313.x>
- Anderson, J. W. (2019). Jim Anderson in interview with Claude-Hélène Mayer; September 26, 2018. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New Trends in Psychobiography* (s. 503-506). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_27
- Anderson, J. W., & Dunlop, W. L. (2019). Executing Psychobiography. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New Trends in Psychobiography* (s. 11-33). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_2
- Arichtev, B. A. (režisér). (2020). *Anatomie zrady*. [film]. Česká televize; Rolling media, s.r.o.; Český rozhlas.
- Atwood, G. E., & Stolorow, R. D. (2006). *Faces in a cloud: Intersubjectivity in personality theory*. Jason Aronson.
- Bakan, D. (1966). *The duality of human existence: An essay on psychology and religion*. Rand McNally.
- Borovička, M. (2007). *Kolaboranti 1937–1945*. Paseka.
- Brabec, J. (2002). Protektorátní kultura pod tlakem kolaborantských projektů (1941–1945). *Soudobé dějiny*, 9(3–4), 412–428.
- Bratus, B. S., & Lishin, O. V. (1983). Laws of the development of activity and problems in the psychological and pedagogical shaping of the personality. *Soviet Psychology*, 21(3), 38-50. <https://doi.org/10.2753/RES1060-9393210338>

- Brummer, M., & Valentová, H. (2019). Zloději nebo strašidla: čeho se bojí české děti? *E-psychologie*, 13(3), 1-24. <https://doi.org/10.29364/epsy.348>
- Brummer, M. (2022). Jak si plukovník potřásl chlapsky rukou s Němci: možnosti aplikace teorií Winnicotta a Horneyové v psychobiografickém výzkumu. *E-psychologie*, 16(4), 1-26. <https://doi.org/10.29364/epsy.453>
- Bruner, J. (1986). *Actual worlds, possible minds*. Harvard University Press.
- Buber, M. (2005). *Já a ty*. Kalich.
- Burke, K. (1954). *Permanence and change: An anatomy of purpose*. Hermes publications.
- Burnell, B., Nel, C., Fouché, P. J. P., & van Niekerk, R. (2019). Suitability indicators in the study of exemplary lives: Guidelines for the selection of the psychobiographical subject. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New Trends in Psychobiography* (s. 173-193). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_10
- Campbell, J. F. (2008). "To bury Freud on Wilson": Uncovering Thomas Woodrow Wilson, A Psychological Study, by Sigmund Freud and William C. Bullitt. *Modern Austrian Literature* 41(2), 41-56.
- Collins English Dictionary* (12th ed.). (2014). HarperCollins Publishers.
- Cronbach, L.J. (1975). Beyond the two disciplines of scientific psychology. *American Psychologist*, 30(2), 116–127. <https://doi.org/10.1037/h0076829>
- Černoušek, M. (1990a). Potřeba psychohistorie. *Ok Český časopis historický*, 88(5), 705–722.
- Černoušek, M. (1990b). Cesta do hlubin Stalinovy duše. *Tvorba. Týdeník pro kulturu, umění, literaturu a politiku*, 28, 4–5.
- Černoušek, M. (1991). Dětství krále Ludvíka XIII. *Dějiny a současnost*. 13(4), 16–19.
- Černý, V. (1992). *Paměti II (1938-1945): Křik Koruny české*. Atlantis.
- Daněčková, T. (2003). *Životní příběh a osobní identita na prahu dospělosti*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.

- Darnton R. (1980). Intellectual and cultural history. In Kammen M. (Ed.) *The Past Before Us. Contemporary Historical Writing in the United States* (s. 327-354). Ithaca & London: Cornell University Press. <https://doi.org/10.17077/0003-4827.8845>
- Dennis, A. J. (2005). Osama bin Laden. The sum of all fears. In Schultz W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 311–322). Oxford University Press.
- Dilthey, W. (1901). *Uvedení ve vědy duchové: pokus položit základ ke studiu společnosti a dějin*. Josef Pelcl.
- Dilthey, W. (2002). *The formation of the historical world in the human sciences*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400844487-007>
- Dooley, L. (1916). Psychoanalytic studies of genius. *The American Journal of Psychology*, 27(3), 363–416. <https://doi.org/10.2307/1413104>
- Drábek, J. (1992). *Z časů dobrých i zlých*. Naše vojsko.
- Drebota, J. (2000). Na cestě ke zradě. *Národní osvobození*, 23, s. 7.
- Drtina, P. (1991). *Československo můj osud: Svazek I*. Melantrich.
- Elms, A. C. (1994). *Uncovering lives: The uneasy alliance of biography and psychology*. Oxford University Press.
- Elms, A. C. (2005). If the glove fits: The art of theoretical choice in psychobiography. In Schultz W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 84–95). Oxford University Press.
- Engeström, Y. (2014). *Learning by expanding. An activity-theoretical approach to developmental research*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139814744>
- Erikson, E. H. (1996). *Mladý muž Luther*. Psychoanalytické nakladatelství. J. Kocourek.
- Fiala, V. (Ed.) (1942). *V hodině dvanácté: soubor projevů státního presidenta a členů vlády Protektorátu Čechy a Morava po 27. květnu 1942*. Orbis.
- Flíčková, A. (2021). *Psychobiografie Jindřich VIII*. [Bakalářská práce]. Univerzita Karlova.
- Freud, S. (1991). *Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci*. Orbis.

- Freud, S., & Bullitt, W. C. (2017) *Thomas Woodrow Wilson: Psychological study*. Transaction Publishers. <https://doi.org/10.4324/9781351299008>
- Frye, N. (2003) *Anatomie kritiky*. Host.
- Fuksa, K. (režisér). (1998). *Až na dno zrady – Emanuel Moravec*. [film]. Česká televize.
- Gadamer, H.-G. (1999). *Člověk a řeč*. Oikoymenh.
- Gadamer, H.-G. (2009). *Pravda a metoda I. Nárys filosofické hermeneutiky*. Triáda.
- Gadamer, H.-G. (2012). *Pravda a metoda II. Dotázky / rejstříky*. Triáda.
- Garraty, J. A. (1954). The interrelations of psychology and biography. *Psychological Bulletin*, 51(6), 569–582. <https://doi.org/10.1037/h0055290>
- Garraty, J. A., & Allport, G. (1981). Gordon Allport's rules for the preparation of life histories and case studies. *Biography*, 4(4), 283–292. <http://www.jstor.org/stable/23539525>
- Heider, D. (2005). *Giuseppe Garibaldi – porozumění identitě na pozadí analýzy činnosti*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.
- Holt, R. R. (1962). Individuality and generalization in the psychology of personality. *Journal of Personality*, 30(3), 377–404. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1962.tb02312.x>
- Horneyová, K. (2000). *Neuróza a lidský růst*. Pragma.
- Hrbek, J. (1969). Emanuel Moravec aneb konstrukce a skutečnost. *Dějiny a současnost*, 11(5), 39-42.
- Chrz, V. (2007). *Možnosti narativního přístupu v psychologickém výzkumu*. Psychologický ústav AV ČR.
- Jones, E. (1910). The Oedipus complex as an explanation oh Hamlet's mystery: A study in motive. *American Journal of Psychology*, 21, 72-113. <https://doi.org/10.2307/1412950>
- Kelley, J. L. (2019). "I have to be all things to all people": Jim Jones, nurture failure, and apocalypticism. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (s. 363-379). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_20
- Klimek, A. & Hofman, P. (1995). *Vítěz, který prohrál: generál Radola Gajda*. Paseka.

- Kluckhohn, C., & Murray, H. A. (1953). Personality Formation: The Determinants. In Kluckhohn, C., Murray H. A., & Schneider D. M. (Eds.), *Personality in nature, society, and culture* (s. 53-69). Alfred A. Knopf.
- Knight, Z. G. (2019). The Case for the psychobiography as a phenomenological-hermeneutic case study: A new phenomenological-hermeneutic method of analysis for life-narrative investigations. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New trends in psychobiography* (s. 133-153). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_20
https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_8
- Kohut, H. (1982). Introspection, empathy, and the semi-circle of mental health. *The International Journal of Psychoanalysis*, 63(4), 395–407.
- Kopecký, V. (1960). *ČSR a KSČ: pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. SNPL.
- Kovary, Z. (2011). Psychobiography as a method. *Europe's Journal of Psychology* 7(4), 739-777. <https://doi.org/10.5964/ejop.v7i4.162>
- Kovary, Z. (2019). Psychobiography, self-knowledge and “psychology as a rigorous science”: Explorations in epistemology, clinical practice and university education. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New trends in psychobiography* (s. 99-113). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_6
- Kouřil, M. (2000). R. Heydrich, E. Moravec a msgr. Šrámek. *Časopis matice moravské*. 119(2), s. 423-428.
- Kubka, F. (1969). *Mezi válkami*. Svoboda.
- Kulich, K. (1985). Konec Emanuela Moravce: poznámka k tomu, co se stalo před 40 lety. *Ze zásuvky i z bloku*. 5, 40-45. <http://www.csds.cz/cs/g6/5405-DS?language=cs>
- Langer, W. C. (2017). *Mysl Adolfa Hitlera*. Naše vojsko.
- László, J. (2008). *The science of the stories. An introduction to narrative psychology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203894934>
- Levy, L. (1970). *Conceptions of personality*. Random House.

- Leont'jev, A. N. (1978). *Činnost, vědomí, osobnost*. Svoboda.
- Loevinger, J. & Blasi, A. (1976). *Ego development: Conceptions and theories*. Jossey-Bass.
- Lokaj, P. (režisér). (2018). *Apoštol národní zrady*. [film]. Česká televize.
- Lubin, A. J. (1972). *Stranger on the earth: A psychological biography of Vincent Van Gogh*. Holt, Rinehart, & Winston.
- Lundberg, G.A. (1926). Case work and the statistical method. *Social Forces*, 5(1), 61–65.
- Mahn, V. (2018). *Nacistická kulturní politika v Protektorátu: koncepce praxe a reakce české strany*. Prostor.
- Maršálek, P. (2002). *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Karolinum.
- Maršálek, P. (2004). O zradě, nacismu a evropanství Emanuela Moravce. In Jirásková, V. (Ed.), *Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám* (s. 97-107). Linde.
- Marx, K. (1976). *Grundrisse: Foundations of the critique of political economy*. Penguin Books.
- Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.). (2019a). *New trends in psychobiography*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4>
- Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (2019b). Introduction: New perspectives in psychobiography. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New trends in psychobiography* (s. 1-10). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_1
- Mazlish, B. (1977). Reflection on the state of psychohistory. *Psychohistory Review*, 5(4), 3-11.
- McAdams, D. P. (1988). *Power, intimacy and the life story: Personological inquiries into identity*. The Guilford Press.
- McAdams, D. P. (2005). What psychobiographers might learn from personality psychology. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 64–83). Oxford University Press.

- McAdams, D. P. (2019). Dan P. McAdams in interview with Claude-Hélène Mayer; September 19, 2018. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (s. 517-520). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_30
- McClelland, D. C. (1975). *Power: the inner experience*. Irvington Publishers. <https://doi.org/10.1177/105960117600100215>
- Michálek, V. (1998). *Prezident v zajetí*. Regulus.
- Moravec, E. (1918). *Samostříly*. Odbočka československé národní Rady pro Rusko.
- Moravec, E. (1922). *Články vojenské*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1930a). *Válka a vojáci*. (svazek 1). Svaz čs. rotmistrů.
- Moravec, E. (1930b). *Válka a vojáci*. (svazek 2). Svaz čs. rotmistrů.
- Moravec, E. (1934). *Vojáci a doba*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1935a). *Obrana státu: 2. samostatná část díla Vojáci a doba*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1935b). *Operace na Slovensku 1919*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1936a). *Válečné možnosti ve střední Evropě a tažení v Habeši*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1936b). *Válečné úvahy*. Svaz nár. osvobození.
- Moravec, E. (1936c). *Vojenský význam Československa v Evropě*. Svaz čs. důstojnictva.
- Moravec, E. (1938). *Válka a voják v názorech a citech doby*. Týdeník Čs. legionář.
- Moravec, E. (1940). *Ve službách nové Evropy*. Orbis.
- Moravec, E. (1941a). *O smyslu dnešní války: cesty současné strategie*. Orbis.
- Moravec, E. (1941b). *Děje a bludy: o šířce evropské cesty, o zarostlé národní pěšince a nejvíce o této válce*. Orbis.
- Moravec, E. (1942a). *Tři roky před mikrofonem*. Orbis.
- Moravec, E. (1942b). *Projev ministra Emanuela Moravce na kongresu Unie národních novinářských svazů 10.-12. dubna 1942 v Benátkách*. Orbis.

- Moravec, E. (1943). *O český zítřek*. Orbis.
- Moravec, E. (2004). *V úloze mouřenína*. Filip Trend.
- Mullen, R. F. (2019). Abstractions of intent: How a psychobiography grapples with the fluidity of truth. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New trends in psychobiography* (s. 79-95). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_5
- Murray, H. A. (1981). Psychology and the university. In Shneidman, E. S. (Ed.), *Endeavors in psychology: Selections from the personology of Henry A. Murray* (s. 337–351). Harper & Row.
- Murray, K. D. (1989). The construction of identity in the narratives of romance and comedy. In Shotter, J., & Gergen, K. (Eds.), *Texts of Identity*. Sage (s. 176-205).
- Partington, G. (1980). What History Should We Teach? *Oxford Review of Education*, 6(2), 157–176. <http://www.jstor.org/stable/1050375>
- Pasák, T. (1991a). K politickému profilu Emanuela Moravce. 1. část. *Studentské listy*. 2(4), 16.
- Pasák, T. (1991b). K politickému profilu Emanuela Moravce. 2. část. *Studentské listy*. 2(5), 16.
- Pasák, T. (1991c). K politickému profilu Emanuela Moravce. 3. část. *Studentské listy*. 2(6), 16.
- Pejčoch, I., & Plachý, J. (2009). Synové Emanuela Moravce. *Historie a vojenství*, 58(1), 79-83.
- Pernes, J. (1997). *Až na dno zrady*. Themis.
- Ponterotto, J. G. (2015). Psychobiography in psychology: Past, present, and future. *Journal of Psychology in Africa*, 25(5), 379–389. <https://doi.org/10.1080/14330237.2015.1101267>
- Ponterotto, J. G. (2019). Joseph G. Ponterotto in interview with Claude-Hélène Mayer; September 21, 2018. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.), *New trends in psychobiography* (s. 511-516). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_29

- Ponterotto, J. G., Reynolds, J. D., Morel, S., & Cheung, L. (2015). Psychobiography training in psychology in North America: Mapping the field and charting a course. *Europe's Journal of Psychology*, 11(3), 459–475. <https://doi.org/10.5964/ejop.v11i3.938>
- Ponterotto, J. G., & Reynolds, J. D. (2019). An ethics guide to psychobiography: A best practice model. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (55-78). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_1
- Rennie, D. L. (2007). Methodial hermeneutics and humanistic psychology. *The Humanistic Psychologist*, 35(1), 1-14. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1080%2F08873260709336693>
- Ricoeur, P. (2001). Čas a vyprávění I. Oikoymenh.
- Ricoeur, P. (2002). Čas a vyprávění II. Oikoymenh.
- Ricoeur, P. (2008). Čas a vyprávění III. Oikoymenh.
- Rubinštejn, S. L. (1961). *Bytí a vědomí*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Rubinštejn, S. L. (1964). *Základy obecné psychologie*. Státní pedagogické nakladatelství.
- Runyan, W. M. (1984). *Life histories and psychobiography: Explorations in theory and method*. Oxford University Press.
- Runyan, W. M. (Ed.). (1988a). *Psychology and historical interpretation*. Oxford University Press.
- Runyan, W. M. (1988b). Progress in psychobiography. In D. P. McAdams, & R. L. Ochberg (Eds.), *Psychobiography and life narratives* (pp. 295–326). Duke University Press. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1988.tb00470.x>
- Runyan, W. M. (2005a). Evolving conceptions of psychobiography and the study of lives: Encounters with psychoanalysis, personality psychology, and historical science. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 10-41). Oxford University Press.
- Runyan, W. M. (2005b). How to critically evaluate alternative explanations of life events: The case of Van Gogh's ear. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 96-103). Oxford University Press.

- Runyan, W. M. (2019a). Adventures in psychobiography and the study of lives: A personal journey. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (s. 35-53). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_3
- Runyan, W.M. (2019b). William McKinley Runyan in interview with Claude-Hélène Mayer; September 27, 2018. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (507-510). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_28
- Sacher, V. (1969). *Pod rozstříleným Praporem*. Naše vojsko.
- Sedláček, R. (režisér). (2013). *Den po Mnichovu (1938)*. [díl TV seriálu]. Česká televize.
- Schrödinger, E., & Penrose, R. (2014). *'Nature and the Greeks' and 'Science and humanism'*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139878333>
- Schultz, W. T. (Ed.) (2005a). *Handbook of psychobiography*. Oxford University Press.
- Schultz, W. T. (2005b). Introducing psychobiography. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 3-18). Oxford University Press.
- Schultz, W. T. (2005c). How to strike psychological pay dirt in biographical data. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 42-63). Oxford University Press.
- Schultz, W. T. (2005d). Diane Arbus's Photographic Autobiography. Theory and Method Revisited. In Schultz, W. T. (Ed.), *Handbook of psychobiography* (s. 112-134). Oxford University Press.
- Simonton, D. K. (1999). Significant samples: The psychological study of eminent individuals. *Psychological Methods*, 4(4), 425–451. <https://doi.org/10.1037/1082-989X.4.4.425>
- Singer, J. A. (2019). Jefferson A. Singer in interview with Claude-Hélène Mayer; September 22, 2018. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (s. 521-523). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_31
- Smith, P. (1913). Luther's early development in the light of psycho-analysis. *American Journal of Psychology*, 24(3), 360-377. <https://doi.org/10.2307/1413039>

- Stolorow, R. D., & Atwood, G. E. (1984). Psychoanalytic phenomenology: Toward a science of human experience. *Psychoanalytic Inquiry*, 4(1), 87-105. <https://doi.org/10.1080/07351698409533532>
- Summers, F. (2013). *The psychoanalytic vision: The experiencing subject, transcendence, and the therapeutic process*. Routledge/Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203569160>
- Tesař, J. (1969). Emanuel Moravec aneb logika realismu. *Dějiny a současnost*, 11(1), 20-27.
- Tillich, P. (2004). *Odvaha být*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Tomkins, S. S. (1987). Script theory. In Aronoff, J. Rabin, A. I., & Zucker R. A. (Eds.) *The emergence of personality* (s. 147–216). Springer.
- Tralbaut, M. E. (1969). *Vincent Van Gogh*. Macmillan.
- Uhlíř, J. B. (2006a) Emanuel Moravec. Český nacionální socialista. 1. část. *Historie a vojenství*. 55(2), 25-38. <https://biblio.hiu.cas.cz/records/a4227432-78f2-457e-8971-aab5a1684f72>
- Uhlíř, J. B. (2006a) Emanuel Moravec. Český nacionální socialista. 1. část. *Historie a vojenství*. 55(2), 25-38. <https://biblio.hiu.cas.cz/records/a4227432-78f2-457e-8971-aab5a1684f72>
- Uhlíř, J. B. (2010). Emanuel Moravec 1939-1945. In Pejčoch, I. (Ed.), *Okupace, kolaborace, retribuice* (pp. 134-138). Ministerstvo obrany České republiky.
- Verwey, L., Knight, Z. G. (2019). In search of self: How Chanel became Coco to the world. In Mayer, C.-H., & Kovary, Z. (Eds.) *New trends in psychobiography* (s. 343-362). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-16953-4_19
- Veverka, O. (režisér). (2022). *Kuratorium*. [film]. Rolling media, s.r.o.; Tvůrčí producentská skupina Lenky Polákové.
- Vytlačil, J. (1993). *Emanuel Moravec (1893–1945)*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.

Walsh, R. T. G., Teo, T., & Baydala, A. (2014). *A critical history and philosophy of psychology: Diversity of context, thought, and practice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139046831>

Webster's New World College Dictionary (4th ed.). (2010). Houghton Mifflin Harcourt.

Winnicott, D. W. (1960). The theory of the parent-infant relationship. *The International Journal of Psychoanalysis*, 41, 585-595. <https://icpla.edu/wp-content/uploads/2012/10/Winnicott-D.-The-Theory-of-the-Parent-Infant-Relationship-IJPA-Vol.-41-pps.-585-595.pdf>

Winnicott, D. W. (1965a). Ego distortion in terms of true and false self. In Winnicott, D. W. (Ed.), *The Maturation processes and the facilitating environment* (pp. 171-178). NY: Basic Books.

Winnicott, D. W. (1965b). The capacity to be alone. In Winnicott, D. W. (Ed.), *The Maturation processes and the facilitating environment* (pp. 29-36). NY: Basic Books.

Winnicott, D. W. (2018). *Hraní a realita*. Portál.

Yanchar, S. C., & Hill, J. R. (2003). What is psychology about? Toward an explicit ontology. *Journal of Humanistic Psychology*, 43(1), 11-32. <https://doi.org/10.1177/002216780223881>

Yester, S. (1935). *Příprava na těžké doby: úvahy o obraně našeho státu*. Fr. Borový.

Yester, S. (1936). *Úkoly naší obrany: politik a armáda*. Svaz čs. důstojnictva.

Yester, S. (1937a). „*Třetí říše*“ *nastupuje!* Svaz čs. důstojnictva.

Yester, S. (1937b). *Jak dochází k velké válce: zraní první a co bude s druhou?* MNO – Kancelář čs. legií.

Yester, S. (1940). *Rozhovor se skutečností*. Emanuel Moravec.

Seznam příloh

Příloha 1 Historie psychobiografie

Příloha 2 Moravcův životopis

Příloha 3 Příklady kategorií

Příloha 4 Moravcova (auto)biografie